AMMIANI MARCELLINI

RERVM GESTARVM LIBRI QVI SVPERSVNT

VOL. I

RECENSVIT

VICTOR GARDTHAVSEN

EDITIO STEREOTYPA EDITIONIS
PRIMAE (MDCCCLXXIV)

STVTGARDIAE IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMLXVII

Alle Rechte, auch die der Übersetzung, des auszugsweisen Nachdruckes
und der fotomechanischen Wiedergabe, vorbehalten
© B. G. Teubner, Stuttgart 1966
Printed in Germany
Druck: Julius Beltz, Weinheim a. d. B.

ALFREDO DE GVTSCHMID

SACRVM.

PRAEFATIO

Henrici Valesii in priorem Ammiani Marcellini editionem.

Ammianus Marcellinus Antiochiae genitus fuit, parentibus ut coniicere est nobilissimis. Ipse admodum adolescens inter Protectores Domesticos militavit. Quo maxime argumento eius nobilitas deprehenditur. Ducum enim, Comitum et Magistrorum militarium filii in eam scholam referebantur. Itaque et Constantius Chlorus et Iovianus, qui postea Augusti fuerunt, et Gaudentius Aëtii pater [qui post ad Magisterii equitum culmen pervenit] a Domesticatu militiam exorsi sunt. Ac ceteri quidem milites in votis habere consueuerant hanc militiae promotionem, ut Protectores fierent, quemadmodum scribit Paulinus in epist. 39. Marcellinus vero noster ab eo loco militiam auspicatus est adolescens, ad quem vota veteranorum ac desideria adspirabant. Cum autem hic mos esset, ut ex Domesticis Protectoribus alii in Comitatu consisterent ad Imperatoris custodiam, alii cum Magistris militum per varias orbis Romani provincias mitterentur (quod in Annotationibus uberius explicui) Marcellinus noster cum Ursicino Magistro equitum missus est in Orientem, eidemque a Constantio Aug. obsequi est iussus: ut ipsemet scribit libro XIV. Ursicinus autem a Constantio ad tutelam Orientis destinatus est anno Natalis Dominici 350, ut

elicitur ex libro XVIII. Postea Ursicino iussu Imperatoris Mediolanum accito, Marcellinus quoque noster una cum eo in Italiam venit, Consulatu Constantii septimo et Constantii Galli tertio, qui annus erat 354. Natalis Dominici. Anno autem sequenti cum idem Ursicinus ad opprimendam Silvani tyrannidem a Constantio mitteretur in Gallias, Ammianum Marcellinum una cum aliis spectatae industriae Protectoribus secum duxit. Extincto breui Silvano, Ursicinus aliquandiu detentus est in Galliis: tandemque a Constantio Sirmium evocatus, paulo post reddita Magisterii dignitate in Orientem remissus est, iuncto ut antea Marcellino. Ibi quae Marcellinus noster gesserit, quibus in praeliis obsidionibusque versatus sit, quas legationes obierit, satius ac iucundius fuerit ex ipsius narratione quam nostris verbis discere. Post obitum Constantii Iulianus rerum potitus, ingenti apparatu bellum intulit Persis. Cui expeditioni se interfuisse Marcellinus noster affirmat. Valentiniano deinde et Valente regnantibus quid egerit, aut ad quam dignitatem promotus fuerit, quoniam ipse tacuit, obscurum est. Videtur tamen, si coniicere licet, tum relicta militia ad otium se contulisse. Certe Valentis temporibus quin Antiochiae (quam eius patriam fuisse dixi) commoratus sit, dubitari non potest. Nam in libro XXIX c. 1. ubi coniurationem illam Theodori commemorat, quae Antiochiae patefacta simul et vindicata est, his verbis utitur: Et quoniam addici post cruciabiles poenas vidimus multos, summatim (quia nos penitissima gestorum memoria fugit) quae recolere possumus expeditius absolvemus. Quibus accedunt ea quae infra dicit in eodem libro, et in libro XXX. Gratiano demum ac Valentiniano Iuniore et Theodosio simul imperantibus, Marcellinus Oriente relicto Romam migravit: quam ob causam, et utrum a Principe illuc evocatus, incertum est. Ceterum magnitudine et copiis urbis in qua domicilium constituerat,

non ad luxum ac desidiam abusus est, ut plerique tum facere solebant: sed optimarum artium studiis et auctorum maxime Latinorum lectioni vacans, in clarissimi et doctissimi cuiusque amicitia consenuit. Testes sunt unus et triginta Historiarum libri, quibus res Romanas ab exordio Nervae ad Valentis obitum comprehenderat. Quos quidem libros Romae ab eo scriptos fuisse multa argumenta demonstrant. Primo enim censurae illae sane graves, quibus in vitia Nobilitatis simul ac plebis Romanae invehitur, non modo in libro XIV. c. 6. sed etiam in XXVIII. c. 1. et alibi, non ab alio quam ab urbis Romae inquilino proficisci potuerunt. Cur enim unius populi Rom. delicta tam accurate retulit? An solus eo tempore populus Rom. vitiis scatebat? Nonne eadem Constantinopoli etiam agebantur? Sed nimirum qui Romae residebat et Romanis historias suas recitabat, huius modi obiurgationibus admonere cives Romanos, et ad meliorem frugem revocare cupiebat. Praeterea idem ostendit reprehensio Senatoris cuiusdam Rom. quae legitur in principio libri XXVI. Sed in exordio ipso libri XXVIII. longe clarius id ipsum significat Marcellinus. Ait enim timuisse se, si calamitates urbis Romae accuratius commemoraret, ne idem sibi accideret quod olim Phrynicho: qui cum expugnationem Mileti (quae Colonia Atheniensium erat) argumentum sumpsisset tragoediae, suffragiis populi Atheniensis graviter multatus fuisse dicitur. Denique in libro XXX. c. 4. de Advocatorum professione locuturus, se in Occidente fuisse, cum ea scriberet, testatur his verbis: Ergo absolutis super eius indignitate paucis, quam in illis (Orientalibus scilicet) partibus agens expertus sum, ad coeptorum cursum regrediar. Quod si quis fortasse his argumentis non satis convictus est, Libanii certe Antiocheni testimonio idem non derogabit. Hic in epistola ad Marcellinum nostrum, eum Romae vixisse, et historias suas magno cum plausu et favore populi Ro-

mani recitasse docet. Sed quoniam haec epistola et laudes Marcellini nostri, et alia quaedam de ipso necessaria scitu continet, operae pretium duxi, eam hic integram ex codice Bibliothecae Regiae apponere [Nr. 983]:

ΛΙΒΑΝΙΟΣ ΜΑΡΚΕΛΛΙΝΩ.

Καὶ σὲ ζηλῶ τοῦ Ῥώμην ἔχειν, κἀκείνην τοῦ σε. σὺ μὲν γὰρ ἔχεις ᾧ τῶν ἐν γῇ παραπλήσιον οὐδέν. ἡ δὲ τῶν ἑαυτῆς πολιτῶν, οἷς πρόγονοι δαίμονες, οὐχ ὕστερον. ἦν μὲν οὖν δή σοι μέγα, καὶ τὸ μετὰ σιγῆς ἐν τῇ τοιαύτῃ διάγειν, καὶ τὸ λόγους ὑπ' ἄλλων λεγομένους δέχεσθαι. πολλοὺς δὲ ἡ Ῥώμη τρέφει ῥήτορας πατράσιν ἀκολουθοῦντας. νῦν δ' ὡς ἔστιν ἀκούειν τῶν ἐκεῖθεν ἀφικνουμένων, αὐτὸς ἡμῖν ἐν ἐπιδείξεσι ταῖς μὲν γέγονας, ταῖς δὲ ἔσῃ, τῆς συγγραφῆς εἰς πολλὰ τετμημένης, καὶ τοῦ φανέντος ἐπαινεθέντος μέρος ἕτερον εἰςκαλοῦντος. ἀκούω δὲ τὴν Ῥώμην αὐτὴν στεφανοῦν σοι τὸν πόνον, καὶ κεῖσθαι ψῆφον αὐτῇ τῶν μὲν σε κεκρατηκέναι, τῶν δὲ οὐχ ἡττῆσθαι. ταυτὶ δὲ οὐ τὸν συγγραφέα κοσμεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμᾶς ὧν ἐστὶν ὁ συγγραφεύς. μὴ δὴ παύσῃ τοιαῦτα συντιθεὶς, καὶ κομίζων ἐκεῖθεν εἰς συλλόγους, μηδὲ κάμῃς θαυμαζόμενος. ἀλλ' αὐτός τε γίγνου λαμπρότερος, καὶ ἡμῖν τοῦτο δίδου. τοιοῦτον γὰρ πολίτης εὐδοκιμῶν κοσμεῖ τοῖς αὐτοῦ τὴν πόλιν τὴν ἑαυτοῦ. σὺ μὲν οὖν ἐν τοιούτοις εἴης. ἡμῖν δ' ἐν πένθει κειμένοις εἰ μή τις θεῶν ἀμύνοιε, οὐκ ἔσθ' ὅπως οἴσομεν. ὃς γὰρ δὴ μόνος ἦν ἡμῖν οὐ κακὸς ἐκ μητρὸς ἀγαθῆς, εἰ μὴ καὶ ἐλευθέρας, οἴχεται καὶ τέθαπται λύπῃ τελευτήσας, etc. — —

Haec insignis epistola non hoc tantum quod intendimus probat; sed praeterea docet Ammianum Marcellinum, quod in principio dixeram, domo Antiochensem fuisse. Est certe Marcellinus in laudem Antiochiae propensior, nec fere umquam de ea civitate nisi adiuncto elogio loquitur. Hinc etiam est, quod Antiochenses male acceptos proscriptosque a Iuliano in eo volumine, quod *Μισοπώγωνα* appellauit, ipse

utpote cives benivole excusat. Sic enim ait in libro XXII. sub finem: Quo circa in eos deinceps saeuiens, ut obtrectatores et contumaces, volumen composuit inuectiuum, quod Antiochense uel Misopogonem appellauit, probra ciuitatis infensa mente dinumerans, addensque veritati complura. Ceterum cum post obitum Valentis Marcellinum in urbem uenisse, ibique historias composuisse docuerim: tempus ipsum, quo hae historiae scriptae sunt, satis demonstratum puto. Quamquam tantum tamque arduum opus non uno die, aut anno detextum est; sed per partes subinde ab auctore publicatum: quod etiam in epistola supra allata testatur Libanius. Et librum quidem XXVII. post necem Gratiani, et tyrannide Maximi iam profligata scriptum fuisse patet ex libro ipso XXVII. quod etiam ex prooemio libri XXVIII. colligi potest, ubi ait Tamen praesentis temporis modestia confisus, etc. Praeterea in libro XXVI. Neotherium Consulem memorat. Fuit autem Neotherius Consul anno Domini 390*). At in libro XXII de Serapeo**) ut adhuc stante loquitur: quod Theodosii Imp. edicto destructum est Consulatu Timasii et Promoti, id est anno ante Consulatum Neotherii, ut scribit Marcellinus in Chronico. Quamquam Tatiano et Symmacho Coss. anno Dom. 391 id accidisse indicat Theodosii ipsius edictum in codice Theodos. de Paganis. Quanti porro faciendum sit hoc Historiarum opus Marcellini nostri ex allato Libanii testimonio perspici potest. Mihi quidem Marcellinus summis quibusque Historiae scriptoribus comparandus videtur. Nam cum duo maxime in historico spectanda sint, res et verba: elocutio quidem haud quaquam rerum gestarum scriptori negligenda est: rerum

---

*) [cf. Sievers, Leben des Libanius p. 272]
**) [cf. Gardthausen, Die Geograph. Quell. Ammians p. 31]

tamen prima ac potissima cura esse debet. Et Marcellinus quidem tum argumento operis, tum delectu ac dispositione, tum iudicio ac fide nemini cedit: in praeliorum vero obsidionumque narrationibus multos longo intervallo superat. Verba autem ipsa sunt ea quidem Latina fere omnia; sed constructio et collocatio verborum est, ut ita dicam, fere militaris. Nolim tamen omnino negare, in his historiis Marcellini quaedam occurrere reprehendenda. Nam et interdum verbosior est, quam par sit, et doctrinae famam nimis affectat: quod vitium est plerumque eorum, qui provecta iam aetate ad studia se contulerunt. Hinc excessus illi intempestiui atque pueriles de terrae motuum causis, de Cometis, de Iride. Praeterea numerum et tonum historicum raro servat: sed fere cothurnatus incedit, cum historico conveniat tracta et leniter fluens oratio, quam *εἰρομένην λέξιν* Aristoteles appellat. Sed haec fortasse excusari poterunt, si meminerimus quod in dicta epistola testatur Libanius, historias a Marcellino nostro *πρὸς ἐπίδειξιν*, id est ad ostentationem esse compositas. Proinde mirum videri non debet, scenae aliquid ac plausui ab eo datum fuisse. Adde quod haec vitia reliquis operis virtutibus ac dotibus facile obscurantur. Denique, ut paucis absolvam, cum ad rerum civilium, tum ad Ecclesiasticae historiae cognitionem hic scriptor non modo utilis est, sed etiam necessarius. Etsi enim Deorum cultui mancipatus fuit, quod certe negari non potest, ea tamen fide, sinceritate, modestia de Christianorum rebus loquitur, ut nisi ex plurimis locis toto opere sparsis constaret, eum cultorem numinum fuisse, Christianus non immerito posset videri. Mitto quod antiquitates et origines tum maiorum nostrorum, puta Francorum, tum Alamannorum et Burgundiorum aliarumque gentium non aliunde, quam ex Marcellini historiis peti possunt. Atque utinam tredecim quoque priores libri superessent, quibus res gestas Augustorum ab exordio Caesaris Nervae ad

Constantii tempora pertexuerat. Etsi enim priorum principum gesta succinctius memoraverat, ut ex eo apparet, quod XXX prope Imperatorum historiam tredecim libris erat complexus: non tamen dubitandum est, quin plurima scitu digna iis voluminibus continerentur. Sed praeterquam, quod libri illi vetustatis iniuria perierunt, octodecim reliqui, tamquam ex naufragio quodam ita laceri mutilique ad nos pervenerunt, ut vel una haec ratio multos ab eorum lectione deterruerit. — —

Hactenus uir doctissimus; cuius uerbis pauca addam de codicum indole et auctoritate, quae in Fleckeiseni annalibus phil. (a. 1871 p. 829—54) copiosius a me explicata sunt.

Omnium librorum facile principem et longe praestantissimum habemus c. Vaticanum *(V)*, qui hodie numero insignitur 1873 (saec. VIIII. fol. 208. uers. 28). Hoc codice optimae notae continentur Ammiani Marcellini libri omnes qui quidem nunc exstant. Cum enim priores tredecim intercidissent — id quod fortasse iam Prisciani*) aetate factum est — soli nobis seruati sunt libri XIIII—XXXI. Hos igitur solos praebet, nec tamen eos incolumes; iniuria enim temporum accidit, ut sub finem unum desit inter folia 200 et 201 h. e. p a u l a t i m c o n l i g e n s s u o s (31, 8, 5) — i n c r e d i b i l e d i c t u e s t (31, 10, 18). Quod folium sero demum periisse hac ex re apparet, quod nullum est apographum codicis Vaticani saeculi decimi quinti uel sexti in quo eadem hiet lacuna. Praeter hanc aliae quoque multae inueniuntur lacunae consulto relictae, quae intermisso certo quodam spatio redeunt; neque id facile explicaueris, nisi laesas fuisse statueris c. archetypi paginas.

---

*) cf. ann. Fleck. a. 1871 p. 846 n. 12.

Magnitudinem lineae aestimare possumus minoribus codicis Vaticani lacunis, quae saepius repetuntur atque supplementis, quae ex codice Hersfeldensi addidit Gelenius; rationibusque factis inuenimus lineam archetypi quadraginta circiter complecti litteras*). Quae uero sit magnitudo quaternionis hinc facile perspicitur, quod in nostris codicibus 29, 3, 5—29, 5,40 false conlocata leguntur post 29, 1, 17. Cuius quaternionis folia non modo transposita sed singula quoque laesa fuisse certis uestigiis monstrasse mihi uideor (l. l. p. 844.). Adde, quod e codicis Vaticani corruptelis semper iisdem facile cognoscitur librum illum ad cuius fidem exaratus est scriptum fuisse litteris quae dicuntur minusculis, cuius rei pauca sufficit attulisse exempla:

a	u			
ιc	ιι	17, 13, 32	integra	integrū *V*
		22, 16, 16	sciscitator	sciscitutor *V*
		23, 5, 11	calcabantur	calcabuntur *V*
		23, 6, 75	promiscue	promiscae *V*
		29, 1, 26	retinentium	retinentiam *V*
		29, 1, 44	iucundae	iucandae *V*
		29, 3, 2	mutaretur	mataretur *V*[1]
		29, 5, 29	ueritas	ueritus *V*
		29, 6, 2	stadio	studio *V*
ιc	τι	27, 9, 10	maeniana	menianti *V*
		28, 3, 2	uariis	tiariis *V*
ιc	ıc	28, 3, 5	inlecebras	inlecebricas
∝	x	15, 1, 1	perplexe	perpleae *V*
		26, 8, 1	permeatoque	permixtoque *V*
		28, 6, 1	textus	teatus *V*
		29, 5, 50	extremam	atremam *V*
b	lı	17, 3, 1	dubia	duliia *V*
		20, 11, 12	consurgebant	consurgeliant *V*

*) cf. ann. Fleck. 1871 p. 840—42.

	20, 11, 14	contemnebant	contemnliant *V*
	20, 11, 19	inplicabatur	inplicaliatur V^1
	20, 11, 25	imbribus	inlibribus *V*
	23, 5, 10	comitabantur	comitaliantur *V*
	27, 6, 6	auspicibus	auspicilius *V*
	15, 3, 5	uagatur	li agatur *V* (li = b = u)
	15, 8, 17	octauum	octalium *V*
	29, 1, 37	uidisset	li idisset *V*
bl	22, 8, 14	Lycus	bycus *V*
	29, 3, 9	debetur	deletur *V*
c e	17, 8, 2	bucelatum	bucclatum *V*
	23, 6, 36	Cambyses	eambises V^1
	27, 8, 2	eadem	cadem *V*
	29, 2, 14	inconsolabili	in eo solabili *V*
c s	17, 13, 31	quaesiuimus	quaeciuimus *V*
	27, 4, 17	infestos	infectos *V*
	28, 3, 6	spara	sparca *V*
	29, 1, 34	Eucaerius	euserius *V*
	29, 2, 3	promiscue	promissae *V*
	29, 2, 4	Siculi	cıculi *V*
	29, 2, 23	insontium	incontium *V*
	29, 3, 3	canem	sanum *V*
	29, 4, 2	tacite	tas he *V* (h = it)
	30, 6, 4	subito	cubito *V*
c τ	18, 1, 4	ecquis	etquis *V*
	27, 7, 6	parcius	partius *V*
	28, 4, 22	tondendas	condendas *V*
	29, 5, 2	concinentibus	continentibus *V*
b b	19, 8, 1	habiturus	babiturus *V*
	20, 9, 1	bosporum	hosporum *V*
	29, 5, 52	praebendam	praehendam *V*
h n	29, 1, 3	habilem	nabilem *V*
l ſ	14, 11, 15	peruigili	perusgili *V*
	23, 1, 4	ad se	adiem *V*
	28, 1, 19	minus	minui *V*
	29, 1, 33	iudicum	sudicum V^1
	29, 5, 8	scelestum	icelestum *V*

lt h	21, 7, 4	italia	haliae *V*
	24, 7, 3	citato	chato *V*
	28, 1, 33	recitatio	rech[r]atis *V*
	29, 4, 2	tacite	tashe *V*
	30, 1, 7	ita	ha *V*
	(15, 8, 2	ita	has ita *VP*)
	23, 6, 85	coitum	cohum *V*
cl d	16, 12, 35	chnodomarius	dinodomarius *V*
il d	24, 8, 12	rotunditati	rotum litati *V*
tl d	17, 7, 13	atlantico	adantico *V*
	30, 4, 19	cluentiane	cluendane *V*
	20, 11, 4	faenichiae	fenidlae *VP*
cl d	27, 11, 1	claritudine	dantudine *V*[1]
	28, 5, 12	clari	dari *V*
	29, 2, 11	claros	daros *V*
	30, 5, 8	Iphiclem	ifidem *V*
	30, 7, 7	clam	dam *V*
	31, 13, 1	clades	dates *V*
	(15, 4, 4	elementum	dementum *V*)
m nt	17, 1, 13	docuerim	docuerint *V*
	17, 7, 3	secuti	secum *V*
	18, 5, 7	rem	rent *V*
	27, 8, 6	nauigantium	nauigantuiti *V*
	27, 8, 8	speciem	specient *V*
	28, 6, 3	prouinciam	prouinciatu *V*
	29, 1, 39	dominam	domina ut *V*
	29, 3, 9	cadauerum	cadauerunt *V*
	29, 6, 12	uertimur	uertuntur *V*
	30, 1, 10	flumine	fluiti ne *V*
o a	20, 7, 12	obiectauere	abiectauere *V*
	23, 6, 40	abolito	obolito *V*
	27, 8, 7	adortus	odortus *V*
	29, 1, 31	oraculis	araculis *V*
	29, 1, 44	brittaniarum	brittanniorum *V*
	29, 5, 13	condi	candi *V*
	29, 5, 15	iumenta	iumento *V*

o e	27, 5, 1	consopito	consepito V^1
	27, 5, 6	metu	motu *V*
	27, 6, 5	ascendit	e se condit *V*
	27, 6, 9	mores	meres *V*
	28, 1, 3	rogum	regum V^1
	28, 4, 1	negotiis	negetiis *V*
	28, 4, 7	originum	eriginum *V*
	28, 4, 15	morituro	merituro *V*
	29, 1, 7	occulteque	occultoque *V*
	29, 2, 11	honorabiliter	honerabiliter *V*
p f			
p ꝼ	26, 8, 3	patefactis	factefactis *V*
	29, 3, 9	ferarum	perarum *V*
p s			
p ſ	14, 11, 11	serius	perius *V*
	29, 2, 7	sollicitius	pollicitus *V*
r n			
ꞃ n	28, 5, 12	re	ne *V*
	29, 1, 23	intenduntur	interduntur *V*
	29, 1, 31	praescitionum	praescitiorum *V*
	29, 2, 9	regiorum	regionum *V*
r p			
ꞃ p	15, 2, 2	patebant	ratebant *V*
	15, 5, 30	s rei	spei *V*
	16, 10, 3	pro re	rrore *V*
	23, 4, 13	rotis	potis *V*
	23, 6, 57	Zariaspes	Zarias res *V*
	29, 1, 42	supra	surra *V*
s r			
ꞅ ꞅ	18, 3, 7	sapiens	rapiens *V*
	23, 3, 2	ritu	situ *V*
	23, 4, 6	supinum	rupinum *V*
	23, 6, 40	Choaspes	cohasper *V*
	24, 1, 13	astus	astur *V*
	27, 7, 7	agitur	agetus *V*
	29, 1, 6	se	re *V*
	29, 1, 34	se	re *V*

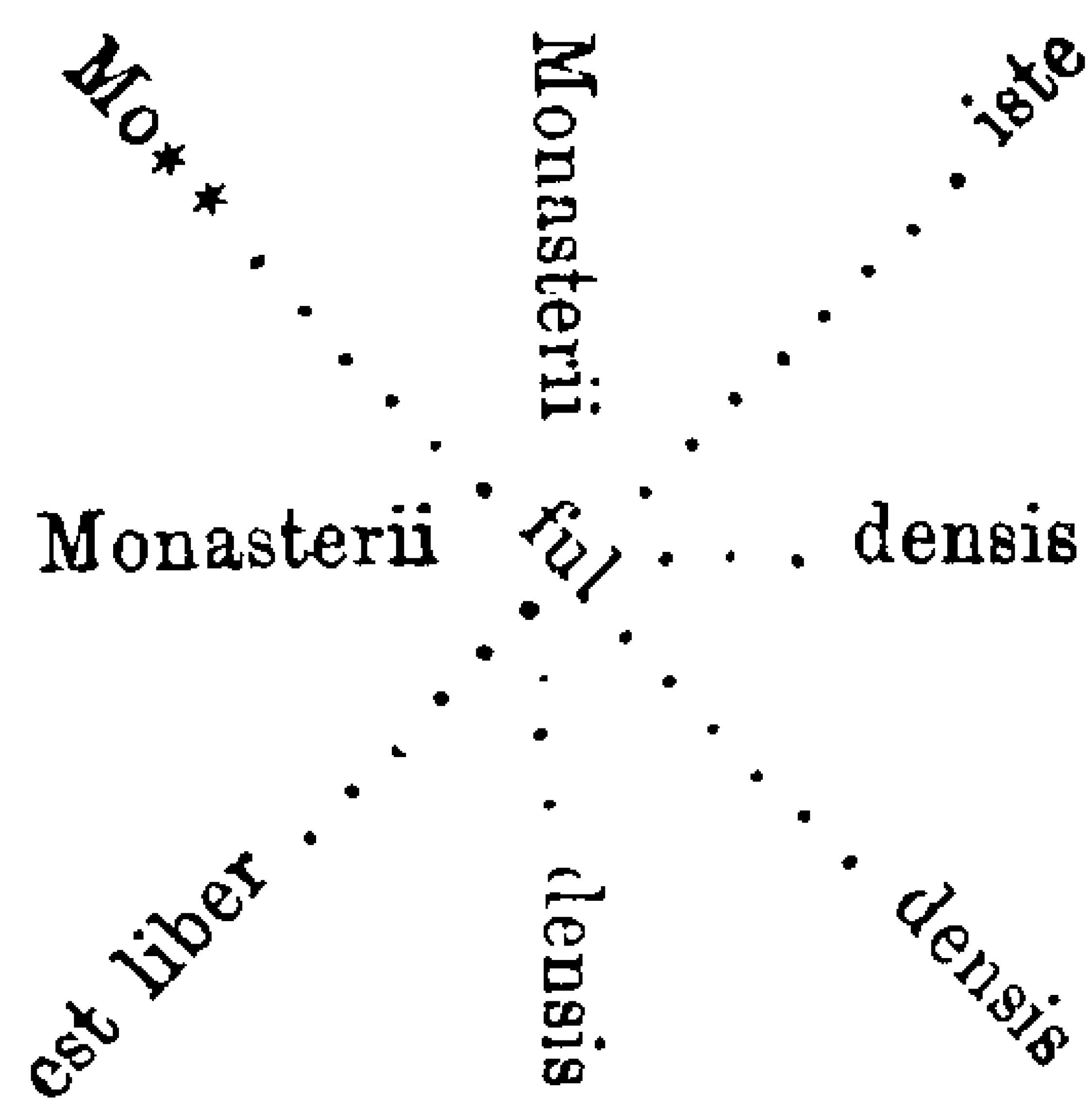
ct st rt ct ſt rt	17, 5, 1	icto *GA*	isto *VP*
	23, 5, 8	spe status	spectatos *V*
	26, 7, 2	praefectus	praefestus *V*
	27, 4, 14	infectos	infestos *V*
	23, 6, 64	ubertate	ubectate *V*[1]
	31, 7, 5	ubertate	ubestate *V*
	26, 2, 7	verticem	uesticem *V*
ci cl	14, 11, 15	uidendi	didendi *V*
	23, 6, 36	docentes *G*	uocentes *V*
	28, 4, 34	nidoris	niuoris *V*
	29, 5, 18	uidisset	uiuisset *V*
cl ci	30, 1, 13	cliuum *G*	uiuum *VA*
ci ci	25, 2, 2	contubernia	contuicernia *V*(ic=u=b)
	28, 3, 6	artaci	artau *V*
	28, 6, 3	ocio	ouo *V*
	31, 16, 8	uexillo	ciexillo *V*
y r Y r	23, 6, 59	Cyreschata	crescata *V*
	26, 8, 4	ancyram	ancrram *V*

Ex huiusmodi archetypo transscriptus est satis diligenter*) a scriptore quodam, qui non nimia linguae latinae scientia imbutus saepe uerba falso distingueret. Quae prior manus uel de industria uel per neglegentiam omiserat, eodem fere tempore eodemque codice adhibito aut prorsus simillimo, a manu posteriore suppleta sunt non solum in ipso contextu, sed etiam in margine plerumque inferiore. Utraque manus his

---

*) Neglegentia saepius omittuntur duae litterae: 29, 1, 5 p[ot]estatis § 9 p[ra]efectis § 13 qu[oni]am § 33 fla[gi]tantes § 42 philo[so]phus § 44 f[il]io. 29, 2, 3 ges[ta]toriis § 5 gener[e n]atus § 6 ex[ci]tabat § 8 praemonebat[ur] § 11 iacta[ta] § 13 frat(e)r[es] § 15 [et] pedibus. § 22 Fest[in]us. § 23 Maxim[in]um. ri[gi]dis § 24 nota [ac] § 28 septemqu[e u]o[c]ales. 29, 3, 9 a[ni]mus 29, 4, 2 [in]ter. [op]periens § 7 uerita[te] 29, 5, 2 naua[ba]tur § 6 inciuili[ta]tis § 19 c[re]u(=b)ru § 23 ue[ro] prolaps[os] §. 44 ded[id]erat 29, 6, 10 m[ur]orum § 13 ruenti[bu]s § 16 temp[ta]tos illyri[ci].

fere utebatur scripturae compendiis: nc̃ = nunc, n̄ = non, tc̃ = tunc, t̄ = ter, t' = tur, ꝓ = pro, p̄ = prae, ꝑ = per, ɔ = con, ɘ = eius, p̄ = publica, k = autem, ēē = esse, ēēt = esset, q̄m̄ = quoniam e. q. s. s. Constat inter uiros doctos hunc codicem antea bibliothecae fuisse Fuldensis; etenim hodie quoque legimus, in folio 208[b]:

et similia in fol. 41[b] et 42[a] et in fol. 78[a] a furtibus ut cauerent monachi scripserunt suspiciosi. At spes fefellit. Poggio*) enim codicem illum in lucem prolatum quacunque ratione contigit, ut in Italiam secum asportaret, quam rem ipse narrauit: (A. Mai spicileg. Rom. X p. 311) „Ammianum Marcellinnm ego latinis litteris restitui, cum eum eruissem ex bibliothecis ne dicam ergastulis Germanorum. cardinalis de Columna habet eum codicem quem portavi, litteris antiquis, sed ita mendosum ut nil corruptius esse possit.“

Quem codicem Itali cum suis h. e. classis mutilae codicibus et contulerunt multaque ex iis enotauerunt, quae hodie suprascripta legimus, et saepius descripserunt; apographa**) illa haec sunt: c. Nicolai Nicoli bibliothecae Florentinae V 43, c. Bessarionis h. e. c. Marcianus Venetus n. 388, c. Urbinas 416, c. Vaticanus 3341, c. Vaticanus 1874, c. Malatestianus plut. XIV 4, c. Boxhornianus.

---

*) cf. Kiessling in ann. Fleck. 1871. p. 481.
**) cf. ann. Fleck. 1871. p. 849—52.

De codicibus, qui Parisiis adseruantur, uideas quae scripsit W. Cart (*Revue critique* 1870 p. 118). Laudantur praeterea codices gallici: c. Regius, c. Valentinus, c. Colbertinus, c. Tolosanus, c. Fauchetianus, quos mihi ut inspicerem non licuit; et si licuisset nullius erat momenti ad textum constituendum, cum omnium prauissime sint interpolati, id quod aperto testimonio demonstratur iis, quae adferunt in notis Valesii, quamquam ab utroque laudibus extolluntur, et ante alios codex Regius „optimus ille certe et a docta manu scriptus."

Praeter c. Vaticano-Fuldensem eosque libros, qui ex eo deriuati sunt, alia quoque extat classis codicum mutilorum, qui libris ultimis XXVII—XXXI omnino carent h. e. codex Reginae Christinae, qui nunc in bibliotheca Vaticana numero notatur 1994, atque hoc multo praestantior codex Petrinus (*P*) in tabulario basilicae Vaticanae Sancti Petri (*E* 27. c. membr. in 4^0 saec. XIIII fol. 201. uers. 28) Cuius codicis adhibendi etsi summa cum liberalitate potestatem mihi faceret u. cl. Angelini huic tabulario praepositus, tamen, qui bibliothecarii uice fungebatur, spem fefellit hinc inde conceptam, ita ut non totum codicem exscribere, sed uarias tantum lectiones editionis principis cum codice Petrino conferre mihi permitteret. Vix opus est monere c. Petrinum Vaticano facile superari, cum aetate tum auctoritate; sed illum ex hoc transscriptum esse negauerim. Neque enim solus c. Petrinus uerum etiam archetypus huius classis scripti sunt eo tempore quo c. Vaticano-Fuldensis latuit in „siluis Germaniae". Accedit quod in *P* uerba multo rectius distinguuntur quam in *V* neque errata offenduntur ea, quae librarii neglegentia inrepserunt in c. Vaticano-Fuldensem; cuius rei haec sint exempla: 18, 4, 7 legimus in *P*: apud Samosatam Comageni quondam regni clarissimi sedem cum pro Comageni, lectionem exhibeat mageni c. Vaticanus. Quae uerba qui codicum ope

destitutus suo ipsius ingenio fretus sanaturus erat, is non dubium est, quin scripturus fuerit: Samosatam magni quondam regni clarissimam sedem. Quis tandem medii aeui monachorum tanta tamque recondita instructus erat doctrina, ut mera coniectura hoc adsequeretur, quod in dubium uocari nequit? 22, 3, 6 ex praefecto praetorio *P* ex praefectorio *V*. 15, 5, 4 praefecto praetorio *P* praefecto praefectorio *V*. 22, 4, 2 probitate *P* probate *V*. 22, 4, 5 sollicitior *P* sollicior *V*. 22, 12, 8 Castalii *GAP* castralii *V*. 25, 2, 2 contubernia *P* contuicernia *V*. 25, 7, 2 formidanda *P* firmidanda *V*. sciens *P* ciens *V*. 25, 7, 9 oportunum *GAP* portunum *V*. 25, 9, 1 ex persis *P* et persis *V*. 25, 9, 10 deditionem *P* detionem *V*. 26, 1, 1 minutia *P* inutias *V*. 26, 2, 3 declarari *P* declari *V*. 26, 4, 1 rector *P* haec tor *V*. 26, 5, 11 destinabat *P* testinabat V^1 festinabat V^2. 26, 5, 15 squaliditate *P* squadilitate *V*. 26, 6, 16 conflictarentur *P* confrictarentur *V*. 26, 7, 12 destitutus *P* destutus *V*. Quibus locis ex ultimis tantum libris depromptis potius quam selectis alios adiungam, quibus quae in *V* frustra quaeruntur in alterius classis codicibus solis inueniuntur. 16, 12, 66 ** morbo *V* rimborbo *P*. 22, 16, 24 coepto *V* coepto et dicã *P*. 23, 6, 62 uox illa γλακτοφάγων magna lacuna discinditur in *V* quo mendo caret cod. Petrinus.

Quae cum ita sint neque codice Petrino neque editionibus quae ex codicum mutilorum classe pendent omnino carere non possumus; attamen in hisce notis selectis ubi spatii angustiis nimis premebamur in exscribendis lectionibus parcissimus eram, ubicumque non sola addita littera (*P*. *r*. *b*. etc.), quae praeberent, significare potui.

Editionem principem (*r*) curauit Angelus Sabinus Romae a. 1474 codice usus*) Reginae 1994 (*R*), quem

*) cf. 17, 2, 1 opimitate *VGAP* op⟨ortunitate⟩ *R* oportunitate *rb*.

satis adcurate eum expressisse adparet; uno tantum loco (26, 7, 10—8, 1) nescio quo casu factum est, ut in editione magnam offendamus lacunam quae expleta est in c. manuscripto.

Sabinum excepit Petrus Castellus qui anno 1517 editionem *(b)* parauit Bononiae. In praefatione Ammianum ipsum de se loquentem fecit:

— — — — — — — —
Sed me quem tunica uides recenti
Mecum et Caesareos duces ab orci
Traxit uestibulo tenebricosi
Petrus Castalio satus liquore
Castellus latio, fauore Phoebi
Et Graio eloquio undecunque doctus.

tunica quidem noua Ammianum Marcellinum neque tamen sua uelauit, cuius uerba mira quadam temeritate interpolauit nullis usus codicum subsidiis (cf. Th. Mommsen Herm. VI p. 236). Editionem bononiensem repetiuisse neque nisi in paucissimis rebus mutauisse Erasmum (Basileae a. 1518) facile uides ex iis quae adtulit idem (Herm. VI p. 236—41). Magno opere dolendum est Petrum Castellum tanto maius Ammiano intulisse detrimentum, deletis lacunarum corruptelarumque uestigiis, quanto posterioribus persuasit emendationes illas et supplementa libris deberi manuscriptis, ut et Gelenius et Accursius optimis suis codicibus unico fundamento uti non auderent, explosis Castelli commentis.

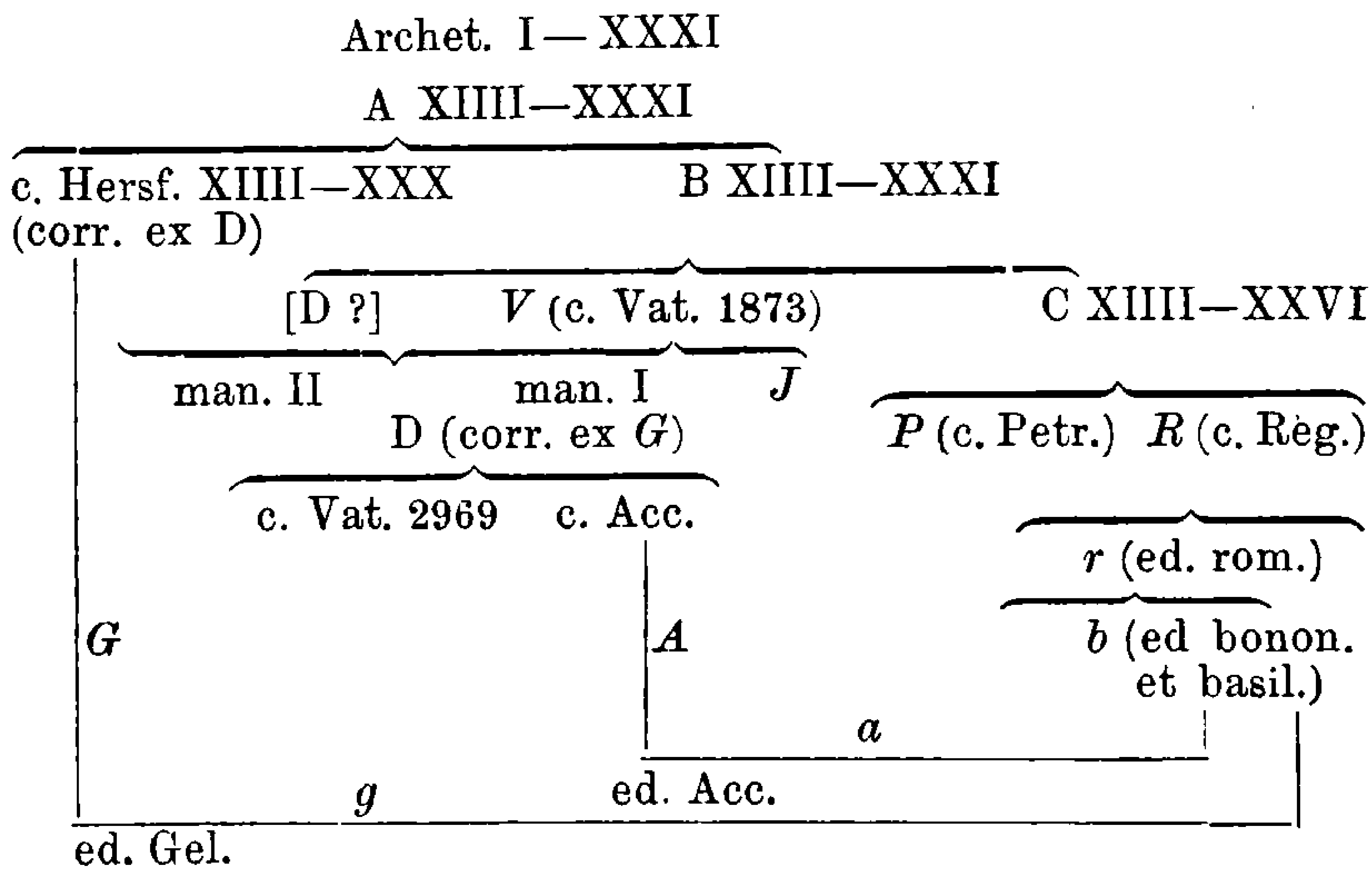
Anno enim 1533 p. Chr. duae editiones publici iuris factae sunt, quarum prior *(A)* erat: „Ammianus Marcellinus a Mariangelo Accursio mendis quinque millibus purgatus, et libris quinque auctus ultimis, nunc primum ab eodem inuentis. Augustae Vindelicorum in aedibus Siluani Otmar mense Maio MDXXXIII“. Secuta est Gelenii editio *(G)* qui de codice Hersfeldensi quem omnibus meliorem existimamus pauca praemisit p. 546: „Nos nacti uetustum exemplar

manu descriptum innumera loca castigauimus, lacunas aliquot expleuimus, scribarum incuria praetermissas, et in his uersus interdum integros restituimus, graeca omnia quae uel prorsus aberant, uel sic aderant, ut frustra adessent, quum uix a Sibylla quid esset scriptum diuinari posset, reposuimus. Nihil autem horum ex inani coniectura, quae saepe fallit, dum in suo quisque commento sibi pulcher est, sed ex fide uetusti codicis — —

In hac prouincia strenuam ac fidelem operam nobis nauauit, uir utriusque literaturae non uulgariter callens, emunctaeque naris, Sigismundus Gelenius. Exemplar manu descriptum gratis et alacriter suppeditauit egregius princeps Abbas Hirsfeldensis.“ —

Medium inter libros Hersfeldensem et Vaticanum locum tenet codex Accursianus. Postquam antea (Herm. VII p. 168—70) locos quosdam enotaueram, quos cum non solum in *A* sed etiam in *G* inuenissem ex libro Hersfeldensi pendere putaui. At Th. Mommsen (l. l. p. 171—75) lectiones illas partim codici partim uero editorum coniecturis deberi monstrauit, Accursiumque occulto quodam uinculo cum Gelenio coniunctum esse suspicabatur. Aliam uiam ingressus est Franciscus Rühl (Rh. Mus. 28 p. 337—39) qui lectiones illas non ad editorum sed ad monachorum operam reuocandas esse censuit. — Quibus dubitationibus permotus Romam scripsi, facileque ut mea causa inspiceret c. Vaticanum n. 2969 impetraui ab Augusto Mau, cuius litteris mirum illud patuit, etiam librum illum scriptum die IIII mensis Iulii a. 1445 omnes fere illas lectiones praebere, quas ab Accursio Gelenioque, qui anno demum 1533 editiones parauerint, deriuari non posse perspicuum est. Neque aliter hanc rem difficillimam explicare possumus, quam ut ponamus archetypum libri Accursiani et Vaticani n. 2969 quamquam transscriptum ex codice Vaticano-Fuldensi (aut per omnia simillimo) tamen postea conlatum esse cum libro Hersfeldensi, quocum mutuo uinculo

coniunctus est, ut et daret et acciperet uterque. Quae cum ita sint loci illi quibus consentiunt *GAV* 2969 contra *V* 1873 aut summi sunt momenti, utpote profecti ex libro illo omnium optimo, aut prorsus nullius; id quod nullo modo diiudicare possumus indiciis externis.

Quorum rationes atque necessitudines prorsus ignorabat nouissimus editor qui ea de re quaerere omnino supersedit, quamquam M. Haupt in lectionum indice berolinensi a. 1868 perspicue docuerat, quanta sit auctoritas editionis et libri illius deperditi. Quibus neglectis editionem Gelenii — ut taceam de Accursiana — adhibere aspernatus in iis fere acquieuit, quae iam antea enotauerant editores. — Qua re factum est, ut sententias integras frustra quaeramus in editione Eyssenhardtiana ut 22, 1, 2: — — extulerat celsum. Et quamquam haec laetifica sciret, uelut — — quamquam aliis locis supplementa hersfeldensia iure suo in textum recepit. Aliis locis usus est neglegentissime litteris inclinatis quibus quaecunque deerant in *V* significare uoluit. 20, 8, 11 culmine 20, 8, 15 ut 20, 11, 7 et 22, 4, 8 post 22, 10, 1 et innocentes 22, 10, 3 ut fidenter

impetus suos aliorsum tendentes, ad quae decebat, moniter oportuno frenarent: monstrabat 22, 11, 7 ne 22, 15, 4 nonas 22, 16, 19 mathemata etc. At ne ea quidem quae hodie quoque leguntur in *V* in textum recepit: 21, 13, 13 exciderunt: tumentes spiritus tanquam. 22, 16, 2 Antinoi (ephebi) etc.

Nihil omnino habemus quod addamus iis, quae contra editionem eyssenhardtianam disserebamus in nuntiis Gotting. 1871 p. 1301—10 sed multo acerbius et copiosius A. Kiessling (Fleck. annal. 1871 p. 481.) Quam editionem quanti aestimemus — ut mittamus locos quosdam editoris coniecturis sanatos — omne iudicium nostrum pendet, ex diligentia, qua liber excussus sit Vaticanus; quam ne modestis quidem desideriis satisfacere asterisci [*] mei monstrant in una quaque fere pagina dispersi, quamquam consulto ea menda notare omisi quae typothetae non editoris culpa inrepserunt.*)

Iam uero pergamus ad exponendam huius editionis rationem atque consilium. Primo enim cum editione Wagneriana contuli libros Vaticanum atque Petrinum editionesque romanam, bononiensem (et partem basiliensis) accursianam, gelenianam. Deinde dimidiam fere partem huius editionis in Capitolio ipso monteque Tarpeio conscripsi, ut cotidie libros omnes adire mihi liceret. — Reuerso postea in patriam A. Huebner, qui iam ante Fr. Eyssenhardt codicem Vaticanum descripserat accuratissime, qua solet liberalitate schedas suas mihi transmisit, permisitque, ut domi eas retinerem dum plagulae corrigerentur. Idemque concessit praepositus bibliothecae Gottingen-

*) ex multis afferam pauca: 15, 8, 15 indicium 17, 6, 11 inpulsa 17, 11, 9 indignationen 21, 7, 4 tuebator 21, 8, 4 inuaderenter 21, 12, 3 flagitabat 21, 15, 3 quadrangesimo 22, 4, 7 illins 23, 3, 2 maligneam 23, 5, 6 cuisdam 24, 3, 9 inchoates, reductas 24, 4, 13 Victos 25, 3, 8 ulneris e. q. s. s.

sis, qui ex thesauro suo uberrimo mihi demandauit editiones Sabini, Erasmi, Geleni; utrique gratias ago quam maximas.

Quamquam igitur mihi praesto sunt subsidia, quibus maiorem editionem apparatu pleno instruerem, tamen minorem in praesens cum notis selectis edere malui. Quod siquis uituperauerit, equidem non repugnabo, cum in animo habeam, paucos post annos magnam absoluere editionem.

In hac editione conficienda numquam, nisi causis permotus grauissimis, auctoritatem neglexi libri Vaticani, quem potissimum ducem secutus sum, etiam in rebus orthographicis, id tantum mihi proponens, ut abstinerem formis plane barbaris, quas admittere non ueritus est Fr. Eyssenhardt, neque nimis recederem a scribendi genere in hac bibliotheca recepto.

Postremo animaduertendum est, me in lectionibus enotandis editionum orthographiae minutias uerborumque distinctionem non curauisse uelut 18, 7, 3 scripsi: conpelli *VPbga*, cum *bga* habeant: compelli; 20, 2, 5 inmodicos altu *VAP*, sed: immodico saltu *A*. e. q. s. s. — In contextu ipso graecis litteris conscribenda curaui omnia, quibus addidit Ammianus „ut Graeci appellamus“ uel simile quid; in hisce enim rebus codicis optimi auctoritas nulla fere est, quippe qui graeca latinis et latina graecis litteris praebeat exarata.

Praemisi fragmenta librorum deperditorum, in quibus eligendis eos tantum locos recepi, quibus Ammianus disertis uerbis se iam antea haec tetigisse dicit. Quibus addiderit forte aliquis locum 16, 10, 12, qui nescio quo casu excidit. In fine subiunxi fastos consulum et praefectorum urbi (a. p. Chr. 351—78) quo in temporum rationibus fundamento utitur Ammianus. Secuntur excerpta anonyma Valesiana, quorum nostris diebus unicum codicem denuo

repperit Th. Mommsen. Denique nouum indicem historicum et geographicum confeci; nemo enim est, quin uideat Wagnerianum ab omni parte esse imperfectum.

Finem praefandi faciamus enumerandis uiris doctis, quorum nomina in notis saepius repetuntur. Ex ueteribus optime de Ammiano meruit Fr. Lindenbrogius, et ante omnes sospitator ille Ammiani Marcellini Henricus Valesius. Gronouius uero non id sibi uidetur proposuisse, ut Ammiano uerba sua restitueret, sed ut occasionem arriperet qua priores editores et in primis Valesios uituperaret. Ex recentioribus primo loco nominandi sunt M. Haupt, A. Kiessling, Th. Mommsen, qui summa sagacitate et perseuerantia usi cum fructu uberrimo studia in Ammianum contulerunt, quibus addam Alfredum de Gutschmid, qui quaecumque in Ammiani libris uiderat acutissime mecum communicauit. Dissertationes recentiorum, quibus singulos locos sanare uoluerunt, hae sunt:

M. Haupt: Rh. Mus. I p. 475. Index lectionum berol. a. 1868 et 1874.

I. Hermann: obseruationes criticae Ammianeae 1855.

E. Horkel: Orationes et dissertationes Berol. 1862 p. 229—256.

J. P. Binsfeld: Rh. Mus. XXII p. 310—312.

P. Langen: Emendationes Ammianeae 1867. Philol. XXVIIII p. 469—487.

R. Unger: de Ammiani M. locis controuersis 1868. Progr. gratul. gymnasii Friedlandiensis 1869.

V. Gardthausen: Coniectanea Ammianea 1869.

Fr. Rühl: Fleck. annal. phil. a. 1871. p. 480.

A. Kiessling: Fleckeis. annal. 1871 p. 481—504. Index scholarum Gryphiswald. 1874.

A. Kellerbauer: scholarum Bauariae annal. a. 1871 p. 11—24. 1873 p. 82—91, p. 127—141.

C. F. W. Müller: Fleckeis. annal. phil. a. 1873 p. 341—365.

M. Hertz: Index scholarum Vratislau. 1874. Herm. VIII p. 257—302. Rh. Mus. XXVIIII p. 367.

G. Kiessling: Rh. Mus. XXVIIII p. 368.

H. Michael: De Ammiani Marcellini studiis ciceronianis. Vratisl. 1874.

Neque silentio praetereundum est, quattuor illos nouissimos libellos quippe qui sero prodierint non nisi ad ultimas plagulas corrigendas me adhibere potuisse.

Scribebam Lipsiae mense Maio a. 1874.

V. Gardthausen.

INDEX NOTARUM.

V	=	codex Vaticanus 1873
		V^1 manus I. V^2 manus II
		V^m margo codicis
J	=	codices Itali Amm. aut omnes aut plerique (31, 7, 5 — 31, 10, 18)
P	=	codex Petrinus *E* 27
[*R*	=	codex Reginae 1994]
[*r*	=	editio romana Sabini]
b	=	editio Castelli bononiensis et basiliensis
G	=	editio Gelenii
A	=	editio Accursii
g	=	Gelenius Castellum secutus
a	=	Accursius „ „
⟨ ⟩	=	littera in rasura scripta
⁎	=	littera erasa
·	=	unius litterae spatium
*	=	errauit Fr. Eyssenhardt

inclinatis litteris scripsi quae desunt in *V*.

AMMIANI MARCELLINI

RERUM GESTARUM LIBRI

QUI SUPERSUNT.

PERDITORUM LIBRORUM RELIQUIAE.

Aelius Hadrianus.

I. 22, 15, 1 res Aegyptiacae — — quarum notitiam in actibus Hadriani et Seueri principum digessimus late uisa pleraque narrantes.

M. Antoninus.

II. 29, 6, 1 ab isdem (h. e. Quadis) ac Marcomannis Aquileia Opitergiumque excisum et cruenta conplura perceleri acta procinctu, uix resistente perruptis Alpibus Iuliis Principe serio (?), quem ante docuimus Marco (?).

III. 14, 4, 2 super quorum (h. e. Saracenorum) moribus licet in actibus principis Marci et postea aliquotiens memini rettulisse — —

L. Verus.

IIII. 23, 6, 24 Qua (h. e. Seleucia) per duces Veri Caesaris, ut ante rettulimus, expulsata (expugnata?) auulsum sedibus simulacrum Comei Apollinis perlatumque Romam in aede Apollinis Palatini deorum antistites collocarunt.

L. Comodus.

V. 22, 9, 6 Cuius (h. e. simulacri Magnae Matris) super aduentu in Italiam pauca cum aliis huic materiae congruentibus in actibus Commodi principis digessimus per excessum.

Seuerus (*uide Ael. Hadr.*).

M. Gordianus.

VI. 23, 5, 7 cuius (h. e. Gordiani) actus a pueritia prima exercituumque felicissimos ductus et insidiosum interitum digessimus tempore conpetenti.

P. Gallienus.

VII. 21, 16, 10. Ille (h. e. Gallienus) enim perduellionum crebris uerisque adpetitus insidiis, Aureoli et Postumi et Ingenui et Valentis cognomento Thessalonici aliorumque plurium mortem factura crimina aliquotiens lenius uindicabat. [?]

Fl. Constantinus.

VIII. 14, 11, 20 — Polam, ubi quondam peremptum Constantini filium accepimus Crispum.

VIIII. 25, 4, 23 sciant docente ueritate perspicue non Iulianum sed Constantinum ardores Parthicos succendisse cum Metrodori mendaciis auidius adquiescit, ut dudum rettulimus plene.

Fl. Constans.

X. 27, 8, 4 Et quoniam, cum Constantis principis actus conponerem, motus adulescentis et senescentis oceani situmque Brittanniae pro captu uirium explanaui, ad ea, quae digesta sunt semel, reuolui superfluum duxi.

XI. 20, 1, 1 uerebatur (Iulianus) ire subsidio transmarinis (sc. Brittannis), ut rettulimus ante fecisse Constantem.

XII. 28, 3, 8 Areanos genus hominum a ueteribus institutum, super quibus aliqua in actibus Constantis rettulimus, paulatim prolapsos in uitia a stationibus suis remouit. — — Id enim illis erat officium, ut ultro citroque [per longa spatia] dis-

currentes uicinarum gentium strepitus nostris ducibus intimarent.

XIII. 15, 5, 16 (Laniogaisus) quem — — solum adfuisse morituro Constanti supra rettulimus.

Magnetius et Decentius.

XIIII. 16, 6, 2 Dorus — — quem nitentium rerum centurionem sub Magnentio Romae prouectum rettulimus accusasse Adelphium urbi praefectum ut altiora coeptantem.

XV. 22, 13, 3 Asclepiades philosophus, cuius in actibus Magnenti meminimus.

XVI. 21, 8, 1 et Iouio quaesturam (commisit Iulianus), cuius in actibus Magnenti meminimus.

XVII. 15, 6, 4 (Poemenius) qui, ut supra rettulimus, cum Treuiri ciuitatem Caesari claussissent Decentio, ad defendendam plebem electus est.

Veteranio.

XVIII. 21, 8, 1 Gumoarium proditorem antiquum timens, quem cum Scutarios ageret, latenter prodidisse Veteranionem suum principem audiebat.

Constantius.

XVIIII. 14, 10, 2 Herculanus — — Hermogenis ex magistro equitum filius apud Constantinopolim, ut supra rettulimus, populari quondam turbela discerpti.

XX. 16, 10, 16 Ormizda, cuius e Perside discessum supra monstrauimus.

XXI. 14, 7, 7 Serenianus ex duce, cuius ignauia populatam in Phoenice Celsen ante rettulimus — —

XXII. 18, 9, 3 quos (Superuentores atque Praeuentores) tirones tum etiam nouellos hortante memorato adhuc protectore erupisse a Singara Persasque fusos in somnum rettulimus trucidasse conplures.

(Cf. praeterea indicem sub horum imperatorum nominibus.)

INCERTAE SEDIS RELIQVIAE.

XXIII. 14, 7, 21 absque Mesopotamia iam digesta, cum bella Parthica dicerentur.

XXIIII. 23, 6, 50 ubi etiam tigridum milia multa cernuntur, feraeque bestiae plures, quae cuiusmodi solent capi commentis dudum nos meminimus rettulisse.

XXV. 22, 8, 35 super quarum (h. e. auium) origine et Hellespontiaci proelii tempore disserebamus (*V*: disseremus).

XXVI. 31, 16, 5 Saracenorum cuneus super quorum origine moribusque diuersis in locis rettulimus plura — —

XXVII. 29, 5, 16 biduoque post Icosium oppidum, cuius supra docuimus conditores, militaria signa et coronam sacerdotalem — — — restituit. *(cf. Solin. ed. Mommsen. p. 138, 7—10)*

XXVIII. 29, 5, 17 cuius (h. e. Caesareae) itidem originem in Africae situ digessimus plene.

Unicum testimonium ueterum.

Prisciani XI 51 (pag. 487 ed. H.) ut indulsi indulsum vel indultum, unde Marcellinus rerum gestarum XIIII: tamquam licentia crudelitati indulta (= 14, 1, 4. 14, 6, 7).

LIBER XIIII.

1. *Galli Caesaris saeuitia.*
2. *Isaurorum incursiones.*
3. *Persarum commentum irritum.*
4. *Saracenorum irruptiones et mores.*
5. *Magnentianorum supplicia.*
6. *Senatus populique Romani uitia.*
7. *Galli Caesaris immanitas et saeuitia.*
8. *Orientis prouinciarum descriptio.*
9. *De Constantio Gallo Caesare.*
10. *Pax Alamannis petentibus datur.*
11. *Constantius Gallus Caesar euocatur a Constantio Augusto et capite truncatur.*

---

1. 1. Post emensos insuperabilis expeditionis euentus languentibus partium animis, quas periculorum uarietas fregerat et laborum, nondum tubarum cessante clangore uel milite locato per stationes hibernas, fortunae saeuientis procellae tempestates alias rebus infudere communibus per multa illa et dira facinora Caesaris Galli, qui ex squalore imo miseriarum in aetatis adultae primitiis ad principale culmen insperato saltu prouectus ultra terminos potestatis delatae procurrens asperitate nimia cuncta foedabat. propinquitate enim regiae stirpis gentilitateque etiam tum Constantini nominis efferebatur in fastus, si plus ualuisset, ausurus hostilia in auctorem suae felicitatis, ut uidebatur. 2. cuius

---

5 saeuientes *V* 5 infudere *A* infundere *VPbg* 7 imo *A* immo *V* nimio *Pbg* 8 saltu *Kellerbauer et Kiessling* cultu *codd.*

acerbitati uxor graue accesserat incentiuum, germanitate Augusti turgida supra modum, quam Hannibaliano regi fratris filio antehac Constantinus iunxerat pater, Megaera quaedam mortalis, inflammatrix saeuientis adsidua, humani cruoris auida nihil mitius quam maritus; qui paulatim eruditiores facti processu temporis ad nocendum per clandestinos uersutosque rumigerulos conpertis leuiter addere quaedam male suetos falsa et placentia sibi discentes, adfectati regni uel artium nefandarum calumnias insontibus adfigebant. 3. eminuit autem inter humilia supergressa iam impotentia fines mediocrium delictorum nefanda Clematii cuiusdam Alexandrini nobilis mors repentina; cuius socrus cum misceri sibi generum, flagrans eius amore, non impetraret, ut ferebatur, per palatii pseudothyrum introducta, oblato pretioso reginae monili id adsecuta est, ut ad Honoratum tum comitem orientis formula missa letali omnino scelere nullo contactus idem Clematius nec hiscere nec loqui permissus occideretur.

4. Post hoc impie perpetratum quod in aliis quoque iam timebatur, tamquam licentia crudelitati indulta per suspicionum nebulas aestimati quidam noxii damnabantur. quorum pars necati, alii puniti bonorum multatione actique laribus suis extorres nullo sibi relicto praeter querelas et lacrimas, stipe conlaticia uictitabant, et ciuili iustoque imperio ad uoluntatem conuerso cruentam, claudebantur opulentae domus et clarae. 5. nec uox accusatoris ulla licet subditicii in his malorum quaerebatur aceruis ut saltem specie tenus crimina praescriptis legum committerentur, quod aliquotiens fecere principes saeui: sed quic-

2 annibaliano *GP* anniballiano *V* Hannibaliano *ba* 9 dicentes *bga* 10 eminuit *G* minuit *codd.* 11 impotentia *Wagner* potentia *codd.* 13 mor$\overset{s}{e}$ *V* cum] com *VPbga* 18 omnino V^3 omo V^1 odio *bga.* 21 indulta *cf. Prisciani IX 51* (*p. 487 H.*) 28 subditicii *Lindenbr.* subditi et *VPbga.* 31 f$\overset{e}{a}$cere *V.*

quid Caesaris inplacabilitati sedisset, id uelut fas iusque perpensum confestim urgebatur impleri. 6. excogitatum est super his, ut homines quidam ignoti, uilitate ipsa parum cauendi ad colligendos rumores per Antiochiae latera cuncta destinarentur relaturi quae audirent. hi peragranter et dissimulanter honoratorum circulis adsistendo peruadendoque diuites domus egentium habitu quicquid noscere poterant uel audire latenter intromissi per posticas in regiam nuntiabant, id obseruantes conspiratione concordi, ut fingerent quaedam et cognita duplicarent in peius, laudes uero supprimerent Caesaris, quas inuitis conpluribus formido malorum inpendentium exprimebat. 7. et interdum acciderat, ut siquid in penetrali secreto nullo citerioris uitae ministro praesente paterfamilias uxori susurrasset in aurem, uelut Amphiarao referente aut Marcio, quondam uatibus inclitis, postridie disceret imperator. ideoque etiam parietes arcanorum soli conscii timebantur. 8. adulescebat autem obstinatum propositum erga haec et similia multa scrutanda, stimulos admouente regina, quae abrupte mariti fortunas trudebat in exitium praeceps, cum eum potius lenitate feminea ad ueritatis humanitatisque uiam reducere utilia suadendo deberet, ut in Gordianorum actibus factitasse Maximini truculenti illius imperatoris rettulimus coniugem.

9. Nouo denique perniciosoque exemplo idem Gallus ausus est inire flagitium graue, quod Romae cum ultimo dedecore temptasse aliquando dicitur Gallienus, et adhibitis paucis clam ferro succinctis uesperi per tabernas palabatur et conpita quaeritando Graeco sermone, cuius erat inpendio gnarus, quid de Caesare

---

5 anteochiae *V* 6 peragranter *bga* meragranter *VP* *7 diuites V^1*Pbga* diuitum V^2 14 citeriorieis *V* citeriore eius *bga*. 15 usurasset *V* 20 scrutanda *Horkel* scrutandi *VAP* seruandi *bg* *21 abruptae *VP* 27 exemplo — 28 flagitium *add.* V^m

quisque sentiret. et haec confidenter agebat in urbe ubi pernoctantium luminum claritudo dierum solet imitari fulgorem. postremo agnitus saepe iamque, si prodisset, conspicuum se fore contemplans, non nisi luce palam egrediens ad agenda quae putabat seria cernebatur. et haec quidem medullitus multis gementibus agebantur.

10. Thalassius uero ea tempestate praefectus praetorio praesens ipse quoque adrogantis ingenii, considerans incitationem eius ad multorum augeri discrimina, non maturitate uel consiliis mitigabat, *ut* aliquotiens celsae potestates iras principum molliuerunt, sed aduersando iurgandoque cum parum congrueret, eum ad rabiem potius euibrabat, Augustum actus eius exaggerando creberrime docens, idque, incertum qua mente, ne lateret adfectans. quibus mox Caesar acrius efferatus, uelut contumaciae quoddam uexillum altius erigens, sine respectu salutis alienae uel suae ad uertenda opposita instar rapidi fluminis inreuocabili impetu ferebatur.

2. 1. Nec sane haec sola pernicies orientem diuersis cladibus adfligebat. namque et Isauri, quibus est usitatum saepe pacari saepeque inopinis excursibus cuncta miscere, ex latrociniis occultis et raris, alente inpunitate adulescentem in peius audaciam ad bella grauia proruperunt, diu quidem perduelles spiritus inrequietis motibus erigentes, hac tamen indignitate perciti uehementer, ut iactitabant, quod eorum capti quidam consortes apud Iconium Pisidiae oppidum in amphitheatrali spectaculo feris praedatricibus obiecti sunt praeter morem. 2. atque, ut Tullius ait, ut etiam

1 quisque *om. rbg* *5 lucem $V^1 P$ luce V^2 6 multis *G* multum *VPba* 8 Thalassius *G* thalassus *VPba* 11 ut *G* *om. codd.* 14 eum *om. G* ad *Prbga* ab *V* 16 quibus *G* quibus ut *VPba* 19 opposita *scripsi* (*cf.* 16, 12, 46) supposita *codd.* 24 ex *G* et *VPba* 26 proruperunt *G* perruperunt *VPba* 27 motibus — 28 perciti uehe *add.* V^m 31 *Cic. pro Cluentio* 25, 67.

ferae fame monitae plerumque ad eum locum ubi aliquando pastae sunt reuertuntur, ita homines instar turbinis degressi montibus impeditis et arduis loca petiuere mari confinia, per quae uiis latebrosis sese conuallibusque occultantes cum appeterent noctes — luna etiam tum cornuta ideoque nondum solido splendore fulgente — nauticos obseruabant. quos cum in somnum sentirent effusos per ancoralia, quadrupedo gradu repentes seseque suspensis passibus iniectantes in scaphas eisdem sensim nihil opinantibus adsistebant et incendente auiditate saeuitiam ne cedentium quidem ulli parcendo obtruncatis omnibus merces opimas uelut uiles nullis repugnantibus auertebant. haecque non diu sunt perpetrata. 3. cognitis enim pilatorum caesorumque funeribus nemo deinde ad has stationes appulit nauem, sed ut Scironis praerupta letalia declinantes litoribus Cypriis contigui nauigabant, quae Isauriae scopulis sunt controuersa. 4. procedente igitur mox tempore cum aduenticium nihil inueniretur, relicta ora maritima in Lycaoniam adnexam Isauriae se contulerunt ibique densis intersaepientes itinera praetenturis prouincialium et uiatorum opibus pascebantur. 5. excitauit hic ardor milites per municipia plurima, quae isdem conterminant, dispositos et castella, sed quisque serpentes latius pro uiribus repellere moliens, nunc globis confertos, aliquotiens et dispersos multitudine superabatur ingenti, quae nata et educata inter editos recuruosque ambitus montium eos ut loca plana persultat et mollia, missilibus obuios eminus lacessens et ululatu truci perterrens. 6. coactique aliquotiens nostri pedites ad eos persequendos scandere cliuos sublimes etiam si lapsantibus plantis fruticeta prensando

---

1 ferae *G om. VPba* bestiae *Valesius* (*coll. Cic.*) 2 homines *Kiessling* omnes *codd.* 4 auiis *Kiessling* 10 sensim *Eyssenh.* enim *VPba om. G* 11 cendentium *VP* 12 uelut uiles *G* uel utiles *VPba* 14 pilatorum *VA* uiatorum *bg* 21 interasipientis *V* interea sepientes *A* inter obsidentium *bg* 24 sed *scripsi* et *codd.*

uel dumos ad uertices uenerint summos, inter arta tamen et inuia nullas acies explicare permissi nec firmare nisu ualido gressus: hoste discursatore rupium abscisa uoluente, ruinis ponderum inmanium consternuntur, aut ex necessitate ultima fortiter dimicante, superati periculose per prona discedunt. 7. quam ob rem circumspecta cautela obseruatum est deinceps et cum edita montium petere coeperint grassatores, loci iniquitati milites cedunt. ubi autem in planitie potuerint reperiri, quod contingit adsidue, nec exertare lacertos nec crispare permissi tela, quae uehunt bina uel terna, pecudum ritu inertium trucidantur.

8. Metuentes igitur idem latrones Lycaoniam magna parte campestrem cum se inpares nostris fore congressione stataria documentis frequentibus scirent, tramitibus deuiis petiuere Pamphyliam diu quidem intactam sed timore populationum et caedium, milite per omnia diffuso propinqua, magnis undique praesidiis conmunitam. 9. raptim igitur properantes ut motus sui rumores celeritate nimia praeuenirent, uigore corporum ac leuitate confisi per flexuosas semitas ad summitates collium tardius euadebant. et cum superatis difficultatibus arduis ad supercilia uenissent fluuii Melanis alti et uerticosi, qui pro muro tuetur accolas circumfusus, augente nocte adulta terrorem quieuere paulisper lucem opperientes. arbitrabantur enim nullo inpediente transgressi inopino adcursu adposita quaeque uastare, sed in cassum labores pertulere grauissimos. 10. nam sole orto magnitudine angusti gurgitis sed profundi a transitu arcebantur et dum piscatorios quaerunt lenunculos

4 superne (*sic codd.*) — discedunt aut ex — dimicantes ruinis — consternuntur *codd.*γ *quae transposui;* superne — ultima hoste — uoluente fortiter — consternuntur *transposuit A. de Gutschmid* 5 dimicante *scripsi* dimicantes *codd.* 8 iniquitati *scripsi* iniquitate *codd.* 18 diffusa *VP* *21 flexuosas *bga.* plexuosas *V* 25 urgente *G* terrorem *uulgo* teproremque *VP* 30 piscatorios *bga* piscatores *VP*

uel innare temere contextis cratibus parant, effusae legiones, quae hiemabant tunc apud Siden, isdem impetu occurrere ueloci. et signis prope ripam locatis ad manus comminus conserendas denseta scutorum conpage semet scientissime praestruebant, ausos quoque aliquos fiducia nandi uel cauatis arborum truncis amnem permeare latenter facillime trucidarunt. 11. unde temptatis ad discrimen ultimum artibus multum cum nihil impetraretur, pauore uique repellente extrusi et quo tenderent ambigentes uenere prope oppidum Laranda. 12. ibi uictu recreati et quiete, postquam abierat timor, uicos opulentos adorti equestrium aduentu cohortium, quae casu propinquabant, nec resistere planitie porrecta conati digressi sunt retroque concedentes omne iuuentutis robur relictum in sedibus acciuerunt. 13. et quoniam inedia graui adflictabantur, locum petiuere Paleas nomine, uergentem in mare, ualido muro firmatum, ubi conduntur nunc usque commeatus distribui militibus omne latus Isauriae defendentibus adsueti. circumstetere igitur hoc munimentum per triduum et trinoctium et cum neque adcliuitas ipsa sine discrimine adiri letali, nec cuniculis quicquam geri posset, nec procederet ullum obsidionale commentum, maesti excedunt postrema ui subigente maiora uiribus adgressuri. 14. proinde concepta rabie saeuiore, quam desperatio incendebat et fames, amplificatis uiribus ardore incohibili in excidium urbium matris Seleuciae efferebantur, quam comes tuebatur Castricius tresque legiones bellicis sudoribus induratae. 15. horum aduentum praedocti speculationibus fidis rectores militum tessera data sollemni armatos omnes celeri eduxere

1 contextis cratibus *Kiessling* contexti sunt ratibus *VP* 5 temet *VP* 10 ambigentes uenere *GA* ambientes uenire *VP* 11 ubi *G* 12 aduentu *Horkel* adiumento *codd.* 15 acciuerunt *bga.* acci^{u}perunt *V* 22 possit adire *V*[1]*P* possit adiri *V*[2] *bg* adiri *A* 23 procederet *scripsi* procedebat *codd.* *post* commentum *inductum* mentum *in V om. Pr* 27 seleucia *VP* insolentia *rbg* *30 fides *VP*

procursu et agiliter praeterito Calycadni fluminis ponte, cuius undarum magnitudo murorum adluit turres, in speciem locauere pugnandi. neque tamen exiluit quisquam nec permissus est congredi. formidabatur enim flagrans uesania manus et superior numero et ruitura sine respectu salutis in ferrum. 16. uiso itaque exercitu procul auditoque liticinum cantu, represso gradu parumper stetere praedones exertantesque minaces gladios postea lentius incedebant. 17. quibus occurrere bene pertinax miles explicatis ordinibus parans hastisque feriens scuta — qui habitus iram pugnantium concitat et dolorem — proximos iam gestu terrebat. sed eum in certamen alacriter consurgentem reuocauere ductores rati intempestiuum anceps subire certamen cum haut longe muri distarent, quorum tutela securitas poterat in solido locari cunctorum. 18. hac ita persuasione reducti intra moenia bellatores obseratis undique portarum aditibus, propugnaculis insistebant et pinnis, congesta undique saxa telaque habentes in promptu, ut si quis se proripuisset interius, multitudine missilium sterneretur et lapidum. 19. illud tamen clausos uehementer angebat quod captis nauigiis, quae frumenta uehebant per flumen, Isauri quidem alimentorum copiis adfluebant, ipsi uero solitarum rerum cibos iam consumendo inediae propinquantis aerumnas exitialis horrebant. 20. haec ubi latius fama uulgasset missaeque relationes adsiduae Gallum Caesarem permouissent, quoniam magister equitum longius ea tempestate distinebatur, iussus comes orientis Nebridius contractis undique militaribus copiis ad eximendam periculo ciuitatem amplam et oportunam studio properabat ingenti. quo cognito abscessere latrones nulla re amplius memorabili gesta, dispersique ut solent auia montium petiere celsorum.

---

1 calydcanni *VP* 7 liticinum *A* laticinum *VP* latronum *bg* 16 locari cunctorum *A* locarum cunctorum *V* locari cunctorum locarunt *Pr* loca cuncta conlocare *G* 20 proripuisse [*lac.* 3 *litt.*] terius (interius *Valesius.*) 24 cibo *VP* 29 contractū *V* contractus *Pr* 33 petere *VP*

3. 1. Eo adducta re per Isauriam, rege Persarum bellis finitimis inligato repellenteque a conlimitiis suis ferocissimas gentes, quae mente quadam uersabili hostiliter eum saepe incessunt et in nos arma mouentem aliquotiens iuuant, Nohodares quidam nomine e numero optimatum, incursare Mesopotamiam quotiens copia dederit ordinatus, explorabat nostra sollicite, si repperisset usquam locum ui subita perrupturus. 2. et quia Mesopotamiae tractus omnes crebro inquietari sueti praetenturis et stationibus seruabantur agrariis, laeuorsum flexo itinere Osdroenae subsiderat extimas partes, nouum parumque aliquando temptatum commentum adgressus. quod si impetrasset, fulminis modo cuncta uastarat. erat autem quod cogitabat huius modi.

3. Batnae municipium in Anthemusia conditum Macedonum manu priscorum ab Euphrate flumine breui spatio disparatur, refertum mercatoribus opulentis, ubi annua sollemnitate prope Septembris initium mensis ad nundinas magna promiscuae fortunae conuenit multitudo ad commercanda quae Indi mittunt et Seres aliaque plurima uehi terra marique consueta. 4. hanc regionem praestitutis celebritati diebus inuadere parans dux ante dictus per solitudines Aboraeque amnis herbidas ripas, suorum indicio proditus, qui admissi flagitii metu exagitati ad praesidia desciuere Romana, absque ullo egressus effectu deinde tabescebat immobilis.

4. 1. Saraceni tamen nec amici nobis umquam nec hostes optandi, ultro citroque discursantes quicquid inueniri poterat momento temporis parui uastabant miluorum rapacium similes, qui si praedam dispexerint celsius, uolatu rapiunt celeri, aut nisi impetrauerint, non in-

---

1 pe [*lac.* 4 *litt.*] isauriam *V* (*sine lac. Pr*) 5 Nohodares *G* noodares *VPba* 9 sueti *bga* su et *VP* 11 parumque *G* partumque *VPba* 13 modo *VAP* instar *bg.* 14 agitabat *bga* 15 Batnae *A* batne *codd.* 17 mercatoribus — 18 sollemnitate *add.* V^m 18 mensis *om. bg* 20 et Seres *om. bg* 21 aliaque *A.* alia *VP* et alia *bg* 25 ad *bga* et *VP* 30 rapacium *Valesius* rapaci uiti *VP* rapaci uitae *bga* 31 nisi *Valesius* si *codd.*

morantur. 2. super quorum moribus licet in actibus principis Marci et postea aliquotiens memini rettulisse, tamen nunc quoque pauca de isdem expediam carptim. 3. apud has gentes, quarum exordiens initium ab Assyriis ad Nili cataractas porrigitur et confinia Blemmyarum, omnes pari sorte sunt bellatores seminudi coloratis sagulis pube tenus amicti, equorum adiumento pernicium graciliumque camelorum per diuersa *se* raptantes, in tranquillis uel turbidis rebus: nec eorum quisquam aliquando stiuam adprehendit uel arborem colit aut arua subigendo quaeritat uictum, sed errant semper *per* spatia longe lateque distenta sine lare sine sedibus fixis aut legibus: nec idem perferunt diutius caelum aut tractus unius soli illis umquam placet. 4. uita est illis semper in fuga uxoresque mercenariae conductae ad tempus ex pacto atque, ut sit species matrimonii, dotis nomine futura coniunx hastam et tabernaculum offert marito, post statum diem si id elegerit discessura, et incredibile est quo ardore apud eos in uenerem uterque soluitur sexus. 5. ita autem quoad uixerint, late palantur, ut alibi mulier nubat, in loco pariat alio liberosque procul educat nulla copia quiescendi permissa. 6. uictus uniuersis caro ferina est lactisque abundans copia qua sustentantur, et herbae multiplices et siquae alites capi per aucupium possint, et plerosque nos uidimus frumenti usum et uini penitus ignorantes.

7. Hactenus de natione perniciosa. nunc ad textum propositum reuertamur.

5. 1. Dum haec in oriente aguntur, Arelate hiemem agens Constantius post theatralis ludos atque circenses ambitioso editos apparatu diem sextum idus Octobres, qui imperii eius annum tricensimum terminabat,

---

2 memini rettulisse *scripsi* meminerit tulisse *VP* 5 corrigitur *V*[1]*P* 8 se raptantes *scripsi* reptantes *codd.* palantes *Kellerbauer* 12 per *G om. codd.* 14 soli *bga* sol *V* 18 post statum *bga* potestatum *VP* 19 inuenire *VP* 22 deducat *VP bga* quiescendi *P bga* quesciendi *V* 29 harelate *VP* *31 diem sextum *bga.* die sextum *VP*

insolentiae pondera grauius librans, siquid dubium deferebatur aut falsum, pro liquido accipiens et conperto, inter alia excarnificatum Gerontium Magnentianae comitem partis exulari maerore multauit. 2. utque aegrum corpus quassari etiam leuibus solet offensis, ita animus eius angustus et tener, quicquid increpuisset, ad salutis suae dispendium existimans factum aut cogitatum, insontium caedibus fecit uictoriam luctuosam. 3. siquis enim militarium uel honoratorum aut nobilis inter suos rumore tenus esset insimulatus fouisse partes hostiles, iniecto onere catenarum in modum beluae trahebatur et inimico urgente uel nullo, quasi sufficiente hoc solo, quod nominatus esset aut delatus aut postulatus, capite uel multatione bonorum aut insulari solitudine damnabatur.

4. Accedebant enim eius asperitati, ubi inminuta *uel laesa* amplitudo imperii dicebatur, et iracundae suspicionum quantitati proximorum cruentae blanditiae exaggerantium incidentia et dolere inpendio simulantium, si principis periclitetur uita, a cuius salute uelut filo pendere statum orbis terrarum fictis uocibus exclamabant. 5. ideoque fertur neminem aliquando *ob* haec uel similia poenae addictum oblato de more elogio reuocari iussisse, quod inexorabiles quoque principes factitarunt. et exitiale hoc uitium, quod in aliis non numquam intepescit, in illo aetatis progressu efferuescebat, obstinatum eius propositum accendente adulatorum cohorte.

6. Inter quos Paulus eminebat notarius ortus in Hispania, glabro quidam sub uultu latens, odorandi uias periculorum occultas perquam sagax. is in Brittanniam missus ut militares quosdam perduceret ausos conspirasse Magnentio, cum reniti non possent, iussa licentius supergressus fluminis modo fortunis conplurium

---

16 *pro* ubi *inser.* iactata uulgo crimina, quibus *bga* uel laesa *add. Valesius* (*coll.* 21, 16, 9) *lac.* 7 *litt. VP* 18 quantitati *om. bga* 20 periclitaretur *C. F. W. Müller* per<di>tur *V* 22 ob *add. bga* 29 glabro *G* glaber *VPba* *30 brittannia *V* *33 conplurium *in lac.* 10 *litt. add.* V^2

sese repentinus infudit et ferebatur per strages multiplices ac ruinas, uinculis membra ingenuorum adfligens et quosdam obterens manicis, crimina scilicet multa consarcinando a ueritate longe discreta. unde admissum est facinus impium, quod Constanti tempus nota inusserat sempiterna. 7. Martinus agens illas prouincias pro praefectis aerumnas innocentium grauiter gemens saepeque obsecrans, ut ab omni culpa inmunibus parceretur, cum non inpetraret, minabatur se discessurum: ut saltem id metuens perquisitor maliuolus tandem desineret quieti coalitos homines in aperta pericula proiectare. 8. per hoc minui studium suum existimans Paulus, ut erat in conplicandis negotiis artifex dirus, unde ei Catenae inditum est cognomentum, uicarium ipsum eos quibus praeerat adhuc defensantem ad sortem periculorum communium traxit. et instabat ut eum quoque cum tribunis et aliis pluribus ad comitatum imperatoris uinctum perduceret: quo percitus ille exitio urgente abrupto ferro eundem adoritur Paulum. et quia languente dextera letaliter ferire non potuit, iam districtum mucronem in proprium latus inpegit. hocque deformi genere mortis excessit e uita iustissimus rector ausus miserabiles casus leuare multorum. 9. quibus ita sceleste patratis Paulus cruore perfusus reuersusque ad principis castra multos coopertos paene catenis adduxit in squalorem deiectos atque maestitiam, quorum aduentu intendebantur eculei uncosque parabat carnifex et tormenta. et ex is proscripti sunt plures actique in exilium alii, non nullos gladii consumpsere poenales. nec enim quisquam facile meminit sub Constantio, ubi susurro tenus haec mouebantur, quemquam absolutum.

---

3 ma<nicis> *** (*fuit* dis?) crimina *V* 6 inusserat *bga* reiusserat *VP* 12 proiectare *Pbg* prolectare *VA* 14 ei] et *VPba* *cataene *V* 15 parserat *bga* 19 abrupto *VP* abrepto *bga* 23 rector *Ernst* remora *VGAP* 25 poene *VP* pondere *bg* 26 adductis *VAP* adducens *G* 28 et ex iis *G* e tex is *V* exteris *Pba*

6. 1. Inter haec Orfitus praefecti potestate regebat urbem aeternam ultra modum delatae dignitatis sese efferens insolenter, uir quidem prudens et forensium negotiorum oppido gnarus, sed splendore liberalium doctrinarum minus quam nobilem decuerat institutus, quo administrante seditiones sunt concitatae graues ob inopiam uini: huius auidis usibus uulgus intentum ad motus asperos excitatur et crebros.

2. Et quoniam mirari posse quosdam peregrinos existimo haec lecturos forsitan, si contigerit, quamobrem cum oratio ad ea monstranda deflexerit quae Romae gererentur, nihil praeter seditiones narratur et tabernas et uilitates harum similis alias, summatim causas perstringam nusquam a ueritate sponte propria digressurus.

3. Tempore quo primis auspiciis in mundanum fulgorem surgeret uictura dum erunt homines Roma, ut augeretur sublimibus incrementis, foedere pacis aeternae Virtus conuenit atque Fortuna plerumque dissidentes, quarum si altera defuisset, ad perfectam non uenerat summitatem. 4. eius populus ab incunabulis primis ad usque pueritiae tempus extremum, quod annis circumcluditur fere trecentis, circummurana pertulit bella, deinde aetatem ingressus adultam post multiplices bellorum aerumnas Alpes transcendit et fretum, in iuuenem erectus et uirum ex omni plaga quam orbis ambit inmensus, reportauit laureas et triumphos, iamque uergens in senium et nomine solo aliquotiens uincens ad tranquilliora uitae discessit. 5. ideo urbs uenerabilis post superbas efferatarum gentium ceruices oppressas latasque leges fundamenta libertatis et retinacula sempiterna uelut frugi parens et prudens et diues Caesaribus tamquam liberis suis regenda patri-

---

1 ur [*lac.* 9 *litt.*] nam V^1 urbem etate nam V^2*Pr* Vrbem *G* Vrbem aeternam *A* 6 quo administrante *G* quod ministrante *V* 8 motus *bga* mittentus *VP* 17 uictura *A* ur ictura *VP* ut uictura *bg* 24 ad ultimam *VP* 27 laureas et *Kiessling* laureace *V* laureae *Pbga* 30 superbum *VP*

monii iura permisit. 6. et olim licet otiosae sint tribus pacataeque centuriae et nulla suffragiorum certamina set Pompiliani redierit securitas temporis, per omnes tamen quotquot sunt partes terrarum, ut domina suscipitur et regina et ubique patrum reuerenda cum auctoritate canities populique Romani nomen circumspectum et uerecundum.

7. Sed laeditur hic coetuum magnificus splendor leuitate paucorum incondita, ubi nati sunt non reputantium, sed tamquam indulta licentia uitiis ad errores lapsorum ac lasciuiam. ut enim Simonides lyricus docet, beate perfecta ratione uicturo ante alia patriam esse conuenit gloriosam. 8. ex his quidam aeternitati se commendari posse per statuas aestimantes eas ardenter adfectant quasi plus praemii de figmentis aereis sensu carentibus adepturi, quam ex conscientia honeste recteque factorum, easque auro curant inbracteari, quod Acilio Glabrioni delatum est primo, cum consiliis armisque regem superasset Antiochum. quam autem sit pulchrum exigua haec spernentem et minima ad ascensus uerae gloriae tendere longos et arduos, ut memorat uates Ascraeus, Censorius Cato monstrauit. qui interrogatus quam ob rem inter multos ... statuam non haberet 'malo' inquit 'ambigere bonos quam ob rem id non meruerim, quam quod est grauius cur inpetrauerim mussitare'.

9. Alii summum decus in carruchis solito altioribus et ambitioso uestium cultu ponentes sudant sub ponderibus lacernarum, quas in collis insertas cingulis ipsis adnectunt nimia subtegminum tenuitate perflabiles, expandentes *eas* crebris agitationibus maximeque

---

4 partes *Pbga* partesquae *V* 7 uerendum *bga* 9 sint *bga* 10 uitiis *om. Pbg* 15 sensis *VP* sensibus *bga* 18 acilicio *VP* 22 *Hesiodi opp.* 289· 23 [*lac.* 3 *litt.*] statuam *VP* nobiles statuam *bga* 24 p. 104, 18 *ed. Jordan.* 28 ambitioso *G* ambitu *VPb* 29 insertas cingulis *Valesius* inserta singulis *VP* 30 perflabiles expandentes eas *Valesius* per pia uilis expectantes V^2P 31 agitationibus *Valesius* a cogitationibus *VP*

sinistra, ut longiores fimbriae tunicaeque perspicue luceant uarietate liciorum effigiatae in species animalium multiformes. 10. alii nullo quaerente uultus seueritate adsimulata patrimonia sua in inmensum extollunt, cultorum ut puta feracium multiplicantes annuos fructus, quae a primo ad ultimum solem se abunde iactitant possidere, ignorantes profecto maiores suos, per quos ita magnitudo Romana porrigitur, non diuitiis eluxisse sed per bella saeuissima, nec opibus nec uictu nec indumentorum uilitate gregariis militibus discrepantes opposita cuncta superasse uirtute. 11. hac ex causa conlaticia stipe Valerius humatur ille Publicola et subsidiis amicorum mariti inops cum liberis uxor alitur Reguli et dotatur ex aerario filia Scipionis, cum nobilitas florem adultae uirginis diuturnum absentia pauperis erubesceret patris.

12. At nunc si ad aliquem bene nummatum tumentemque ideo honestus aduena salutatum introieris, primitus tamquam exoptatus suscipieris et interrogatus multa coactusque mentiri, miraberis numquam antea uisus summatem uirum tenuem te sic enixius obseruantem, ut paeniteat ob haec bona tamquam praecipua non uidisse ante decennium Romam. 13. hacque adfabilitate confisus cum eadem postridie feceris, ut incognitus haerebis et repentinus, hortatore illo hesterno.... ruminando, qui sis uel unde uenias diutius ambigente. agnitus uero tandem et adscitus in amicitiam si te salutandi adsiduitati dederis triennio indiscretus et per tot dierum defueris tempus, reuerteris ad paria perfe-

2 effigiatae *bga* effricacae *V* 5 putant ferocium *V* 10 a gregariis *bga* 11 hac *Eyssenh.* hic *V* causa *om.* *bga* *14 reguli et *in lac.* 10 *litt. scr.* V^2 15 absentia *Valesius* absentiam *codd.* 18 ideo *V lac.* 15 *litt.* *R* loculis *bga* 18. inquoieris *VP* 21 te sic enixius *G* desisse nixius *VPa* 22 ob *Valesius* ut *codd.* *om.* *G* in *Gronouius* 24 ut incognitus haerebis *in lac.* 13 *litt. add.* V^2 25 hortatores *VP* *post* hesterno *lac.* 5 (3 *G.*) *litt.* *VGP sine lac.* *ba* 26 ruminando *Eyssenh.* numerando *codd.* 27 in amicitiam si te salu- *in lac.* 21 *litt. add.* V^2 29 tot dierum *Gronouius* totidem *codd.*

renda, nec ubi esses interrogatus et quo tandem miser discesseris, aetatem omnem frustra in stipite conteres summittendo. 14. cum autem commodis interuallata temporibus conuiuia longa et noxia coeperint apparari uel distributio sollemnium sportularum, anxia deliberatione tractatur an exceptis his quibus uicissitudo debetur, peregrinum inuitari conueniet, et si digesto plene consilio id placuerit fieri, is adhibetur qui pro domibus excubat aurigarum aut artem tesserariam profitetur aut secretiora quaedam se nosse confingit. 15. homines enim eruditos et sobrios ut infaustos et inutiles uitant, eo quoque accedente quod et nomenclatores adsueti haec et talia uenditare, mercede accepta lucris quosdam et prandiis inserunt subditicios ignobiles et obscuros.

16. Mensarum enim uoragines et uarias uoluptatum inlecebras, ne longius progrediar, praetermitto illuc transiturus quod quidam per ampla spatia urbis subuersasque silices sine periculi metu properantes equos uelut publicos signatis quod dicitur calceis agitant, familiarium agmina tamquam praedatorios globos post terga trahentes ne Sannione quidem, ut ait comicus, domi relicto. quos imitatae matronae conplures opertis capitibus et basternis per latera ciuitatis cuncta discurrunt. 17. utque proeliorum periti rectores primo cateruas densas opponunt et fortes, deinde leues armaturas, post iaculatores ultimasque subsidiales acies, si fors adegerit, iuuaturas, ita praepositis urbanae familiae suspensae digerentibus sollicite, quos insignes faciunt uirgae dexteris aptatae uelut tessera data castrensi iuxta uehiculi frontem omne textrinum incedit:

1 quo tandem miser *Eyssenh.* et non temisero *in lac.* 10 *litt. add.* V^2 num e medio *bg* *2 om [*ras.* 2 *litt.*] nem *V* 3 commodis *Valesius:* commotus *VP* 11 uitante quoque *VPb* uitant quoque *GA* 13 lucris *VP* coenis *bga* 18 ampla — 19 periculi *add.* V^m 19 properanter *VPbga* 22 *Terentius Eunucho* 780 28 iuuaturas *V* inuasuras *Pbga* 31 omne textrinum *G* omnem et extrinum *V* omnem et externum *Pb* omne mediastrinum *Kiessling*

huic atratum coquinae iungitur ministerium, dein totum promiscue seruitium cum otiosis plebeiis de uicinitate coniunctis: postrema multitudo spadonum a senibus in pueros desinens, obluridi distortaque lineamentorum conpage deformes, ut quaqua incesserit quisquam cernens mutilorum hominum agmina detestetur memoriam Samiramidis reginae illius ueteris, quae teneros mares castrauit omnium prima uelut uim iniectans naturae, eandemque ab instituto cursu retorquens, quae inter ipsa oriundi crepundia per primigenios seminis fontes tacita quodam modo lege uias propagandae posteritatis ostendit.

18. Quod cum ita sit, paucae domus studiorum seriis cultibus antea celebratae nunc ludibriis ignauiae torpentis exundant, uocali sonu, perflabili tinnitu fidium resultantes. denique pro philosopho cantor et in locum oratoris doctor artium ludicrarum accitur et bybliothecis sepulcrorum ritu in perpetuum clausis organa fabricantur hydraulica, et lyrae ad speciem carpentorum ingentes tibiaeque et histrionici gestus instrumenta non leuia.

19. Postremo ad id indignitatis est uentum, ut cum peregrini ob formidatam haut ita dudum alimentorum inopiam pellerentur ab urbe praecipites, sectatoribus disciplinarum liberalium inpendio paucis sine respiratione ulla extrusis, tenerentur minimarum adseclae ueri, quique id simularunt ad tempus, et tria milia saltatricum ne interpellata quidem cum choris todidemque remanerent magistris. 20. et licet quocumque oculos flexeris feminas adfatim multas spectare cirratas, quibus, si nupsissent, per aetatem ter iam nixus poterat suppetere liberorum, ad usque taedium pedibus pauimenta

4 obluridi *VP* coloris obluridi *G* oblurida *ba* *7 Semiramides *V* 11 fortes *VP* 15 perflabili sono uocali *transpos. G* uocabuli *VP* tinnitum *V* tonitu *P* 19 ad *bga* de *codd.* -pentorum *add. V*[2] 26 minimarum *VP* mimarum *bg* 31 nixius *VP* nidus (*om.* ter) *Valesius.*

tergentes iactari uolucriter gyris, dum exprimunt innumera simulacra, quae finxere fabulae theatrales.

21. Illud autem non dubitatur quod cum esset aliquando uirtutum omnium domicilium Roma, ingenuos aduenas plerique nobilium, ut Homerici bacarum suauitate Lotophagi, humanitatis multiformibus officiis retentabant. 22. nunc uero inanes flatus quorundam uile esse quicquid extra urbis pomerium nascitur aestimant praeter orbos et caelibes, nec credi potest qua obsequiorum diuersitate coluntur homines sine liberis Romae. 23. et quoniam apud eos ut in capite mundi morborum acerbitates celsius dominantur, ad quos uel sedandos omnis professio medendi torpescit, excogitatum est adminiculum sospitale nequi amicum perferentem similia uideat, additumque est cautionibus paucis remedium aliud satis ualidum, *ut* famulos percontatum missos quem ad modum ualeant noti hac aegritudine colligati, non ante recipiant domum quam lauacro purgauerint corpus. ita etiam alienis oculis uisa metuitur labes. 24. sed tamen haec cum ita tutius obseruentur, quidam uigore artuum inminuto rogati ad nuptias ubi aurum dextris manibus cauatis offertur, inpigre uel usque Spoletium pergunt. haec nobilium sunt instituta.

25. Ex turba uero imae sortis et paupertinae in tabernis aliqui pernoctant uinariis, non nulli uelariis umbraculorum theatralium latent, quae Campanam imitatus lasciuiam Catulus in aedilitate sua suspendit omnium primus; aut pugnaciter aleis certant turpi sono fragosis naribus introrsum reducto spiritu concrepantes; aut quod est studiorum omnium maximum ab ortu lucis ad uesperam sole fatiscunt uel pluuiis, per

---

1 uolucriter gyris *Gronouius* uoluetur cyris *V* 11 apud *G* put *VP* morborum *G* orum *VP* 16 ut *add. uulgo om. codd.* 17 noti hac *G* non haec *V* 23 pergunt *G* perdunt *VP* 24 sunt *Kiessling* est *VP* 26 uinariis *G* iumariis *P* ⟨ul⟩ariis *V* uelariis *scripsi* uelabris *codd.* 28 lascrilam *VP* 32 ortu lus ad *VP*

minutias aurigarum equorumque praecipua uel delicta scrutantes. 26. et est admodum mirum uidere plebem innumeram mentibus ardore quodam infuso cum dimicationum curulium euentu pendentem. haec similiaque memorabile nihil uel serium agi Romae permittunt. ergo redeundum ad textum.

7. 1. Latius iam disseminata licentia onerosus bonis omnibus Caesar nullum post haec adhibens modum orientis latera cuncta uexabat nec honoratis parcens nec urbium primatibus nec plebeiis. 2. denique Antiochensis ordinis uertices sub uno elogio iussit occidi ideo efferatus, quod ei celebrari uilitatem intempestiuam urgenti, cum inpenderet inopia, grauius rationabili responderunt; et perissent ad unum ni comes orientis tunc Honoratus fixa constantia restitisset. 3. erat autem diritatis eius hoc quoque indicium nec obscurum nec latens, quod ludicris cruentis delectabatur et in circo sex uel septem aliquotiens uetitis certaminibus pugilum uicissim se concidentium perfusorumque sanguine specie ut lucratus ingentia laetabatur. 4. accenderat super his incitatum propositum ad nocendum aliqua mulier uilis, quae ad palatium ut poposcerat intromissa insidias ei latenter obtendi prodiderat a militibus obscurissimis. quam Constantina exultans ut in tuto iam locata mariti salute muneratam uehiculoque inpositam per regiae ianuas emisit in publicum, ut his inlecebris alios quoque ad indicanda proliceret paria uel maiora. 5. post haec Gallus Hierapolim profecturus ut expeditioni specie tenus adesset, Antiochensi plebi suppliciter obsecranti ut inediae dispelleret metum, quae per multas difficilisque causas adfore iam sperabatur, non ut mos est principibus, quorum diffusa po-

---

*1 p minuas *V* praemia *bga* per ianuas *Kiessling* pertinacius *C. F. W. Müller* 4 similiaque *G* et similia quae *VP* et similia *ba* 7 disseminata *Valesius* dissimulata *VGA* 10 antichisis *VP* 23 insidia se in *V* 24 constantia *VP* 25 tuto *GA* toto *VP* 32 est *bga* & *V*

testas localibus subinde medetur aerumnis, disponi quicquam statuit uel ex prouinciis alimenta transferri conterminis, sed consularem Syriae Theophilum prope adstantem ultima metuenti multitudini dedit id adsidue replicando quod inuito rectore nullus egere poterit uictu. 6. auxerunt haec uulgi sordidioris audaciam, quod cum ingrauisceret penuria commeatuum, famis et furoris inpulsu Eubuli cuiusdam inter suos clari domum ambitiosam ignibus subditis inflammauit rectoremque ut sibi iudicio imperiali addictum calcibus incessens et pugnis conculcans seminecem laniatu miserando discerpsit. post cuius lacrimosum interitum in unius exitio quisque imaginem periculi sui considerans documento recenti similia formidabat. 7. eodem tempore Serenianus ex duce, cuius ignauia populatam in Phoenice Celsen ante rettulimus, pulsatae maiestatis imperii reus iure postulatus ac lege, incertum qua potuit suffragatione absolui, aperte conuictus familiarem suum cum pileo, quo caput operiebat, incantato uetitis artibus ad templum misisse fatidicum, quaeritatum expresse an ei firmum portenderetur imperium, ut cupiebat, et cunctum. 8. duplexque isdem diebus acciderat malum, quod et Theophilum insontem atrox interceperat casus, et Serenianus dignus execratione cunctorum, innoxius, modo non reclamante publico uigore, discessit.

9. Haec subinde Constantius audiens et quaedam referente Thalassio doctus, quem eum odisse iam conpererat lege communi, scribens ad Caesarem blandius adiumenta paulatim illi subtraxit, sollicitari se simulans ne, uti est militare otium fere tumultuosum, in eius perniciem conspiraret, solisque scholis iussit esse

---

1 localibus *G* locabilis *VPba* 4 dedit id *Eyssenh.* dediti *V* dedit *G* deditum *Pba* 6 quod *scripsi* et *codd.* 8 eubuli *GAP* eubi*li (*fuit* l) *V* *9 rectoremque *Pbga* pectoremque *V* 15 Coelen *bga* 20 expresse *bga* praesa *VP* presse *Eyssenh.* 21 cunctum *Pba* cumtum *V* iunctum *G* 27 quem eum odisse *scripsi* quē mouisse *V* quem obisse *Lindenbr.* (*sed cf.* 22, 9, 16) 30 uti est *Valesius* uitiae *VP* quod (*om.* uitiae) *bga*

contentum palatinis et protectorum cum Scutariis et Gentilibus, et mandabat Domitiano, ex comite largitionum, praefecto ut cum in Syriam uenerit, Gallum, quem crebro acciuerat, ad Italiam properare blande hortaretur *et* uerecunde. 10. qui cum uenisset ob haec festinatis itineribus Antiochiam, praestrictis palatii ianuis, contempto Caesare, quem uideri decuerat, ad praetorium cum pompa sollemni perrexit morbosque diu causatus nec regiam introiit nec processit in publicum, sed abditus multa in eius moliebatur exitium addens quaedam relationibus superuacua, quas subinde dimittebat ad principem. 11. rogatus ad ultimum admissusque in consistorium ambage nulla praegressa inconsiderate et leuiter 'proficiscere' inquit 'ut praeceptum est, Caesar sciens quod si cessaueris, et tuas et palatii tui auferri iubebo prope diem annonas'. hocque solo contumaciter dicto subiratus abscessit nec in conspectum eius postea uenit saepius arcessitus. 12. hinc ille commotus ut iniusta perferens et indigna praefecti custodiam protectoribus mandauerat fidis. quo conperto Montius tunc quaestor Afer quidem sed ad lenitatem propensior, consulens in commune aduocatos palatinarum primos scholarum adlocutus est mollius docens nec decere haec fieri nec prodesse addensque uocis obiurgatorio sonu quod si id placeret, post statuas Constantii deiectas super adimenda uita praefecto conueniet securius cogitari. 13. his cognitis Gallus ut serpens adpetitus telo uel saxo iamque spes extremas opperiens et succurrens saluti suae quauis ratione colligi omnes iussit armatos et cum starent attoniti, districta dentium acie stridens 'adeste' inquit 'uiri fortes mihi periclitanti uobiscum. 14. Montius nos tumore inusitato quodam et nouo ut rebellis et maiestati recalcitrantes Augu-

---

3 *post* praefecto *add.* prouecto *VP om. bga* 4 acciuerat *Valesius* acciperat *V* acceperat *Pbga* 5 et *bga om. V* 21 Afer *Kiessling* afen *VP* asper *bga* uafer *Valesius* 26 constantini *VPbga* adimenda *GA* adimentia *VPb* 32 uobis commo*tius *V.*

stae per haec quae strepit incusat iratus nimirum quod contumacem praefectum, quid rerum ordo postulat ignorare dissimulantem formidine tenus iusserim custodiri'. 15. nihil morati post haec militares auidi saepe turbarum adorti sunt Montium primum, qui diuertebat in proximo, leui corpore senem atque morbosum, et hirsutis resticulis cruribus eius innexis diuaricatum sine spiramento ullo ad usque praetorium traxere praefecti. 16. et eodem impetu Domitianum praecipitem per scalas itidem funibus constrinxerunt, eosque coniunctos per ampla spatia ciuitatis acri raptauere discursu. iamque artuum et membrorum diuulsa conpage superscandentes corpora mortuorum ad ultimam truncata deformitatem uelut exsaturati mox abiecerunt in flumen. 17. incenderat autem audaces usque ad insaniam homines ad haec, quae nefariis egere conatibus, Luscus quidam curator urbis subito uisus: eosque ut heiulans baiolorum praecentor ad expediendum quod orsi sunt incitans uocibus crebris. qui haut longe postea ideo uiuus exustus est.

18. Et quia Montius inter dilancinantium manus spiritum efflaturus Epigonum et Eusebium nec professionem nec dignitatem ostendens aliquotiens increpabat, qui sint hi magna quaerebatur industria, et nequid intepisceret, Epigonus e Lycia philosophus ducitur et Eusebius ab Emissa Pittacas cognomento, concitatus orator, cum quaestor non hos sed tribunos fabricarum insimulasset promittentes armorum si nouas res agitari conperissent. 19. isdem diebus Apollinaris Domitiani gener, paulo ante agens palatii Caesaris curam, ad Mesopotamiam missus a socero per militares numeros

---

1 incausat *VP* 5 diuertebat *A* deuertebat *VP* 6 morbosum *G* mordosum *VP* 11 raptauere *G* parauere *VPba* 14 mox *om. bg* 17 eosque — 18 expediendum *add.* V^{m} 19 haud *Pbga* hanc *V* 21 dilancinantium *Lindenbr.* dilatinantium *V.* 23 increpabant *VP* 25 e Lycia *bga* haec licia *V.* 26 ad dimissa pitt⟨aca⟩s *V* e Mysia pietatis *bga* 28 armorum adminicula *Valesius* 29 conperissent *Pba* conpissent *V* coepissent *G*

inmodice scrutabatur, an quaedam altiora meditantis iam Galli secreta susceperint scripta, qui conpertis Antiochiae gestis per minorem Armeniam lapsus Constantinopolim petit exindeque *per* protectores retractus artissime tenebatur.

20. Quae dum ita struuntur, indicatum est apud Tyrum indumentum regale textum occulte, incertum quo locante uel cuius usibus apparatum. ideoque rector prouinciae tunc pater Apollinaris eiusdem nominis ut conscius ductus est aliique congregati sunt ex diuersis ciuitatibus multi, qui atrocium criminum ponderibus urgebantur.

21. Iamque lituis cladium concrepantibus internarum non celate ut antea turbidum saeuiebat ingenium a ueri consideratione detortum et nullo inpositorum uel conpositorum fidem sollemniter inquirente nec discernente a societate noxiorum insontes uelut exturbatum e iudiciis fas omne discessit, et causarum legitima silente defensione carnifex rapinarum sequester et obductio capitum et bonorum ubique multatio uersabatur per orientales prouincias, quas recensere puto nunc oportunum absque Mesopotamia digesta, cum bella Parthica dicerentur, et Aegypto, quam necessario aliud reieci ad tempus.

8. 1. Superatis Tauri montis uerticibus qui ad solis ortum sublimius attolluntur, Cilicia spatiis porrigitur late distentis diues bonis omnibus terra, eiusque lateri dextro adnexa Isauria, pari sorte uberi palmite uiget et frugibus minutis, quam mediam nauigabile flumen Calycadnus interscindit. 2. et hanc quidem praeter oppida multa duae ciuitates exornant Seleucia opus Seleuci regis, et Claudiopolis quam deduxit coloniam Claudius Caesar. Isaura enim antehac nimium potens, olim

4 per *bga om. V* 14 non celate *G* concelatae *VPba* 18 legitimas silentes *V* 23 dicerentur *G* [*lac.* 5 *litt.*] rentur *VP* 24 [*lac.* 4 *litt.*] ad *VP* *28 sonte *V* uiget *V*[1] uiret *V*[2] *Pbga* 29 minutis *scripsi* (*coll.* 23, 6, 41) multis *codd.* 32 deduxit *G* eduxit *VPba* 33 nemium *VP* moenium *bg*

subuersa ut rebellatrix interneciua aegre uestigia claritudinis pristinae monstrat admodum pauca. 3. Ciliciam uero, quae Cydno amni exultat, Tarsus nobilitat, urbs perspicabilis — hanc condidisse Perseus memoratur, Iouis filius et Danaes, uel certe ex Aethiopia profectus Sandan quidam nomine uir opulentus et nobilis — et Anazarbus auctoris uocabulum referens, et Mobsuestia uatis illius domicilium Mobsi, quem a conmilitio Argonautarum cum aureo uellere direpto redirent, errore abstractum delatumque ad Africae litus mors repentina consumpsit, et ex eo cespite punico tecti manes eius heroici dolorum uarietati medentur plerumque sospitales. 4. hae duae prouinciae bello quondam piratico cateruis mixtae praedonum a Seruilio pro consule missae sub iugum factae sunt uectigales. et hae quidem regiones uelut in prominenti terrarum lingua positae ob orbe eoo monte Amano disparantur. 5. orientis uero limes in longum protentus et rectum ab Euphratis fluminis ripis ad usque supercilia porrigitur Nili, laeua Saracenis conterminans gentibus, dextra pelagi fragoribus patens, quam plagam Nicator Seleucus occupatam auxit magnum in modum, cum post Alexandri Macedonis obitum successorio iure teneret regna Persidis, efficaciae inpetrabilis rex, ut indicat cognomentum. 6. abusus enim multitudine hominum, quam tranquillis in rebus diutius rexit, ex agrestibus habitaculis urbes construxit multis opibus firmas et uiribus, quarum ad praesens pleraeque licet Graecis nominibus appellentur, quae isdem ad arbitrium inposita sunt conditoris, primigenia tamen nomina non amittunt, quae eis Assyria lingua institutores ueteres indiderunt.

---

5 Aethiopia *bga* aethio *V* 8 mobsuestia *P* mo^{p}bsu**estia *V* *om. bg* uatis *om. bg* mobsi V^1P mopsi V^2*bga* *9 redirem t*VP* reducem et *G* 12 Heroici *G* herotici *VPba* 17 orbe *G* urbe *VPba* *19 eufrates *V* 22 nicator V^1G nicanor V^2*Pba*

7. Et prima post Osdroenam quam, ut dictum est, ab hac descriptione discreuimus, Commagena, nunc Euphratensis, clementer adsurgit, Hierapoli, uetere Nino et Samosata ciuitatibus amplis inlustris.

8. Dein Syria per speciosam interpatet diffusa planitiem. hanc nobilitat Antiochia, mundo cognita ciuitas, cui non certauerit alia aduecticiis ita adfluere copiis et internis, et Laodicia et Apamia itidemque Seleucia iam inde a primis auspiciis florentissimae.

9. Post hanc adclinis Libano monti Phoenice, regio plena gratiarum et uenustatis, urbibus decorata magnis et pulchris; in quibus amoenitate celebritateque nominum Tyros excellit, Sidon et Berytus isdemque pares Emissa *et* Damascus saeculis condita priscis. 10. has autem prouincias, quas Orontes ambiens amnis imosque pedes Cassii montis illius celsi praetermeans funditur *in* Parthenium mare, Gnaeus Pompeius superato Tigrane regnis Armeniorum abstractas dicioni Romanae coniunxit.

11. Ultima Syriarum est Palaestina per interualla magna protenta, cultis abundans terris et nitidis et ciuitates habens quasdam egregias, nullam nulli cedentem sed sibi uicissim uelut ad perpendiculum aemulas: Caesaream, quam ad honorem Octauiani principis exaedificauit Herodes, et Eleutheropolim et Neapolim itidemque Ascalonem Gazam aeuo superiore exstructas. 12. in his tractibus nauigerum nusquam uisitur flumen sed in locis plurimis aquae suapte natura calentes emergunt ad usus aptae multiplicium medelarum. uerum has quoque regiones pari sorte Pompeius

---

2 descriptione *G* discretione *VPba* 3 uetere Nino *G* ueterennino *VP* 4 illustris *GA* et inlustris *VPb* 9 Seleucia iam *Valesius* seleuciam *codd.* 15 et *add. A om. codd.* * condita *VPba* conditae *G* 18 in *G om. codd.* *gneus *V* 22 cultis *GA* culis *VP* 29 sed *scripsi* et *codd.* *30 medu^{c}llarum *V*

Iudaeis domitis et Hierosolymis captis in prouinciae speciem delata iuris dictione formauit.

13. Huic Arabia est conserta, ex alio latere Nabataeis contigua; opima uarietate conmerciorum castrisque oppleta ualidis et castellis, quae ad repellendos gentium uicinarum excursus sollicitudo peruigil ueterum per oportunos saltus erexit et cautos. haec quoque ciuitates habet inter oppida quaedam ingentes Bostram et Gerasam atque Philadelphiam murorum firmitate cautissimas. hanc prouinciae inposito nomine rectoreque adtributo obtemperare legibus nostris Traianus conpulit imperator incolarum tumore saepe contunso cum glorioso marte Mediam urgeret et Parthos.

14. Cyprum itidem insulam procul a continenti discretam et portuosam inter municipia crebra urbes duae faciunt claram Salamis et Paphus, altera Iouis delubris altera Veneris templo insignis. tanta autem tamque multiplici fertilitate abundat rerum omnium eadem Cyprus ut nullius externi indigens adminiculi indigenis uiribus a fundamento ipso carinae ad supremos usque carbasos aedificet onerariam nauem omnibusque armamentis instructam mari committat. 15. nec piget dicere auide magis hanc insulam populum Romanum inuasisse quam iuste. Ptolomaeo enim rege foederato nobis et socio ob aerarii nostri angustias iusso sine ulla culpa proscribi ideoque hausto ueneno uoluntaria morte deleto et tributaria facta est et uelut hostiles eius exuuiae classi inpositae in urbem aduectae sunt per Catonem. nunc repetetur ordo gestorum.

9. 1. Inter has ruinarum uarietates a Nisibi quam tuebatur accitus *Vrsicinus*, cui nos obsecuturos iunxerat

---

1 domitis et *Pbga* domitisque regiones et *V* prouinciarum speciem rectori *bga* prouincias reciem (*om.* rectori) *VP* 2 auris *V* *3 consertu (a *suprascr.*) *V* 7 cautes *Reinesius* 14 continenti discretam *G* continendis quetam *V* 17 autem G *et V* (*compendio scr.*) *28 *post* inpositae: (*lin. induct*) inposita *V* 32 Ursicinus *add. Valesius om. codd.*

imperiale praeceptum, dispicere litis exitialis certamina cogebatur abnuens et reclamans, adulatorum oblatrantibus turmis, bellicosus sane milesque semper et militum ductor sed forensibus iurgiis longe discretus, qui metu sui discriminis anxius cum accusatores quaesitoresque subditiuos sibi consociatos ex isdem foueis cerneret emergentes, quae clam palamue agitabantur, occultis Constantium litteris edocebat inplorans subsidia, quorum metu tumor notissimus Caesaris exhalaret. 2. sed cautela nimia in peiores haeserat plagas, ut narrabimus postea, aemulis consarcinantibus insidias graues apud Constantium, cetera medium principem sed siquid auribus eius huius modi quiuis infudisset ignotus, acerbum et inplacabilem et in hoc causarum titulo dissimilem sui.

3. Proinde die funestis interrogationibus praestituto imaginarius iudex equitum resedit magister adhibitis aliis iam quae essent agenda praedoctis, et adsistebant hinc inde notarii, quid quaesitum esset, quidue responsum, cursim ad Caesarem perferentes, cuius imperio truci, stimulis reginae exertantis aurem subinde per aulaeum, nec diluere obiecta permissi nec defensi periere conplures. 4. primi igitur omnium statuuntur Epigonus et Eusebius ob nominum gentilitatem oppressi. praediximus enim Montium sub ipso uiuendi termino his uocabulis appellatos fabricarum culpasse tribunos ut adminicula futurae molitioni pollicitos. 5. et Epigonus quidem amictu tenus philosophus, ut apparuit, prece frustra temptata, sulcatis lateribus mortisque metu admoto turpi confessione cogitatorum socium, quae nulla erant, fuisse firmauit cum nec

1 litis exitialis certamina *scripsi* l. ex. semina *G* lites exitia lese (lexe *P*) [*lac. 3 litt.*] mina *VP* 9 nouissimus *Hermann* 15 dissimilem *VGP* similem *rba* 21 trucestima *VP* trucis tum a *G* exertantis aurem *G* exertantes aura *VP* 24 Epigonus *GA* erigonus *V* origenes *Pb* *26 culpasset *VP* *27 militioni V^1 melitioni V^2P ultioni *G* 28 Epigonus *bga* epigonius *VP*

uidisset quicquam nec audisset penitus expers forensium rerum; Eusebius uero obiecta fidentius negans, suspensus in eodem gradu constantiae stetit latrocinium illud esse, non iudicium clamans. 6. cumque pertinacius ut legum gnarus accusatorem flagitaret atque sollemnia, doctus id Caesar libertatemque superbiam ratus tamquam obtrectatorem audacem excarnificari praecepit, qui ita euisceratus ut cruciatibus membra deessent, inplorans caelo iustitiam, toruum renidens fundato pectore mansit inmobilis nec se incusare nec quemquam alium passus et tandem nec confessus nec confutatus cum abiecto consorte poenali est morte multatus. et ducebatur intrepidus temporum iniquitati insultans, imitatus Zenonem illum ueterem Stoicum qui ut mentiretur quaedam laceratus diutius, auulsam sedibus linguam suam cum cruento sputamine in oculos interrogantis Cyprii regis inpegit.

7. Post haec indumentum regale quaerebatur et ministris fucandae purpurae tortis confessisque pectoralem tuniculam sine manicis textam, Maras nomine quidam inductus est — ut appellant Christiani — diaconus, cuius prolatae litterae scriptae Graeco sermone ad Tyrii textrini praepositum celerari speciem perurgebant — quam autem non indicabant — denique etiam idem ad usque discrimen uitae uexatus nihil fateri conpulsus est. 8. quaestione igitur per multiplices dilatata fortunas cum ambigerentur quaedam, non nulla leuius actitata constaret, post multorum clades Apollinares ambo pater et filius in exilium acti cum ad locum Crateras nomine peruenissent, uillam scilicet suam quae ab Antiochia uicensimo et quarto disiungitur lapide, ut mandatum est, fractis cruribus occiduntur. 9. post quorum necem nihilo lenius ferociens Gallus ut

3 cunctantia est et id *VP* cunctatus est *bga* (et id *b* exstitit *A om. G*) 8 ut *GA* iis *VPb* 9 coruum *VP* 17 Cyprii *A* cyprini *VPbg* 22 prolatae literae scriptae *G* prolatere scriptae *VPba* prolata rescripta *Eyssenh.* 23 perurgebat *VPbga* 28 post *om. Pb* 32 lapide *Pbga* laride *V*

leo cadaueribus pastus multa huius modi scrutabatur. quae singula narrare non refert, ne professione modum, quod euitandum est, excedamus.

10. 1. Haec dum oriens diu perferret, caeli reserato tepore Constantius consulatu suo septies et Caesaris ter egressus Arelate Valentiam petit, in Gundomadum et Vadomarium fratres Alamannorum reges arma moturus, quorum crebris excursibus uastabantur confines limitibus terrae Gallorum. 2. dumque ibi diu moratur commeatus opperiens, quorum translationem ex Aquitania uerni imbres solito crebriores prohibebant auctique torrentes, Herculanus aduenit protector domesticus, Hermogenis ex magistro equitum filius, apud Constantinopolim, ut supra rettulimus, populari quondam turbela discerpti. quo uerissime referente quae Gallus egerat, damnis super praeteritis maerens et futurorum timore suspensus angorem animi quam diu potuit emendabat. 3. miles tamen interea omnis apud Cabillona collectus morarum inpatiens saeuiebat hoc inritatior, quod nec subsidia uiuendi suppeterent alimentis nondum ex usu translatis. 4. unde Rufinus ea tempestate praefectus praetorio ad discrimen trusus est ultimum. ire enim ipse conpellebatur ad militem, quem exagitabat inopia simul et feritas, et alioqui coalito more in ordinarias dignitates asperum semper et saeuum, ut satisfaceret atque monstraret, quam ob causam annonae conuectio sit inpedita. 5. quod opera consulta cogitabatur astute, ut hoc insidiarum genere Galli periret auunculus, ne eum ut praepotens acueret in fiduciam exitiosa coeptantem. uerum nauata est

---

2 ne professionis *bga* nec professiones *VP* 3 quod euitandum *A* quod euitatum *bg* quod saeuitatum *VP* 6 ter *Valesius* iterum *VPbga* Gundomadum *GA* gundoundum *V* 8 excursa *VP* 11 Aruerni imbres *G* auernimbres *V* aurns umbres *P* 12 auctique *G* auitique *VP* forrentes *V* 12 *Ἑρκουλιανός Libanius ep. 724* 14 ut quondam *V* 16 damnis *bga* domisquae *V* domus *P* 17 quamquamdiu *VP* 19 *et p. 34*, 2 cabyllona *V (fort. rc.)* 29 Galli *G* talis *VPa*

opera diligens hocque dilato Eusebius praepositus cubiculi missus est Cabillona aurum secum perferens, quo per turbulentos seditionum concitores occultius distributo et tumor consenuit militum et salus est in tuto locata praefecti. deinde cibo abunde perlato castra die praedicto sunt mota. 6. emensis itaque difficultatibus multis et niue obrutis callibus plurimis ubi prope Rauracum uentum est ad supercilia fluminis Rheni, resistente multitudine Alamanna pontem suspendere nauium conpage Romani ui nimia uetabantur ritu grandinis undique conuolantibus telis, et cum id inpossibile uideretur, imperator cogitationibus magnis attonitus, quid capesseret ambigebat. 7. ecce autem ex inprouiso index quidam regionum gnarus aduenit et mercede accepta uadosum locum nocte monstrauit unde superari potuit flumen: et potuisset aliorsum intentis hostibus exercitus inde transgressus nullo id opinante cuncta uastare, ni pauci ex eadem gente, quibus erat honoratioris militiae cura commissa, populares suos haec per nuntios docuissent occultos, ut quidam existimabant. 8. infamabat autem haec suspicio Latinum domesticorum comitem et Agilonem tribunum stabuli atque Scudilonem Scutariorum rectorem, qui tunc ut dextris suis gestantes rem publicam colebantur. 9. at barbari suscepto *pro* instantium rerum ratione consilio, dirimentibus forte auspicibus uel congredi prohibente auctoritate sacrorum, mollito rigore, quo fidentius resistebant, optimates misere delictorum ueniam petituros et pacem. 10. tentis igitur regis utriusque legatis et negotio tectius diu pensato cum pacem oportere tribui, quae iustis condicionibus petebatur, eam-

---

1 hocque *A* hacque *VP om. bg* dilato *Valesius* delato *VAP om. bg* 3 seditionum *Pbga* sed $\overset{it}{\text{et}}$ $\overset{u}{\text{ionam}}$ *V* 5 tuto V^2 *Pbga* tota V^1 cibo *G* cito *VPba* 9 suspendere *G* suspenderunt *VPba* 16 mittentis *V* 17 exercitus — 18 uastare ni *om. Pbg* uastare ni *A* uastarent *V* 19 militiae *G* militis *VPba* 25 pro *G om. VPba* 27 prohibentia *VP* rigore *G* rigere *VP* 31 iustius *VP*

que ex re tum fore sententiarum uia concinens adprobasset, aduocato in contionem exercitu imperator pro tempore pauca dicturus tribunali adsistens circumdatus potestatum coetu celsarum ad hunc disseruit modum:

11. 'Nemo quaeso miretur, si post exudatos labores itinerum longos congestosque adfatim commeatus fiducia uestri ductante barbaricos pagos aduentans uelut mutato repente consilio ad placidiora deuerti. 12. pro suo enim loco et animo quisque uestrum reputans id inueniet uerum, quod miles ubique, licet membris uigentibus firmus, se solum uitamque propriam circumspicit et defendit, imperator uero officiosus dum metuit omnibus, alienae custos salutis nihil non ad sui spectare tutelam ratio ..... et remedia cuncta quae status negotiorum admittit, arripere debet alacriter secunda numinis uoluntate delata. 13. ut in breue igitur conferam et ostendam qua ex causa omnes uos simul adesse uolui, commilitones mei fidissimi, accipite aequis auribus quae succinctius explicabo. ueritas enim absoluta semper ac perquam est simplex. 14. arduos uestrae gloriae gradus, quos fama per plagarum quoque accolas extimarum diffundit, excellenter adcrescens, Alamannorum reges et populi formidantes per oratores quos uidetis summissis ceruicibus concessionem praeteritorum poscunt et pacem. quam ut cunctator et cautus utiliumque monitor, si uestra uoluntas adest, tribui debere censeo multa contemplans. primo ut Martis ambigua declinentur, dein ut auxiliatores pro aduersariis adsciscamus — quod pollicentur — tum autem ut incruenti mitigemus ferociae flatus perniciosos saepe

1 re tum *A* rerum *VPb* re *G* uia *codd.* uis *Wilbrandt* 12 firmius *VP* 13 officiosus *Langen* officiorum *codd.* metuit (?) *Eyssenh.* equis *VP* aequus *bga* 15 ratio [*lac. 25 litt.*] et *VP* rationes populorum cognoscit et *bga* ratus ..... et *Eyssenh.* 17 numinis *GA* nominis *VPb* ut] id *VPbga* 20 ueritas *scripsi* ueritatis *codd.* enim absoluta semper ac perquam est *scripsi* enim absolimo semper at per est *VP* enim sermo est *bga* 25 congessionem *VP* 31 ut *om. Pbg*

prouinciis, postremo id reputantes quod non ille hostis uincitur solus, qui cadit in acie pondere armorum oppressus et uirium, sed multo tutius etiam tuba tacente sub iugum mittitur uoluntarius qui sentit expertus nec fortitudinem in rebellis nec lenitatem in supplices animos abesse .... 15. in summa tamquam arbitros uos quid suadetis opperior ut princeps tranquillus temperanter adhibere modum adlapsa felicitate decernens. non enim inertiae sed modestiae humanitatique, mihi credite, hoc quod recte consultum est adsignabitur'.

16. Mox dicta finierat, multitudo omnis ad, quae imperator uoluit, promptior laudato consilio consensit in pacem ea ratione maxime percita, quod norat expeditionibus crebris fortunam eius in malis tantum ciuilibus uigilasse, cum autem bella mouerentur externa, accidisse plerumque luctuosa. icto post haec foedere gentium ritu perfectaque sollemnitate imperator Mediolanum ad hiberna discessit.

11. 1. Vbi curarum abiectis ponderibus aliis tamquam nodum et codicem difficillimum Caesarem conuellere nisu ualido cogitabat, eique deliberanti cum proximis clandestinis conloquiis et nocturnis qua ui, quibusue commentis id fieret, antequam effundendis rebus pertinacius incumberet confidentia, acciri mollioribus scriptis per simulationem tractatus publici nimis urgentis eundem placuerat Gallum, ut auxilio destitutus sine ullo interiret obstaculo. 2. huic sententiae uersabilium adulatorum refragantibus globis — inter quos erat Arbetio ad insidiandum acer et flagrans, et Eusebius tunc praepositus cubiculi effusior ad nocendum — id

---

3 et *bga* set *P* sed *V* 6 abesse *Eyssenh.* adesse *VPba* deesse *G post* adesse *lac.* 7 *litt. VP sine lac. G* adesse dignoscit *ba* 15 crebris *A* et crebris *VPbg* 21 et codicem *Haupt*, & odiem *VP* et obicem *R. Unger*, *Kellerbauer*, *Eyssenh.* Gordium *Lindenbr.* (*non G. ut uoluit Eyssenh.*) *23 nocturnis *A* in nocturnis *VPbg* 26 minis *bg* argentis *V* arguentis *ba* abiectis *G* 30 Arbitio *G* (*fort. rc.*)

occurrebat Caesare discedente Vrsicinum in oriente perniciose relinquendum, si nullus esset, qui prohiberet altiora meditaturum. 3. isdemque residui regii accessere spadones, quorum ea tempestate plus habendi cupiditas ultra mortalem modum adolescebat, inter ministeria uitae secretioris per arcanos susurros nutrimenta fictis criminibus subserentes: qui ponderibus inuidiae grauioris uirum fortissimum opprimebant, subolescere imperio adultos eius filios mussitantes, decore corporum fauorabiles et aetate, per multiplicem armaturae scientiam agilitatemque membrorum inter cotidiana proludia exercitus consulto consilio cognitos: Gallum suopte ingenio trucem per suppositos quosdam ad saeua facinora ideo animatum ut eo digna omnium ordinum detestatione exoso ad magistri equitum liberos principatus insignia transferantur.

4. Cum haec taliaque sollicitas eius aures euerberarent expositas semper eius modi rumoribus et patentes, uaria animo tum miscente consilia, tandem id ut optimum factu elegit: et Vrsicinum primum ad se uenire summo cum honore mandauit ea specie ut pro rerum tunc urgentium captu disponeretur concordi consilio, quibus uirium incrementis Parthicarum gentium arma minantium impetus frangerentur. 5. et nequid suspicaretur aduersi uenturus, uicarius eius, dum redit, Prosper missus est comes: acceptisque litteris et copia rei uehiculariae data Mediolanum itineribus properauimus magnis.

6. Restabat ut Caesar post haec properaret accitus et abstergendae causa suspicionis sororem suam, eius uxorem, Constantius ad se tandem desideratam uenire multis fictisque blanditiis hortabatur. quae licet ambigeret metuens saepe cruentum, spe tamen quod eum lenire poterit ut germanum profecta, cum Bithyniam

2 prohiberet *A* prohibeat *G* prohibet *VPb* 19 tum miscente *P* tumiscente *V* tumescente *bga* id ut *Valesius* dot *VP* dat *ba* dato *g* 25 eius *om.* *Pbg* 28 properauit *bga* 34 poterit *Kellerbauer* poterat *codd.* bythinam *V* bitiniam *Pb*

introisset, in statione quae Caenos Gallicanos appellatur, absumpta est ui febrium repentina. cuius post obitum maritus contemplans cecidisse fiduciam qua se fultum existimabat, anxia cogitatione, quid moliretur haerebat. 7. inter res enim inpeditas et turbidas ad hoc unum mentem sollicitam dirigebat, quod Constantius cuncta ad suam sententiam conferens nec satisfactionem suscipiet aliquam nec erratis ignoscet, sed, ut erat in propinquitatis perniciem inclinatior, laqueos ei latenter obtendens, si cepisset incautum, morte multaret. 8. eo necessitatis adductus ultimaque ni uigilasset opperiens, principem locum, si copia patuisset [quam] adfectabat, sed perfidiam proximorum ratione bifaria uerebatur, qui eum ut truculentum horrebant et leuem, quique altiorem Constantii fortunam in discordiis ciuilibus formidabant. 9. inter has curarum moles inmensas imperatoris scripta suscipiebat adsidua monentis orantisque, ut ad se ueniret et mente monstrantis obliqua rem publicam nec posse diuidi nec debere, sed pro uiribus quemque ei ferre suppetias fluctuanti, nimirum Galliarum indicans uastitatem. 10. quibus subserebat non adeo uetus exemplum quod Diocletiano et eius collegae ut apparitores Caesares non resides, sed ultro citroque discurrentes obtemperabant et in Syria Augusti uehiculum irascentis per spatium mille passuum fere pedes antegressus est Galerius purpuratus.

11. Aduenit post multos Scudilo Scutariorum tribunus uelamento subagrestis ingenii persuasionis opifex callidus. qui eum adulabili sermone seriis admixto solus omnium proficisci pellexit uultu adsimulato saepius replicando quod flagrantibus uotis eum uidere frater cuperet patruelis, siquid per inprudentiam gestum

---

10 ei *bga* et *V* 13 quam *deleuit Eyssenh.* (siqua copia patuisset *transpos. G*) 14 uerebatur *A* ferebatur *VPb* deserebatur *G* 24 resides *bga* resedisse *V* 25 et *GA* en *VPb* 28 multos Scudilo *G* multo scudiculo *VP* 30 periis *VP* 33 si quid *Kiessling* quid *VP* quidquid *Eyssenh.*

est remissurus ut mitis et clemens, participemque eum suae maiestatis adsclisceret, futurum laborum quoque socium, quos Arctoae prouinciae diu fessae poscebant. 12. utque solent manum iniectantibus fatis hebetari sensus hominum et obtundi, his incelebris ad meliorum expectationem erectus egressusque Antiochia numine laeuo ductante prorsus ire tendebat de fumo, ut prouerbium loquitur uetus, ad flammam, et ingressus Constantinopolim tamquam in rebus prosperis et securis, editis equestribus ludis capiti Thoracis aurigae coronam inposuit ut uictoris.

13. Quo cognito Constantius ultra mortalem modum exarsit ac nequo casu idem Gallus de futuris incertus agitare quaedam conducentia saluti suae per itinera conaretur, remoti sunt omnes de industria milites agentes in ciuitatibus peruiis. 14. eoque tempore Taurus quaestor ad Armeniam missus confidenter nec appellato eo nec uiso transiuit. uenere tamen aliqui iussu imperatoris administrationum specie diuersarum, eundem ne commouere se posset, neue temptaret aliquid occulte custodituri, inter quos Leontius erat, postea urbi praefectus ut quaestor, et Lucillianus quasi domesticorum comes et Scutariorum tribunus nomine Bainobaudes. 15. emensis itaque longis interuallis et planis cum Hadrianopolim introisset urbem Haemimontanam, Vscudamam antehac appellatam, fessasque labore diebus duodecim recreans uires conperit Thebaeas legiones in uicinis oppidis hiemantes consortes suos misisse quosdam, eum ut remaneret promissis fidis hortaturos et firmis, sui fiducia abunde per stationes locati confines, sed obseruante cura peruigili proximorum nullam uidendi uel audiendi quae ferebant furari potuit fa-

---

2 adsciso et *V* adsciscereet *C. F. W. Müller*. 6 erectus *Pbga* rectus *V* 10 capita et horacis *V* (capite thoracis) capiti Coracis *bga* 14 agitaret *VP* 22 et *bga* ut *VP* 26 uscudumam *VPba* 30 locat *VP* 31 peruigili V^2*Pbga* perusgili V^1 32 didendi *V* dicendi *bga*

cultatem. 16. inde aliis super alias urgentibus litteris exire et decem uehiculis publicis, ut praeceptum est, usus relicto palatino omni praeter paucos tori ministros et mensae, quos auexerat secum, squalore concretus celerare gradum conpellebatur adigentibus multis, temeritati suae subinde flebiliter inprecatus, quae eum iam despectum et uilem arbitrio subdiderat infimorum. 17. inter haec tamen per indutias naturae conquiescentis sauciabantur eius sensus circumstridentium terrore laruarum, interfectorumque cateruae Domitiano et Montio praeuiis correptum eum — ut existimabat in somnis — uncis furialibus obiectabant. 18. solutus enim corporeis nexibus animus semper uigens motibus indefessis et cogitationibus subiectus et curis, quae mortalium sollicitant mentes, colligit uisa nocturna, quas *φαντασίας* nos appellamus.

19. Pandente itaque uiam fatorum sorte tristissima, qua praestitutum erat eum uita et imperio spoliari, itineribus interiectis permutatione iumentorum emensis uenit Petobionem oppidum Noricorum, ubi reseratae sunt insidiarum latebrae omnes, et Barbatio repente apparuit comes, qui sub eo domesticis praefuit, cum Apodemio agente in rebus milites ducens, quos beneficiis suis oppigneratos elegerat imperator certus nec praemiis nec miseratione ulla posse deflecti.

20. Iamque non umbratis fallaciis res agebatur, sed qua palatium est extra muros, armatis omne circumdedit. ingressusque obscuro iam die, ablatis regiis indumentis Caesarem tunica texit et paludamento communi, eum post haec nihil passurum uelut mandato principis iurandi crebritate confirmans et 'statim' inquit 'exsurge' et inopinum carpento priuato inpositum ad Histriam duxit prope oppidum Polam, ubi quon-

3 palatino *scripsi* palatio *codd.* 6 quod *G* que *VP* 16 phantasias *GP* fantasias *Vba* 18 uita *GA* ita *VPb* *19 interiectis *A* eiectis *VPbg* 20 sle[r]seruatae *V* reseruatae *P* 21 barbatio *Pbga* barbaratio *V* 32 exurge et *G* exugeret *VPba*

dam peremptum Constantini filium accepimus Crispum. 21. et cum ibi seruaretur artissime terrore propinquantis exitii iam praesepultus, accurrit Eusebius cubiculi tunc praepositus Pentadiusque notarius et Mallobaudes armaturarum tribunus iussu imperatoris conpulsuri eum singillatim docere, quam ob causam quemque apud Antiochiam necatorum iusserat trucidari. 22. ad quae Adrasteo pallore perfusus hactenus ualuit loqui, quod plerosque incitante coniuge iugulauerit Constantina, ignorans profecto Alexandrum Magnum urgenti matri ut occideret quendam insontem, et dictitanti spe impetrandi postea quae uellet eum se per nouem menses utero portasse praegnantem, ita respondisse prudenter 'aliam, parens optima, posce mercedem; hominis enim salus beneficio nullo pensatur'. 23. quo conperto inreuocabili ira princeps percitus et dolore fiduciam omnem fundandae securitatis in eodem posuit abolendo. et misso Sereniano, quem in crimen maiestatis uocatum praestigiis quibusdam absolutum esse supra monstrauimus, Pentadio quin etiam notario et Apodemio agente in rebus, eum capitali supplicio destinauit, et ita conligatis manibus in modum noxii cuiusdam latronis ceruice abscisa ereptaque uultus et capitis dignitate cadauer est relictum informe paulo ante urbibus et prouinciis formidatum. 24. sed uigilauit utrubique superni numinis aequitas. nam et Gallum actus oppressere crudeles, et non diu postea ambo cruciabili morte absumpti sunt, qui eum licet nocentem blandius palpantes periuriis ad usque plagas perduxere letales. quorum Scudilo destillatione iecoris pulmones uomitans interiit, Barbatio, qui in eum iam diu falsa conposuerat crimina, cum ex magisterio peditum altius niti quorundam susurris incusaretur, da-

---

4 mellobaudes *codd.* 5 compulsuri *G* conpulsi *VP* 16 ira *om. bg* 20 supra *om. bga* 27 actus *VPr* obitu *bga* oppresse *VP* 31 iam *om. bga* 33 incausaretur *V*

mnatus extincti per fallacias Caesaris manibus inlacrimoso obitu parentauit.

25. Haec et huius modi quaedam innumerabilia ultrix facinorum impiorum bonorumque praemiatrix aliquotiens operatur Adrastia — atque utinam semper — quam uocabulo duplici etiam Nemesim appellamus: ius quoddam sublime numinis efficacis, humanarum mentium opinione lunari circulo superpositum, uel ut definiunt alii, substantialis tutela generali potentia partilibus praesidens fatis, quam theologi ueteres fingentes Iustitiae filiam ex abdita quadam aeternitate tradunt omnia despectare terrena. 26. haec ut regina causarum et arbitra rerum ac disceptatrix urnam sortium temperat accidentium uices alternans uoluntatumque nostrarum exorsa interdum alio, quam quo contendebant, exitu terminans multiplices actus permutando conuoluit. eademque necessitatis insolubili retinaculo mortalitatis uinciens fastus tumentes in cassum et incrementorum detrimentorumque momenta uersans, ut nouit, nunc erectas mentium ceruices opprimit et eneruat, nunc bonos ab imo suscitans ad bene uiuendum extollit. pinnas autem ideo illi fabulosa uetustas aptauit, ut adesse uelocitate uolucri cunctis existimetur, et praetendere gubernaculum dedit eique subdidit rotam, ut uniuersitatem regere per elementa discurrens omnia non ignoretur.

27. Hoc inmaturo interitu ipse quoque sui pertaesus excessit e uita aetatis nono anno atque uicensimo cum quadriennio imperasset. natus apud Tuscos in Massa Veternensi, patre Constantio Constantini fratre imperatoris, matreque Galla sorore Rufini et Cerealis, quos trabeae consulares nobilitarunt et praefecturae. 28. *fuit* autem forma conspicuus bona, decente filo corporis

1 manibus anima *VPbga* 3 ultrix *bga* ultra *VP* 7 sub-limen [i] numenis *V* 13 hac disceptatria *VP* 19 uersans *G* uersabis *V*[1]*Pr* uersabilis *V*[3]*bga* 28 anno *om. bg* 32 fuit autem *A* [*lac. 5 litt.*] autem *VP* fuit autem *om. bg*

membrorumque recta conpage, flauo capillo et molli, barba licet recens emergente lanugine tenera, ita tamen ut maturius auctoritas emineret, tantum a temperatis moribus Iuliani differens fratris, quantum inter Vespasiani filios fuit Domitianum et Titum. 29. assumptus autem in amplissimum fortunae fastigium uersabilis eius motus expertus est, qui ludunt mortalitatem nunc euehentes quosdam in sidera, nunc ad Cocyti profunda mergentes. cuius rei cum innumera sint exempla, pauca tactu summo transcurram. 30. haec fortuna mutabilis et inconstans fecit Agathoclem Siculum ex figulo regem et Dionysium gentium quondam terrorem Corinthi litterario ludo praefecit. 31. haec Adramytenum Andriscum in fullonio natum ad Pseudophilippi nomen euexit et Persei legitimum filium artem ferrariam ob quaerendum docuit uictum. 32. eadem Mancinum post imperium dedit Numantinis, Samnitum atrocitati Veturium, et Claudium Corsis, substrauitque feritati Carthaginis Regulum, istius iniquitate Pompeius post quaesitum Magni ex rerum gestarum amplitudine cognomentum ad spadonum libidinem in Aegypto trucidatur. 33. et Eunus quidam ergastularius seruus ductauit in Sicilia fugitiuos. quam multi splendido loco nati eadem rerum domina coniuente Viriathi genua sunt amplexi uel Spartaci? quot capita, quae horruere gentes, funesti carnifices absciderunt? alter in uincula ducitur, alter insperatae praeficitur potestati, alius a summo culmine dignitatis excutitur. 34. quae omnia si scire quisquam uelit quam uaria sint et adsidua, harenarum numerum idem iam desipiens et montium pondera scrutari putabit.

---

2 feneras *VP* teneras per genas *bga* 13 ludu *V* 17 Samnitum atrocitati *Valesius* summ [summi *P*] (*lac.* 5 *litt.*) atrocitate *VP* 19 Magni *om. bg* 23 nati *bga* natura *VP* 31 putauit *VP* poterit *bga*

LIBER XV

1. *Mors Galli Caesaris imperatori nuntiatur.*
2. *Ursicinus magister equitum per orientem, Iulianus Galli Caesaris frater et Gorgonius praepositus Caesariani cubiculi accusantur maiestatis.*
3. *In Galli Caesaris amicos et ministros animaduertitur.*
4. *Lentienses Alamanni a Constantio Aug. pars caesi, pars fugati.*
5. *Siluanus Francus, magister peditum per Gallias Coloniae Augustus adpellatur, et XXVIII imperii die per insidias opprimitur.*
6. *Siluani amici et conscii necati.*
7. *A Leontio praefecto urbi populi R. seditiones repressae. Liberius episcopus sede pulsus.*
8. *Iulianus Galli frater a Constantio Aug. fratre patrueli Caesar creatur ac praeficitur Galliis.*
9. *De origine Gallorum; et unde dicti Celtae ac Galatae; deque eorum doctoribus.*
10. *De Alpibus Gallicanis, et de uariis per eas itineribus.*
11. *Breuis diuisio ac descriptio Galliarum, et cursus Rhodani.*
12. *De moribus Gallorum.*
13. *De Musoniano praefecto praetorio per orientem.*

1. 1. Vtcumque potuimus ueritatem scrutari, ea quae uidere licuit per aetatem, uel perplexe interrogando uersatos in medio scire, narrauimus ordine casuum exposito diuersorum: residua quae secuturus aperiet textus, pro uirium captu limatius absoluemus, nihil obtrectatores longi, ut putant, operis formidantes. tunc enim laudanda est breuitas cum moras rumpens intempestiuas nihil subtrahit cognitioni gestorum.

2. Nondum apud Noricum exuto penitus Gallo Apodemius quoad uixerat igneus turbarum incentor raptos eius calceos uehens equorum permutatione ueloci, ut

---

*1 Utcunque potuimus ueritatem *G* Utcum ippo tumeritate *VP* 6 obtrectatores V^2*GA* obtrectam res V^1 obtrectari res *P*. 7 laudanda *bga* lauda *V* laudi *Eyssenh*. 8 gestorum *Valesius* Iustorum *VPbga* 9 penitus *G* paenituit *VPba* 11 calceos V^2 *GA* calcens V^1*P*

nimietate cogendi quosdam extingueret, praecursorius index Mediolanum aduenit ingressusque regiam ante pedes proiecit Constantii uelut spolia regis occisi Parthorum et perlato nuntio repentino, docente rem insperatam et arduam ad sententiam totam facilitate completam, hi qui summam aulam tenebant, omni placendi studio in adulationem ex more conlato uirtutem felicitatemque imperatoris extollebant in caelum, cuius nutu in modum gregariorum militum licet diuersis temporibus duo exauctorati sunt principes, Veteranio nimirum et Gallus. 3. quo ille studio blanditiarum exquisito sublatus inmunemque se deinde fore ab omni mortalitatis incommodo fidenter existimans confestim a iustitia declinauit ita intemperanter, ut „Aeternitatem meam" aliquotiens subsereret ipse dictando scribendoque propria manu orbis totius se dominum appellaret, quod dicentibus aliis indignanter admodum ferre deberet is qui ad aemulationem ciuilium principum formare uitam moresque suos, ut praedicabat, diligentia laborabat enixa. 4. namque etiam si mundorum infinitates Democriti regeret, quos Anaxarcho incitante magnus somniabat Alexander, id reputasset legens uel audiens quod — ut docent mathematici concinentes — ambitus terrae totius, quae nobis uidetur inmensa, *ad* magnitudinem uniuersitatis instar breuis optinet puncti.

2. 1. Iamque post miserandam deleti Caesaris cladem sonante periculorum iudicialium tuba in crimen laesae maiestatis arcessebatur Vrsicinus adulescente magis magisque contra eius salutem liuore omnibus bonis infesto. 2. hac enim superabatur difficultate quod ad suscipiendas defensiones aequas et probabilis imperatoris aures occlusae patebant susurris insidiantium clandestinis, qui

15 assereret *bg* 16 sed omnium *VP* 20 diligentia laborabat *G* diegentia laboraeat *VP* 22 legens *bga* degens *VP* 25 ad *add. G* 27 demiserandam *Eyssenh.* petiser [rr *P*] andam *VP* horrendam *bga* 28 crimen *VAP* turba *bg* 30 eius *VA om. Pbg* 33 ratebant *VP*

Constantii nomine per orientis tractus omnes abolito ante dictum ducem domi forisque desiderari ut formidolosum Persicae genti fingebant. 3. sed contra accidentia uir magnanimus stabat immobilis, ne se proiceret abiectius cauens, parum tuto loco innocentiam stare medullitus gemens, hocque uno tristior quod amici ante haec frequentes ad potiores desciuerant ut ad successores officiorum more poscente solent transire lictores. 4. inpugnabat autem eum per fictae benignitatis inlecebras collega et uirum fortem propalam saepe appellans Arbetio ad innectendas letales insidias uitae simplici perquam callens et ea tempestate nimium potens. ut enim subterraneus serpens foramen subsidens occultum adsultu subito singulos transitores obseruans incessit, ita ille ab ima sorte etiam post .... militiae munus, nec laesus aliquando nec lacessitus inexplebili quodam laedendi proposito conscientiam polluebat. 5. igitur paucis arcanorum praefectis consciis latenter cum imperatore sententia .... id sederat, ut nocte uentura procul a conspectu militarium raptus Vrsicinus indemnatus occideretur, ut quondam Domitius Corbulo dicitur caesus in conluuione illa Neroniani saeculi, prouinciarum fidus defensor et cautus. 6. quibus ita conpositis cum ad hoc destinati praedictum tempus opperirentur, consilio in lenitudinem flexo facinus impium ad deliberationem secundam differri praeceptum est.

7. Indeque ad Iulianum recens perductum calumniarum uertitur machina memorabilem postea principem, gemino crimine, ut iniquitas aestimabat, inplicitum: quod a Macelli fundo in Cappadocia posito ad Asiam demigrarat liberalium desiderio doctrinarum *et* per Constantinopolim transeuntem uiderat fratrem. 8. qui cum

---

5 stare *VP* 7 ut *G* et *VPba* 8 transire *Pbga* trans re- *V* 11 arbitio *VGP* 15 addiemae sortes etiam post [*lac.* 8 *litt.*] *VP* acceptum *inseruit Eyssenh.* *18 cogitur *VPbga* 19 sententia .... id *VP* sententiam rogante id *uulgo* 22 curbulo *V* 32 et *om. codd.* *33 uideram *VP*

obiecta dilueret ostenderetque neutrum sine iussu fecisse, nefando adsentatorum coetu perisset urgente, ni adspiratione superni numinis Eusebia suffragante regina ductus ad Comum oppidum Mediolano uicinum ibique paulisper moratus procudendi ingenii causa, ut cupidine flagrauit, ad Graeciam ire permissus est. 9. nec defuere deinceps ex his emergentia casibus, quae dispiceres secundis auibus contigisse, dum punirentur ex iure, uel tamquam inrita diffluebant et uana. sed accidebat non numquam, ut opulenti pulsantes praesidia potiorum isdemque tamquam ederae celsis arboribus adhaerentes absolutionem pretiis mercarentur immensis: tenues uero, quibus exiguae res erant ad redimendam salutem aut nullae, damnabantur abrupte. ideoque et ueritas mendaciis uelabatur et ualuere pro ueris aliquotiens falsa.

10. Perductus est isdem diebus et Gorgonius, cui erat thalami Caesariani cura commissa, cumque eum ausorum fuisse participem concitoremque interdum ex confesso pateret, conspiratione spadonum iustitia concinnatis mendaciis obumbrata, periculo euolutus abscessit.

3. 1. Haec dum Mediolani aguntur, militarium cateruae ab oriente perductae sunt Aquileiam cum aulicis pluribus, membris inter catenas fluentibus spiritum trahentes exiguum uiuendique moras per aerumnas detestati multiplices. arcessebantur enim ministri fuisse Galli ferocientis perque eos Domitianus discerptus credebatur et Montius, et alii post eos acti in exitium praeceps. 2. ad quos audiendos Arboreus missus est et Eusebius cubiculi tunc praepositus, ambo inconsideratae

2 urgente perisset *transpos. G* 5 procudendi *Lindenbr.* procundenti *V* procandenti *P* pro colendi *G* 6 ire *bga* te *VP* 8 auibus *G* auribus *VPba* 9 *post* uana *lac. indicauit Eyssenh.* 12 immensis *G* emensis *VAP* 12 tenues — 13 salutem *om. Prb* res *G* uires *A* ueres *V* redimendam *A* redemendam *V* tuendam *G* 29 audiendos *G* auodos *VPba* Arboreus *Valesius* arborum *VP* Arbora *bga*

iactantiae, iniusti pariter et cruenti. qui nulla perspicacitate sine innocentium sontiumque differentia alios uerberibus uel tormentis adflictos exulari poena damnarunt, quosdam ad infimam trusere militiam, residuos capitalibus addixere suppliciis. impletisque funerum bustis reuersi uelut ouantes gesta rettulerunt ad principem erga haec et similia palam obstinatum et grauem. 3. uehementius tunc et deinde Constantius quasi praescriptum fatorum ordinem conuulsurus recluso pectore patebat insidiantibus multis. unde rumorum aucupes subito extitere conplures, honorum uertices ipsos ferinis morsibus adpetentes posteaque pauperes et diuites indiscrete: non ut Cibyratae illi Verrini, tribunal unius legati lambentes, sed rei publicae membra totius per incidentia mala uexantes. 4. inter quos facile Paulus et Mercurius eminebant: hic origine Persa, *ille* natus in Dacia: notarius ille, hic a ministro triclinii rationalis. et Paulo quidem, ut relatum est supra, Catenae inditum est cognomentum, eo quod in conplicandis calumniarum nexibus erat indissolubili ira, inuentorum sese uarietate dispendens, ut in conluctationibus callere nimis quidam solent artifices palaestritae. 5. Mercurius somniorum appellatus comes, quod ut clam mordax canis interna saeuitia submissius agitans caudam, epulis coetibusque se crebris inserens si per quietem quisquam, ubi fusius natura uagatur, uidisse aliquid amico narrasset, id uenenatis artibus coloratum in peius patulis imperatoris auribus infundebat et ob hoc homo tamquam inexpiabili obnoxius culpae, graui mole cri-

---

1 perspicacitate *A* perspicaciter *codd.* 3 uerberibus *Pbga* uelueribus *V* 5 suppliciis *Pbga* supplectis *V* 8 tunc *C. F. W. Müller* hinc *codd.* 16 ille *add. G om. VPba* 17 hic ille *transpos. G* 20 ira (?) *Eyssenh.* intra *V* tetra *bga* inuentorum *Valesius* inuenerum [-nt *P*] *VP* uenena *bga* 21 callere nimis *Salmasius ex. Pl. p.* 291 *D* calere nem is *VP* calce tenere *bga* 23 somniorum *Valesius* sollemniorum *V* 24 saeuitia submissius *Hermann* uitia summissus *VP* caudam *om. Pb* 26 uagatur *G* li agatur *VPba* 27 narrasset *GA* naras *VP* 29 inexplicabili *VPbga*

minis pulsabatur. 6. haec augente uulgatius fama tantum aberat, ut proderet quisquam uisâ nocturna, ut aegre homines dormisse sese praesentibus faterentur externis, maerebantque docti quidam, quod apud Atlanteos nati non essent, ubi memorantur somnia non uideri, quod unde eueniat rerum scientissimis relinquamus.

7. Inter has quaestionum suppliciorumque species diras in Illyrico exoritur alia clades ad multorum pericula ex uerborum inanitate progressa. in conuiuio Africani Pannoniae secundae rectoris apud Sirmium poculis amplioribus madefacti quidam arbitrum adesse nullum existimantes licenter imperium praesens ut molestissimum incusabant: quibus alii optatam permutationem temporum aduentare ueluti e praesagiis adfirmabant, non nulli maiorum auguria sibi portendi incogitabili dementia promittebant. 8. e quorum numero Gaudentius agens in rebus, mente praecipiti stolidus rem ut seriam detulerat ad Rufinum, apparitionis praefecturae praetorianae tunc principem, ultimorum semper auidum hominem et coalita prauitate famosum. 9. qui confestim quasi pinnis elatus ad comitatum principis aduolauit eumque ad suspiciones huius modi mollem et penetrabilem ita acriter inflammauit, ut sine deliberatione ulla Africanus et omnes letalis mensae participes iuberentur rapi sublimes. quo facto delator funestus uetita ex more humano ualidius cupiens biennio id quod agebat, ut postularat, continuare praeceptus est. 10. missus igitur ad eos corripiendos Teutomeres protector domesticus cum collega onustos omnes catenis, ut mandatum est, perducebat. sed ubi uentum est Aquileiam, Marinus *tribunus* ex campidoctore eo

---

2 ut *C. F. W. Müller* cum *codd.* 10 conuiuis *P om. lac.* 10 *litt. Rr* prouincia *bg* 13 praesens *G* pre se *VP* 15 ueluti e *G* uelut die *VPba* 16 auguria *G* auirio *VP* 18 agens *Valesius* magis *VP* praecipiti *GA* recipit i *V* 22 alatus *G* 26 rari sublimes *VP* sublimes tolli *bga.* 32 tribunus *inseruit Valesius om.* [*lac.* 6 *litt.*] *VP*

tempore uacans, auctor perniciosi sermonis, et alioqui naturae feruentis in taberna relictus dum parantur itineri necessaria, lateri cultrum ...... casu repertum inpegit statimque extractis uitalibus interiit. 11. residui ducti Mediolanum excruciatique tormentis et confessi inter epulas petulanter se quaedam locutos iussi sunt attineri poenalibus claustris sub absolutionis aliqua spe licet incerta. protectores uero pronuntiati uertere solum exilio, ut Marino isdem consciis mori permisso, ueniam Arbetione meruere precante.

4. 1. Re hoc modo finita .... et Lentiensibus, Alamannicis pagis indictum est bellum conlimitia saepe Romana latius inrumpentibus, ad quem procinctum imperator egressus in Raetias camposque uenit Caninos, et digestis diu consiliis id uisum est honestum et utile, ut eo cum militis parte Arbetio magister equitum, cum ualidiore exercitus manu relegens margines lacus Brigantiae pergeret protinus barbaris congressurus. cuius loci figuram breuiter, quantum ratio patitur, designabo.

2. Inter montium celsorum amfractus inmani pulsu Rhenus .... scopulos extenditur ...... amnes adoptans, ut *per* cataractas inclinatione praecipiti funditur Nilus. et nauigari ab ortu poterat primigenio copiis exuberans propriis, ni ruenti curreret *similis potius* quam fluenti .... 3. iamque absolutus altaque diuortia riparum adradens lacum inuadit rotundum et

3 lateri [*lac.* 6 *litt.*] cultrum *V sine lac. GA* lateri [*lac.* 6 *litt.*] ulcrum *P* 5 confes [*lac.* 2 *l.*] *VP* confessi ui quaestionis *bga* 11 finita [*lac.* 9 *litt.*] *VP* finita paulo post *bga; inserendum nomen pop. Alamannici.* 16 parte *G* pater *VPba* 22 rhen (rheni *P*) [*lac.* 10 *litt.*] pulos *VP* Rhenus exoriens per praeruptos scopulos *Valesius* extenditur [*lac.* 5 *litt.*] Nes adoptas ut [*lac.* 3 *litt.*] cataractas *VP* extenditur nullos aduenas amnes adoptans *Gronouius.* 23 praecipiti *Valesius* praeteriti *VP* 24 et [*lac.* 4 *litt.*] gari *VP* poterat at *V* 25 exuberans *Valesius* eduerans *V om.* [*lac.* 9 *litt.*] *Pr* sim [*lac.* 6 *litt.*] squam *VP suppleuit Valesius* 26 [*lac.* 7 *litt.*] iamque ad [*lac.* 7 *litt.*] solutus *V* (absolutus *Valesius*)

uastum, quem Brigantiam accola Raetus appellat, perque quadringenta et sexaginta stadia longum parique paene spatio late diffusum horrore siluarum squalentium inaccessum, — nisi qua uetus illa Romana uirtus et sobria iter conposuit latum — barbaris et natura locorum et caeli inclementia refragante. 4. hanc ergo paludem spumosis strependo uerticibus amnis inrumpens et undarum quietem permeans pigram, mediam uelut funali intersecat libramento et tamquam elementum perenni discordia separatum nec aucto nec imminuto agmine quod intulit, uocabulo et uiribus absoluitur integris nec contagia deinde ulla perpetiens oceani gurgitibus intimatur. 5. quodque est impendio mirum, nec stagnum aquarum rapido transcursu mouetur nec limosa subluuie tardatur properans flumen, et confusum misceri non potest corpus: quod, ni ita agi ipse doceret aspectus, nulla ui credebatur posse discerni. 6. sic Alpheus oriens in Arcadia cupidine fontis Arethusae captus scindens Ionium mare, ut fabulae ferunt, ad usque amatae confinia . . . .

7. . . . . dum adessent, licet sciret . . . . orsa bellorum, in occultas delatus insidias *stetit* immobilis malo repentino perculsus. 8. . . . . uisi e latebris hostes exiliunt et sine parsimonia quicquid offendi poterat, telorum genere multiplici configebant: nec enim resistere nostrorum quisquam potuit nec aliud uitae subsidium nisi discessu sperare ueloci. quocirca uulneribus declinandis intenti inconposito agmine milites huc et illuc dispalantes terga ferienda dederunt. plerique tamen per angustas semitas sparsi periculoque praesidio tenebrosae noctis extracti reuoluta iam

2 quadringenta V^2*GP* quadragenta V^1 7 strependo *G* stertendo *VP* 9 funali *Loisellus* finali *codd.* 18 aretuse V^2*P* arceuse V^1 20 confinia progrontus que barbaros [*lac.* 2½ *uers.*] dum *VP* 21 sciret [*lac.* 6 *litt.*] 22 orta *VP* insi [*lac.* 6 *litt.*] immobilis *VP* (insidias *bga*; stetit *Valesius*) 23 perculsus [*lac.* 9 *litt.*] uisi *VP* 24 sine parcimonia *Valesius* siue pars [*lac.* 8 *litt.*] nia *VP*

luce redintegratis uiribus agmini quisque proprio sese consociauit. in quo casu ita tristi et inopino abundans numerus armatorum et tribuni desiderati sunt decem. 9. ob quae Alamanni sublatis animis ferocius incedentes cotidie prope munimenta Romana adimente matutina nebula lucem strictis mucronibus discurrebant frendendo minas tumidas intentantes. egressique repente Scutarii cum obiectu turmarum hostilium repercussi stetissent, omnes suos conspiratis mentibus ciebant ad pugnam. 10. uerum cum plerosque recentis aerumnae documenta terrerent *et* intuta fore residua credens haereret Arbetio, tres simul exiluere tribuni, Arintheus agens uicem armaturarum rectoris et Seniauchus qui equestrem turmam comitum tuebatur et Bappo ducens Promotos .... missis sibi 11. .... causa communis uelut propria .... ueterum exemplo instarque fluminis hostibus superfusi non iusto proelio sed discursionibus .... uniuersos in fugam coegere foedissimam. qui dispersi laxatis ordinibus dumque elabi properant impediti corpora nudantes intecta gladiorum hastarumque densis ictibus truncabantur. 12. multique cum equis interfecti iacentes etiam tum eorum dorsis uidebantur innexi: quo uiso omnes e castris effusi, qui prodire in proelium cum sociis ambigebant, cauendi inmemores proterebant barbaram plebem, nisi quos fuga exemerat morti, calcantes cadauerum strues et perfusi sanie peremptorum. 13. hocque exitu proelio terminato imperator Mediolanum ad hiberna ouans reuertit et laetus.

5. 1. Exoritur iam hinc rebus adflictis haut dispari prouinciarum malo calamitatum turbo nouarum extincturus omnia simul, ni fortuna moderatrix humanorum

4 ferocibus *VP* incidentes *VPbg* 11 et *om. VP* 15 promoto [*lac.* 30 (9 *G*) *litt.*] missis sibi [*lac.* 12 (8 *G*) *litt.*] causa *VGP* 16 propri [*lac.* 20 *litt.*] ueterum *VP* 18 discursionibus [*lac.* 9 *litt.*] uniuersos *VP in lac. inser.* uagis pugnare solitis 22 truncabantur *Pbga* fruncabantur *V* 23 dorsibus *VP* ossibus *bg* 26 quos *G* post *VPba*

casuum motum euentu celeri consummauit inpendio formidatum. 2. cum diuturna incuria Galliae caedes acerbas rapinasque et incendia barbaris licenter grassantibus nullo iuuante perferrent, Siluanus pedestris militiae rector ut efficax ad haec corrigenda principis iussu perrexit Arbetione id maturari modis quibus poterat adigente, ut absenti aemulo quem superesse adhuc gra.......

3. .... *Dynamius quidam* actuarius sarcinalium principis iumentorum commendaticias ab eo petierat litteras ad amicos ut quasi familiaris eiusdem esset notissimus. hoc inpetrato, cum ille nihil suspicans simpliciter praestitisset, seruabat epistulas ut perniciosum aliquid in tempore moliretur. 4. memorato itaque duce Gallias ex re publica discursante barbarosque propellente iam sibi diffidentes et trepidantes idem Dynamius inquietius agens ut uersutus et in fallendo exercitatus fraudem comminiscitur inpiam subornatore et conscio, ut iactauere rumores incerti, Lampadio praefecto praetorio, et Eusebio ex comite rei priuatae, cui cognomentum erat inditum Mattyocopae, atque Aedesio ex magistro memoriae, quos ad consulatum ut amicos iunctissimos idem curarat rogari praefectus, et peniculo serie litterarum abstersa, sola incolumi relicta subscriptione alter multum a uero illo dissonans superscribitur textus: uelut Siluano rogante uerbis obliquis hortanteque amicos agentes intra palatium, uel priuatos — inter quos et Tuscus erat Albinus, aliique plures — ut se altiora coeptantem et prope diem loci principalis aditurum....... 5. Hunc fascem ad arbitrium

5 ut] id *VP* et *bga* principis iussu perrexit *Valesius* primum ipsius superrexit (-reixit *P*) *VP* 8 gra [*lac. 3 uers.*] *VP* grauabatur periculosae molis onus impingeret *bga seq. lac. 3 litt. G 3 uers. A* 9 Dynamius quidam *inseruit Valesius* *18 cõminiscitur *VP* 20 praetorio *P* praefectorio *V om. bga* 21 *ματτυοκόπης Wesseling* mattiocobe *VP* 27 hortanteque *bga* ortanteque *VP* 30 aditurum iuuarent *GA*

figmenti conpositum, uitam pulsaturum insontis, a Dynamio susceptum praefectus imperatori, auido scrutari haec et similia, censuit offerendum .... solus ingressus intimum capto e re tempore, deinde sperans ut peruigilem salutis eius custodem......... lectaque *in* consistorio astu callido consarcinata materia tribuni iussi sunt custodiri, et de prouinciis duci priuati, quorum epistulae nomina designabant. 6. confestimque iniquitate rei percitus Malarichus Gentilium rector collegis adhibitis strepebat inmaniter circumueniri homines dicatos imperio per factiones et dolos minime debere proclamans, petebatque ut ipse relictis obsidum loco necessitudinibus suis, Mallobaude armaturarum tribuno spondente quod remeabit, uelocius iuberetur ire ducturus Siluanum adgredi nihil tale conatum, quale insidiatores acerrimi concitarunt: uel contra se paria promittente Mallobaudem orabat properare permitti, haec quae ipse pollicitus est impleturum. 7. testabatur enim id se procul dubio scire quod, siqui mitteretur externus, suopte ingenio Siluanus etiam nulla re perterrente timidior conposita forte turbabit.

8. Et quamquam utilia moneret et necessaria, uentis tamen loquebatur incassum. namque Arbetione auctore Apodemius ad eum uocandum cum litteris mittitur inimicus bonorum omnium diuturnus et grauis. qui incidentis.......... cum uenisset in Gallias, dissidens a mandatis, quae proficiscenti sunt data, nec uiso Siluano nec oblatis scriptis ut ueniret admonito remansit adscitoque rationali quasi proscripti iamque necandi

---

1 compositum *Valesius* co [*lac.* 7 *litt.*] sit *VP* commisit *bga* uitam *codd.* multos *Valesius* a Dynamio susceptum *Valesius* adynamus ceptum *VP* 3 offerendum ...... solus *Valesius* tererete (r) [*lac.* 7 *litt.*] id sole *VP* 4 capto e re (?) *Eyssenh.* caperem *VP* captato *bga* 5 custodem [*lac.* 9 *litt.*] lectaque *VP* 6 in *bga om. VP* 13 Mallobaude *GA* mallolaude *VP* 21 turbauit *V* turbaret *G* 26 incidentis [*lac.* 24 (7 *G*) *litt.*] *VGP* incidens principi *ba* uenisset *G* uentis et *VP om. ba* 27 mandatis conuentis *bga* 29 quasi proscripti *G* quas procapti *PV*

magistri peditum clientes et seruos hostili tumore uexabat. 9. inter haec tamen dum praesentia Siluani speratur et Apodemius quieta perturbat, Dynamius ut argumento ualidiore impie structorum adsereret fidem, conpositas litteras his concinentes, quas obtulerat principi per praefectum, ad tribunum miserat fabricae Cremonensis nomine Siluani et Malarichi, a quibus ut arcanorum conscius monebatur parare propere cuncta. 10. qui cum haec legisset, haerens et ambigens diu quidnam id esset — nec enim meminerat secum aliquando super negotio ullo interiore hos quorum litteras acceperat conlocutos — epistulas ipsas per baiulum qui portarat, iuncto milite ad Malarichum misit obsecrans, ut doceret aperte quae uellet, non ita perplexe: nec enim intellexisse firmabat ut subagrestem et simplicem, quid significatum esset obscurius. 11. haec Malarichus subito nanctus etiam tunc squalens et maestus suamque et popularis Siluani uicem grauiter ingemiscens adhibitis Francis, quorum ea tempestate in palatio multitudo florebat, erectius iam loquebatur: tumultuabaturque patefactis insidiis retectaque iam fallacia, per quam ex confesso salus eorum adpetebatur. 12. hisque cognitis statuit imperator dispicientibus consistorianis et militaribus uniuersis in negotium praeterinquiri. cumque iudices fastidissent, Florentius Nigriniani filius agens tunc pro magistro officiorum, contemplans diligentius scripta apicumque pristinorum reliquias quasdam reperiens animaduertit, ut factum est, priore textu interpolato longe alia quam dictarat Siluanus, ex libidine consarcinatae falsitatis adscripta. 13. proinde fallaciarum nube discussa imperator doctus gesta relatione fideli, abrogata potestate praefectum statui sub

---

8 propere *G* prope *VPba* 13 obsecrans *GA* obseruans *VPb* 15 et *bga* in *VP* 20 erectius — 21 retecta *om. rb* 20 tumultuabaturque factis *G* tumultua [*lac.* 10 *litt.*] factis *VAP* tumultuando patefactis *Valesius* 21 retectaque *G* refe [*lac.* 4 *litt.*] que *VAP* 22 salus *G* plus *VPba* 27 reliquias *G* quas *VP* 29 alia *Valesius* alium *G* ali *VP*

quaestione praecepit sed absolutus est enixa conspiratione multorum. suspensus autem Eusebius ex comite priuatarum se conscio haec dixerat concitata. 14. Aedesius enim minus scisse quid actum sit pertinaci infitiatione contendens abiit innoxius et ita finito negotio omnes sunt absoluti quos exhiberi delatio conpulit criminosa. Dynamius uero ut praeclaris artibus inlustratus cum correctoris dignitate regere iussus est Tuscos.

15. Agens inter haec apud Agrippinam Siluanus assiduisque suorum conpertis nuntiis, quae Apodemius in labem suarum ageret fortunarum et sciens animum tenerum uersabilis principis, *timens ne trucidaretur* absens et indamnatus, in difficultate positus maxima barbaricae se fidei committere cogitabat. 16. sed Laniogaiso uetante, tunc tribuno, quem dum militaret candidatus solum adfuisse morituro Constanti supra rettulimus, docenteque Francos, unde oriebatur, interfecturos eum aut accepto praemio prodituros, nihil tutum ex praesentibus ratus in consilia cogebatur extrema et sensim cum principiorum uerticibus secretius conlocutus isdemque magnitudine promissae mercedis accensis, cultu purpureo a draconum et uexillorum insignibus ad tempus abstracto ad culmen imperiale surrexit.

17. Dumque haec aguntur in Galliis, ad occasum inclinato iam die perfertur Mediolanum insperabilis nuntius aperte Siluanum demonstrans, dum ex magisterio peditum altius nititur, sollicitato exercitu ad augustum culmen euectum. 18. hac mole casus inopini Constantio icto quasi fulmine fati primates consilio secunda uigilia conuocato properarunt omnes in regiam. cumque nulli ad eligendum quid agi deberet, mens suppetere posset aut lingua, submissis uerbis perstringebatur

---

4 minus *VPba* ne- *G* 8 *post* Tuscos *lac.* 18 *litt. VP* 12 principis [*lac.* 15 *litt.*] aretur *VP* (timens ne *bga* trucidaretur *Gronouius*) 16 supra *bga* supple *VP* 19 cogebatur *bga* cogitabatur *V* agitabatur *Eyssenh.* 20 secretius *G* erectius *VPba* 22 accusis *VP* 30 icto *G* ipso *VPba*

Vrsicini mentio, ut consiliis rei bellicae praestantissimi frustraque graui iniuria lacessiti, et per admissionum magistrum — qui mos est honoratior — accito eodem, ingresso consistorium offertur purpura multo quam antea placidius. *Diocletianus enim Augustus* omnium primus extero ritu et regio more instituit adorari, cum semper antea ad similitudinem iudicum salutatos principes legerimus. 19. et qui paulo antea cum insectatione maliuola orientis uorago inuadendaeque summae rei per filios adfectator conpellabatur, tunc dux prudentissimus et Constantini Magni fuerat conmilito solusque ad extinguendum probis quidem sed insidiosis rationibus petebatur. diligens enim opera nauabatur extingui Siluanum ut fortissimum perduellem, aut si secus accidisset, Vrsicinum exulceratum iam penitus aboleri ne superesset scrupulus inpendio formidandus. 20. igitur cum de profectione celeranda disponeretur, propulsationem obiectorum criminum eundem ducem parantem praegressus oratione leni prohibet imperator, non id esse memorans tempus ut controuersa defensio causae susciperetur, cum uicissim restitui in pristinam concordiam partes necessitas subigeret urgentium rerum antequam cresceret mollienda. 21. habita igitur deliberatione multiplici *id* potissimum tractabatur, quo commento Siluanus gesta etiam tum imperatorem ignorare existimaret. *et* probabili argumento *ad* firmandam fidem reperto monetur honorificis scriptis, ut accepto Vrsicino successore cum potestate rediret intacta. 22. post haec ita digesta protinus iubetur exire, tribunis et protectoribus do

---

1 sicini *VP* 5 Diocletianus Augustus *inser. Valesius* placidius [*lac. 18 litt.*] cum semper antea (*quae uerba repet. post* 7 adorari) [*lac. 16 litt.*] amnium primus *VP* placidius [*lac. 9 litt.*] (*om.* omnium) primus *G* 6 extero ritu *G* extortia *VP* 9 uorago inuadendaeque *G* uoragi [*lac. 8 litt.*] uadendaeque *VP* 11 magni fuerat V^{3}*Pbga* magnuf erat V^{1} 16 adoleri [*lac. 4 litt.*] ne *VP* 24 id *scripsi om. codd.* 26 imperatorem *G* imperatore rem *VPba* et *om. VPbga* 27 ad *G om. VPba*

mesticis decem, ut postularat, ad iuuandas necessitates publicas ei coniunctis. inter quos ego quoque eram cum Veriniano collega, residui omni.................. 23. ...... iamque eum egressum solum de se metuens quisque per longa spatia deducebat. et quamquam ut bestiarii obiceremur intractabilibus feris, perpendentes tamen hoc bonum habere tristia praecedentia, quod in locis suis secunda substituunt .... mirabamur illam sententiam Tullianam ex internis ueritatis ipsius promulgatam, quae est talis 'et quamquam optatissimum est perpetuo fortunam quam florentissimam permanere, illa tamen aequalitas uitae non tantum habet sensum, quantum cum ex miseris et perditis rebus ad meliorem statum fortuna reuocatur.'

24. Festinamus itaque itineribus magnis ut ambitiosus magister armorum ante adlapsum per Italicos de tyrannide ullum rumorem in suspectis finibus appareret. uerum cursim nos properantes aeria quaedam anteuolans prodiderat fama et Agrippinam ingressi inuenimus cuncta nostris conatibus altiora. 25. namque conuena undique multitudine trepide coepta fundante coactisque copiis multis pro statu rei praesentis id aptius uidebatur, ut ad imperatoris nouelli per ludibriosa auspicia uirium accessu firmandi sensum ac uoluntatem dux flebilis uerteretur: quo uariis adsentandi figmentis in mollius uergente securitate nihil metuens hostile deciperetur. 26. cuius rei finis arduus uidebatur. erat enim cautius obseruandum, ut adpetitus oportunitati optemperarent, nec praecurrentes eam nec deserentes. qui *si* eluxissent intempestiue, constabat nos omnes sub elogio uno morte multandos.

---

2 et coniunctis *V* [*lac. 7 litt.*] et coniunctis *AP* 3 omni [*lac. 26 litt.*] *VP* 7 haberet tristitia recidentia *VP* 8 substituunt [*lac. 12 litt.*] *VP de loco Ciceroniano cf. Vales. et Gronou. adn.* 11 perpetui *V* 12 aequalitas *Eyssenh.* qualitas *VP* 13 miseris *Kiessling* seris *VP* saeuis *bga* 18 aeraria *VP* erratica *bga* 22 stratur ei *VP* 24 accessus firmantis *G* 26 urgente *VPbga* 30 si *G om. VPba*

27. Susceptus tamen idem dux leniter adactusque, inclinante negotio ipso ceruices, adorare sollemniter anhelantem celsius purpuratum, ut spectabilis colebatur et intimus: facilitate aditus honoreque mensae regalis adeo antepositus aliis, ut iam secretius de rerum summa consultaretur. 28. aegre ferebat Siluanus *ad* consulatum potestatesque sublimes elatis indignis se *et* Vrsicinum solos post exudatos magnos pro re publica labores et crebros ita fuisse despectos, ut ipse quidem per quaestiones familiarium sub disceptatione ignobili crudeliter agitatus commisisse in maiestatem arcesseretur, alter uero ab oriente raptus odiis inimicorum addiceretur: et haec adsidue clam querebatur et palam. 29. terrebant nos tamen, cum dicerentur haec et similia, circumfrementia undique murmura causantis inopiam militis et rapida celeritate ardentis angustias Alpium perrumpere Cottiarum.

30. In hoc aestu mentis ancipiti ad effectum tendens consilium occulta scrutabamur indagine sederatque tandem mutatis prae timore saepe sententiis, ut quaesitis magna industria cautis rei ministris, obstricto religionum consecratione conloquio Bracchiati sollicitarentur atque Cornuti, fluxioris *fidei et* ubertate mercedis ad momentum omne uersabiles. 31. firmato itaque negotio per sequestres quosdam gregarios obscuritate ipsa ad id patrandum idoneos, praemiorum exspectatione accensos solis ortu iam rutilo subitus armatorum globus erupit atque, ut solet in dubiis rebus audentior, caesis custodibus regia penetrata Siluanum extractum aedicula, quo exanimatus confugerat, ad conuenticulum ritus Christiani tendentem densis gladiorum ictibus trucidarunt.

32. Ita dux haut exilium meritorum hoc genere oppetit mortis metu calumniarum, quibus factione ini-

3 purpuratam *V* purpuram *bga* 6 ad *bga om. V* 7 et *bga om. VP* 16 altium *V* 21 cautis rei *Valesius* cauti spei *VP* 23 fluxioris [*lac. 24 litt.*] *VP* fluxioris fidei et *G* fluxioris ingenii *ba* 29 Siluanum *G* signarum *VP*

quorum inretitus est absens, ut tueri possit salutem ad praesidia progressus extrema. 33. licet enim ob tempestiuam illam cum armaturis proditionem ante Mursense proelium obligatum gratia retineret Constantium, ut dubium tamen *et* mutabilem uerebatur, licet patris quoque Boniti praetenderet fortia facta Franci quidem, sed pro Constantini partibus in bello ciuili acriter contra Licinianos saepe uersati. 34. euenerat autem antequam huius modi aliquid agitaretur in Galliis, *ut* Romae in Circo maximo populus, — incertum ratione quadam percitus an praesagio — 'Siluanus deuictus est' magnis uocibus exclamaret.

35. Igitur Siluano Agrippinae, ut relatum est, interfecto inaestimabili gaudio re cognita princeps insolentia coalitus et tumore, hoc quoque felicitatis suae prosperis cursibus adsignabat eo more, quo semper oderat fortiter facientes, ut quondam Domitianus, superare tamen quacumque arte contraria cupiebat. 36. tantumque abfuit laudare industrie gesta, ut etiam quaedam scriberet de Gallicanis intercepta thesauris, quos nemo attigerat. idque scrutari iusserat artius interrogato Remigio etiam tum rationario apparitionis armorum magistri, cui multo postea Valentiniani temporibus laqueus uitam in causa Tripolitanae legationis eripuit. 37. post quae ita conpleta Constantius ut iam caelo contiguus casibusque imperaturus humanis magniloquentia sufflabatur adulatorum, quos augebat ipse spernendo proiciendoque id genus parum callentes ut Croesum legimus ideo regno suo Solonem expulisse praecipitem quia blandiri nesciebat, et Dionysium intentasse poetae Philoxeno mortem cum eum recitantem proprios uersus absurdos et inconcinnos laudantibus cunctis solus audiret immobilis. 38. quae res per-

5 et *om.* *V* 6 frangi quidem *VAP* *om.* *bg* *9 ut *om.* *VPbga* 11 deuictus est *G* deuii est *VP* 13 agripinam *V* 24 laqueus *GA* lacus *VPb* 25 erupit *VP* rupit *G* 27 magniloquentia fastuque *bga* 29 cruessum *V* regnos suolonem *VP* 30 intentare *VPbg*

niciosa uitiorum est altrix. ea demum enim laus grata esse potestati debet excelsae, cum interdum et uituperationi secus gestorum pateat locus.

6. 1. Iamque per securitatem quaestiones agitabantur ex more et uinculis catenisque plures ut noxii plectebantur. exurgebat enim efferuens laetitia Paulus, tartareus ille delator, ad uenenatas artes suas licentius exercendas, et inquirentibus in negotium consistorianis atque militaribus, et praeceptum est, Proculus admouetur eculeo, Siluani domesticus, homo gracilis et morbosus, metuentibus cunctis, ne ui nimia tormentorum leui corpore fatigato reos atrocium criminum promiscue citari faceret multos. uerum contra quam speratum est contigit. 2. memor enim somnii, quo uetitus erat per quietem, ut ipse firmauit, pulsare quendam insontem, usque ad confinia mortis uexatus nec nominauit nec prodidit aliquem sed adserebat factum Siluani constanter, id eum cogitasse quod iniit non cupiditate sed necessitate conpulsum, argumento euidenti demonstrans. 3. causam enim probabilem ponebat in medio multorum testimoniis claram, quod die quinto antequam infulas susciperet principatus, donatum stipendio militem Constanti nomine adlocutus est, fortis esset et fidus. unde apparebat quod, si praesumere fortunae superioris insignia conaretur, auri tam graue pondus largiretur ut suum. 4. post hunc damnatorum sorte Poemenius raptus ad supplicium interiit, qui, ut supra rettulimus, cum Treueri ciuitatem Caesari clausissent Decentio, ad defendendam plebem electus est. tum Asclepiodotus et Lutto et Maudio Comites interempti sunt aliique plures, haec et similia perplexe temporis obstinatione scrutante.

---

4 per *scripsi* post *codd.* 5 plures *om. Pb* plectebantur *G* phetebantur *V* petebantur *AP* *13 promisce *VP* perspicue *uulgo* *15 quendam *VPb* quenquam *GA* *22 susciperetet *VPba* 26 largiretur *Valesius* giretur *VP* repetere *bga* 30 lutto *VG* luto *Pba*

7. 1. Dum has exitiorum communium clades suscitat turbo feralis, urbem aeternam Leontius regens multa spectati iudicis documenta praebebat in audiendo celer, in disceptando iustissimus, natura beniuolus, licet auctoritatis causa seruandae acer quibusdam uidebatur et inclinatior ad damnandum. 2. prima igitur causa seditionis in eum concitandae uilissima fuit et leuis. Philoromum enim aurigam rapi praeceptum secuta plebs omnis uelut defensura proprium pignus terribili impetu praefectum incessebat ut timidum, sed ille stabilis et erectus inmissis apparitoribus correptos aliquos uexatosque tormentis nec strepente ullo nec obsistente insulari poena multauit. 3. diebusque paucis secutis cum itidem plebs excita calore quo consueuit, uini causando inopiam, ad Septemzodium conuenisset, celebrem locum, ubi operis ambitiosi Nymphaeum Marcus condidit imperator, illuc de industria pergens praefectus ab omni toga apparitioneque rogabatur enixius, ne in multitudinem se adrogantem inmitteret et minacem, ex commotione pristina saeuientem: difficilis ad pauorem recte tetendit adeo, ut eum obsequentium *pars* desereret licet in periculum festinantem abruptum. 4. insidens itaque uehiculo cum speciosa fiducia contuebatur acribus oculis tumultuantium undique cuneorum ueluti serpentium uultus perpessusque multa dici probrosa agnitum quendam inter alios eminentem uasti corporis rutilique capilli, interrogauit, an ipse esset Petrus Valuomeres, ut audierat, cognomento: eumque cum esse sonu respondisset obiurgatorio, ut seditiosorum antesignanum olim sibi conpertum, reclamantibus multis post terga manibus uinctis suspendi praecepit. 5. quo uiso sublimi tribuliumque adiumentum

3 praebebat *A* praecipiebat *VPbg* 6 damnandum *Erfurdt* amandum *codd.* causa *uulgo* aut *VP* ars *bga.* 10 tumidum *C. F. W. Müller* 13 mulctauit *G* multati sunt *VPba* 15 uim *bg* inopiam *om. bg* Septemzonium *bga* (*fort. rc.*) 21 obsequen [*lac. 12 litt.*] *VP* obsequentium pars *G* 24 contuebatur *bga* conturbatur *VP* 31 posterga *V*

nequicquam implorante uulgus omne paulo ante confertum per uaria urbis membra diffusum ita euanuit ut turbarum acerrimus concitor tamquam in iudiciali secreto exaratis lateribus ad Picenum eiceretur, ubi postea ausus eripere uirginis non obscurae pudorem Patruini consularis sententia supplicio est capitali addictus.

6. Hoc administrante Leontio Liberius Christianae legis antistes a Constantio ad comitatum mitti praeceptus est tamquam imperatoriis iussis et plurimorum sui consortium decretis obsistens in re, quam breui textu percurram. 7. Athanasium episcopum eo tempore apud Alexandriam ultra professionem altius se efferentem scitarique conatum externa, ut prodidere rumores adsidui, coetus in unum quaesitus eiusdem loci multorum — synodus ut appellant — remouit a sacramento quod optinebat. 8. dicebatur enim fatidicarum sortium fidem, quaeue augurales portenderent alites scientissime callens, aliquotiens praedixisse futura: super his intendebantur ei alia quoque a proposito legis abhorrentia, cui praesidebat. 9. hunc per subscriptionem abicere sede sacerdotali paria sentiens ceteris iubente principe Liberius monitus, perseueranter renitebatur nec uisum hominem nec auditum damnare nefas ultimum saepe exclamans, aperte scilicet recalcitrans imperatoris arbitrio. 10. id enim ille, Athanasio semper infestus licet sciret impletum, tamen auctoritate quoque potiore aeternae urbis episcopi firmari desiderio nitebatur ardenti: quo non impetrato Liberius aegre populi metu, qui eius amore flagrabat, cum magna difficultate noctis medio potuit asportari.

8. 1. Et haec quidem Romae, ut ostendit textus superior, agebantur. Constantium uero exagitabant adsidui *nuntii* deploratas iam Gallias indicantes nullo renitente

1 pauli *V* 3 iudicialia *VPba* 6 est] ei id *V* ob id *bga* periit *Eyssenh.* 18 fidemq; uel *VPba* 26 arbitrior *V* 27 quoque *VP* qua *bga* 28 potiore *Valesius* potiores *VPbg* 29 imperato *V* 34 nuntii *bga om. codd.*

ad internecionem barbaris uastantibus uniuersa: aestuansque diu, qua ui propulsaret aerumnas ipse in Italia residens ut cupiebat — periculosum enim existimabat se in partem contrudere longe dimotam — repperit tandem consilium rectum et Iulianum patruelem fratrem haut ita dudum ab Achaico tractu accitum, etiam tum palliatum in societatem imperii adsciscere cogitabat. 2. id ubi urgente malorum inpendentium mole confessus est proximis succumbere tot necessitatibus tamque crebris unum se, quod numquam fecerat, aperte demonstrans: illi in adsentationem nimiam eruditi infatuabant hominem, nihil esse ita asperum dictitantes quod praepotens eius uirtus fortunaque tam uicina sideribus non superaret ex more. addebantque noxarum conscientia stimulante conplures deinceps caueri debere Caesaris nomen, replicantes gesta sub Gallo. 3. quis adnitentibus obstinate opponebat se sola regina, incertum, migrationem ad longinqua pertimescens, an pro natiua prudentia consulens in commune omnibusque memorans anteponi debere propinquum. post multaque per deliberationes ambiguas actitata stetit fixa sententia abiectisque disputationibus inritis ad imperium placuit Iulianum adsumere. 4. cum uenisset accitus praedicto die, aduocato omni quod aderat commilitio, tribunali *ad* altiorem suggestum erecto, quod aquilae circumdederunt et signa, Augustus inscendens eumque manu retinens dextera, haec sermone placido perorauit:

5. 'Adsistimus apud uos, optimi rei publicae defensores, causae communi uno paene omnium spiritu uindicandae, quam acturus tamquam apud aequos iu-

---

6 Achaico tractu accitum *Lindenbr.* achaia contractu accitu *V* 9 est confessus *transpos. Pbga* 12 esse ita *G.* esse has ita *VP* 17 opponebat *G* optinebat *V* obtinebat *Pba* 21 actitata stetit *G* actitas te ut *V* 23 adsumere *Pbga* adsumet *V* *24 prodicto *VP* 25 tribunali [*lac. 8 litt.*] tiorem *VP* tribunali ad altiorem *bga* 26 inscendens *G* insiginens *V* 31 apud aequos *G* poetae quos *VPb* potero uos *A*

dices succinctius edocebo. 6. post interitum rebellium tyrannorum, quos ad haec temptanda quae mouerunt rabies egit et furor, uelut impiis eorum manibus Romano sanguine parentantes persultant barbari Gallias rupta limitum pace: hac animati fiducia, quod nos per disiunctissimas terras arduae necessitates adstringunt. 7. huic igitur malo ultra adposita iam proserpenti, si dum patitur tempus occurrerit nostri uestrique consulti suffragium, et colla superbarum gentium detumescent et imperii fines erunt intacti. restat ut rerum spem, quam gero, secundo roboretis effectu. 8. Iulianum hunc fratrem meum patruelem, ut nostis, uerecundia, qua nobis ita ut necessitudine carus est, recte spectatum iamque elucentis industriae iuuenem in Caesaris adhibere potestatem exopto, coeptis, si uidentur utilia, etiam uestra consensione firmandis.'

9. Dicere super his plura conantem interpellans contio lenius prohibebat arbitrium summi numinis id esse, non mentis humanae uelut praescia uenturi praedicans. 10. stansque imperator inmobilis dum silerent, residua fidentius explicauit 'quia igitur uestrum quoque fauorem adesse fremitus indicat laetus, adulescens uigoris tranquilli, cuius temperati mores imitandi sunt potius quam praedicandi, ad honorem prosperatum exsurgat: cuius praeclaram indolem bonis artibus institutam hoc ipso plene uideor exposuisse quod elegi. ergo eum praesente nutu dei caelestis amictu principali uelabo.'

11. Dixit moxque indutum auita purpura Iulianum et Caesarem cum exercitus gaudio declaratum his adloquitur contractiore uultu submaestum:

12. 'Recepisti primaeuus originis tuae splendidum florem, amantissime mihi omnium frater: aucta gloria mea confiteor qui iustus in deferenda superiori potestate

---

7 opposita *G* 10 ut rerum *G* ueturum *V* *14 elucentis *G* eluoctes *VP* 16 consensione *Valesius* concessione *codd.* 18 nominis *V* Iouis *bg* 19 praedans *V* 23 imitandi *A* emittendi *VPbg* 33 superiori *G* superari *VP*

nobilitati mihi propinquae, quam ipsa potestate uideor esse sublimis. 13. adesto igitur laborum periculorumque particeps et tutelam ministerii suscipe Galliarum, omni beneficentia partes leuaturus adflictas: et si hostibus congredi sit necesse, fixo gradu consiste inter signiferos ipsos, audendi in tempore consideratus hortator, pugnantes accendens praeeundo cautissime turbatosque subsidiis fulciens, modeste increpans desides, uerissimus testis adfuturus industriis et ignauis. 14. proinde urgente rei magnitudine perge uir fortis ducturus uiros itidem fortes. aderimus nobis uicissim amoris robusta constantia, militabimus simul, una orbem pacatum, deus modo uelit quod oramus, pari moderatione pietateque recturi. mecum ubique uideberis praesens et ego tibi quodcumque acturo non deero. ad summam i i, propera sociis omnium uotis, uelut adsignatam tibi ab ipsa re publica stationem cura peruigili defensurus.'

15. Nemo post haec finita reticuit sed militares omnes horrendo fragore scuta genibus inlidentes — quod est prosperitatis indicium plenum: nam contra cum hastis clipei feriuntur, irae documentum est et doloris — inmane quo quantoque gaudio praeter paucos Augusti probauere iudicium Caesaremque admiratione digna suscipiebant imperatorii muricis fulgore flagrantem. 16. cuius oculos cum uenustate terribiles uultumque excitatius gratum diu multumque contuentes, qui futurus sit colligebant uelut scrutatis ueteribus libris, quorum lectio per corporum signa pandit animorum interna. eumque ut potiori reuerentia seruaretur, nec supra modum laudabant nec infra quam decebat, atque ideo censorum uoces sunt aestimatae, non militum. 17. susceptus denique ad consessum uehiculi receptusque in

---

4 hostibus *Pbga* hostilibus *V* *7 accendens *sic codd.* subsidiis *GA* subsidiens *VPb* 8 modeste [*lac. 5 litt.*] *V* 11 nobis *VGP* uobis *ba* 15 summam i i *Valesius* suma mihi *VP* 22 quantaque gaudia *VP* 28 animorum *scripsi* animarum *codd.* 29 reuouerentia *VP*

regiam hunc uersum ex Homerico carmine susurrabat

ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.

Haec diem octauum iduum Nouembrium gesta sunt cum Arbetionem consulem annus haberet et Lollianum. 18. deinde diebus paucis Helena uirgine Constanti sorore eidem Caesari iugali foedere copulata paratisque uniuersis, quae maturitas proficiscendi poscebat, comitatu paruo suscepto kalendis Decembribus egressus est deductusque ab Augusto ad usque locum duabus columnis insignem, qui Laumellum interiacet et Ticinum, itineribus rectis Taurinos peruenit, ubi nuntio percellitur graui, qui nuper in comitatum Augusti perlatus de industria silebatur ne parata diffluerent. 19. indicabat autem Coloniam Agrippinam, ampli nominis urbem in secunda Germania, pertinaci barbarorum obsidione reseratam magnis uiribus et deletam. 20. quo maerore perculsus uelut primo aduentantium malorum auspicio murmurans querulis uocibus saepe audiebatur: nihil se plus adsecutum quam ut occupatior interiret. 21. cumque Viennam uenisset, ingredientem optatum quidem et impetrabilem honorifice susceptura omnis aetas concurrebat et dignitas proculque uisum plebs uniuersa cum uicinitate finitima, imperatorem clementem appellans et faustum, praeuia consonis laudibus celebrabat, auidius pompam regiam in principe legitimo cernens: communiumque remedium aerumnarum in eius locabat aduentu, salutarem quendam genium adfulsisse conclamatis negotiis arbitrata. 22. tunc anus quaedam orba luminibus cum percontando quinam esset in-

---

3 *Il.* E 83 ΙΤΟΡΦΥΡΕΟC *VP*. ΘΛΝΤΟC *P* ΙCΑΤ *VP* καὶ *GA* ΜΥΡΑΤΕΗ *V* ΜΙΡΑΤΕC *P* μοῖρα κραταιή *GA* 4 diem octauum *Kiessling* die octalium (uo *sup.*) *V* 6 uirgine *om.* *bg* *constanti *sic* *V* 11 Laumellum *G* laomellum *VAP* 13 percullitur *P* per...litur (cu *sup.*) *V* (cu *add. man. rec.*) 17 delatam *VP* 22 imperabilem *VAP* imperatorem *bg* 29 conclamantis *VP* conclamans *bga*

gressus, Iulianum Caesarem conperisset, exclamauit hunc deorum templa reparaturum.

9. 1. Proinde quoniam — ut Mantuanus uates praedixit excelsus — 'maius opus moueo' maiorque mihi rerum nascitur ordo, Galliarum tractus et situm ostendere puto nunc tempestiuum, ne inter procinctus ardentes proeliorumque uarios casus ignota quibusdam expediens imitari uidear desides nauticos, adtrita lintea cum rudentibus, quae licuit parari securius, inter fluctus resarcire coactos et tempestates. 2. ambigentes super origine prima Gallorum scriptores ueteres notitiam reliquere negotii semiplenam, sed postea Timagenes et diligentia Graecus et lingua haec quae diu sunt ignorata collegit ex multiplicibus libris. cuius fidem secuti obscuritate dimota eadem distincte docebimus et aperte. 3. Aborigines primos in his regionibus quidam uisos esse firmarunt, Celtis nomine regis amabilis et matris eius uocabulo Galatas dictos — ita enim Gallos sermo Graecus appellat — alii Dorienses antiquiorem secutos Herculem oceani locos inhabitasse confines. 4. Drasidae memorant re uera fuisse populi partem indigenam, sed alios quoque ab insulis extimis confluxisse et tractibus transrhenanis, crebritate bellorum et adluuione feruidi maris sedibus suis expulsos. 5. aiunt quidam paucos post excidium Troiae fugitantes Graecos ubique dispersos loca haec occupasse tunc uacua. 6. regionum autem incolae id magis omnibus adseuerant, quod etiam nos legimus in monumentis eorum incisum, Amphitryonis filium Herculem ad Geryonis et Taurisci saeuium tyrannorum perniciem festinasse, quorum alter Hispanias, alter Gallias infestabat: su-

3 *Verg. Aen. VII 44–45.* 4 opus moueo maius *V* 5 ordo *V*[3]*bga* de *V*[1]*Pr.* *12 postea (*om. Eyssenh.*) ut imagines *V* postea ut timagenes *P* 13 diligentius *VP* haec *om. bg* 15 distinete *V* 18 ita enim gallos *VGAP om. rb* 23 et *G* ex *VPba* 25 fugitantes *G* et fugitantes *VPba* *30 saeuum *V* saemnum *P* saeuorum *bga*

peratisque ambobus coisse cum generosis feminis susceptisseque liberos plures et eos partes quibus imperitabant suis nominibus appellasse. 7. a Phocaea uero Asiaticus populus Harpali inclementiam uitans, Cyri regis praefecti, Italiam nauigio petit. cuius pars in Lucania Veliam, alia condidit in Viennensi Massiliam: dein secutis aetatibus oppida aucta uirium copia instituere non pauca. sed declinanda uarietas saepe satietati coniuncta. 8. per haec loca hominibus paulatim excultis uiguere studia laudabilium doctrinarum, inchoata per bardos et euhagis et drasidas. et bardi quidem fortia uirorum illustrium facta heroicis composita uersibus cum dulcibus lyrae modulis cantitarunt, euhages uero scrutantes seriem et sublimia naturae pandere conabantur. inter eos drasidae ingeniis celsiores, ut auctoritas Pythagorae decreuit, sodaliciis adstricti consortiis, quaestionibus occultarum rerum altarumque erecti sunt et despectantes humana pronuntiarunt animas inmortales.

10. 1. Hanc Galliarum plagam ob suggestus montium arduos et horrore niuali semper obductos orbis residui incolis antehac paene ignotam, nisi qua litoribus est uicina, munimina claudunt undique natura uelut arte circumdata. 2. et a latere quidem australi Tyrreno adluitur et Gallico mari: qua caeleste suspicit plaustrum, a feris gentibus fluentis distinguitur Rheni: ubi occidentali subiecta est sideri, oceano et altitudine Pyrenaei cingitur; unde ad solis ortus adtollitur, aggeribus cedit Alpium Cottiarum: uias rex Cottius, perdomitis Galliis solus in angustiis latens inuiaque locorum asperitate confisus, lenito tandem tumore in amicitiam

6 lucaniam *VP* 11 uardos *VP* Eubages et Druidas *G* euhagis et dratis *VP* uardi *VP* 14 Eubages *G* seriem (?) *Valesius* seruiani *VP* summa *bga* 15 eos *Eyssenh.* es *VP* hos *bga* drasidae *scripsi* (*ut 11 et p. 68, 21*) dryaridae *VP* Druidae *bga* 18 et — 19 inmortales *add.* V^m [*in contextu lac.* 12 *litt.*] 28 cingitur *uulgo* surgitur *VPbg* urgetur *Eyssenh.* 29 uias *scripsi* quas *codd.*

Octauiani receptus principis, molibus magnis exstruxit ad uicem memorabilis muneris, conpendiarias et uiantibus oportunas, medias inter alias Alpes uetustas, super quibus conperta paulo postea referemus. 3. in his Alpibus Cottiis, quarum initium a Segusione est oppido, praecelsum erigitur iugum, nulli fere sine discrimine penetrabile. 4. est enim e Galliis uenientibus prona humilitate deuexum, pendentium saxorum altrinsecus uisu terribile praesertim uerno tempore, cum liquente gelu niuibusque solutis flatu calidiore uentorum per diruptas utrimque angustias et lacunas pruinarum congerie latebrosas descendentes cunctantibus plantis homines et iumenta procidunt et carpenta; idque remedium ad arcendum exitium repertum est solum, quod pleraque uehicula uastis funibus inligata pone cohibente uirorum uel boum nisu ualido uix gressu reptante paulo tutius deuoluuntur. et haec, ut diximus, anni uerno contingunt. 5. hieme uero humus crustata frigoribus et tamquam leuigata ideoque labilis incessum praecipitantem inpellit et patulae ualles per spatia plana glacie perfidae uorant non numquam transeuntes. ob quae locorum callidi eminentes ligneos stilos per cautiora loca defigunt, ut eorum series uiatorem ducat innoxium: qui si niuibus operti latuerint, montanisue defluentibus riuis euersi, gnaris agrestibus praeuiis difficile peruadunt. 6. a summitate autem huius Italici cliui planities ad usque stationem nomine Martis per septem extenditur milia, et hinc alia celsitudo erectior aegreque superabilis ad Matronae porrigitur uerticem, cuius uocabulum casus feminae nobilis dedit. unde decliue quidem iter sed expeditius ad usque castellum Virgantiam patet. 7. huius sepulcrum reguli, quem itinera struxisse rettulimus, Segusione est moenibus pro-

---

2 at *V* uiuantibus *VP* 5 segutione *VP* oppido est *transpos. bga* 6 diacrimine *VP* 14 est *om. bga* 16 bonum nisi *V* 22 locorum *om. bg* 23 defigunt *GA* defiguntur *VPb* 24 montanisue *scripsi* montanis *codd.* 25 gnaris *et postea* peradunt *Haupt* graues *VPba om. G* 26 peruaduntur *VP*

ximum manesque eius ratione gemina religiose coluntur, quod iusto moderamine rexerat suos et adscitus in societatem rei Romanae quietem genti praestitit sempiternam. 8. et licet haec, quam diximus uiam, media sit et conpendiaria magisque celebris, tamen etiam aliae multo antea temporibus sunt constructae diuersis. 9. et primam Thebaeus Hercules ad Geryonem extinguendum, ut relatum est, et Tauriscum lenius gradiens prope maritimas conposuit Alpes, hisque harum indidit nomen; Monoeci similiter arcem et portum ad perennem sui memoriam consecrauit. deinde emensis postea saeculis multis hac ex causa sunt Alpes excogitatae Poeninae. 10. superioris Africani pater Publius Cornelius Scipio Saguntinis memorabilibus aerumnis et fide, pertinaci destinatione Afrorum obsessis iturus auxilio in Hispaniam traduxit onustam manu ualida classem, sed ciuitate potiore Marte deleta Hannibalem sequi nequiens triduo ante transito Rhodano ad partes Italiae contendentem nauigatione ueloci intercurso spatio maris haut longo degressurum montibus apud Genuam obseruabat Liguriae oppidum, ut cum eo, si copiam fors dedisset, uiarum asperitate fatigato decerneret in planitie. 11. consulens tamen rei communi Cn. Scipionem fratrem ire monuit in Hispanias, ut Hasdrubalem exinde similiter erupturum arceret. quae Hannibal doctus *a* perfugis, ut erat expeditae mentis et callidae, Taurinis ducentibus accolis per Tricasinos et oram Vocontiorum extremam ad saltus Tricorios uenit. indeque exorsus aliud iter antehac insuperabile fecit: excisaque rupe in inmensum elata, quam cremando ui magna flammarum acetoque infuso in solidam

---

1 religione *VPbga* 7 et *om. bg* hirculis *V* 9 hisque *scripsi* hique *V* hicque *bga* 10 moeneci *V* portum *VGA om. Pb* 15 ·|pertinaci·| et fide *transpos. V* 21 oppidum — 22 asperitate *add. V*m 27 Tricastinos *bga* 28 uocontigrum *VP* 31 acitoque infuso ăcitŏquae *V* acetoque infuso *Pbga* in solidam soluit *scripsi* insoli dissoluit *VP* igni dissoluit *Eyssenh.*

soluit, per Druentiam flumen gurgitibus uagis intutum regiones occupauit Etruscas. hactenus super Alpibus. nunc ad restantia ueniamus.

11. 1. Temporibus priscis cum laterent hae partes ut barbarae, tripertitae fuisse creduntur in Celtas eosdemque Gallos diuisae et Aquitanos et Belgas, lingua institutis legibusque discrepantes. 2. et Gallos quidem, qui Celtae sunt, ab Aquitanis Garumna disterminat flumen, a Pyrenaeis oriens collibus postque oppida multa transcursa in oceano delitescens. 3. a Belgis uero eandem gentem Matrona discindit et Sequana, amnes magnitudinis geminae: qui fluentes per Lugdunensem post circumclausum ambitu insulari Parisiorum castellum, Lutetiam nomine, consociatim meantes protinus prope castra Constantia funduntur in mare. 4. horum omnium apud ueteres Belgae dicebantur esse fortissimi ea propter, quod ab humaniore cultu longe discreti nec aduenticiis effeminati deliciis, diu cum transrhenanis certauere Germanis. 5. Aquitani enim, ad quorum litora ut proxima placidaque merces aduenticiae conuehuntur, moribus ad mollitiem lapsis facile in dicionem uenere Romanam. 6. regebantur autem Galliae omnes iam inde, uti crebritate bellorum urgenti cessere Iulio dictatori, potestate in partes diuisa quattuor, quarum Narbonensis una Viennensem intra se continebat et Lugdunensem: altera Aquitanis praeerat uniuersis: superiorem et inferiorem Germaniam Belgasque duae iurisdictiones isdem rexere temporibus. 7. at nunc numerantur prouinciae per omnem ambitum Galliarum: secunda Germania, prima ab occidentali exordiens cardine, Agrippina et Tungris munita, ciuitatibus amplis et copiosis. 8. dein prima Germania, ubi praeter alia municipia Mogontiacus est et Vangiones et Nemetae et Argentoratus barbaricis cladibus nota.

---

2 Etr.] Tauriscas *Wölfflin*   *10 uero *compendio scr.* V^2 *non* Q, *ut uoluit Eyssenh.* 11 discindit *G* descendit *VP* 14 luticia *V* meanti meantesque *VPbga* 31 agripina *V*

9. post has Belgica prima Mediomatricos praetendit et Treuiros domicilium principum clarum. 10. huic adnexa secunda est Belgica, qua Ambiani sunt urbs inter alias eminens et Catelauni et Remi. 11. apud Sequanos Bisontios uidemus et Rauracos aliis potiores oppidis multis. Lugdunensem primam Lugdunus ornat et Cabillona et Senones et Biturigae et moenium Augustuduni magnitudo uetusta. 12. secundam enim Lugdunensem Rotomagi et Turini Mediolanum ostendunt et Tricasini: Alpes Graiae et Poeninae exceptis obscurioribus . . . . habent et Auenticum, desertam quidem ciuitatem sed non ignobilem quondam ut aedificia semiruta nunc quoque demonstrant. haec prouinciae urbesque sunt splendidae Galliarum. 13. *in* Aquitania quae Pyrenaeos montes et eam partem spectat oceani, quae pertinet ad Hispanos, prima prouincia est Aquitanica, amplitudine ciuitatum admodum culta: omissis aliis multis Burdigala et Aruerni excellunt et Santones et Pictaui. 14. Nouem populos Ausci commendant et Vasatae. in Narbonensi Elusa et Narbona et Tolosa principatum urbium tenent. Viennensis ciuitatum exultat decore multarum, quibus potiores sunt Vienna ipsa et Arelate et Valentia: quibus Massilia iungitur, cuius societate et uiribus in discriminibus arduis fultam aliquotiens legimus Romam. 15. his prope Salluuii sunt et Nicaea et Antipolis insulaeque Stoechades. 16. et quoniam ad has partes opere contexto peruenimus, silere super Rhodano maximi nominis flumine incongruum est et absurdum. a Poeninis Alpibus effusiore copia fontium Rhodanus fluens et procliui impetu ad planiora degrediens proprio agmine ripas occultat et paludi sese ingurgitat nomine Lemanno eamque intermeans nusquam

---

6 cabyllon$\overset{a}{e}$s *V* cabillonas *P* 7 biturigae *Pbga* uéturrigae *V* 11 [*lac.* 4 *litt.*] habent *VP* aduenticum *VP* 14 in *A om. VPbg* 15 eam *bga* aeari *V* 18 Santones *GA* cantones *VP* 19 pictaui *Pbga* picticui *V* 20 *post* tolosa *add.* et *V* quae *bga* 25 et nicea — 26 sto et chades *add.* V^m 30 rhodanus *Pbga* hrodanus *V* planiora *GA* pleniora *VPb* 32 limanno *V*

aquis miscetur externis sed altrinsecus summitates undae praeterlabens segnioris quaeritans exitus uiam sibi impetu ueloci molitur. 17. unde sine iactura rerum per Sapaudiam fertur et Sequanos longeque progressus Viennensem latere sinistro perstringit, dextro Lugdunensem et emensus spatia flexuosa Ararim, quem Sauconnam appellant, [inter Germaniam primam fluentem] suum in nomen adsciscit, qui locus exordium est Galliarum. exindeque non millenis passibus sed leugis itinera metiuntur. 18. hinc Rhodanus aquis aduenis locupletior uehit grandissimas naues, uentorum difflatu iactari saepius adsuetas finitisque interuallis, quae ei natura praescripsit, spumeus Gallico mari concorporatur per patulum sinum, quem uocant Ad gradus, ab Arelate octauo decimo ferme lapide disparatum. sit satis de situ locorum. nunc figuras et mores hominum designabo.

12. 1. Celsioris staturae et candidi paene Galli sunt omnes et rutili luminumque toruitate terribiles, auidi iurgiorum et sublatius insolentes. nec enim eorum quemquam adhibita uxore rixantem, multo fortiore et glauca, peregrinorum ferre poterit globus, tum maxime cum illa inflata ceruice suffrendens ponderansque niueas ulnas et uastas admixtis calcibus emittere coeperit pugnos ut catapultas tortilibus neruis excussas. 2. metuendae uoces conplurium et minaces placatorum iuxta et irascentium, tersi tamen pari diligentia cuncti et mundi, nec in tractibus illis maximeque apud Aquitanos poterit aliquis uideri uel femina licet perquam pauper ut alibi frustis squalere pannorum. 3. ad militandum omnis aetas aptissima et pari pectoris robore

---

*2 segniores *V om. Pbg* *quaeritans *bga* eritans *P* er'tans *V* 4 Sapaudiam *Valesius* pensa paudium *VP* densa paludium *bga* 7 inter—fluentem *uncis inclusi* 8 in *GA* et *VPb* 10 . . . han . . rhodanus *VP* ubi auctus rhodanus *ba* (auctus *om. G*) 18 candidi *Pbga* candi *V* 24 ulnas *Pbga* uinas *V* calcibus *A* ad cibus *VP* ad cibos *bg* 28 fractibus *VP* aqua [*lac.* 12 *litt.*] poterit *V* 29 aliqui *suprascr.* V^2 *om. G* aliquid *b* 30 frustis *G* frustra *VPba*

senex ad procinctum ducitur et adultus gelu duratis artubus et labore adsiduo multa contempturus et formidanda. nec eorum aliquando quisquam ut in Italia munus Martium pertimescens pollicem sibi praecidit, quos localiter murcos appellant. 4. uini auidum genus, adfectans ad uini similitudinem multiplices potus et inter eos humiles quidam obtunsis ebrietate continua sensibus, quam furoris uoluntariam speciem esse Catoniana sententia definiuit, raptantur discursibus uagis, ut uerum illud uideatur quod ait defendens Fonteium Tullius 'Gallos post haec dilutius esse poturos quod illi uenenum esse arbitrabantur'.

5. Hae regiones, praecipue quae confines Italicis, paulatim leui sudore sub imperium uenere Romanum primo temptatae per Fuluium, deinde proeliis paruis quassatae per Sextium, ad ultimum per Fabium Maximum domitae. cui negotii plenus effectus asperiore Allobrogum gente deuicta hoc indidit cognomentum. 6. nam omnes Gallias, nisi qua paludibus inuiae fuere, *ut* Sallustio docetur auctore, post decennalis belli mutuas clades *Sulpicio, Marcello coss. Caesar* societati nostrae foederibus iunxit aeternis. euectus sum longius sed remeabo tandem ad coepta.

13. 1. Domitiano crudeli morte consumpto Musonianus eius sucessor orientem praetoriani regebat potestate praefecti, facundia sermonis utriusque clarus. unde sublimius quam sperabatur eluxit. 2. Constantinus enim cum limatius superstitionum quaereret sectas, Manichaeorum et similium, nec interpres inueniretur idoneus, hunc sibi commendatum ut sufficientem elegit: quem officio functum perite Musonianum uoluit appellari, ante

---

5 iocaliter *bga* 8 p. 110, 24 *ed. Jordani* 10 fonterim *V* fonteri *P* 14 leui sudore *et deinde* uenere *Lindenbr. cf. Salmas. ex. Plin. p.* 36 *B* leui<s> ** [is?] odore *V* leuius odere *Pga* 14 uenire *VPbga* 19 galliae *VP* 20 ut *G om. codd.* 21 Sulpicio, Marcello coss. Caesar societati *scripsi* (*coll. Sallusti fr.* I 8 *ed. D.*) sub [*lac.* 12 *litt.*] societatique *VP* [*lac.* 5 *litt.*] societatique *G* subegit Caesar societatique *Lindenbr.*

Strategium dictitatum, et ex eo percursis honorum gradibus multis ascendit ad praefecturam, prudens alia tolerabilisque prouinciis et mitis et blandus sed ex qualibet occasione maximeque ex controuersis litibus, quod nefandum est, et in totum lucrandi auiditate sordescens, ut inter alia multa euidenter apparuit in quaestionibus agitatis super morte Theophili Syriae consularis, proditione Caesaris Galli, impetu plebis promiscuae discerpti, ubi damnatis pauperibus, quos cum haec agerentur, peregre fuisse constabat, auctores diri facinoris exutis patrimoniis absoluti sunt diuites.

3. Hunc Prosper adaequabat, pro magistro equitum, agente etiam tum in Galliis, militem regens, abiecte ignauus et, ut ait comicus, arte despecta furtorum rapiens propalam.

4. Quis concordantibus mutuaque commercia uicissim sibi conciliando locupletatis Persici duces uicini fluminibus rege in ultimis terrarum suarum terminis occupato per praedatorios globos nostra uexabant, nunc Armeniam, aliquotiens Mesopotamiam confidentius incursantes Romanis ductoribus ad colligendas oboedientium exuuias occupatis.

LIBER XVI

---

*12 hunc *G* huc *VPba* adaequitabat *VPba* 14 *Plautus Epidico* I 1, 10 20 aliquoties *G* aliquot *VPba*

10. Constantii Aug. militaris ac uelut triumphalis in urbem Romam ingressus.
11. Iulianus Caesar Alamannos in insulis Rheni, quo se et sua receperant, adgreditur; Tres Tabernas aduersus eos reparat.
12. Idem Alamannorum reges Galliam incubantes adgreditur et barbaros apud Argentoratum acie fundit.

1. 1. Haec per orbem Romanum fatorum ordine contexto uersante Caesar apud Viennam in collegium fastorum a consule octiens Augusto adscitus urgente genuino uigore pugnarum fragores caedesque barbaricas somniabat, colligere prouinciae fragmenta iam parans, si adfuisset flatu tandem secundo. 2. quia igitur res magnae quas per Gallias uirtute felicitateque correxit, multis ueterum factis fortibus praestant, singula serie progrediente monstrabo, instrumenta omnia mediocris ingenii, si suffecerint, commoturus. 3. quicquid autem narrabitur, quod non falsitas arguta concinnat, sed fides integra rerum absoluit documentis euidentibus fulta, ad laudatiuam paene materiam pertinebit. 4. uidetur enim lex quaedam uitae melioris hunc iuuenem a nobilibus cunis ad usque spiritum comitata supremum. namque incrementis uelocibus ita domi forisque conluxit ut prudentia [Vespasiani filius] Titus alter aestimaretur, bellorum gloriosis cursibus Traiani simillimus, clemens ut Antoninus, rectae perfectaeque rationis indagine congruens Marco, ad cuius aemulationem actus suos effingebat et mores. 5. et quoniam, ut Tulliana docet auctoritas, omnium magnarum artium sicut arborum altitudo nos delectat, radices stirpesque non item, sic praeclarae huius indolis rudimenta tunc multis obnubilantibus tegebantur, quae anteferri gestis eius postea multis et miris hac ratione deberent, quod adulescens primaeuus ut Erechtheus in secessu Mineruae

1 fatorum *bga* factorum *V*   5 somnabat *VP*   17 uespassiani filius *V deleuit Wagner*   21 suos *om. bga*   22 *Cic. de Oratore* III 46   24 r*u**dimenta *V*   27 Erichtheus *G* erectheus *VP*

nutritus ex academiae quietis umbraculis non e militari tabernaculo in puluerem Martium tractus, strata Germania pacatisque rigentis Rheni meatibus, cruenta spirantium regum hic sanguinem fudit, alibi manus catenis adflixit.

2. 1. Agens itaque negotiosam hiemem apud oppidum ante dictum inter rumores, qui uolitabant adsidui, conperit Augustuduni ciuitatis antiquae muros spatiosi quidem ambitus sed carie uetustatis inualidos barbarorum impetu repentino insessos, torpente praesentium militum manu ueteranos concursatione peruigili defendisse, ut solet abrupta saepe discrimina salutis ultima desperatio propulsare. 2. nihil itaque remittentibus curis, ancillari adulatione posthabita, qua eum proximi ad amoenitatem flectebant et luxum, satis omnibus conparatis octauum kalendas Iulias Augustudunum peruenit uelut dux diuturnus uiribus eminens et consiliis per diuersa palantes barbaros ubi dedisset fors copiam adgressurus. 3. habita itaque deliberatione adsistentibus locorum peritis, quodnam iter eligeretur ut tutum, multa ultro citroque dicebantur aliis per Arbor.............. quibusdam per Sedelaucum et Coram iri debere firmantibus. 4. sed cum subsererent quidam Siluanum paulo ante magistrum peditum per conpendiosas uias, uerum suspectas quia tenebris multis umbrantur, cum octo auxiliarium milibus aegre transisse, fidentius Caesar audaciam uiri fortis imitari magnopere nitebatur. 5. et nequa interueniat mora, adhibitis cataphractariis solis et ballistariis parum ad tuendum rectorem idoneis percurso eodem itinere Autosiodorum peruenit. 6. ubi breui, sicut solebat, otio cum milite recreatus ad

---

2 artium *VP* 3 rheni *Pbga* hreni *V*· 7 adsiduiqui *V* 10 torpente *G* torrente *VPba* 15 omnibus *bga* oronibus *V* orationibus *P* 20 tutum *bga* tota *VP* 21 paliis *VP* arbor [*lac.* 16 *litt.*] *VP* arborosam *bga* 22 sedelauco et cora *V* sedes Leucorum *G* 25 quia tenebris *G* quiante mumibris *V* *pro* multis *fort. scr.* saltus 27 *post* nitebatur *lac.* 8 *litt.* *P* nitebatur cunctis uiribus *bga* *30 Autosidorum *G* autosudorum *VP*

Tricasinos tendebat et barbaros in se cateruatim ruentes partim, cum timeret ut ampliores, confertis lateribus obseruabat, alios occupatis habilibus locis decursu facili proterens, non nullos pauore traditos cepit, residuos in curam celeritatis omne quod poterant conferentes, quia sequi non ualebat grauitate praepeditus armorum, innocuos abire perpessus est. 7. proinde certiore iam spe ad resistendum ingruentibus confirmatus per multa discrimina uenit Tricasas adeo insperatus ut eo portas paene pulsante diffusae multitudinis barbarae metu aditus urbis non sine anxia panderetur ambage. 8. et paulisper moratus dum fatigato consulit militi, ciuitatem Remos nihil prolatandum existimans petit, ubi in unum congregatum exercitum uehentem *mensis cibaria* iusserat opperiri praesentiam suam: cui praesidebat Vrsicini successor Marcellus et ipse Vrsicinus ad usque expeditionis finem agere praeceptus isdem in locis. 9. post uariatas itaque sententias plures cum placuisset per Decem pagos Alamannam adgredi plebem, densatis agminibus tendebat illuc solito alacrior miles. 10. et quia dies umectus et decolor uel contiguum eripiebat aspectum, iuuante locorum gnaritate hostes tramite obliquo discurso post Caesaris terga legiones duas arma cogentes adorti paene delessent, ni subito concitus clamor sociorum auxilia coegisset. 11. hinc [et] deinde nec itinera nec flumina transire posse sine insidiis putans erat prouidus et cunctator, *quod* praecipium bonum in magnis ductoribus opem ferre solet exercitibus et salutem. 12. audiens itaque Argentoratum, Brotomagum, Tabernas, Salisonem, Nemetas et Vangionas et Mogontiacum ciuitates barbaros possidentes territoria earum habitare — nam ipsa oppida ut circumdata retiis busta declinant — primam omnium Brotomagum occupauit eique iam

4 coepit *VA* 14 *post* uehentem *lac.* 20 *litt. V lac.* 4 *litt. G sine lac. P expleuit Valesius* 19 alamanniam *VA* 25 auxilio *VP* 26 et *del. Langen* 28 quod *G om. VPba* 30 brotomago *VP* Salisonem *G* salisone *V* 32 eorum *VPbga* 33 Lustra *A*

aduentanti Germanorum *manus* pugnam intentans occurrit. 13. cumque in bicornem figuram acie diuisa conlato pede res agi coepisset exitioque hostes urgerentur ancipiti, captis non nullis, aliis in ipso proelii feruore truncatis residui discessere celeritatis praesidio tecti.

3. 1. Nullo itaque post haec repugnante ad recuperandam ire placuit Agrippinam ante Caesaris in Gallias aduentum excisam, per quos tractus nec ciuitas ulla uisitur nec castellum nisi quod apud Confluentes, locum ita cognominatum ubi amnis Mosella confunditur Rheno, Rigomagum oppidum est et una prope ipsam Coloniam turris. 2. igitur Agrippinam ingressus non ante motus est exinde, quam Francorum regibus furore mitescente perterritis pacem firmaret rei publicae interim profuturam et urbem reciperet munitissimam. 3. quibus uincendi primitiis laetus per Treueros hiematurus apud Senonas oppidum tunc oportunum abscessit. ubi bellorum inundantium molem umeris suis, quod dicitur, uehens scindebatur in multiplices curas, ut milites qui a solitis desciuere praesidiis, reducerentur ad loca suspecta et conspiratas gentes in noxam Romani nominis disiectaret ac prouideret, ne alimenta deessent exercitui per uaria discursuro.

4. 1. Haec sollicite perpensantem hostilis adgreditur multitudo oppidi capiundi spe in maius accensa, ideo confidentes quod ei nec Scutarios adesse prodentibus perfugis didicerant, nec Gentiles, per municipia distributos ut commodius uescerentur. cum autem ....

...... 2. clausa ergo urbe murorumque intuta parte firmata ipse cum armatis die noctuque inter propugnacula uisebatur et pinnas, ira exundante substridens cum erumpere saepe conatus paucitate praesentis manus inpediretur. post tricesimum denique diem abiere

1 manus *G om. codd.* 3 surgerentur *VP* 7 agripinam *V* 11 rigodulum *bg* 14 firmare *VP* 20 milites *G* militares *A* mulieres *VPb* 26 prodentibus *G* et pde montibus *V* et quod de montibus *P* 28 cum autem [*lac.* 2/3 *uers.*] *VAP om. bg* 29 murorum urbe *transpos. V*

barbari tristes inaniter stulteque cogitasse ciuitatis obsidium mussitantes. 3. at, quod indignitati rerum est adsignandum, periclitanti Caesari distulit suppetias ferre Marcellus *magister* equitum agens in stationibus proximis, cum etiam si ciuitas absque principe uexaretur opposita multitudine malis obsidionalibus expediri deberet. 4. hoc metu solutus efficacissimus Caesar prouidebat constanti sollicitudine, ut militum diuturno labori quies succederet aliqua licet breuis ad recreandas tamen sufficiens uires, quamquam ultima squalentes inopia terrae saepe uastitatae exigua quaedam uictui congrua suggerebant. 5. uerum hoc quoque diligentia curato peruigili, adfusa laetiore spe prosperorum, sublato animo ad exequenda plurima consurgebat.

5. 1. Primum igitur factuque difficile temperantiam ipse sibi indixit atque retinuit tamquam adstrictus sumptuariis legibus uiueret, quas ex rhetris [Lycurgi id] et axonibus Romam translatas diuque obseruatas sed senescentes paulatim reparauit Sylla dictator reputans ex praedictis Democriti, quod ambitiosam mensam fortuna, parcam uirtus adponit. 2. id enim etiam Tusculanus Cato prudenter definiens, cui Censorii cognomentum castior uitae indidit cultus 'magna' inquit 'cura cibi, magna uirtutis incuria'. 3. denique cum legeret libellum adsidue, quem Constantius ut priuignum ad studia mittens manu sua conscripserat, praelicenter disponens, quid in conuiuio Caesaris inpendi deberet: fasianum et uuluam et sumen exigi uetuit et inferri, munificis militis uili et fortuito cibo contentus.

4. Hinc contingebat ut noctes ad officia diuideret tripertita, quietis et publicae rei et musarum, quod

1 ciuitatis obsidium *G* ciuitati subsidium *VPba* 2 Et *VPbga* 4 magister *G om. codd.* aequitum *V* quietem *ba* 11 uastatae *G* 12 suggerebant *G* s aggerebant *V* 13 peruigili *Pbga* operuigili *V* spe *G* s per *VPba* 16 dixit *VP* 17 retiis *VP* Lycurgi *del. Wagner* 18 id est axibus *VP del. Eyssenh.* Solonis *inseruit R. Schöll* 19 set *R. Schöll* et *codd.* sylla *sic VGA* 22 *p. 110, 22 ed. Jordan.*

factitasse Alexandrum legimus Magnum; sed multo hic fortius. ille namque aenea concha supposita brachio extra cubile protento pilam tenebat argenteam, ut cum neruorum uigorem sopor laxasset infusus, gestaminis lapsi tinnitus abrumperet somnum. 5. Iulianus uero absque instrumento quotiens uoluit euigilauit et nocte dimidiata semper exsurgens non e plumis uel stragulis sericis ambiguo fulgore nitentibus, sed ex tapete et σισύρᾳ, quam uulgaris simplicitas susurnam appellat, occulte Mercurio supplicabat, quem mundi uelociorem sensum esse, motum mentium suscitantem theologicae prodidere doctrinae: atque in tanto rerum defectu explorate rei publicae *munera* curabat. 6. post quae ut ardua et seria terminata ad procudendum ingenium uertebatur, et incredibile, quo quantoque ardore principalium rerum notitiam celsam indagans et quasi pabula quaedam animo ad sublimiora scandenti conquirens per omnia philosophiae membra prudenter disputando currebat. 7. sed tamen cum haec effecte pleneque colligeret, nec humiliora despexit, poeticam mediocriter et rhetoricam *amauit* — ut ostendit orationum epistularumque eius cum grauitate comitas incorrupta — et nostrarum externarumque rerum historiam multiformem. super his aderat latine quoque disserendi sufficiens sermo. 8. si itaque uerum est, quod scriptores uarii memorant, Cyrum regem et Simonidem lyricum et Hippiam Eleum sophistarum acerrimum ideo ualuisse memoria, quod epotis quibusdam remediis id impetrarunt, credendum est hunc etiam tum adultum totum memoriae dolium, si usquam

---

7 plumis *Pbga* plurimis *V* 9 *ξυσίρα G ξισύρα ba* syra *V* sira *P* 13 explor⟨anter⟩ ei p̄ m [*lac. 5 litt.*] curabat *VP* explorante [*lac. 8 litt.*] curabat *G* exploranter ei [*lac. 12 litt. A; sine lac. b*] curabat *ba* *suppleuit Valesius* *14 et ad *V* 15 quantoque *VAP* quanto *b* et quanto *G* 21 amauit *inseruit Wagner om. codd.* 22 eius *om. bg* 27 Hippiam Eleum *G* hippian helum *V* hippiam hellium *Pba*

reperiri potuit, exhausisse. et haec quidem pudicitiae uirtutumque sunt signa nocturna.

9. Diebus uero quae ornate dixerit et facete, quaeue in apparatu uel in ipsis egerit congressibus proeliorum, aut in re ciuili magnanimitate correxerit et liberalitate, suo quaeque loco demonstrabuntur. 10. cum exercere proludia disciplinae castrensis philosophus cogeretur ut princeps, artemque modulatius incedendi per pyrricham concinentibus disceret fistulis, uetus illud prouerbium 'clitellae boui sunt inpositae: plane non est nostrum onus' Platonem crebro nominans exclamabat. 11. inductis quadam sollemnitate agentibus in rebus in consistorium ut aurum acciperent, inter alios quidam ex eorum consortio, non ut moris est pansa chlamyde sed utraque manu cauata suscepit. et imperator 'rapere' inquit 'non accipere sciunt agentes in rebus'. 12. aditus a parentibus uirginis raptae, eum qui uiolarat conuictum relegari decreuit. hisque indigna pati querentibus, quod non sit morte multatus, responderat hactenus 'incusent iura clementiam, sed imperatorem mitissimi animi legibus praestare seueris decet'. 13. egressurum eum ad expeditionem plures interpellabant ut laesi, quos audiendos prouinciarum rectoribus commendabat: et reuersus, quid egerint singuli quaerens, delictorum uindictas genuina lenitudine mitigabat. 14. ad ultimum exceptis uictoriis, per quas uastantes saepe incolumi contumacia barbaros fudit, quod profuerit anhelantibus extrema penuria Gallis, hinc maxime claret, quod primitus partes eas ingressus pro capitibus singulis tributi nomine uicenos quinos aureos repperit flagitari, discedens uero septenos tantum mu-

5 correxerit *Eyssenh.* correxit *codd.* liberalitate *scripsi* libertate *codd.* 8 pyricham *V* pyrricam *P* 9 uetus *G* uelut *VP* 10 *Cic. ad Attic. V 15* 12 inductis *G* inducet et eius *VP* sollenni [*lac. 7 litt.*] agentibus *G* sollemni [*lac. 7 litt.*] agens *VP* 17 auditus *V* 21 seueris *Kellerbauer* ceteris *codd.* 22 interpellabant *G* interpellant *VPba* 26 quas uastantes *scripsi* quas cadentes *codd.* 29 capitibus *A* capitulis *VPbg*

nera uniuersa conplentes: ob quae tamquam solem sibi serenum post squalentes tenebras adfulsisse cum alacritate et tripudiis laetabantur. 15. denique id eum ad usque imperii finem et uitae scimus utiliter obseruasse, ne per indulgentias quas appellant tributariae rei concederet reliqua. norat enim hoc facto se aliquid locupletibus additurum, cum constet ubique pauperes inter ipsa indictorum exordia soluere uniuersa sine laxamento conpelli.

16. Inter has tamen regendi moderandique uias bonis principibus aemulandas barbarica rabies exarserat *in* maius. 17. utque bestiae custodum neglegentia raptu uiuere solitae ne his quidem remotis adpositisque fortioribus abscesserunt, sed tumescentes inedia sine respectu salutis armenta vel greges incursant, ita etiam illi cunctis quae diripuere consumptis fame urgente agebant aliquotiens praedas; interdum antequam contingerent aliquid, oppetebant.

6. 1. Haec per eum annum spe dubia, euentu tamen secundo per Gallias agebantur. in comitatu uero Augusti circumlatrabat Arbetionem inuidia uelut summa mox adepturum decora cultus imperatorii praestruxisse, instabatque ei strepens inmania comes Verissimus nomine arguens coram, quod a gregario ad magnum militiae culmen euectus hoc quoque non contentus ut paruo locum adpeteret principalem. 2. sed specialiter eum insectabatur Dorus quidam ex medico Scutariorum, quem nitentium rerum centurionem sub Magnentio Romae prouectum rettulimus accusasse Adelphium urbi praefectum ut altiora coeptantem. 3. cumque res *in* inquisitionem ueniret necessariisque negotio tentis obiectorum probatio speraretur tamquam per saturam subito cubiculariis suffragantibus, ut loquebatur pertinax rumor, et uinculis sunt exutae personae quae stringebantur

8 indictorum *Pithoeus* dictorum *codd.* 11 in *bga om. VP* 14 abscesserunt *bga* accesserunt *VP* 17 agebant *G* tenebant V^1 tegebant V^2Pba 21 arbetionem *VA* arbitionem *GP* 26 paruo locum *G* paruulo cum *VPba* 30 in *bga om. V*

ut consciae et Dorus euanuit et Verissimus ilico tacuit uelut aulaeo deposito scenae.

7. 1. Isdem diebus adlapso rumore Constantius doctus obsesso apud Senonas Caesari auxilium non tulisse Marcellum, eum sacramento solutum abire iussit in larem. qui tamquam iniuria graui perculsus quaedam in Iulianum moliebatur auribus Augusti confisus in omne patentibus crimen. 2. ideoque cum discederet, Eutherius praepositus cubiculi mittitur statim post eum siquid finxerit conuicturus. uerum ille hoc nesciens mox uenit Mediolanum strepens et tumultuans, ut erat uanidicus et amenti propior, admissus in consistorium Iulianum ut procacem insimulat, iamque ad euagandum altius ualidiores sibi pinnas aptare: ita enim cum motu quodam corporis loquebatur ingenti. 3. haec eo fingente licentius Eutherius ut postulauit inductus iussusque loqui quod uellet, uerecunde et modice docet uelari ueritatem mendaciis. magistro enim armorum, ut credebatur, cessante consulto industria uigili Caesarem obsessum apud Senonas diu barbaros reppulisse apparitoremque fidum auctori suo quoad uixerit fore obligata ceruice sua spondebat.

4. Res monuit super hoc eodem Eutherio pauca subserere fortisan non credenda ea re, quod, si Numa Pompilius uel Socrates bona quaedam dicerent de spadone dictisque religionum adderent fidem, a ueritate desciuisse arguebantur. sed inter uepres rosae nascuntur et inter feras non nullae mitescunt. itaque carptim eius praecipua, quae sunt conperta, monstrabo. 5. natus in Armenia sanguine libero captusque a finitimis hostibus etiam tum paruulus abstractis geminis Romanis mercatoribus uenundatus ad palatium Constantini deducitur: ubi paulatim adulescens rationem recte

5 abire *GA* habere *VPb* 8 crimen — 9 praepositus *VGAPr om. b* 12 proprior *V* 18 uelari *V²GA* uelare *V¹Pb* 20 diu *transpos. bga* 27 arguerentur *GA* 29 eius *om. Pbga* 33 paulatim [*lac. 15 litt.*] acules [*lac. 11 litt.*] irationem *VP suppleuit Valesius*

uiuendi sollertiamque ostendebat, litteris quantum tali fortunae satis esse poterat eruditus, cogitandi inueniendique dubia et scrupulosa acumine nimio praestans, inmensum quantum memoria uigens, benefaciendi auidus plenusque iusti consilii, quem si Constans imperator olim ex adulto ...... iamque maturum audiret honesta suadentem et recta, nulla uel uenia certe digna peccasset. 6. is praepositus cubiculi etiam Iulianum aliquotiens corrigebat Asiaticis coalitum moribus ideoque leuem. denique digressus ad otium adscitusque postea in palatium semper sobrius et in primis consistens ita fidem continentiamque uirtutes coluit amplas, ut nec prodidisse aliquando arcanum, nisi tuendae causa alienae salutis, nec exarsisse cupidine plus habendi arcesseretur ut ceteri. 7. unde factum est, ut subinde Romam secedens ibique fixo domicilio consenescens, comitem circumferens conscientiam bonam colatur a cunctis ordinibus et ametur, cum soleant id genus homines post partas ex iniquitate diuitias latebras captare secretas, ut lucifugae uitantes multitudinis laesae conspectus. 8. cui spadonum ueterum hunc conparare debeam antiquitates replicando conplures inuenire non potui. fuerunt enim apud ueteres licet oppido pauci fideles et frugi sed ob quaedam uitia maculosi. inter praecipua enim, quae eorum quisque studio possederat uel ingenio, aut rapax aut feritate contemtior fuit aut propensior ad laedendum, uel clientibus nimium blandus, aut potentiae fastu superbior: ex omni latere autem ita perfectum neque legisse me neque audisse confiteor, aetatis nostrae testimonio locupleti confisus. 9. uerum si forte scrupulosus quidam lector antiquitatum Menophilum Mithridatis Pontici

*2 eruditius *V* 4 bigens *VP* 6 adulto [*lac. 14 litt.*] Tamque *VP* *emendauit Valesius* adulto spectasset pluraque tanque *bga* 11 constans *Valesius* 21 laesae *bga* laesu *VP* 22 antiquitates *scripsi* antiquitatem *codd.* 24 fruges et *V* frugi et *P* frugiferi *bg* 27 clientibus *Valesius* ligendimus *VPba* diligentibus *G* licentibus *Haupt* 29 perfectum *scripsi* peritum *codd.*

regis eunuchum nobis opponat, hoc monitu recordetur nihil super eo relatum praeter id solum, quod in supremo discrimine gloriose monstrauit. 10. ingenti proelio superatus a Romanis et Pompeio rex praedictus fugiensque ad regna Colchorum adultam filiam nomine Drypetinam uexatam asperitate morborum in castello Sinhorio huic Menophilo commissam reliquit. qui uirginem omni remediorum solacio plene curatam patri tutissime seruans cum a Manlio Prisco imperatoris legato munimentum, quo claudebatur, obsideri coepisset defensoresque eius deditionem meditari sentiret, ueritus, ne parentis opprobrio puella nobilis captiua superesset et uiolata, interfecta illa mox gladium in uiscera sua conpegit. nunc redeam unde diuerti.

8. 1. Superato ut dixi Marcello reuersoque Serdicam, unde oriebatur, in castris Augusti per simulationem tuendae maiestatis imperatoriae multa et nefanda perpetrabantur. 2. nam siquis super occentu soricis uel occursu mustelae uel similis signi gratia consuluisset quemquam peritum, aut anile incantamentum ad leniendum adhibuisset dolorem — quod medicinae quoque admittit auctoritas — reus, unde non poterat opinari, delatus raptusque in iudicium poenaliter interibat.

3. Per id tempus fer .... num quendam nomine Danum terrore tenus uxor rerum leuium incusarat certum an incertum; unde insontem Rufinus subsidebat — quo indicante quaedam cognita per Gaudentium agentem in rebus, consularem Pannoniae tunc Africanum, cum conuiuis rettulimus interfectum — apparitionis praefecturae praetorianae tum etiam prin-

5 aduitam *VP* aduita *G* *7 Sinhorio *sic VPbga* qui uirginem *G* quibus originem *VPba* 9 manlio prisco *Pbga* mallio pirisco *V* 11 eius *om. Pbga* 12 nubilis *bga* 15 reuersoque *Lindenbr.* euersoque *VP* 17 perpetrabantur *G* perpetrabant *VPba* 18 siquis *G* si *VPba* 24 fertur fuisse uirum *bga* 25 incusarat [*lac. 12 litt.*] certum *VP sine lac. bga* 26 *post* incertum *distinxi* unde *scripsi* insontem *Valesius* undensotam *V* 29 retulissent et fectum *V*

ceps ob deuotionem. 4. is, ut loquebatur iactantius, uersabilem feminam post nefandum concubitum in periculosam fraudem inlexit: suasit consarcinatis mendaciis laesae maiestatis arcessere maritum insontem et fingere quod uelamen purpureum a Diocletiani sepulcro furatus quibusdam consciis occultabat. 5. hisque ad multorum exitium ita formatis ipse spe potiorum ad imperatoris peruolat castra excitaturus calumnias consuetas. reque conperta iubetur Mauortius tunc praefectus praetorio, uir sublimis constantiae crimen acri inquisitione spectare iuncto ad audiendi societatem Vrsulo largitionum comite, seueritatis itidem non inprobandae. 6. exaggerato itaque negotio ad arbitrium temporum cum nihil post tormenta multorum inueniretur iudicesque haererent ambigui, tandem ueritas respirauit oppressa et in abrupto necessitatis mulier Rufinum totius machinae confitetur auctorem, nec adulterii foeditate suppressa: statimque legibus contemplatis .... ordo et iustitia ambos sententia damnauere letali. 7. quo cognito Constantius fremens et tamquam uindicem salutis suae lugens extinctum missis equitibus citis Vrsulum redire ad comitatum minaciter iussit ac sistere ueritati, sed ille spretis, qui prohibebant, perrupit intrepidus ingressusque consistorium ore et pectore libero docuit gesta: hacque fiducia linguis adulatorum occlusis et praefectum et se discrimine graui subtraxit.

8. Tunc illud apud Aquitanos euenit, quod latior fama uulgarat. ueterator quidam ad lautum conuiuium rogatus et mundum, qualia sunt in his regionibus plurima, cum uidisset linteorum toralium par, duos clauos ita latissimos ut sibi uicissim arte ministrantium cohaererent, mensamque operimentis paribus te-

1 is *Valesius* bis *VPbga* *18 contemplatis *Valesius* contem [*lac. 30 litt.*] ordes et iustiam *V lac. expleuerunt bga* prout poscebat ordo et iustitia *uulgo* 23 iussit *bga* posse *VP* ac *Haupt* ad *V* 31 uilisset *V* par *G* per *VPba* 33 paribus *Pbga* partibus *V*

ctam, anteriorem chlamydis partem utraque manu uehens intrinsecus structuram omnem ut amictus adornauerat principales: quae res patrimonium diues euertit.

9. Malignitate simili quidam agens in rebus in Hispania ad cenam itidem inuitatus cum inferentes uespertina lumina pueros exclamasse audisset ex usu 'uincamus † perun ....' sollemne .... interpretatus atrociter, deleuit nobilem domum.

10. Haec taliaque ideo magis magisque crescebant, quod Constantius inpendio timidus semper se feriri sperabat, ut Dionysius tyrannus ille Siciliae, qui ob hoc idem uitium et tonstrices docuit filias, necui alieno ora committeret leuiganda, aedemque breuem, ubi cubitare sueuerat, alta circumdedit fossa eamque ponte solubili superstrauit, cuius disiectos asseres et axiculos secum in somnum abiens transferebat eosdemque conpaginabat lucis initio processurus. 11. inflabant itidem has malorum ciuilium bucinas potentes in regia ea re, ut damnatorum petita bona suis adcorporarent essetque materia per uicinitates eorum late grassandi. 12. namque ut documenta liquida prodiderunt, proximorum fauces aperuit primus omnium Constantinus, sed eos medullis prouinciarum saginauit Constantius. 13. sub hoc enim ordinum singulorum auctores infinita cupidine diuitiarum arserunt sine iustitiae distinctione uel recti, inter ordinarios iudices Rufinus primus praefectus praetorio, et inter militares equitum magister Arbetio, praepositusque cubiculi .... anus quaestor, et in urbe Anicii, qui .... auorum

---

3 principales: quae *Haupt* principalesq; 7 uincamus perun [*lac. 10 litt.* (*56 litt. A*)] lemne [*lac. 12 litt.* (*50 litt. A*)] interpraetatum *VAP* uincamus interpretatus *sine lac. G* 11 *post* timidus *inseruit* esset *ba lac. 20 litt. VP sine lac. G* 17 somnum *bga* sontino *VP* 28 Arbitio *G* 29 cubiculi*** laps [*lac. 23 litt.*] anus *VP* cubiculi et Vrsicinus equestris ordinis praefectus *bga* 30 aniciique [*lac. 30 litt.*] uorum *VP* Anitius qui in regiam *bga*

aemulationem posteritas tendens satiari numquam potuit cum possessione multo maiore.

9. 1. At Persae in oriente per furta et latrocinia potius quam, ut solebant antea, per concursatorias pugnas hominum praedas agitabant et pecorum, quis non numquam lucrabantur ut repentini, aliquotiens superati multitudine militum amittebant, interdum nihil prospicere prorsus quod poterat rapi permittebantur. 2. Musonianus tamen praefectus praetorio multis, ut ante diximus, bonis artibus eruditus, sed uenalis et flecti a ueritate pecunia facilis per emissarios quosdam fallendi perstringendique gnaros Persarum scitabatur consilia adsumpto in deliberationes huius modi Cassiano Mesopotamiae duce, stipendiis et discriminibus indurato diuersis. 3. qui cum fide concinente speculatorum aperte cognossent Saporem in extremis regni limitibus suorum sanguine fuso multiplici aegre propulsare gentes infestas, Tamsaporem ducem parti nostrae contiguum occultis per ignotos milites temptauere conloquiis, ut si copiam fors dedisset, suaderet regi per litteras pacem tandem aliquando cum principe Romano firmare, ut hoc facto latere ab omni securus perduelles aduolaret adsiduos. 4. paruit Tamsapor hisque fretus refert ad regem, quod bellis acerrimis Constantius implicatus pacem postulat precatiuam. dumque ad Chionitas et Eusenos haec scripta mittuntur, in quorum confiniis agebat hiemem Sapor, tempus interstitit longum.

10. 1. Haec dum per Eoas partes et Gallias pro captu temporum disponuntur, Constantius quasi recluso Iani templo stratisque hostibus cunctis Romam uisere gestiebat post Magnenti exitium absque nomine ex sanguine Romano triumphaturus. 2. nec enim gentem ullam

---

8 permittebantur *G* percumittebantur *VP* 13 Cassiano *G* cassionum *VP* 17 suorum — 19 milites *add.* V^m 22 ab *G* ad *VPba* 23 adbellaret *G* 26 eusenos *VPbg* Halanos *A* 29 eoas *A* eos *V* eas *Pbg* 30 quasi *Valesius* quam *VP* 31 sestratisque *V* etratisque *P*

bella cientem per se superauit, aut uictam fortitudine suorum conperit ducum, uel addidit quaedam imperio, aut usquam in necessitatibus summis primus uel inter primos est uisus, sed ut pompam nimis extentam rigentiaque auro uexilla et pulcritudinem stipatorum ostenderet agenti tranquillius populo haec uel simile quicquam uidere nec speranti umquam nec optanti: 3. ignorans fortasse quosdam ueterum principum in pace quidem lictoribus fuisse contentos, ubi uero proeliorum ardor nihil perpeti poterat segne, alium anhelante rabido flatu uentorum lenunculo se commisisse piscantis, alium ad Deciorum exempla uouisse pro re publica spiritum, alium hostilia castra per semet ipsum cum militibus infimis explorasse, diuersos denique actibus inclaruisse magnificis, ut glorias suas posteritati celebri memoria commendarent.

4. Vt igitur multa quaeque consumpta sunt in apparatu .... secunda Orfiti praefectura, transcurso Ocriculo, elatus honoribus magnis stipatusque agminibus formidandis tamquam acie ducebatur instructa, omnium oculis in eo contuitu pertinaci intentis. 5. cumque urbi propinquaret, senatus officia reuerendasque patriciae stirpis effigies ore sereno contemplans non ut Cineas ille Pyrri legatus in unum coactam multitudinem regum sed asylum mundi totius adesse existimabat. 6. unde cum se uertisset ad plebem, stupebat, qua celeritate omne quod ubique est hominum genus confluxerit Romam. et tamquam Euphratem armorum specie territurus aut Rhenum altrinsecus praeeuntibus signis insidebat aureo solus ipse carpento fulgenti claritudine lapidum uariorum, quo micante lux quaedam misceri uidebatur alterna. 7. eumque post antegressos multiplices alios purpureis subtegminibus

---

4 sed *G* et *VPba* 10 anhelante rabido *Valesius* anhelanter auido *VPbga* *12 uouisse pro re *bga* uobis errore *VP* 15 glorias *Valesius* gloriosas *VP* gloriosa *Kiessling* 18 *lac. 20 litt. VP expleu. bga* 29 rhenum *P* hrenum *V* 32 post antegressos *Valesius* post tantaegressos *VP*

texti circumdedere dracones hastarum aureis gemmatisque summitatibus inligati, hiatu uasto perflabiles et ideo uelut ira perciti sibilantes caudarumque uolumina relinquentes in uentum. 8. et incedebat hinc inde ordo geminus armatorum clipeatus atque cristatus corusco lumine radians, nitidis loricis indutus, sparsique cataphracti equites, quos clibanarios dictitant, [personati] thoracum muniti tegminibus et limbis ferreis cincti, ut Praxitelis manu polita crederes simulacra, non uiros: quos lamminarum circuli tenues apti corporis flexibus ambiebant per omnia membra diducti ut, quocumque artus necessitas commouisset, uestitus congrueret iunctura cohaerenter aptata. 9. Augustus itaque faustis uocibus appellatus *minime* uocum lituorumque intonante fragore cohorruit, talem se tamque immobilem, qualis in prouinciis suis uisebatur, ostendens. 10. nam et corpus perhumile curuabat portas ingrediens celsas, et uelut collo munito rectam aciem luminum tendens nec dextra uultum nec laeua flectebat tamquam figmentum hominis: non cum rota concuteret nutans, nec spuens aut os aut nasum tergens uel fricans, manumue agitans uisus est umquam. 11. quae licet adfectabat, erant tamen haec et alia quaedam in citeriore uita patientiae non mediocris indicia, ut existimari dabatur, uni illi concessae. 12. quod autem per omne tempus imperii nec in consessum uehiculi quemquam suscepit, nec in trabea socium priuatum adsciuit, ut fecere principes consecrati, et similia multa, *quae* elatus in arduum supercilium tamquam leges aequissimas obseruauit, praetereo memor ea me rettulisse cum incidissent.

13. Proinde Romam ingressus imperii uirtutumque

8 personati *VP* *uncis inclusi* personatim *ba* Persae *G* tegminibus *G* legem inibimus *VP* *11 flexibus *G* lexibus *VP* 14 appella [*lac.* 12 *litt.*] otium *VP* appellatus (— lari *ba*) uocum *bga* minime *inseruit Langen* lituorumque *G* litorumque *VP* lictorumque *rba* 20 non *GA* nam *VPb* 26 consensum *VP* 28 quae *G om.* *VPba*

omnium larem, cum uenisset ad rostra, perspectissimum priscae potentiae forum, obstupuit perque omne latus quo se oculi contulissent miraculorum densitate praestrictus, adlocutus nobilitatem in curia populumque *e* tribunali, in palatium receptus fauore multiplici, laetitia fruebatur optata, et saepe, cum equestres ederet ludos, dicacitate plebis oblectabatur nec superbae nec a libertate coalita desciscentis, reuerenter modum ipse quoque debitum seruans. 14. non enim, ut per ciuitates alias, ad arbitrium suum certamina finiri patiebatur, sed ut mos est uariis casibus permittebat. deinde intra septem montium culmina per adcliuitates planitiemque posita urbis membra conlustrans et suburbana, quicquid uiderat primum, id eminere inter alia cuncta sperabat: Iouis Tarpei delubra, quantum terrenis diuina praecellunt: lauacra in modum prouinciarum exstructa: amphitheatri molem solidatam lapidis Tiburtini compage, ad cuius summitatem aegre uisio humana conscendit: Pantheum uelut regionem teretem speciosa celsitudine fornicatam: elatosque uertices scansili suggestu consulum et priorum principum imitamenta portantes, et Vrbis templum forumque Pacis et Pompei theatrum et Odeum et Stadium aliaque inter haec decora urbis aeternae. 15. uerum cum ad Traiani forum uenisset, singularem sub omni caelo structuram, ut opinamur, etiam numinum adsensione mirabilem, haerebat adtonitus per giganteos contextus circumferens mentem nec relatu effabiles nec rursus mortalibus adpetendos. omni itaque spe huius modi quicquam conandi depulsa Traiani equum solum locatum in atrii medio, qui ipsum principem uehit, imitari se uelle dicebat et posse. 16. cui prope adstans regalis Ormizda, cuius e Perside discessum supra mon-

5 e *Valesius om. VP* pro *bga* 10 ad V^2 (*sup. uers.*) *GA om.* V^1P 14 uiderat *Valesius* erat *VGP om. ba* 21 scansili *G* cassili *V* consulum et *G* consurgunt *VPba* 30 quicquam V^2P *om.* V^1G 33 ormisda *VP*

strauimus, respondit astu gentili 'ante' inquit 'imperator stabulum tale condi iubeto, si uales: equus, quem fabricare disponis, ita late succedat, ut iste quem uidemus'. is ipse interrogatus quid de Roma sentiret, id tantum sibi placuisse aiebat, quod didicisset ibi quoque homines mori. 17. multis igitur cum stupore uisis horrendo imperator in fama querebatur ut inualida uel maligna, quod augens omnia semper in maius erga haec explicanda quae Romae sunt obsolescit: deliberansque diu *quid* ageret, urbis addere statuit ornamentis, ut in maximo circo erigeret obeliscum, cuius originem formamque loco conpetenti monstrabo.

18. Inter haec Helenae sorori Constanti, Iuliani coniugi Caesaris, Romam adfectionis specie ductae regina tunc insidiabatur Eusebia, ipsa quoad uixerat sterilis, quaesitumque uenenum bibere per fraudem inlexit, ut quotienscumque concepisset, inmaturum abiceret partum. 19. nam et pridem in Galliis, cum marem genuisset infantem, hoc perdidit dolo, quod obstetrix corrupta mercede mox natum praesecto plus quam conuenerat umbilico necauit: tanta tamque diligens opera nauabatur, ne fortissimi uiri soboles appareret.

20. Cupiens itaque augustissima omnium sede morari diutius imperator, ut otio puriore frueretur et uoluptate, adsiduis nuntiis terrebatur et certis, indicantibus Suebos Raetias incursare, Quadosque Valeriam, et Sarmatas latrocinandi peritissimum genus superiorem Moesiam et secundam populari Pannoniam: quibus percitus tricensimo postquam ingressus est die quartum kal. Iunias ab urbe profectus per Tridentum iter in Illyricum festinauit. 21. unde misso in locum Marcelli Seuero bellorum usu et maturitate firmato Vrsicinum ad se uenire praecepit. et ille litteris gratanter acceptis Sir-

1 astu *Valesius* agustu *V* 5 displicuisse *Valesius et Gibbon IV p. 296* 7 in *Gronouius* i *VPb* de *GA* 8 maligna *A* magna *VPbg* 10 quid *bga om. VP* 11 maximo *Valesius* proximo *VPbga* 13 sororem *VP* 25 incertis *G* 26 Quadosque *GA* quodusque *VP* 30 tridenum *V*

mium uenit comitantibus sociis libratisque diu super pace consiliis, quam fundari posse cum Persis Musonianus rettulerat, in orientem cum magisterii remittitur potestate; prouectis e consortio nostro ad regendos milites natu maioribus, adulescentes eum sequi iubemur, quicquid pro re publica mandauerit impleturi.

11. 1. At Caesar exacta apud Senonas hieme turbulenta, Augusto nouies seque iterum consulibus Germanicis undique circumfrementibus minis, secundis ominibus motus Remos properauit alacrior magisque laetus, quod exercitum regebat Seuerus nec discors nec adrogans, sed longa militiae frugalitate conpertus et eum recta praeeuntem secuturus ut ductorem morigerus miles. 2. parte alia Barbatio post Siluani interitum promotus ad peditum magisterium ex Italia iussu principis cum XXV milibus armatorum Rauracos uenit. 3. cogitatum est enim solliciteque praestructum, ut saeuientes ultra solitum Alamanni uagantesque fusius multitudine geminata nostrorum forcipis specie trusi in angustias caederentur. 4. dum haec tamen rite disposita celerantur, Laeti barbari ad tempestiua furta sollertes inter utriusque exercitus castra occulte transgressi inuasere Lugdunum incautam, eamque populatam ui *subita* concremassent, ni clausis aditibus repercussi quicquid extra oppidum potuit inueniri uastassent. 5. qua clade cognita agili studio Caesar missis cuneis tribus equitum expeditorum et fortium tria obseruauit itinera sciens per ea erupturos procul dubio grassatores: nec conatus inritus fuit. 6. cunctis enim qui per eos tramites exiere truncatis receptaque praeda omni intacta, hi soli innoxii absoluti sunt, qui per uallum Barbationis transiere securi, ideo labi permissi, quod Bainobaudes tri-

---

1 sociis *bga* solis *VP* 7 turbulenta — 8 consulibus *om. bg* consule *VAP* 9 ominibus *GA* omnibus *VPb* 13 morigerus *Petauius* morigerum *Pbga* murigerum *V* 21 furta *GA* furto *VPb* 23 ui subita *Herrmann* uisu [*lac.* 10 *litt.*] aconcremassent *VP* 28 nec conatus *Valesius* neco [*lac.* 6 *litt.*] inanti *VP* Nec conatus destinanti *A* nec quod destinauerat *bg*

bunus et Valentinianus postea imperator cum equestribus turmis quas regebant ad exequendum id ordinati a Cella tribuno Scutariorum, qui Barbationi sociatus uenerat ad procinctum, iter obseruare sunt uetiti, unde redituros didicere Germanos. 7. quo non contentus magister peditum ignauus et gloriarum Iuliani peruicax obtrectator sciens se id contra utilitatem Romanam iussisse — hoc enim cum argueretur, Cella confessus est — relatione fefellit Constantium finxitque hos eosdem tribunos ad sollicitandos milites quos duxerat per speciem uenisse negotii publici: qua causa abrogata potestate ad lares rediere priuati.

8. Isdem diebus exercituum aduentu perterriti barbari, qui domicilia fixere cis Rhenum, partim difficiles uias et suapte natura cliuosas concaedibus clausere sollerter, arboribus inmensi roboris caesis: alii occupatis insulis sparsis crebro per flumen Rhenum ululantes lugubre conuiciis et Romanos incessebant et Caesarem: qui grauiore motu animi percitus ad corripiendos aliquos, septem a Barbatione petierat naues ex his, quas uelut transiturus amnem ad conpaginandos parauerat pontes: qui, nequid per eum impetraretur, omnes incendit. 9. doctus denique exploratorum delatione recens captorum aestate iam torrida fluuium uado posse transiri, hortatus auxiliares uelites cum Bainobaude Cornutorum tribuno misit, facinus memorabile *si* iuuisset fors patraturos, qui nunc incedendo per breuia aliquotiens scutis in modum alueorum suppositis nando ad insulam uenere propinquam egressique promiscue uirile et muliebre secus sine aetatis ullo discrimine trucidabant ut pecudes, nanctique uacuas lintres per eas licet uacillantes euecti huius modi loca plurima perruperunt et, ubi caedendi satietas cepit,

---

7 romaniae *VP* 12 redire *V* 14 *et* 17 rhenum *P* hrenum *V* 15 concedibus *VAP lac.* 10 *litt. Rr* et incommeabiles *bg* 18 et *ante* Romanos *pos. G ante* lugubre *VPb ante* conuiciis *A* 27 si *G om. VPba* 30 sine *bga* in *VP* *33 satias *V*

opimitate praedarum onusti, cuius partem ui fluminis amiserunt, rediere omnes incolumes. 10. hocque conperto residui Germani, ut infido praesidio insularum relicto, ad ulteriora necessitudines et fruges opesque barbaricas contulerunt. 11. conuersus hinc Iulianus ad reparandas Tres tabernas, munimentum ita cognominatum, haut ita dudum obstinatione subuersum hostili — quo aedificato constabat ad intima Galliarum, ut consueuerant, adire Germanos arceri — et opus spe celerius consummauit et uictum defensoribus ibi locandis ex barbaricis messibus non sine discriminis metu collectum militis manu condidit ad usus anni totius. 12. nec sane hoc solo contentus sibi quoque uiginti dierum alimenta parata collegit. libentius enim bellatores quaesito dexteris propriis utebantur admodum indignati, quoniam ex commeatu, qui eis recens aduectus est, ideo nihil sumere potuerunt quod partem eius Barbatio, cum transiret iuxta, superbe praesumpsit: residuum quod superfuit congestum in aceruum exussit, quae utrum ut uanus gerebat et demens, an mandatu principis confidenter nefanda multa temptabat usque in id temporis latuit. 13. illud tamen rumore tenus ubique iactabatur quod Iulianus non leuaturus incommoda Galliarum electus est, sed ut possit per bella deleri saeuissima, rudis etiam tum ut existimabatur et ne sonitum quidem duraturus armorum. 14. dum castrorum opera mature consurgunt militisque pars stationes praetendit agrarias, alia frumenta insidiarum metu colligit caute, multitudo barbarica rumorem nimia uelocitate praeuersa Barbationem cum exercitu quem regebat, ut praedictum est, Gallico uallo discretum impetu repentino adgressa sequensque fugientes ad usque Rauracos et ultra quoad potuit, rapta sarcinarum et iumentorum cum calonibus parte maxima redit

---

19 quod *bga* quae *VP* *21 multa tentabat (*om.* usque in) *G* multi temptabat usque in *V* 21 temptabat — 22 tamen *add.* *V*ᵐ 27 consurgunt *G* consurgit *VPba*

ad suos. 15. et ille tamquam expeditione euentu prospero terminata milite disperso per stationes hibernas ad comitatum imperatoris reuertit crimen conpositurus in Caesarem ut solebat.

12. 1. Quo dispalato foedo terrore Alamannorum reges Chonodomarius et Vestralpus, Vrius quin etiam et Vrsicinus cum Serapione et Suomario et Hortario in unum robore uirium suarum omni collecto consedere prope urbem Argentoratum, extrema metuentem Caesarem arbitrati retrocessisse cum ille tum etiam perficiendi munimenti studio stringeretur. 2. erexit autem confidentiam caput altius adtollentem Scutarius perfuga, qui commissi criminis metuens poenam transgressus ad eos post ducis fugati discessum armatorum tredecim milia tantum remansisse cum Iuliano docebat — is enim numerus eum sequebatur — barbara feritate certaminum rabiem undique concitante. 3. cuius adseueratione eadem subinde replicantis ad maiora stimulati fiducia missis legatis satis pro imperio Caesari mandauerunt ut terris abscederet uirtute sibi quaesitis et ferro: qui ignarus pauendi nec ira nec dolore perculsus sed fastus barbaricos ridens tentis legatis ad usque perfectum opus castrorum in eodem gradu constantiae stetit inmobilis.

4. Agitabat autem miscebatque omnia sine modo ubique sese diffunditans et princeps audendi periculosa rex Chonodomarius ardua subrigens supercilia ut saepe secundis rebus elatus. 5. nam et Decentium Caesarem superauit aequo Marte congressus et ciuitates erutas multas uastauit et opulentas licentiusque diu nullo refragante Gallias persultauit. ad cuius roborandam fiduciam recens quoque fuga ducis accessit

---

1 *post* suos *lac.* 13 *litt. V* 4 *post* solebat *lac.* ½ *uers. P* grauiter semper incessens *bga* 7 ortario *VPb* 8 collecto consedere *G* collecto belli cumque foedere *VP* 10 dum *V* *om. bga* 12 adtollentem *G* adtollentum *VAP* 15 docebat is *VGP lac.* 8 *litt. R* maior *ba* 22 tentis *VG* retentis *ba* *26 audiendi *VAP*

numero praestantis et uiribus. 6. Alamanni enim scutorum insignia contuentes norant eos milites permisisse paucis suorum latronibus terram, quorum metu aliquotiens, cum gradum conferrent, amissis pluribus abiere dispersi. quae anxie ferebat sollicitus Caesar quod trudente ipsa necessitate digresso periculis cum paucis licet fortibus, populosis gentibus occurrere cogebatur.

7. Iamque solis radiis rutilantibus tubarumque concinente clangore pedestres copiae lentis incessibus educuntur earumque lateri equestres iunctae sunt turmae, inter quas cataphractarii erant et sagittarii, formidabile genus armorum. 8. et quoniam a loco, unde Romana promota sunt signa, ad usque uallum barbaricum quarta leuga signabatur et decima id est unum et uiginti milia passuum, utilitati securitatique recte consulens Caesar reuocatis praecursatoribus iam antegressis indictaque solitis uocibus quiete cuneatim circumsistentes adloquitur genuina placiditate sermonis:

9. 'Vrget ratio salutis tuendae communis ut parcissime dicam non iacentis animi Caesarem hortari uos et orare, conmilitones mei, ut adulta robustaque uirtute confisi cautiorem uiam potius eligamus ad toleranda uel ad depellenda quae sperantur, non praeproperam et ancipitem. 10. ut enim in periculis iuuentutem inpigram esse conuenit et audacem, ita cum res postulat, regibilem et consultam. quid igitur censeo, si arbitrium adfuerit uestrum, iustaque sustinet indignatio, paucis absoluam. 11. iam dies in meridiem uergit, lassitudine nos itineris fatigatos scrupulosi tramites excipient et obscuri, nox senescente luna nullis sideribus adiuuanda, terrae protinus aestu flagrantes nullis aquarum subsidiis fultae: quae si dederit quisquam commode posse transiri, ruentibus hostium examinibus

---

4 cum *G* in aliquā (-em *ba*) *VPba* sin aliter *Eyssenh.* 6 trodante *VP* 11 iunctae *C. F. W. Müller* cunctae *VP* 12 cataphracti *G* catafractiari *V* 21 uos hortari *transpos. bga* 24 non *VGP* quam *A om. b* 27 quod *A* 29 mergit *VP*

post otium cibique refectionem et potus, quid nos agimus? quo uigore inedia siti laboreque membris marcentibus occurramus? 12. ergo quoniam negotiis difficillimis saepe dispositio tempestiua prospexit et statum nutantium rerum recto consilio in bonam partem accepto aliquotiens diuina remedia repararunt, hic quaeso uallo fossaque circumdati diuisis uigiliis quiescamus somnoque et uictu congruis potiti pro tempore, pace dei sit dictum, triumphaturas aquilas et uexilla uictricia primo lucis moueamus exordio'.

13. Nec finiri perpessi quae dicebantur, stridore dentium infrendentes ardoremque pugnandi hastis inlidendo scuta monstrantes, in hostem se duci iam conspicuum exorabant, caelestis dei fauore fiduciaque sui et fortunati rectoris expertis uirtutibus freti, atque, ut exitus docuit, salutaris quidam genius praesens ad dimicandum eos, dum adesse potuit, incitabat. 14. accessit huic alacritati plenus celsarum potestatum adsensus maximeque Florentii praefecti praetorio, periculose quidem sed ratione secunda pugnandum esse censentis dum instarent barbari conglobati, qui si diffluxissent, motum militis in seditiones natiuo calore propensioris ferri non posse aiebat, extortam sibi uictoriam, ut putauit, non sine ultimorum conatu grauiter toleraturi. 15. addiderat autem fiduciam nostris consideratio gemina recordantibus quod anno nuper emenso Romanis per transrhenana spatia fusius uolitantibus nec uisus est quisquam laris sui defensor nec obuius stetit sed concaede arborum densa undique semitis clausis sidere urente brumali aegre uixere barbari longius amendati, quodque imperatore terras eorum ingresso nec resistere ausi nec apparere pacem impetrauerunt suppliciter obsecrantes. 16. sed nullus mutatam rationem temporis

---

3 ergo *G* quoque ergo *VP* 14 caelestis *Lindenbr.* caelitis *VG lac.* 8 *litt. R* quippe qui *ba* 20 consentis *VP* consentientis *bga* 29 arborum *G* armorum *VPb* ramorum *A* 32 ausi *GA* auso *VPb*

aduertebat quod tunc tripertito exitio premebantur imperatore urgente per Raetias, Caesare proximo nusquam elabi permittente, finitimis, quos hostes fecere discordiae, modo non occipitia conculcantibus hinc indeque cinctorum. postea uero pace data discesserat imperator et sedata iurgiorum materia uicinae gentes iam concordabant et turpissimus ducis Romani digressus ferociam natura conceptam auxit in maius. 17. alio itidem modo res est adgrauata Romana ex negotio tali. regii duo fratres uinculo pacis adstricti, quam anno praeterito impetrauerant a Constantio, nec tumultuare nec commoueri sunt ausi. sed paulo postea uno ex his Gundomado, qui potior erat fideique firmioris, per insidias interempto omnis eius populus cum nostris hostibus conspirauit et confestim Vadomarii plebs — .... ut adserebat — agminibus bella cientium barbarorum sese coniunxit.

18. Cunctis igitur summis infimisque adprobantibus tunc oportune congrediendum nec de rigore animorum quicquam remittentibus exclamauit subito signifer 'perge, felicissime omnium Caesar, quo te fortuna prosperior ducit: tandem per te uirtutem et consilia militare sentimus. *i* praeuius ut faustus antesignanus et fortis: experieris, quid miles sub conspectu bellicosi ductoris testisque indiuidui gerendorum, modo adsit superum numen, uiribus efficiet excitatis'. 19. his auditis cum nullae laxarentur indutiae, promotus exercitus prope collem aduenit molliter editum, opertum segetibus iam maturis, a superciliis Rheni haut longo interuallo distantem: e cuius summitate speculatores hostium tres equites exciti subito nuntiaturi Romanum exercitum aduentare festinarunt ad suos, unus uero pedes, qui sequi non potuit, captus agilitate nostrorum

---

10 regii duo *G* reges duo *A* residuo *VPb* 11 imperauerat *VP* 15 plebs [*lac.* 12 *litt.*] ut *VP* subinde *inseruit ba om. G lac. hoc modo expleui:* — ipse enim religione prohibebatur 16 adserebant *G* 23 i *G om. VPba* 26 uiribus *Valesius* ut rebus *VPb* iis rebus *G* in rebus *A* 29 hreni *V*

indicauit per triduum et trinoctium flumen transisse Germanos. 20. quos cum iam prope densantes semet in cuneos nostrorum conspexere ductores, steterunt uestigiis fixis, antepilanis hastatisque et ordinum primis uelut insolubili muro fundatis et pari cautela hostes stetere cuneati. 21. cumque ita ut ante dictus docuerat perfuga, equitatum omnem a dextro latere sibi uidissent oppositum, quicquid apud eos per equestres copias praepollebat, in laeuo cornu locauere confertum. isdemque sparsim pedites miscuere discursatores et leues profecto ratione tuta poscente. 22. norant enim licet prudentem ex equo bellatorem cum clibanario nostro congressum frena retinentem et scutum, hasta una manu uibrata, tegminibus ferreis abscondito bellatori nocere non posse, peditem uero inter ipsos discriminum uertices, cum nihil caueri solet praeter id quod occurrit, humi occulte reptantem latere forato iumenti incautum rectorem praecipitem agere leui negotio trucidandum. 23. hoc itaque disposito dextrum sui latus struxere clandestinis insidiis et obscuris. ductabant autem populos omnes pugnaces et saeuos Chonodomarius et Serapio potestate excelsiores ante alios reges. 24. et Chonodomarius quidem nefarius belli totius incentor, cuius uertici flammeus torulus aptabatur, anteibat cornu sinistrum audax et fidens ingenti robore lacertorum, ubi ardor proelii sperabatur inmanis, equo spumante sublimior, erectus in iaculum formidandae uastitatis armorumque nitore conspicuus, antea strenuus et miles et utilis praeter ceteros ductor. 25. latus uero dextrum Serapio agebat etiam tum adultae lanuginis iuuenis, efficacia praecurrens aetatem: Mederichi fratris Chonodomarii filius, hominis quoad uixerat perfidissimi: ideo sic appellatus, quod pater eius diu obsidatus pignore tentus in Galliis doctusque Graeca quaedam

6 cuneati *Reinesius* cunctanti *VP* cunctati *bga* 17 humiliter *VPbga* iumenti *G* sumenti *VPba* 19 itaque *codd.* quoque *G* 21 *et* 23 chonodomarius *Pbga* chnodomarius *V* 23 belli *GA* boni *VPb* 25 fidens *G* fidus *VPba*

arcana hunc filium suum Agenarichum genitali uocabulo dictitatum ad Serapionis transtulit nomen. 26. hos sequebantur potestate proximi reges numero quinque regalesque decem et optimatum series magna armatorumque milia triginta et quinque, ex uariis nationibus partim mercede, partim pacto uicissitudinis reddendae quaesita.

27. Iamque toruum concrepantibus tubis Seuerus dux Romanorum aciem dirigens laeuam cum prope fossas armatorum refertas uenisset, unde dispositum erat ut abditi repente exorti cuncta turbarent, stetit inpauidus suspectiorque de obscuris nec referre gradum nec ulterius ire temptauit. 28. quo uiso animosus contra labores maximos Caesar ducentis equitibus saeptus, ut ardor negotii flagitabat, agmina peditum impetu ueloci discurrens uerbis hortabatur. 29. et quoniam adloqui pariter omnes nec longitudo spatiorum extenta nec in unum coactae multitudinis permitteret crebritas — et alioqui uitabat grauioris inuidiae pondus ne uideretur id adfectasse quod soli sibi deberi Augustus existimabat — cautior sui hostium tela praeteruolans his et similibus notos pariter et ignotos ad faciendum fortiter accendebat 30. 'aduenit, o socii, iustum pugnandi iam tempus olim exoptatum mihi uobiscum, quod antehac arcessentes, arma inquietis motibus poscebatis'. 31. item cum ad alios postsignanos in acie locatos extrema uenisset 'en' inquit 'conmilitones, diu speratus praesto est dies conpellens nos omnes elutis pristinis maculis Romanae maiestati reddere proprium decus. hi sunt barbari, quos rabies et inmodicus furor ad perniciem rerum suarum coegit occurrere nostris uiribus opprimendos'. 32. alios itidem bellandi usu diutino callentes aptius ordinans his exhortationibus adiuua-

---

13 quo *bga* qui *VP* 16 discurrens *G* discurrent *VPba* 18 permitterent crebitas *V* 20 sibi soli *transpos. Pbga* 23 fortiter *VPba om. G* iustum *GA* iustunc *VP* 29 maiestati *G* maiestatis *VPba* 32 bellandi *bga* uellandi *VP*

bat 'exsurgamus uiri fortes: propellamus fortitudine congrua inlisa nostris partibus probra: quae contemplans Caesaris nomen cunctando suscepi'. 33. quoscumque autem pugnae signum inconsulte poscentes rupturosque imperium inrequietis motibus praeuideret 'quaeso' inquit 'ne hostes uertendos in fugam sequentes auidius futurae uictoriae gloriam uioletis, neu quis ante necessitatem ultimam cedat. nam fugituros procul dubio deseram, hostium terga caesuris adero indiscretus, si hoc pensatione moderata fiat et cauta'.

34. Haec aliaque in eundem modum saepius replicando maiorem exercitus partem primae barbarorum opposuit fronti, et subito Alamannorum peditum fremitus indignationi mixtus auditus est unanimi conspiratione uociferantium relictis equis secum oportere uersari regales, ne, siquid contigisset aduersum, deserta miserabili plebe facilem discedendi copiam reperirent. 35. hocque conperto Chonodomarius iumento ipse statim desiluit et secuti eum residui idem facere nihil morati: nec enim eorum quisquam ambigebat partem suam fore uictricem.

36. Dato igitur aenatorum accentu sollemniter signo ad pugnandum utrimque magnis concursum est uiribus. propilabantur missilia et properantes cito quam considerato cursu Germani telaque dextris explicantes inuolauere nostrorum equitum turmas frendentes inmania eorumque ultra solitum saeuientium comae fluentes horrebant et elucebat quidam ex oculis furor, quos contra pertinax miles scutorum obicibus uertices tegens eiectansque gladios uel tela concrispans mortem minitantia perterrebat. 37. cumque in ipso proeliorum articulo eques se fortiter conturmaret et muniret latera

---

5 praeuiueret *P* peruiueret *V* 8 fugitiuos *G* fugituros *VPba* 13 ad alamannorum *VP* 17 miserabile plebem *V* 18 dinodomarius *VP* ipse *Eyssenh.* id *VP* ac *bg* 23 *post* uiribus *inser.* populis *V* populi *bg om. A* 24 cito *G* cuto *VP* scuta *ba* 26 inmania — 28 fluentes *VGA om. Pb* 28 furor ex oculis *transpos. G*

sua firmius pedes, frontem artissimis conserens parmis, erigebantur crassi pulueris nubes uariique fuere discursus nunc resistentibus nunc cedentibus nostris, et obnixi genibus quidam barbari peritissimi bellatores hostem propellere laborabant, sed destinatione nimia dexterae dexteris miscebantur et umbo trudebat umbonem caelumque exultantium cadentiumque resonabat a uocibus magnis, et cum cornu sinistrum altius gradiens urgentium tot agmina Germanorum ui nimia pepulisset, iretque in barbaros fremens, equites nostri cornu tenentes dextrum, praeter spem incondite discesserunt, dumque primi fugientium postremos inpediunt, gremio legionum protecti fixerunt integrato proelio gradum. 38. hoc autem exinde acciderat, quod dum ordinum restituitur series, cataphracti equites uiso rectore suo leuiter uulnerato et consorte quodam per ceruicem equi labentis pondere armorum oppresso dilapsi qua quisque poterat peditesque calcando cuncta turbassent, ni conferti illi sibique uicissim innixi stetissent immobiles. igitur cum equites nihil praeter fugae circumspectantes praesidia uidisset longius Caesar, concito equo eos uelut repagulum quoddam cohibuit. 39. quo agnito *per* purpureum signum draconis, summitati hastae longioris aptatum uelut senectutis pendentis exuuias, stetit unius turmae tribunus et pallore timoreque perculsus ad aciem integrandam recurrit. 40. utque in rebus amat fieri dubiis, eosdem lenius increpans Caesar 'quo' inquit 'cedimus, uiri fortissimi? an ignoratis fugam, quae salutem numquam repperit, inriti conatus stultitiam indicare? redeamus ad nostros, saltim gloriae futuri participes, si eos pro re publica dimicantes reliquimus inconsulte'. 41. haec reuerenter dicendo reduxit omnes ad munia subeunda bellandi

---

14 accidere at *VP* 17 oppresso *G* oppressi *VPba* 23 per purpureum *G* per pureum *V* purpureum *Pba* 24 pendentis *Pbg* (*coniecit G. Freytag*) peandentis *V* pandentis *A* 32 *post* dimicantes *inseruit* non *A* reliquimus *scripsi* relinquimus *codd.*

imitatus salua differentia ueterem Syllam, qui cum contra Archelaum Mithridatis ducem educta acie proelio fatigabatur ardenti, relictus a militibus cunctis cucurrit in ordinem primum raptoque et coniecto uexillo in partem hostilem 'ite' dixerat 'socii periculorum electi et scitantibus ubi relictus sim imperator, respondete nihil fallentes: solus in Boeotia pro omnibus nobis cum dispendio sanguinis sui decernens'.

42. Proinde Alamanni pulsis disiectisque equitibus nostris primam aciem peditum incesserunt, eam abiecta resistendi animositate pulsuri. 43. sed postquam comminus uentum est, pugnabatur paribus diu momentis. Cornuti enim et Bracchiati usu proeliorum diuturno firmati eos iam gestu terrentes barritum ciere uel maximum: qui clamor ipso feruore certaminum a tenui susurro exoriens paulatimque adulescens ritu extollitur fluctuum cautibus inlisorum: iaculorum deinde stridentium crebritate hinc indeque conuolante puluis aequali motu adsurgens et prospectum eripiens arma armis corporaque corporibus obtrudebat. 44. sed uiolentia iraque inconpositi barbari in modum exarsere flammarum nexamque scutorum conpagem, quae nostros in modum testudinis tuebatur, scindebant ictibus gladiorum adsiduis. 45. quo cognito opitulatum conturmalibus suis celeri cursu Bataui uenere cum regibus — formidabilis manus, extremae necessitatis articulo circumuentos, si iuuisset fors, ereptura — toruumque canentibus classicis adultis uiribus certabatur. 46. uerum Alamanni bella alacriter ineuntes altius anhelabant uelut quodam furoris adfectu opposita omnia deleturi. spicula tamen uerrutaque missilia non cessabant ferrataeque arundines fundebantur, quamquam etiam comminus mucro feriebat contra mucronem et loricae

---

1 syllam *sic Vbga* 14 *ante* eos *inseruit* excipiunt *G* gestu terrentes *VPba* gesturientes *G* uarritum *V* 20 aritus *V*[1] armis *V*[2]*Pbga* 23 testitudinis *V* *27 iuuisset *GA* iubus set *V* iulus set *P lac.* 8 *litt. R* 29 alacriter *V* acriter *Pbga* 32 etiam *G* enim *VPba*

gladiis findebantur, et uulnerati nondum effuso cruore ad audendum exertius consurgebant. 47. pares enim quodam modo coiuere cum paribus, Alamanni robusti et celsiores, milites usu nimio dociles: illi feri et turbidi, hi quieti et cauti: animis isti fidentes, grandissimis illi corporibus freti. 48. resurgebat tamen aliquotiens armorum pondere pulsus loco Romanus lassatisque inpressus genibus laeuum reflectens poplitem barbarus subsidebat hostem ultro lacessens, quod indicium est obstinationis extremae. 49. exiluit itaque subito ardens optimatium globus, inter quos decernebant et reges, et sequente uulgo ante alios agmina nostrorum inrupit et iter sibi aperiendo ad usque Primanorum legionem peruenit locatam in medio — quae confirmatio castra praetoria dictitatur — ubi densior et ordinibus frequens miles instar turrium fixa firmitate consistens proelium maiore spiritu repetiuit et uulneribus declinandis intentus seque in modum mirmillonis operiens hostium latera, quae nudabat ira flagrantior, districtis gladiis perforabat. 50. at illi prodigere uitam pro uictoria contendentes temptabant agminis nostri laxare conpagem. sed continuata serie peremptorum, quos Romanus iam fidentior strauit, succedebant barbari superstites interfectis auditoque occumbentium gemitu crebro, pauore perfusi torpebant. 51. fessi denique tot aerumnis et ad solam deinceps strenui fugam per diuersos tramites tota celeritate egredi festinabant ut e mediis saeuientis pelagi fluctibus quocumque auexerit uentus eici nautici properant et uectores: quod uoti magis quam spei fuisse fatebitur quilibet tunc praesens. 52. aderatque propitiati numinis arbitrium clemens et secans terga cedentium miles cum interdum

2 ad audiendum *Pb* ad ad audiendum *V* exertius *Valesius* exercitus *VP om. bga* 3 coiuere *G* coiere *A* cum re *VPb* 4 feri et V^2GA fieret V^1P fierent *b* 8 impressu *G* 13 aperiendo *bga* pariendo *V* 27 gredi *VP* aggredi *A* 29 deici *VP* properante uictores *VP* quod noti magis quam *G* quo toti magis quam *VP* quod [*lac.* 8 *litt.*] magis quam *A* 31 inclemens *G*

flexis ensibus feriendi non suppeterent instrumenta, ipsis barbaris tela eorum uitalibus inmergebat, nec quisquam uulnerantium sanguine iram expleuit nec satiauit caede multiplici dexteram uel miseratus supplicantem abscessit. 53. iacebant itaque plurimi transfixi letaliter remedia mortis conpendio postulantes, alii semineces labente iam spiritu lucis usuram oculis morientibus inquirebant, quorundam capita discissa trabalibus telis et pendentia iugulis cohaerebant, pars *per* lutosum et lubricum solum in sauciorum cruore lapsi intactis ferro corporibus aceruis superruentium obruti necabantur. 54. quae ubi satis euenere prosperrime, ualidius instante uictore acumina densis ictibus hebescebant splendentesque galeae sub pedibus uoluebantur et scuta, ultimo denique trudente discrimine barbari, cum elati cadauerum aggeres exitus inpedirent, ad subsidia fluminis petiuere, quae sola restabant eorum terga iam perstringentis. 55. et quia cursu sub armis concito fugientes miles indefessus urgebat, quidam nandi peritia eximi se posse discriminibus arbitrati animas fluctibus commiserunt. qua causa celeri corde futura praeuidens Caesar cum tribunis et ducibus clamore obiugatorio prohibebat, ne hostem auidius sequens nostrorum quisquam se gurgitibus committeret uerticosis. 56. unde id obseruatum est ut marginibus insistentes confoderent telorum uarietate Germanos, quorum siquem morti uelocitas subtraxisset, iacti corporis pondere ad ima fluminis subsidebat. 57. et uelut in quodam theatrali spectaculo aulaeis miranda monstrantibus multa licebat iam sine metu uidere, nandi strenuis quosdam nescios adhaerentes, fluitantes alios cum expeditioribus linquerentur ut stipites, et uelut luctante amnis uiolentia uorari quosdam fluctibus inuolutos, non nullos clipeis uectos praeruptas undarum occur-

---

1 sensibus *VP* 10 per *G om. VPba* lubrosum *VP* sauciorum *Kellerbauer* sociorum *codd.* 11 intactis *G* intectis *VPba* 20 nandi *G* mandi *V* 23 ne *GA* ni *V* in *Pb* 29 auleis V^2*Pbg* aureis V^1 31 adherente *P* ad ad herente *V*

santium moles obliquatis meatibus declinantes ad ripas ulteriores post multa discrimina peruenire. spumans denique cruore barbarico decolor alueus insueta stupebat augmenta.

58. Dum haec *aguntur*, rex Chonodomarius reperta copia discedendi lapsus per funerum strues cum satellitibus paucis celeritate rapida properabat ad castra, quae prope Tribuncos et Concordiam munimenta Romana fixit intrepidus, ut escensis nauigiis dudum paratis ad casus ancipites in secretis *se* secessibus amendaret. 59. et quia non nisi Rheno transito ad territoria sua poterat peruenire, uultum ne agnosceretur operiens, sensim retulit pedem. cumque propinquaret iam ripis, lacunam palustribus aquis interfusam circumgrediens ut transiret, calcata mollitie glutinosa, equo est euolutus et confestim licet obeso corpore grauior ad subsidium uicini collis euasit, quem agnitum — nec enim potuit celare qui fuerit, fortunae prioris magnitudine proditus — statim anhelo cursu cohors cum tribuno secuta, armis circumdatum aggerem nemorosum cautius obsidebat, perrumpere uerita, ne fraude latenti inter ramorum tenebras exciperetur occultas. 60. quibus uisis conpulsus ad ultimos metus ultro se dedit solus egressus comitesque eius ducenti numero et tres amici iunctissimi, flagitium arbitrati post regem uiuere, uel pro rege non mori, si ita tulerit casus, tradidere *se* uinciendos. 61. utque natiuo more sunt barbari humiles in aduersis disparesque in secundis, seruus alienae uoluntatis trahebatur pallore confusus claudente noxarum conscientia linguam, inmensum quantum ab eo differens qui post feros lugubresque terrores cineribus Galliarum insultans multa minabatur et saeua.

---

5 aguntur *GA om. VPb* chonodomarius *Pbga* chnodomarius *V* 8 tribunos *Pb* 9 intrepidus *codd.* in Triboccis *Wagner* 10 se *Valesius om. codd.* emendaret *VP* euaderet *G* *11 territoria *G* tentoria *VPba* 14 plaustribus *V* 16 oboso *V* ebeso *P* 26 se *G om. VPba* 31 post feros *G* posteros *VPba*

62. Quibus ita fauore superni numinis terminatis post exactum iam diem occinente liticine reuocatus inuitissimus miles prope supercilia Rheni tendebat scutorumque ordine multiplicato uallatus uictu fruebatur et somno. 63. ceciderunt autem in hac pugna Romani quidem CCXL et III, rectores uero IIII: Bainobaudes Cornutorum tribunus adaeque Laipso et Innocentius cataphractarios ducens et uacans quidam tribunus cuius non suppetit nomen: ex Alamannis uero sex milia corporum numerata sunt in campo constrata et inaestimabiles mortuorum acerui per undas fluminis ferebantur. 64. tunc Iulianus ut erat fortuna sui spectatior meritisque magis quam imperio potens, Augustus adclamatione concordi totius exercitus appellatus ut agentes petulantius milites increpabat, id se nec sperare nec adipisci uelle iurando confirmans. 65. et ut augeret euentus secundi laetitiam, concilio *conuocato propositisque* praemiis, propitio ore Chonodomarium sibi iussit offerri. qui primo curuatus, deinde humi suppliciter fusus gentilique prece ueniam poscens bono animo esse est iussus. 66. et diebus postea paucis ductus ad comitatum imperatoris missusque exinde Romam in castris peregrinis, quae in monte sunt Caelio, morbo ueterni consumptus est.

67. His tot ac talibus prospero peractis euentu in palatio Constanti quidam Iulianum culpantes, ut princeps ipse delectaretur, inrisiue Victorinum ideo nominabant, quod uerecunde referens, quotiens imperaret, superatos indicabat saepe Germanos. 68. interque exaggerationem inanium laudum ostentationemque aperte lucentium

---

2 inuitissimus *V* inuictissimus *Pbga* 3 hreni *V* 9 sex *G* sexaliis *VP* sex ex aliis [*lac.* 14 *litt.*] *A* 10 numerata sunt *V* sunt inuenta *Pbga* 17 concilio [*lac.* 12 *litt.*] mus peciare *VP* *lac. expleui:* [conuocato propositisque prae]miis, propitio ore chonodomarius *Pbga* chnodomarius *V* 20 prece *Valesius* pace *VPbga* 24 **morbo *V* rimborbo *Pr* 27 inrisiue *Valesius* inurisiue *VP* Victoriam (-ria *ba*) siue (-ne *ba*) *bga* 30 obtestationemque *VA*

inflabant ex usu imperatorem suopte ingenio nimium quicquid per omnem terrae ambitum agebatur felicibus eius auspiciis adsignantes. 69. quocirca magniloquentia elatus adulatorum tunc et deinde edictis propositis adroganter satis multa mentiebatur, se solum, cum gestis non adfuisset, et dimicasse et uicisse et supplices reges gentium erexisse aliquotiens scribens, et si uerbi gratia eo agente tunc in Italia dux quidam egisset fortiter contra Persas, nulla eius mentione per textum longissimum facta laureatas litteras ad prouinciarum damna mittebat, se inter primores uersatum cum odiosa sui iactatione significans. 70. extant denique eius edicta in tabulariis principis publicis condita .... delata narrandi extollendique semet in caelum. ab Argentorato cum pugnaretur mansione quadragesima disparatus, describens proelium aciem ordinasse et stetisse inter signiferos et barbaros fugasse praecipites sibique oblatum falso indicat Chonodomarium — pro rerum indignitas — super Iuliani gloriosis actibus conticescens, quos sepelierat penitus ni fama res maximas uel obumbrantibus plurimis silere nesciret.

LIBER XVII.

1. *Iulianus Caes. transito Rheno Alamannorum uicos diripit et incendit: ibi munimentum Traiani reparat, et decimestres indutias barbaris concedit.*
2. *Francos Germaniam II uastantes obsidet et ad deditionem fame compellit.*
3. *Gallos tributis oppressos leuare conatur.*
4. *Constantii Aug. iussu obeliscus Romae in Circo Maximo subrectus constituitur: et de obeliscis ac de notis hieroglyphicis.*
5. *Constantius Aug. et Sapor Persarum rex frustra de pace per litteras et legatos agunt.*
6. *Iuthungi gens Alamannica in Raetiis, quas populabantur, a Romanis caesi fugatique.*

---

3 adsignantes *lac.* 5 *litt.* (10 *litt. P*) *VP* 11 damna *V* signa *bga* 13 dicta *VP* principiis *V* condi [*lac.* 34 *litt.*] *V* 18 chonodomarium *P* chnodomarium *V*

7. *Nicomedia terrae motu prostrata et quot modis terra quatiatur.*
8. *Iulianus Caesar Salios, gentem Francicam, in deditionem accipit: Chamaucrum alios caedit, alios capit, reliquis pacem tribuit.*
9. *Tria munimenta ad Mosam euersa a barbaris instaurat, et a milite famem patiente probris ac minis incessitur.*
10. *Suomarius et Hortarius Alamannorum reges, captivis redditis, ab Iuliano Caes. pacem impetrant.*
11. *Iulianus Caes. post res in Gallia bene gestas, in aula Constantii Aug. ab inuidis deridetur segnisque et timidus adpellatur.*
12. *Constantius Aug. Sarmatas dominos olim, tum exules et Quados Pannoniorum et Moesiae uastatores, ad obsides dandos et captiuos reddendos compellit: atque exulibus Sarmatis in libertatem auitasque sedes restitutis regem imponit.*
13. *Constantius Aug. Limigantes Sarmatas seruos, post magnam ipsorum caedem factam, cogit sedibus suis emigrare ac milites suos adloquitur.*
14. *Romani legati de pace, re infecta reuertuntur ex Perside, Sapore Armeniam et Mesopotamiam repetente.*

1. 1. Hac rerum, quas iam digessimus, uarietate ita conclusa Martius iuuenis Rheno post Argentoratensem pugnam otiose fluente securus, sollicitusque ne dirae uolucres consumerent corpora peremptorum, sine discretione cunctos humari mandauit, absolutisque legatis, quos ante certamen superba quaedam portasse praediximus, ad Tres tabernas reuertit. 2. unde cum captiuis omnibus praedam Mediomatricos seruandam ad reditum usque suum duci praecipit et petiturus ipse Mogontiacum, ut ponte conpacto transgressus in suis requireret barbaros, cum nullum reliquisset in nostris, refragante uetabatur exercitu: uerum facundia iucunditateque sermonum allectum in uoluntatem traduxerat suam. amor enim post documenta flagrantior sequi libenter hortatus est omnis operae conturmalem, auctoritate magnificum ducem, plus laboris indicere

---

1 quis uarietate iam *VPba transpos. G* 2 iuuetus *VP* iuuencus *Eyssenh.* 3 ne *bga* ine *VP* 10 in *G* et in *VPba* 16 plus V^2*Pbga* post V^1

sibi quam militi, sicut perspicue contigit, adsuetum. moxque ad locum praedictum est uentum, flumine pontibus constratis transmisso occupauere terras hostiles. 3. at barbari praestricti negotii magnitudine, qui se in tranquillo positos otio tunc parum inquietari posse sperabant, aliorum exitio quid fortunis suis inmineret anxie cogitantes, simulata pacis petitione, ut primae uertiginis impetum declinarent, misere legatos cum uerbis conpositis quae denuntiarent concordem foederum firmitatem; incertumque quo consilio aut instituto mutata uoluntate per alios cursu celeri uenire conpulsos acerrimum nostris minati sunt bellum, ni eorum regionibus excessissent.

4. Quibus clara fide conpertis Caesar noctis prima quiete nauigiis modicis et uelocibus octingentos inposuit milites ea re, ut ui ingenti sursum uersum decurso egressi quicquid inuenire potuerint ferro uiolarent et flammis. 5. quo ita disposito solis primo exortu uisis per montium uertices barbaris ad celsiora ducebatur alacrior miles nulloque inuento — hoc si quidem opinati discessere confestim — eminus ingentia fumi uolumina uisebantur indicantia nostros perruptas populari terras hostiles. 6. quae res Germanorum perculit animos atque desertis insidiis, quas per arta loca et latebrosa struxerant nostris, trans Menum nomine fluuium ad opitulandum suis necessitudinibus auolarunt. 7. ut enim rebus amat fieri dubiis et turbatis, hinc equitum nostrorum adcursu, inde nauigiis uectorum militum impetu repentino perterrefacti euadendi subsidium uelox locorum inuenere prudentes, quorum digressu miles libere gradiens opulentas pecore uillas et frugibus rapiebat nulli parcendo. extractisque captiuis domicilia cuncta curatius ritu Romano constructa flammis subditis exurebat. 8. emensaque aestimatione

8 misere *VP* miserunt *bga* 10 aut *G* stat *VPba* 16 ea re ut ui ingenti *Valesius* eorum XX *V non compendio scr. P* discurso *Langen* 20 nulloque *G* nulleque *VP* nemineque *A* 25 menum *sic VGA* 33 rito *V* 34 emensique *VP*

decimi lapidis cum prope siluam uenisset squalore tenebrarum horrendam, stetit diu cunctando, indicio perfugae doctus per subterranea quaedam occulta fossasque multifidas latere plurimos, ubi habile uisum fuerit erupturos. 9. ausi tamen omnes accedere fidentissime, ilicibus incisis et fraxinis roboreque abietum magno semitas inuenere constratas. ideoque gradientes cautius retro non nisi per anfractus longos et asperos ultra progredi posse uix indignationem capientibus animis aduertebant. 10. et quoniam aeris urente saeuitia cum discriminibus ultimis laboratur in cassum — aequinoctio quippe autumnali exacto per eos tractus superfusae niues oppleuere montes simul et campos — opus arreptum est memorabile. 11. et dum nullus obsisteret, munimentum, quod in Alamannorum solo conditum Traianus suo nomine uoluit appellari, dudum uiolentius oppugnatum, tumultuario studio reparatum est; locatisque ibi pro tempore defensoribus, ex barbarorum uisceribus alimenta congesta sunt. 12. quae illi maturata ad suam perniciem contemplantes metuque rei peractae uolucriter congregati precibus et humilitate suprema petiere missis oratoribus pacem: quam Caesar omni consiliorum uia firmata, causatus ueri similia plurima, per decem mensuum tribuit interuallum: id nimirum sollerti colligens mente quod castra, supra quam optari potuit occupata sine obstaculo, tormentis muralibus et apparatu deberent ualido conmuniri. 13. hac fiducia tres inmanissimi reges uenerunt tandem aliquando iam trepidi, ex his qui misere uictis apud Argentoratum auxilia, iurantes conceptis ritu patrio uerbis nihil inquietum acturos sed foedera ad praestitutum usque diem, quia id nostris placuerat, cum munimento seruaturos intacto frugesque portatu-

---

6 abiectum *VP* abiecto *ba* obiecto *g* 11 laborabatur *A* 22 missis *Pbga* mistis *V* 24 interuallum [*lac.* 18 *litt.*] *VP sine lac. bga* 26 optari *G* aptari *VPba* 31 uerbis nihil inquietum *G* uero [*lac.* 12 *litt.*] l inquietum *V*

ros humeris, si defuisse sibi docuerint defensores. quod utrumque metu perfidiam frenante fecerunt.

14. Hoc memorabili bello, conparando quidem Punicis et Teutonicis, sed dispendiis rei Romanae peracto leuissimis ut faustus Caesar exultabat et felix: credique obtrectatoribus potuit, ideo fortiter eum ubique fecisse fingentibus, quod oppetere dimicando gloriose magis optabat quam damnatorum sorte, sicut sperabant, ut frater Gallus occidi: ni pari proposito post excessum quoque Constanti actibus mirandis inclaruisset.

2. 1. Quibus ut in tali re conpositis firmiter, ad sedes reuertens hibernas sudorum reliquias repperit tales. Remos Seuerus magister equitum per Agrippinam petens et Iuliacum Francorum ualidissimos cuneos in sexcentis uelitibus, ut postea claruit, uacua praesidiis loca uastantes offendit: hac oportunitate in scelus audaciam erigente, quod Caesare in Alamannorum secessibus occupato nulloque uetante expleri se posse praedarum opimitate sunt arbitrati. sed metu iam reuersi exercitus, munimentis duobus, quae olim exinanita sunt, occupatis se quoad fieri poterat tuebantur. 2. hac Iulianus rei nouitate perculsus et coniciens quorsum erumperet, si isdem transisset intactis, retento milite circumuallare disposuit .... Mosa fluuius praeterlambit, et ad usque quartum et quinquagesimum diem, Decembri scilicet et Ianuario mense, obsidionales tractae sunt morae, destinatis barbarorum animis incredibili pertinacia reluctatis. 3. tunc pertimescens sollertissimus Caesar, ne obseruata nocte inluni barbari gelu uinctum amnem peruaderent, cotidie a sole in uesperam flexo ad usque lucis principium lusoriis nauibus discurrere flumen ultro citroque milites ordinauit, ut crustis pruinarum diffractis nullus ad erumpendi copiam facile perueniret. hocque com-

8 sperabat *VP* 18 aliamannorum *VP* 25 disposuit [*lac.* 20 *litt.*] osa *V* 29 reluctantis *V* 35 erumpendi *GA* (*coniecit Kiessling*) erumpendo *V* perueniret [*lac.* 12 *litt.*] *VP*

mento, inedia et uigiliis et desperatione postrema lassati sponte se propria dederunt statimque ad comitatum Augusti sunt missi. 4. ad quos eximendos periculo multitudo Francorum egressa, cum captos conperisset et asportatos, nihil amplius ausa repedauit ad sua, hisque perfectis acturus hiemem reuertit Parisios Caesar.

3. 1. Quia igitur plurimae gentes ui maiore conlaturae capita sperabantur, dubia bellorum coniectans sobrius rector magnis curarum molibus stringebatur. dumque per indutias licet negotiosas et breues aerumnosis possessorum damnis mederi posse credebat, tributi ratiocinia dispensauit. 2. cumque Florentius praefectus praetorio cuncta permensus, ut contendebat, quicquid in capitatione deesset, ex conquisitis se supplere firmaret, talium gnarus, animam prius amittere quam hoc sinere fieri memorabat. 3. norat enim huius modi provisionum, immo euersionum, ut uerius dixerim, insanabilia uulnera saepe ad ultimam egestatem prouincias contraxisse, quae res, ut docebitur postea, penitus euertit Illyricum. 4. ob quae praefecto praetorio ferri non posse clamante se repente factum infidum, cui Augustus summam commiserit rerum, Iulianus eum sedatius leniens scrupulose conputando et uere docuit non sufficere solum, uerum etiam exuberare capitationis calculum ad commeatuum necessarios apparatus. 5. nihilo minus tamen diu postea indictionale augmentum oblatum sibi nec recitare nec subnotare perpessus humi proiecit. litterisque Augusti monitus ex relatione praefecti, non agere ita perplexe ut uideretur parum Florentio credi, rescripsit gratandum esse si prouincialis hinc inde uastatus saltem sollemnia praebeat, nedum incrementa, quae nulla supplicia egenis possent hominibus extorquere. factumque est tunc et deinde unius animi firmitate, ut praeter

---

3 ad quos *G* aliquos *VP* 5 ad sua castra *bg* 8 dolii a *V* dolum *bga* 14 capitatione *G* captatione *VAP* 23 sedatus *VPbga* 25 capitationes *VPba*

solita nemo Gallis quicquam exprimere conaretur ... . inique. 6. inusitato exemplo id petendo Caesar inpetrauerat a praefecto ut secundae Belgicae multiformibus malis oppressae dispositio sibi committeretur ea uidelicet lege, ut nec praefectianus nec praesidalis apparitor ad soluendum quemquam urgeret. quo leuati solatio cuncti, quos in cura .... separat suam, nec interpellati ante praestitutum tempus debita contulerunt.

4. 1. Inter haec recreandarum exordia Galliarum administrante secundam adhuc Orfito praefecturam obeliscus Romae in circo erectus est maximo. super quo nunc, quia tempestiuum est, pauca discurram. 2. urbem priscis saeculis conditam ambitiosa moenium strue et portarum centum aditibus celebrem hecatompylos Thebas institutores ex facto cognominarunt, cuius uocabulo prouincia nunc usque Thebais adpellatur. 3. hanc inter exordia pandentis se late Carthaginis inprouiso excursu duces oppressere Poenorum, posteaque reparatam Persarum rex ille Cambyses quoad uixerat alieni cupidus et inmanis Aegypto perrupta adgressus est, ut opes exinde raperet inuidendas, ne deorum quidem donariis parcens. 4. qui dum inter praedatores turbulente concursat, laxitate praepeditus indumentorum concidit pronus ac suomet pugione, quem aptatum femori dextro gestabat, subita ui ruinae nudato uulneratus paene letaliter interisset. 5. longe autem postea Cornelius Gallus Octauiano res tenente Romanas Aegypti procurator exhausit ciuitatem plurimis interceptis reuersusque cum furtorum arcesseretur et populatae prouinciae, metu nobilitatis acriter indignatae, cui negotium spectandum dederat imperator, stricto

---

1 conaretur [*lac.* 20 *litt.* (4 *litt.* *G*)] *VGP* *lac.* *expl.* *ba* 6 quenquam *GA* quendam *VPb* 7 cura [*lac.* 12 *litt.*] separat *lac.* *expl.* cura]m aes alienum *bga* 10 recreandarum *bga* creandarum (r *sup.*) *VP* 11 orphito *Pbga* 15 ecatonpylos *V* (r *add.* *V*[2]) *V* ecaton pylos *P* *17 Thebais *G* thebas *VPba* 18 pandent esse *V*[1]*P* pandente se *V*[2] 21 uicerat *VP*

incubuit ferro. is est, si recte existimo, Gallus poeta, quem flens quodam modo in postrema Bucolicorum parte Vergilius carmine leni decantat.

6. In hac urbe inter labra ingentia diuersasque moles figmenta Aegyptiorum numinum exprimentes obeliscos uidimus plures aliosque iacentes et conminutos, quos antiqui reges bello domitis gentibus aut prosperitatibus summarum rerum elati montium uenis uel apud extremos orbis incolas perscrutatis excisos erectosque dis superis in religione dicarunt. 7. est autem obeliscus asperrimus lapis in figuram metae cuiusdam sensim ad proceritatem consurgens excelsam, utque radium imitetur, gracilescens, paulatim specie quadrata in uerticem productus angustum, manu leuigatus artifici. 8. formarum autem innumeras notas, hieroglyphicas appellatas, quas ei undique uidemus incisas, initialis sapientiae uetus insigniuit auctoritas. 9. uolucrum enim ferarumque, etiam alieni mundi, genera multa sculpentes ad aeui quoque sequentis aetates *ut* inpetratorum uulgatius perueniret memoria, promissa uel soluta regum uota monstrabant. 10. non enim ut nunc litterarum numerus praestitutus et facilis exprimit quicquid humana mens concipere potest, ita prisci quoque scriptitarunt Aegyptii, sed singulae litterae singulis nominibus seruiebant et uerbis; non numquam significabant integros sensus. 11. cuius rei scientiam his inseram duobus exemplis. per uulturem naturae uocabulum pandunt, quia mares nullos posse inter has alites inueniri rationes memorant physicae, perque speciem apis mella conficientis indicant regem moderatori cum iucunditate aculeos quoque innasci debere his signis ostendentes. et similia plurima.

---

3 leni *VAP om. bg* 4 In hac *G* Inter haec in hac *VPba* (inter haec *del. V²*) 9 perscrutantis *VP* 14 productos *VP* *19 ut *om. VP* 27 scientiam *Eyssenh.* scientia in *codd.* inseram *A* interim *VPbg* 27 exemplis *Eyssenh.* exemplum *codd.* 32 signis *GV²* signibus *V¹P*

12. Et quia sufflantes adulatores ex more Constantium id sine modo strepebant quod, cum Octauianus Augustus obeliscos duos ab Heliopolitana ciuitate transtulisset Aegyptia, quorum unus in Circo maximo, alter in Campo locatus est Martio, hunc recens aduectum difficultate magnitudinis territus nec contrectare ausus est nec mouere, discant qui ignorant, ueterem principem translatis aliquibus hunc intactum ideo praeterisse, quod Deo Soli speciali munere dedicatus fixusque intra ambitiosi templi delubra, quae contingi non poterant, tamquam apex omnium eminebat. 13. uerum Constantinus id parui ducens, auulsam hanc molem sedibus suis nihilque committere in religionem recte existimans, si ablatum uno templo miraculum Romae sacraret, id est in templo mundi totius, iacere diu perpessus est, dum translationi pararentur utilia. quo conuecto per alueum Nili proiectoque Alexandriae, nauis amplitudinis antehac inusitatae aedificata est sub trecentis remigibus agitanda. 14. quibus ita prouisis digressoque uita principe memorato urgens effectus intepuit, tandemque sero inpositus naui per maria fluentaque Tibridis uelut pauentis ne, quod paene ignotus miserat Nilus, ipse parum sub meatus sui discrimine moenibus alumnis inferret, defertur in uicum Alexandri, tertio lapide ab urbe seiunctum. unde chamulcis inpositus tractusque lenius per Ostiensem portam piscinamque publicam Circo inlatus est maximo. 15. sola post haec restabat erectio, quae uix aut ne uix quidem sperabatur posse conpleri: digestisque *ad* perpendiculum altis trabibus, ut machinarum cerneres nemus, innectuntur uasti funes et longi ad speciem multiplicium liciorum caelum densitate nimia subtexentes. quibus conligatus mons ipse effigiatus scriptilibus

---

3 heliupolitam *V* 11 apes V^1 apex V^2P *20 principē *VP* 22 thybridis *V* *24 aluminis *VP* 29 digestisque ad perpendiculum *Haupt* idestisque periculum *VP* erectisque usque periculum *G*

elementis, paulatimque in arduum per inane protentus, diu pensilis, hominum milibus multis tamquam molendinarias rotantibus metas, cauea locatur in media eique sphaera superponitur ahenea aureis lamminis nitens, qua confestim ui ignis diuini contacta ideoque sublata facis imitamentum infigitur aereum, itidem auro imbracteatum uelut abundanti flamma candentis. 16. secutaeque aetates alios transtulerunt. quorum unus in Vaticano, alter in hortis Sallusti, duo in Augusti monumento erecti sunt. 17. qui autem notarum textus obelisco incisus est ueteri, quem uidemus in Circo, Hermapionis librum secuti interpretatum litteris subiecimus Graecis

ΑΡΧΗΝ ΑΠΟ ΤΟΥ ΝΟΤΙΟΥ ΔΙΕΡΜΗΝΕΥΜΕΝΑ ΕΧΕΙ ΣΤΙΧΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΤΑΔΕ

18. *Λέγει Ἥλιος βασιλεῖ Ῥαμέστῃ· δεδώρημαί σοι ἀνὰ πᾶσαν οἰκουμένην μετὰ χαρᾶς βασιλεύειν, ὃν Ἥλιος φιλεῖ. — [καὶ] Ἀπόλλων κρατερὸς φιλαλήθης υἱὸς Ἥρωνος, θεογέννητος κτιστὴς τῆς οἰκουμένης, ὃν Ἥλιος προέκρινεν, ἄλκιμος Ἄρεως βασιλεὺς Ῥαμέστης. ᾧ πᾶσα ὑποτέτακται ἡ γῆ μετὰ ἀλκῆς καὶ θάρσους. βασιλεὺς Ῥαμέστης Ἡλίου παῖς αἰωνόβιος.*

ΣΤΙΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

19. *Ἀπόλλων κρατερὸς ὁ ἑστὼς ἐπ᾽ ἀληθείας δεσπότης διαδήματος, τὴν Αἴγυπτον δοξάσας κεκτημένος, ὁ ἀγλαοποιήσας Ἡλίου πόλιν, καὶ κτίσας τὴν λοιπὴν*

---

1 in arduum per inane (?) *Eyssenh.* id per arduum inane *codd.* 3 molendarias *VPbga* 6 infigitur *Valesius* infigur *VP* 8 canentis *V*¹*P* candentis *V*² 14 *ἀπὸ G* ΑΤΙΟ *VAP* ΔΙЄΡΜΝΝCΥΜЄΝΑ *V* ΔΙΕΡΜΗΝΣΜΕΝΑ *A* ΔΙΕΡΜΝΗCΥΜΕΝΑ *P* *15 *στῖχος G* CΤΕΧΟC *VAP* 16 *λέγει O. Müller ἔστιν G* ΑЄΤЄΤ *VA* *Ἥλιος Valesius ἅ G* ΝλΙΟC *VA* ΝΜΟC *P* *βασιλεῖ G* ΒΑCΙΑΤ *VAP* *Ῥαμεστῇ G* ΡΑΝΑΕΣΤΗ *A* ΡΛ. ꞶΑЄCΤΗ *VP* *δεδωρήμεθα ὃν G* ΔЄΔωΡΗΜЄΑCΟΙ *VAP* 17 *πᾶσαν* ΠΑCΟΝ *P* ΠΑCΟΝ *V* ΝΑΣΟΝ *A* *οἰκουμένην G* ΟΝCΟ *VA* ΟΝω *P* 120,17—122,2 *om. VAP* (*lac.* 1½ *pag. V* ½ *pag. A* 2¼ *pag. P.*) *adsunt in G Graeca omnia desunt R rb βασιλεύειν, ὃν Zoega βασιλεύων G* 18 *καὶ del. O. Müller*

οἰκουμένην, καὶ πολυτιμήσας τοὺς ἐν Ἡλίου πόλει θεοὺς ἀνιδρυμένους, ὃν Ἥλιος φιλεῖ.

ΤΡΙΤΟΣ ΣΤΙΧΟΣ

20. *Ἀπόλλων κρατερὸς Ἡλίου παῖς παμφεγγής, ὃν Ἥλιος προέκρινεν καὶ Ἄρης ἄλκιμος ἐδωρήσατο. οὗ τὰ ἀγαθὰ ἐν παντὶ διαμένει καιρῷ. ὃν Ἄμμων ἀγαπᾷ, πληρώσας τὸν νέων τοῦ φοίνικος ἀγαθῶν. ᾧ οἱ θεοὶ ζωῆς χρόνον ἐδωρήσαντο.*

Ἀπόλλων κρατερὸς υἱὸς Ἥρωνος βασιλεὺς οἰκουμένης Ῥαμέστης, ὃς ἐφύλαξεν Αἴγυπτον τοὺς ἀλλοεθνεῖς νικήσας. ὃν Ἥλιος φιλεῖ. ᾧ πολὺν χρόνον ζωῆς ἐδωρήσαντο θεοί, δεσπότης οἰκουμένης Ῥαμέστης αἰωνόβιος.

ΑΛΛΟΣ ΣΤΙΧΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

21. *Ἥλιος θεὸς μέγας δεσπότης οὐρανοῦ. δεδώρημαί σοι βίον ἀπρόσκορον. Ἀπόλλων κρατερὸς κύριος διαδήματος ἀνείκαστος, ὃς τῶν θεῶν ἀνδριάντας ἀνέθηκεν ἐν τῇδε τῇ βασιλείᾳ, δεσπότης Αἰγύπτου, καὶ ἐκόσμησεν Ἡλίου πόλιν ὁμοίως καὶ αὐτὸν Ἥλιον δεσπότην οὐρανοῦ. συνετελεύτησεν ἔργον ἀγαθὸν Ἡλίου παῖς βασιλεὺς αἰωνόβιος.*

ΤΡΙΤΟΣ ΣΤΙΧΟΣ

22. *Ἥλιος θεὸς δεσπότης οὐρανοῦ Ῥαμέστῃ βασιλεῖ. δεδώρημαι τὸ κράτος καὶ τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν. ὃν Ἀπόλλων φιλαλήθης δεσπότης χρόνων καὶ Ἥφαιστος ὁ τῶν θεῶν πατὴρ προέκρινεν διὰ τὸν Ἄρεα. βασιλεὺς παγχαρὴς Ἡλίου παῖς, καὶ ὑπὸ Ἡλίου φιλούμενος.*

ΑΦΗΛΙΩΤΗΣ ΠΡΩΤΟΣ ΣΤΙΧΟΣ

23. *Ὁ ἀφ' Ἡλίου πόλεως μέγας θεὸς ἐνουράνιος Ἀπόλλων κρατερός, Ἥρωνος υἱός, ὃν Ἥλιος ἠγώγησεν, ὃν οἱ θεοὶ ἐτίμησαν, ὁ πάσης γῆς βασιλεύων, ὃν Ἥλιος προέκρινεν, ὁ ἄλκιμος διὰ τὸν Ἄρεα βασιλεύς, ὃν Ἀμ-*

---

6 κερῷ *G* 10 τοῦ ἄλλου ἔθνους *G* τοὺς ἀλλοεθνεῖς *Valesius* *17 ὃς τῶν θεῶν *O. Müller* ᾧ *G* 30 ἡρώγησεν *Gronouius*

μων φιλεῖ. καὶ ὁ παμφεγγὴς συγκρίνας αἰώνιον βασιλέα et reliqua.

5. 1. Datiano et Cereali consulibus cum uniuersa per Gallias studio cautiore disponerentur formidoque praeteritorum barbaricos hebetaret excursus, rex Persarum in confiniis agens adhuc gentium extimarum, iamque cum Chionitis et Gelanis omnium acerrimis bellatoribus pignore icto societatis rediturus ad sua, Tamsaporis scripta suscepit, pacem Romanum principem nuntiantis poscere precatiuam. 2. ideoque non nisi infirmato imperii robore temptari talia suspicatus latius semet extentans pacis amplectitur nomen et condiciones proposuit graues, missoque cum muneribus Narseo quodam legato litteras ad Constantium dedit nusquam a genuino fastu declinans, quarum hunc fuisse accepimus sensum:

3. 'Rex regum Sapor, particeps siderum, frater Solis et Lunae, Constantio Caesari fratri meo salutem plurimam dico.

Gaudeo tandemque mihi placet ad optimam uiam te reuertisse et incorruptum aequitatis agnouisse suffragium rebus ipsis expertum, pertinax alieni cupiditas quas aliquotiens ediderit strages. 4. quia igitur ueritatis oratio soluta esse debet et libera et celsiores fortunas idem loqui decet atque sentire, propositum meum in pauca conferam, reminiscens haec quae dicturus sum me saepius replicasse. 5. ad usque Strymona flumen et Macedonicos fines tenuisse maiores meos, antiquitates quoque uestrae testantur: haec me conuenit flagitare — ne sit adrogans, quod adfirmo — splendore uirtutumque insignium serie uetustis regibus antistantem. sed ubique mihi cordi est recta ratio, cui

---

3 cereali *Pbga* ceriali *V* 7 Halanis *A* 8 icto *GA* isto *VPb* 10 infirmato *G* firmato *VPba* 17 siuerum *VP* 18 caesari *VAP om. bg* 20 optimatem *V* optimantẽ *P* te uiam *transpos. bga* 24 oratio *bga* ratio *VP* 27 Strymona *bga* sermona *VP* 32 recta ratio *Erfurdt* recordatio *VPbga* moderatio *Valesius*

coalitus ab adulescentia prima nihil umquam paenitendum admisi. 6. ideoque Armeniam recuperare cum Mesopotamia debeo, auo meo conposita fraude praereptam. Illud apud nos numquam in acceptum feretur, quod adseritis uos exultantes nullo discrimine uirtutis ac doli prosperos omnes laudari debere bellorum euentus. 7. postremo si morem gerere suadenti uolueris recte, contemne partem exiguam semper luctificam et cruentam, ut cetera regas securus, prudenter reputans medellarum quoque artifices urere non numquam et secare et partes corporum amputare, ut reliquis uti liceat integris; hocque bestias factitare: quae cum aduertant cur maximo opere capiantur, illud propria sponte amittunt ut uiuere deinde possint inpauidae. 8. id sane pronuntio quod, si haec mea legatio redierit inrita, post tempus hiemalis quietis exemptum, uiribus totis accinctus, fortuna condicionumque aequitate spem successus secundi fundante uenire, quoad ratio siuerit, festinabo'.

9. His litteris diu libratis recto pectore, quod dicitur, considerateque responsum est hoc modo:

10. 'Victor terra marique Constantius semper Augustus fratri meo Sapori regi salutem plurimam dico.

Sospitati quidem tuae gratulor ut futurus, si uelis, amicus, cupiditatem uero semper indeflexam fusiusque uagantem uehementer insimulo. 11. Mesopotamiam poscis ut tuam perindeque Armeniam et suades integro corpori adimere membra quaedam, ut salus eius deinceps locetur in solido, quod infringendum est potius quam ulla consensione firmandum. accipe igitur ueritatem non obtectam praestigiis sed perspicuam nullisque minis inanibus perterrendam. 12. praefectus praetorio meus opinatus adgredi negotium publicae

---

4 in *om. G* feretur *Haupt* fretus *VAP* fuit *G* 16 inlita *VP* 17 aequitate *G* aetate aequitate *VAP* 22 semper Augustus *om. rbg* 28 eius *om. bg transpos. A* 29 infringendum *Haupt* infundendum *VP* refutandum *G* *31 obtactam *V* opertam *bg*

utilitati conducens cum duce tuo per quosdam ignobiles, me inconsulto, sermones conseruit super pace. non refutamus hanc nec repellimus: adsit modo cum decore et honestate nihil pudori nostro praereptura uel maiestati. 13. est enim absonum et insipiens cum gestarum rerum ordine placatae sint aurae inuidiae, *quae* nobis multipliciter inluserunt, cum deletis tyrannis totus orbis Romanus nobis obtemperat, ea prodere, quae contrusi in orientales angustias diu seruauimus inlibata. 14. cessent autem quaeso formidines quae nobis intentantur ex more, cum ambigi nequeat non inertia nos sed modestia pugnas interdum excepisse potius quam intulisse et nostra, quotiens lacessimur, fortissimo beneuolentiae spiritu defensare, id experiendo legendoque scientes in proeliis quibusdam raro rem titubasse Romanam, in summa uero bellorum numquam ad deteriora prolapsam'.

15. Hanc legationem nullo inpetrato remissam — nec enim effrenatae regis cupiditati responderi amplius quicquam potuit — post paucissimos dies secutus est Prosper comes et Spectatus tribunus et notarius itemque Eustathius Musoniano suggerente philosophus, ut opifex suadendi: imperatoris scripta perferentes et munera, enisuri apparatum interim Saporis arte quadam suspendere, *ut* supra humanum modum prouinciae munirentur arctoae.

6. 1. Inter quae ita ambigua Iuthungi Alamannorum pars Italicis conterminans tractibus obliti pacis et foederum, quae adepti sunt obsecrando, Raetias turbulente uastabant, adeo ut etiam oppidorum temptarent obsidia praeter solitum. 2. ad quos repellendos cum ualida manu missus Barbatio in locum Siluani pedi-

---

5 insipiens *Haupt* insidiens *VP* indecens *G* 6 explicate *G* *aurae *Haupt* aures *codd.* 6 quae *Haupt* quas *bga* inluserunt *P* (*coniecit Haupt*) *P* inluxerunt *V* 9 contrusi *Haupt* contra si *VPba* contracti *G* 17 deteriora *G* deteriorem *codd.* 25 ut *bga om. VP* 26 *pro* arctoae *fortasse scribendum* eoae 27 iuthiuntug^{i} *V* ut thiuntugi *P* Iuthiuntugi *G*

tum promotus magister, ignauus sed uerbis effusior, alacritate militum uehementer erecta prostrauit acerrime multos, ita ut exigua portio, quae periculi metu se dedit *in* fugam, aegre dilapsa lares suos non sine lacrimis reuiseret et lamentis. 3. huic pugnae Neuitta, postea consul, equestris praepositus turmae, et adfuisse et fortiter fecisse firmatur.

7. 1. Isdem diebus terrae motus horrendi per Macedoniam Asiamque et Pontum adsiduis pulsibus oppida multa concusserunt et montes. inter monumenta tamen multiformium aerumnarum eminuere Nicomediae clades, Bithyniae urbium matris, cuius ruinarum euentum uere breuiterque absoluam.

2. Primo lucis exortu diem nonum kal. Septembrium concreti nubium globi nigrantium laetam paulo ante caeli speciem confuderunt et amendato solis splendore nec contigua uel adposita cernebantur: ita oculorum obtutu praestricto humo inuolutus crassae caliginis squalor insedit. 3. dein uelut numine summo fatales contorquente manubias uentosque ab ipsis excitante cardinibus magnitudo furentium incubuit procellarum, cuius inpetu pulsorum auditus est montium gemitus et elisi litoris fragor, haecque secuti typhones atque presteres cum horrifico tremore terrarum ciuitatem et suburbana funditus euerterunt. 4. et quoniam adcliuitate collium aedes pleraeque deuehebantur, aliae super alias concidebant reclangentibus cunctis sonitu ruinarum inmenso. inter quae clamoribus uariis celsa culmina resultabant quaeritantium coniugium liberosque et siquid necessitudines artae constringunt. 5. post horam denique secundam, multo ante tertiam, aer iam sudus et liquidus latentes retexit funereas strages.

4 in *G om. VPba* lares *scripsi* res *codd.* 5 neuitta *AP* neuita *VG* 22 impetu *Pba* inpectu *V* *23 gemitus ƅ; *V* haecque secuti *A* haecque secum *V* aqueus cum *G* 26 adciuitate *VP* deuehebantur *scripsi* uehebantur *codd.* 30 constringit *G* necessitudines *Haupt* necessitudinis *codd.* 31 multo *codd.* non multo *Eyssenh.* 32 reliquidus *VP* trages *VP*

non nulli enim superruentium ruderum ui nimia constipati sub ipsis interiere ponderibus. quidam collo tenus aggeribus obruti cum superesse possent siqui iuuissent, auxiliorum inopia necabantur. alii lignorum extantium acuminibus fixi pendebant. 6. uno ictu caesi conplures, paulo ante homines, tunc promiscuae strages cadauerum cernebantur. quosdam domorum inclinata fastigia intrinsecus serabant intactos, angore et inedia consumendos. inter quos Aristaenetus affectatam recens dioecensin curans uicaria potestate, quam Constantius ad honorem uxoris Eusebiae Pietatem cognominarat, animam hoc casu cruciatam diutius exhalauit. 7. alii subita *ruinae* magnitudine oppressi, isdem adhuc molibus conteguntur. conlisis quidam capitibus uel umeris praesectis aut cruribus inter uitae mortisque confinia aliorum adiumenta paria perferentium inplorantes cum obtestatione magna deserebantur. 8. et superesse potuit aedium sacrarum et priuatarum hominumque pars maior, ni palantes abrupte flammarum ardores per quinque dies et noctes quicquid consumi poterat exussissent.

9. Adesse tempus existimo pauca dicere, quae de terrae pulsibus coniectura ueteres conlegerunt. ad ipsius enim ueritatis arcana non modo haec nostra uulgaris inscitia, sed ne sempiterna quidem lucubrationibus longis nondum exhausta physicorum iurgia penetrarunt. 10. unde et in ritualibus et pontificiis obtemperantibus sacerdotiis cauetur, ne alio deo pro alio nominato, cum, qui eorum terram concutiat sit in abstruso, piacula committantur. 11. accidunt autem, ut opiniones aestimant, inter quas Aristoteles aestuat et laborat, aut in cauernis minutis terrarum, quas Graece

---

*1 super rudientium *VP* 4 iubuisset *V* 7 uidebantur *rbg* 8 serabant *Haupt* serebant *VP* 11 pietatis eo *VP* 13 ruinae *uulgo cm. VPbga* 20 quinque *scripsi* (V *pro* L) quinquaginta *bga* L *VP* 27 obtemperantibus *P* obtemperantur obtemperantibus *V* obseruatur obtemperantibus *Valesius ex cod. Reg.* 28 cauetur *A* caute *VPb* cautum *G*

σύριγγας appellamus, inpulsu crebriore aquis undabundis: aut certe, ut Anaxagoras adfirmat, uentorum ui subeuntium ima terrarum: qui cum soliditatibus concrustatis inciderint, eruptiones nullas reperientes, eas partes soli conuibrant, quas subrepserint umidi. unde plerumque obseruatur terra tremente uentorum apud nos spiramina nulla sentiri, quod in ultimis eius secessibus occupantur. 12. Anaximander ait arescentem nimia aestuum siccitate aut post madores imbrium terram rimas pandere grandiores, quas penetrat supernus aer uiolentus et nimius, ac per eas uehementi spiritu quassatam cieri propriis sedibus. qua de causa terrores huius modi uaporatis temporibus aut nimia aquarum caelestium superfusione contingunt. ideoque Neptunum umentis substantiae potestatem Ennosigaeon et Sisichthona poetae ueteres et theologi nuncuparunt.

13. Fiunt autem terrarum motus modis quattuor. aut enim brasmatiae sunt, qui humum intus suscitantes sursum propellunt inmanissimas moles, ut in Asia Delos emersit et Hiera et Anaphe et Rhodus, Ophiusa et Pelagia prioribus saeculis dictitata, aureo quondam imbri perfusa, et Eleusina in Boeotia et apud Tyrrenos Vulcanus insulaeque plures; aut climatiae qui limes ruentes et obliqui urbes aedificia montesque conplanant; aut chasmatiae qui grandiore motu patefactis subito uoratrinis terrarum partes absorbent, ut in Atlantico mari Europaeo orbe spatiosior insula et in Crisaeo sinu Helice et Bura et in Ciminia Italiae parte oppidum Saccumum ad Erebi profundos hiatus abactae aeternis tenebris occultantur. 14. inter haec tria genera terrae motuum mycematiae sonitu audiuntur minaci cum dissolutis elementa conpagibus ultro

5 *fort scr.* tumidi (*sc.* soli) 7 eius *VA om. Pbg* 8 Anaaximenes *A* ait *bga* ut *VP* 13 tremores *Lindenbr.* 16 sisichona *VP* 18 intus *G* itus *V*[1] molestus *V*[2]*P* imitus *Haupt* 20 anae pethrodus *V* anae pettrodus *P* 22 Eleusina *A* eleusin *VGP* 27 atlantico *P* adantico *V* 28 sinu *om. bg* burra *VP* 29 adherebi *G* ad hebi *VP*

adsiliunt uel relabuntur concidentibus terris. tunc enim necesse est uelut taurinis reboare mugitibus fragores fremitusque terrenos. sed hinc ad exorsa.

8. 1. At Caesar hiemem apud Parisios agens Alamannos praeuenire studio maturabat ingenti, nondum in unum coactos sed *in* insaniam post Argentoratum audaces omnes et saeuos, operiensque Iulium mensem, unde sumunt Gallicani procinctus exordia, diutius angebatur. nec enim egredi poterat antequam ex Aquitania aestatis remissione solutis frigoribus et pruinis ueheretur annona. 2. sed ut est difficultatum paene omnium diligens ratio uictrix, multa mente uersans et uaria id tandem repperit solum, ut anni maturitate non exspectata barbaris occurreret insperatus firmatoque consilio XX dierum frumentum ex eo, quod erat in sedibus consumendum, ad usus diuturnitatem excoctum bucelatum, ut uulgo appellant, umeris inposuit libentium militum, hocque subsidio fretus secundis, ut ante, auspiciis profectus est, intra mensem quintum uel sextum duas expeditiones consummari posse urgentes et necessarias arbitratus. 3. quibus paratis petit primos omnium Francos, eos uidelicet quos consuetudo Salios appellauit, ausos olim in Romano solo apud Toxiandriam locum habitacula sibi figere praelicenter. cui cum Tungros uenisset, occurrit legatio praedictorum, opinantium reperiri imperatorem etiam tum in hibernis, pacem sub hac lege praetendens ut quiescentes eos tamquam in suis nec lacesseret quisquam nec uexaret. hos legatos negotio plene digesto oppositaque condicionum perplexitate ut in isdem tractibus moraturus, dum redeunt, muneratos absoluit. 4. dictoque citius secutus profectos Seuero duce misso per ripam subito cunctos adgressus tamquam fulminis turbo perculsit iamque precantes potius quam resi-

1 concidentibus *scripsi* considentibus *codd.* 6 in *om. VPb* ad *A* 8 agebantur *VP* 13 tandem *A* tantum *VPbg* 17 bucelatum *P* bucclatum *V*

stentes in oportunam clementiae partem effectu uictoriae flexo dedentes se cum opibus liberisque suscepit. 5. Chamauos itidem ausos similia adortus eadem celeritate partim cecidit partim acriter repugnantes uiuosque captos conpegit in uincula, alios praecipiti fuga trepidantes ad sua, ne militem spatio longo defatigaret, abire interim permisit innocuos, quorum legatis paulo postea missis precatum consultumque rebus suis humi prostratis sub obtutibus eius pacem hoc tribuit pacto ut ad sua redirent incolumes.

9. 1. Cunctis igitur ex uoto currentibus studio peruigili properans modis omnibus utilitatem fundare prouinciarum, munimenta tria recta serie superciliis inposita fluminis Mosae, subuersa dudum obstinatione barbarica reparare pro tempore cogitabat, et ilico sunt instaurata procinctu paulisper omisso. 2. atque ut consilium prudens celeritas faceret tutum, ex annona decem dierum et septem, quam *in* expeditionem pergens uehebat ceruicibus miles, portionem subtractam in isdem condidit castris sperans ex Chamauorum segetibus id suppleri posse quod ablatum est. 3. longe autem aliter accidit. frugibus enim nondum etiam maturis miles, expensis quae portabat, nusquam reperiens uictus, extrema minitans Iulianum conpellationibus incessebat et probris, Asianum appellans Graeculum et fallacem et specie sapientiae stolidum. utque inueniri solent quidam inter armatos uerborum uolubilitate conspicui, haec et similia multa strepebant: 4. 'quo trahimur spe meliorum abolita, olim quidem dura et perpessu asperrima per niues tolerantes et acumina crudelium pruinarum? sed nunc — pro nefas — cum ultimis hostium fatis instamus, fame, ignauissimo mortis genere tabescentes. 5. et nequi nos turbarum existimet concitores, pro uita loqui sola testa-

*3 ausus *VP* 9 eius *om. b* *11 ex *GA* rex *VP om. b* 16 atque *bga* utque *VP* 18 in *G* ad *A om VPb* 27 uolubilitate *Pbga* uoluptilitate *V* 32 fatis *G* factis *VPba* 34 loqui *G* liqui *VP*

mur, non aurum neque argentum petentes, quae olim nec contrectare potuimus nec uidere, ita nobis negata uelut contra rem publicam tot suscepisse labores et pericula confutatis'. 6. et erat ratio iusta querellarum. inter tot enim rerum probabilium cursus articulosque necessitatum ancipites sudoribus Gallicanis miles exhaustus nec donatiuum meruit nec stipendium iam inde ut Iulianus illo est missus, ea re quod nec ipsi quod daret suppetere poterat usquam nec Constantius erogari more solito permittebat. 7. hocque exinde claruit fraude potius quam tenacitate committi quod, cum idem Caesar petenti ex usu gregario cuidam ut barbas detonderet, dedisset aliquid uile, contumeliosis calumniis adpetitus est a Gaudentio tunc notario ad explorandos eius actus diu morato per Gallias, quem postea ipse interfici iussit, ut loco monstrabitur conpetenti.

10. 1. Lenito tandem tumultu non sine blanditiarum genere uario contextoque nauali ponte Rheno transito terris Alamannorum calcatis Seuerus magister equitum bellicosus ante haec et industrius repente conmarcuit. 2. et qui saepe uniuersos ad fortiter faciendum hortabatur et singulos, tunc dissuasor pugnandi contemptus uidebatur et timidus mortem fortasse metuens aduentantem, ut in Tageticis libris legitur *et* Vegonicis fulmine mox tangendos adeo hebetari ut nec tonitrum nec maiores aliquos possint audire fragores. et iter ignauiter egerat praeter solitum, ut ductores uiarum praeeuntes alacri gradu ultima minitando terreret, ni omnes conspirantes in unum se loca penitus ignorare firmarent. qui interdicti metuentes auctoritatem nusquam deinde sunt progressi.

---

1 petentes *G* poteritis *VPba* 5 inter — rerum *add.* V^m 6 exhaustus *om. Pbg* *7 ***iam (*fuit* Neciam) 15 eius *om Pbga* *16 iussit ut *G* iusserat (*om.* ut) *VPba* 25 Tageticis *Valesius* tagetinicis *VP* Tagetis Tusci *bga* *post* legitur *repet.* fortasse metuens aduentantem *VP* et *inserui om. codd.* uegonicis *VPba restituit Kiessling* Veiouis *G* 26 tonitrum *bga* toresnitrum *VP* 28 egerat *G* regerat *VP* *ut *om. Eyssenh.*

3. Inter has tamen moras Alamannorum rex Suomarius ultro cum suis inprouisus occurrit, ferox ante saeuiensque in damna Romana sed tum lucrum existimans insperatum, si propria retinere permitteretur. et quia uultus incessusque supplicem indicabat, susceptus bonoque animo esse iussus et placido, nihil arbitrio suo relinquens pacem genibus curuatis orauit. 4. et eam cum concessione praeteritorum sub hac meruit lege, ut captiuos redderet nostros et, quotiens sit necesse, militibus alimenta praeberet, susceptorum uilium more securitates accipiens pro inlatis: quas si non ostendisset in tempore, sciret se rursus eadem fatigandum.

5. Quod ita recte dispositum est inpraepedite conpletum. Hortari nomine petendus erat regis alterius pagus et quia nihil uidebatur deesse praeter ductores, Nesticae tribuno Scutariorum et Chariettoni uiro fortitudinis mirae imperauerat Caesar, ut magna quaesitum industria conprehensumque offerrent sibi captiuum, et correptus uelociter adulescens ducitur Alamannus pacto obtinendae salutis pollicitus itinera se monstrarum. 6. hoc progresso secutus exercitus celsarum arborum obsistente concaede ire protinus uetabatur. Verum per circuitus longos et flexuosos uentum est tandem ad loca; et ira quisque percitus armatorum urebat agros, pecora diripiebat et homines, resistentesque sine ulla parsimonia contruncabat. 7. his malis perculsus rex cum multiplices legiones, uicorumque reliquias cerneret exustorum, ultimas fortunarum iacturas adesse iam contemplatus orauit ipse quoque ueniam, facturum se imperanda iurandi exsecratione restituere uniuersos promisit: id enim cura agebatur

1 Suomarius *GA* sumoarius *VPb* 3 damnas *VP* 7 orabit *VP* orabat *bga* *12 eadem *Eyssenh.* ea de *VPbga* 17 Charietoni *Eyssenh.* 22 praegresso *G* progresso *VPba* 23 congerie *bg* 24 flexuosos *G* flexudissos *VP* 25 armatorum *G* armorum *VPba* 28 legiones *Hadr. Valesius* regiones *VPbga* regionis *Henr. Valesius*

inpensiore: detentisque plurimis reddidit paucos. 8. quo cognito ad indignationem iustam Iulianus erectus, cum munerandus uenisset ex more, quattuor comites eius, quorum ope et fide maxime nitebatur, non ante absoluit, dum omnes rediere captiui. 9. ad colloquium tandem accitus a Caesare trementibus oculis adorato uictorisque superatus aspectu condicione difficili premebatur, hac scilicet ut, quoniam consentaneum erat post tot secundos euentus ciuitates quoque reparari ui barbarorum excisas, carpenta et materias ex opibus suis suorumque praeberet: et haec pollicitus inprecatusque si perfidum quicquam egisset, luenda sibi cruore supplicia, ad propria remeare permissus est. annonam enim transferre, ita ut Suomarius, ea re conpelli non potuit, quod ad internicionem regione eius uastata nihil inueniri poterat quod daretur.

10. Ita reges illi tumentes quondam inmaniter rapinisque ditescere adsueti nostrorum Romanae potentiae iugo subdidere colla iam domita et uelut inter tributarios nati et educati obsecundabant imperiis ingrauate. quibus hoc modo peractis disperso per stationes milite consuetas ad hiberna regressus est Caesar.

11. 1. Haec cum in comitatu Constantii subinde noscerentur — erat enim necesse tamquam apparitorem Caesarem super omnibus gestis ad Augusti referre scientiam — omnes qui plus poterant in palatio, adulandi professores iam docti recte consulta prospereque conpleta uertebant in deridiculum: talia sine modo strepentes insulse 'in odium uenit cum uictoriis suis capella, non homo' ut hirsutum Iulianum carpentes appellantesque loquacem talpam et purpuratam simiam et litterionem Graecum: et his congruentia plurima aeque ut tintinnabula principi resonantes,

1 detensisq; *V* decentisque *P* 3 eius *om. Pbga* 6 tandem *scripsi* tamen *codd.* 12 luenda *G* iubenda *VPba* 24 apparitorem *VAP om. rbg* 27 professores *in marg.*: scientiā om̄s qui plus poterant in palatio adulandi professores *add.* *V*[2] 33 aeque ut tintinnabula *R. Unger* atque utinnacula *VP*

audire haec taliaque gestienti, uirtutes eius obruere uerbis inpudentibus conabantur ut segnem incessentes et timidum et umbratilem gestaque secus uerbis comptioribus exornantem: quod non tunc primitus accidit. 2. namque ut solet amplissima quaeque gloria obiecta esse semper inuidiae, legimus in ueteres quoque magnificos duces uitia criminaque, etiam si inueniri non poterant, finxisse malignitatem spectatissimis actibus eorum offensam. 3. ut Cimonem Miltiadis filium insimulatum .... saepe ante et prope Eurymedonta Pamphylium flumen Persarum populum deleuit innumerum coegitque gentem insolentia semper elatam obsecrare suppliciter pacem: Aemilianum itidem Scipionem ut somniculosum aemulorum incusari maliuolentia, cuius inpetrabili uigilantia obstinatae in perniciem Romae duae sunt potentissimae urbes excisae. 4. nec non etiam in Pompeium obtrectatores iniqui multa scrutantes cum nihil unde uituperari deberet inueniretur, duo haec obseruarunt ludibriosa et inrita: quod genuino quodam more caput digito uno scalpebat, quodque aliquandiu tegendi ulceris causa deformis fasciola candida crus colligabat: quorum alterum factitare ut dissolutum, alterum ut nouarum rerum cupidum adserebant: nihil interesse oblatrantes argumento subfrigido quam partem corporis redimiret regiae maiestatis insigni: eum uirum, quo nec fortior nec cautior quisquam patriae fuit, ut documenta praeclara testantur.

5. Dum haec ita aguntur, Romae Artemius curans uicariam praefecturam pro Basso quoque agebat, qui recens promotus urbi praefectus fatali decesserat sorte. cuius administratio seditiones perpessa est tur-

---

6 quoque *VAP* naturaque *bg* 10 *lac. indicaui fort. unius uersiculi* (*40—45 litt.*) intemperantiae qui *uulgo;* saepe ante et *VP* saepe ante qui *bga* 12 sem relatam *VP* regis elatam *bga* *16 sunt *transpos. Eyssenh.* 22 colligabat [- rat *A*] *GA* collibatam *V* colligatum *P* 26 nec cautior *Pbga* necanta⟨u⟩tior *V* nec amantior *Haupt* 28 Romae *GA* promae *VPb*

bulentas nec memorabile quicquam habuit quod narrari sit dignum.

12. 1. Augusto inter haec quiescenti per hiemem apud Sirmium indicabant nuntii graues et crebri permixtos Sarmatas et Quados uicinitate et similitudine morum armaturaeque concordes Pannonias Moesiarumque alteram cuneis incursare dispersis. 2. quibus ad latrocinia magis quam aperto habilibus Marti hastae sunt longiores et loricae ex cornibus rasis et laeuigatis, plumarum specie linteis indumentis innexae: equorumque plurimi ex usu castrati, ne aut feminarum uisu exagitati raptentur aut in subsidiis ferocientes prodant hinnitu densiore uectores. 3. et per spatia discurrunt amplissima sequentes alios uel ipsi terga uertentes, insidendo uelocibus equis et morigeris trahentesque singulos, interdum et binos, uti permutatio uires foueat iumentorum uigorque otio integretur alterno.

4. Aequinoctio itaque temporis uerni confecto imperator coacta militum ualida manu, ductu laetioris fortunae profectus cum ad locum aptissimum peruenisset, flumen Histrum exundantem, pruinarum iam resoluta congerie, super nauium foros ponte contexto transgressus populandis barbarorum incubuit terris. qui itinere festinato praeuenti cateruasque bellatoris exercitus iugulis suis imminere cernentes, quem nondum per anni tempus colligi posse rebantur, nec spirare ausi nec stare, sed uitantes exitium insperatum semet omnes effuderunt in fugam. 5. stratisque plurimis, quorum gressus uinxerat timor, hi, quos exemit celeritas morti, inter latebrosas conualles montium occultati uidebant patriam ferro pereuntem, quam uindicassent profecto, si uigore, quo discesserant, restitissent. 6. gerebantur haec in ea parte Sarmatiae,

7 atalarocinia *V*[1] ad latrocinia *V*[3]*P* 12 raptentur *GP* reptentur *V* captentur *ba* 14 aliis *VP* 30 hi *A* his *VP* ii *bg*

quae secundam prospectat Pannoniam, parique fortitudine contra Valeriam opes barbaras urendo rapiendoque occurrentia militaris turbo uastabat. 7. cuius cladis inmensitate permoti posthabito latendi consilio Sarmatae petendae specie pacis agmine tripertito agentes securius nostros adgredi cogitarunt: *ut* nec expedire tela nec uim uulnerum declinare, nec, quod est in rebus artissimis ultimum, uerti possent in fugam. 8. aderant autem ilico Sarmatis periculorum Quadi participes, qui noxarum saepe socii fuerant indiscreti: sed ne eos quidem prompta iuuit audacia in discrimina ruentes aperta. 9. caesis enim conpluribus pars, quae potuit superesse, per notos calles euasit: quo euentu uires et animos incitante iunctis densius cuneis ad Quadorum regna properabat exercitus, qui ex praeterito casu inpendentia formidantes rogaturi suppliciter pacem, fidentes ad principis uenere conspectum erga haec *et* similia lenioris, dictoque die statuendis condicionibus, [modo] Zizais quoque etiam tum regalis, haud parui corporis iuuenis ordines Sarmatarum more certaminis instruxit ad preces; uisoque imperatore abiectis armis pectore toto procubuit exanimis stratus. et amisso uocis officio prae timore, tum cum orare deberet maiorem misericordiam mouit conatus aliquotiens parumque inpediente singultu permissus explicare quae poscebat. 10. recreatus denique tandem iussusque exsurgere, genibus nixus, usu linguae recuperato concessionem delictorum sibi tribui supplicauit et ueniam, eoque ad precandum admissa multitudo, cuius ora formido muta claudebat, periculo adhuc praestantioris ambiguo, ubi ille solo iussus attolli orandi signum exspectantibus diu monstrauit, omnes

*2 c̃c (= contra *G*) *V* esse (= ēe) *P* uerendo *VPb* ferendo *G* 5 tripertito *Pbga* tipertito *V* 6 ut *A om. codd. lac. indic. Langen* 7 declinarent *VP* 8 arctissimis *GA* altissimis *VPb* possent *VAP* posse *G om. b* 9 Quadi *G* qua *VP* 13 calles *scripsi* colles *codd.* 18 et *G om. codd.* 19 modo *del. uulgo lac. indic. Eyssenh.* 20 haud parui *G* apud ui *VP*

clipeis telisque proiectis manus precibus dederunt plura excogitantes ut uincerent humilitate supplicandi regalem. 11. duxerat potior cum ceteris Sarmatis etiam Rumonem et Zinafrum et Fragiledum subregulos plurimosque optimates cum inpetrandi spe similia petituros. qui, licet elati gaudio salutis indultae, condicionum sarcina conpensare inimice facta pollicebantur seque cum facultatibus et liberis et coniugibus terrarumque suarum ambitu Romanae potentiae libenter offerrebant, praeualuit tamen aequitati iuncta benignitas iussique obtinere sedes inpauidi nostros reddidere captiuos. duxeruntque obsides postulatos et obedire praeceptis deinde promptissime spoponderunt. 12. hortante hoc exemplo clementiae aduolarunt regales cum suis omnibus. Araharius et Vsafer inter optimates excellentes, agminum gentilium duces, quorum alter Transiugitanorum Quadorumque parti, alter quibusdam Sarmatis praeerat locorum confiniis et feritate iunctissimis: quorum plebem arcuit imperator, ne ferire foedera simulans in arma repente consurgeret; discreto consortio pro Sarmatis obsecrantes iussit paulisper abscedere dum Araharii et Quadorum negotium spectaretur. 13. qui cum reorum ritu oblati, stantes curuatis corporibus facinora grauia purgare non possent, ultimae sortis infortunia metuentes dederunt obsides imperatos, numquam antea pignora foederis exhibere conpulsi. 14. his ex aequo bonoque conpositis Vsafer in preces admissus est Arahario pertinaciter obstrepente firmanteque pacem, quam ipse meruit, ei quoque debere proficere ut participi licet inferiori et obtemperare suis imperiis consueto. 15. uerum quaestione discussa, aliena potestate eripi Sarmatae iussi ut semper Romanorum clientes offerre obsides quietis

3 potior *GA* patior *VPb* 5 spe *G* spe con(-similia *A* specie *VPb* 10 offerrent *codd.* 16 excellentes *bga* excellens *VP* 17 transfugitanorum *VPb* 19 arcuit *G* acrius *VPba* ueritus *Valesius* 22 Arabarii (*sic semper*) *G* barbarii *V* barbarum *P* 23 reorum *Lindenbr.* eorum *codd.* 29 obstrepentes *VP*

uincula conseruandae gratanter amplexi sunt. 16. ingerebat autem se post haec maximus numerus cateruarum confluentium nationum et regum, suspendi a iugulis suis gladios obsecrantium postquam Araharium inpune conpererant abscessisse: et pari modo ipsi quoque adepti pacem, quam poscebant, accitos ex intimis regnis procerum filios obsidatus sorte opinione celerius obtulerunt itidemque captiuos, ut placuerat, nostros, quos haut minore gemitu perdidere quam suos.

17. Quibus ordinatis translata est in Sarmatas cura miseratione dignos potius quam simultate: quibus incredibile quantum prosperitatis haec attulit causa: ut uerum illud aestimaretur, quod opinantur quidam, fatum uinci principis potestate uel fieri. 18. potentes olim ac nobiles erant huius indigenae regni, sed coniuratio clandestina seruos armauit in facinus. atque ut barbaris esse omne ius in uiribus adsueuit, uicerunt dominos ferocia pares sed numero praeminentes. 19. qui confundente metu consilia ad Victohalos discretos longius confugerunt, obsequi defensoribus ut in malis optabile quam seruire suis mancipiis arbitrati: quae deplorantes post impetratam ueniam recepti in fidem poscebant praesidia libertati eosque iniquitate rei permotus inspectante omni exercitu conuocatos adlocutus uerbis mollioribus imperator nulli nisi sibi ducibusque Romanis parere praecepit. 20. atque ut restitutio libertatis haberet dignitatis augmentum, Zizaim regem isdem praefecit, conspicuae fortunae tum insignibus aptum profecto, ut res docuit, et fidelem, nec discedere quisquam post haec gloriose gesta permissus est antequam, ut placuerat, remearent nostri captiui. 21. his in barbarico gestis Bregetionem castra commota sunt, ut etiam ibi

5 conpererat *VP* 7 regnis *scripsi* regni *codd.* 13 prosperitatis *G* in prosperitatis *VP* inde prosperitatis *A* 16 ag *VP* 21 Victobalos *bga* 22 seruire suis *G* seruitute *VPb* 27 parere *GA* parcere *VPb*

belli Quadorum reliquias circa illos agitantium tractus lacrimae uel sanguis extingueret. quorum regalis Vitrodorus Viduari filius regis et Agilimundus subregulus aliique optimates et iudices uariis populis praesidentes uiso exercitu in gremio regni solique genitalis sub gressibus iacuere militum et adepti ueniam iussa fecerunt, sobolemque suam obsidatus pignore ut obsecuturi condicionibus inpositis tradiderunt eductisque mucronibus, *quos* pro numinibus colunt, iurauere se permansuros in fide.

13. 1. His, ut narratum est, secundo finitis euentu ad Limigantes Sarmatas seruos ocius signa transferri utilitas publica flagitabat, quos erat admodum nefas inpune multa et nefaria perpetrasse. nam uelut obliti priorum tunc erumpentibus Liberis ipsi quoque tempus aptissimum nancti limitem perrupere Romanum, ad hanc solam fraudem dominis suis hostibusque concordes. 2. deliberatum est tamen id quoque lenius uindicari quam criminum magnitudo poscebat, hactenus ultione porrecta, ut ad longinqua translati amitterent copiam nostra uexandi, quos pericula formidare monebat scelerum conscientia diutius conmissorum. 3. ideoque in se pugnae molem suspicati uertendam dolos parabant et ferrum et preces. uerum aspectu primo exercitus tamquam fulminis ictu perculsi ultimaque cogitantes, uitam precati, tributum annuum delectumque ualidae iuuentutis et seruitium spoponderunt, abnuere parati si iuberentur aliorsum migrare ut gestibus indicabant et uultibus, locorum confisi praesidio, ubi lares post exactos dominos fixere securi. 4. has enim terras Parthiscus inruens obliquatis meatibus Histro miscetur. sed dum solus licentius fluit, spatia longa et lata sensim praeterlabens et ea coartans prope exitum in angustias, accolas ab impetu

---

9 quos *bga om. VP* 12 ocyus *bga* socius *VP* 26 praecanti *VP* dilectumque *V* 28 paratis *V* 29 uoltibus *VP* 30 *post* exactos *inser.* inde *bga* 33 cohortans *VP* coarctans *bga*

Romanorum alueo Danubii defendit, a barbaricis uero excursibus suo tutos praestat obstaculo, ubi pleraque umidioris soli natura et incrementis fluminum redundantia stagnosa sunt et referta salicibus ideoque inuia nisi perquam gnaris: et super his insularem anfractum aditu Parthisci paene contiguum amnis potior ambiens terrae consortio separauit. 5. hortante igitur principe cum genuino fastu ad citeriorem uenere fluminis ripam, ut exitus docuit, non iussa facturi sed ne uiderentur militis praesentiam formidasse, stabantque contumaciter, ideoque propinquasse monstrantes ut iubenda repudiarent. 6. quae imperator accidere posse contemplans in agmina plurima clam distributo exercitu celeritate uolucri migrantes intra suorum acies clausit. stansque in aggere celsiore cum paucis et stipatorum praesidio tectus eos, ne ferocirent, lenius admonebat. 7. sed fluctuantes ambiguitate mentium in diuersa rapiebantur et furori mixta uersutia temptabant cum precibus proelium uicinumque sibi in nostros parantes excursum proiecere consulto longius scuta, ut ad ea recuperanda sensim progressi sine ullo fraudis indicio spatia furarentur.

8. Iamque uergente in uesperum die cum moras rumpere lux moneret excedens, erectis uexillis in eos igneo miles impetu ferebatur. qui conferti acieque densiore contracta aduersus ipsum principem stantem, ut dictum est, altius omnem impetum contulerunt eum oculis incessentes et uocibus truculentis. 9. cuius furoris amentiam exercitus ira ferre non potuit eosque imperatori, ut dictum est, acriter imminentes desinente in angustum fronte, quem habitum caput porci simplicitas militaris appellat, impetu disiecit ardenti, et dextra pedites cateruas peditum obtruncabant, equites laeua equitum se turmis agilibus infuderunt. 10. co-

---

7 separauit *bga* sperauit *VP* 8 uenere *GA* uenire *VPb* 14 suorum *VAP* uallum *bg* 20 proiecere *A* proiicere *Pbg* proicere *V* 28 incessentibus *bga*

hors praetoria ex aduerso Augustum cautius stipans resistentium pectora moxque terga fugientium incidebat et cadentes insuperabili contumacia barbari non tam mortem dolere quam nostrorum laetitiam horrendo stridore monstrabant, et iacentes absque mortuis plurimi succisis poplitibus ideoque adempto fugiendi subsidio, alii dexteris amputatis, non nulli ferro quidem intacti sed superruentium conlisi ponderibus cruciatus alto silentio perferebant. 11. nec eorum quisquam inter diuersa supplicia ueniam petit aut ferrum proiecit aut exorauit celerem mortem, sed arma iugiter retinentes licet adflicti minus criminis aestimabant alienis uiribus potius quam conscientiae suae iudicio uinci: mussantesque audiebantur interdum, fortunae non meriti fuisse quod euenit. ita in semihorae curriculo discrimine proeliorum emenso tot procubuere subito barbari ut pugnam fuisse sola uictoria declararet.

12. Vix dum populis hostilibus stratis gregatim peremptorum necessitudines ducebantur humilibus extractae tuguriis aetatis sexusque promiscui et fastu uitae prioris abolito ad infimitatem obsequiorum uenere seruilium, et exiguo temporis interuallo decurso caesorum aggeres et captiuorum agmina cernebantur. 13. incitante itaque feruore certaminum fructuque uincendi consurrectum est in perniciem eorum, qui deseruere proelia, uel in tuguriis latitantes occultabantur. hos, cum ad loca uenisset auidus barbarici sanguinis miles, disiectis culmis leuibus obtruncabat nec quemquam casa uel trabibus conpacta firmissimis periculo mortis extraxit. 14. denique cum inflammarentur omnia nullusque latere iam posset, cunctis

4 tam suam mortem *C. F. W. Müller* dolore *V* 7 subsidio — 8 sed *om. rb* 8 superuenientium *bg* 16 procubuere V^3 *Pbga* proculq; ere V^1 17 solam uictoriam eo *Langen* 23 exiguo *Pbga* texiguo *V* 24 caesorum *bga* caesarum *VP* 29 culmis V^2P culminis V^1 31 extraxit *GP* exstruxit *V* 32 nonnullusque *VPbg*

uitae praesidiis circumcisis, aut obstinate igni peribat absumptus, aut incendium uitans egressusque uno supplicio declinato ferro sternebatur hostili. 15. fugientes tamen aliqui tela incendiorumque magnitudinem amnis uicini se conmisere gurgitibus, peritia nandi ripas ulteriores occupare posse sperantes, quorum plerique summersi necati sunt, alii iaculis periere confixi adeo ut abunde cruore diffuso meatus fluminis spumaret immensi: ita per elementum utrumque Sarmatas uincentium ira uirtusque deleuit.

16. Placuerat igitur post hunc rerum ordinem cunctis adimi spem omnem uitaeque solacium. et post lares incensos raptasque familias nauigia iussa sunt colligi ad indagandos, quos a nostrorum acie ulterior discreuerat ripa. 17. statimque ne alacritas intepesceret pugnatorum, inpositi lintribus per abdita ducti uelites expediti occuparunt latibula Sarmatarum, quos repentinus fefellit aspectus, gentiles lembos et nota remigia conspicantes. 18. ubi uero procul micantibus telis, quod uerebantur propinquare senserunt, ad suffugia locorum palustrium *se* contulerunt eosque secutus infestius miles caesis plurimis ibi uictoriam repperit, ubi nec caute posse consistere nec audere aliquid credebatur. 19. post absumptos paene diffusosque Amicenses petiti sunt sine mora Picenses, ita ex regionibus appellati conterminis: quos tutiores fecere sociorum aerumnae rumorum adsiduitate conpertae. ad quos opprimendos — erat enim arduum sequi per diuersa conspersos inprudentia uiarum arcente — Taifalorum auxilium et Liberorum adaeque Sarmatarum adsumptum est. 20. cumque auxiliorum agmina locorum ratio separaret, tractus contiguos Moesiae sibi miles elegit, Taifali proxima suis sedibus obtinebant, Liberi terras occupauerant e regione sibi oppositas.

---

5 conmisce(s)re *V* conmiscere *P* 7 confixis *VP* 9 imens *VP* tumens *bga* *14 quos *GA* eos *VPb* 17 uelites *A* uel iter *VPbg* sarmantarum *V* 21 se *G om. codd.* 25 pitenses *P* 30 adaeque *Pbg* ataeque *V* 34 oppositasque *VP*

21. Limigantes territi subactorum exemplis et prostratorum diu haesitabant ambiguis mentibus, utrum oppeterent an rogarent, cum utriusque rei suppeterent documenta non leuia. uicit tamen ad ultimum coetu seniorum urgente dedendi se consilium. uariaeque palmae uictoriarum accessit eorum quoque supplicatio, qui armis libertatem inuaserant, et reliqui eorum cum precibus, ut superatos et inbelles dominos aspernati fortioribus uisis inclinauere ceruices. 22. accepta itaque publica fide, deserto montium propugnaculo ad castra Romana conuolauit eorum pars maior diffusa per spatia ampla camporum cum parentibus et natis atque coniugibus opumque uilitate, quam eis celeritatis ratio furari permisit. 23. et qui animas amittere potius quam cogi solum uertere putabantur, dum licentem amentiam libertatem existimarent, parere imperiis et sedes alias suscipere sunt adsensi tranquillas et fidas, ut nec bellis uexari nec mutari seditionibus possint. isdemque ex sententia, ut credebatur, acceptis quieuere paulisper, post feritate natiua in exitiale scelus erecti, ut congruo docebitur textu.

24. Hoc rerum prospero currente successu tutela Illyrico conpetens gemina est ratione firmata, cuius negotii duplicem magnitudinem imperator adgressus utramque perfecit. infidis .... exules populos licet mobilitate suppares, acturos tamen paulo uerecundius, tandem reductos in auitis sedibus conlocauit. isdemque ad gratiae cumulum non ignobilem quempiam regem sed quem ipsi antea sibi praefecere, regalem inposuit, bonis animi corporisque praestantem. 25. tali textu recte factorum Constantius iam metuente

---

1 territique *VP ante* subactorum *inser.* recentibus *bga post* et *inser.* subacrum *VP dittographiam del. bga* summatum *emendauit Eyssenh.* 7 reliqui eorum *G* reliquiore *VP* 14 furari *bga* futurari *VP* 23 cuius *bga* a cuius *VP* 25 *lac. indic. Haupt* 26 suppares *Haupt* sup$\overset{a}{*}$res *V* = supra res *Pba* suspectos *G*

sublimior militarique consensu secundo Sarmaticus appellatus ex uocabulo subactorum, iamque discessurus conuocatis cohortibus et centuriis et manipulis omnibus tribunal insistens signisque ambitus et aquilis et agmine multiplicium potestatum his exercitum adlocutus est, ore omnium fauorabilis, ut solebat:

26. 'Hortatur recordatio rerum gloriose gestarum omni iucunditate uiris fortibus gratior admodum uerecunde replicare, quae diuinitus delata sorte uincendi et ante proelia et in ipso correximus feruore pugnarum, Romanae rei fidissimi defensores. quid enim tam pulchrum tamque posteritatis memoriae iusta ratione mandandum quam ut miles strenue factis, ductor prudenter consultis exultet? 27. persultabat Illyricum furor hostilis, absentiam nostram inanitate tumenti despiciens, dum Italos tueremur et Gallos, uariisque discursibus uastabat extima limitum, nunc cauatis roboribus, aliquotiens peragrans pedibus flumina, non congressibus nec armis fretus aut uiribus sed latrociniis adsuetus occultis, astu et ludificandi uarietate iam inde ab instituta gente nostris quoque maioribus formidatus: quae longius disparati, qua ferri poterant, tulimus, leuiores iacturas efficacia ducum uetari posse sperantes. 28. ubi uero per licentiam scandens in maius ad funestas prouinciarum clades erepsit et crebras, communitis aditibus Raeticis tutelaque peruigili Galliarum securitate fundata, terrore nullo relicto post terga uenimus in Pannonias, *ut* placuit numini sempiterno, labentia firmaturi: cunctisque paratis, ut nostis, uere adulto egressi arripuimus negotiorum maximas moles: primum ne struendo textis conpagibus ponti telorum officeret multitudo, quo opera leui perfecto uisis terris hostilibus et calcatis, obstinatis ad mortem

1 sarmaticos *VP* 8 gratior *GA* gratiore *VPb* uerecundiae *VP* 12 memoriae *G* memoria *VPba* *14 consulis *V* persulcabat *V* 17 nuncque cauatis *A* nuncq; nauatis *VP* 28 ut *G* *om. codd.* numini *G* nomine *codd.* 29 nostris *VPb*

animis conatos resistere Sarmatas absque nostrorum dispendio strauimus, parique petulantia ruentes in agmina nobilium legionum Quados Sarmatis adiumenta ferentes adtriuimus. qui post aerumnosa dispendia inter discursus et repugnandi minaces anhelitus, quid nostra ualeat uirtus experti, manus ad dimicandum aptatas armorum abiecto munimine pone terga uinxerunt restareque solam salutem contemplantes in precibus, adfusi sunt uestigiis Augusti clementis, cuius proelia saepe conpererant exitus habuisse felices. 29. his sequestratis Limigantes quoque fortitudine superauimus pari, interfectisque pluribus alios periculi declinatio adegit suffugia petere latebrarum palustrium. 30. hisque secundo finitis euentu lenitatis tempus aderat tempestiuae. Limigantes ad loca migrare conpulimus longe discreta, ne in perniciem nostrorum se commouere possent ulterius, et pepercimus plurimis et Zizaim praefecimus Liberis, dicatum nobis futurum et fidum, plus aestimantes creare quam auferre barbaris regem, hoc decore augente sollemnitatem quod isdem quoque rector tributus antehac electus est et acceptus. 31. quadruplex igitur praemium, quod unus procinctus absoluit, nos quaesiuimus et res publica, primo ultione parta de grassatoribus noxiis, deinde quod uobis abunde sufficient ex hostibus captiui. his enim uirtutem oportet esse contentam, quae sudore quaesiuit et dexteris. 32. nobis amplae facultates opumque sunt magni thesauri: integra omnium patrimonia nostri labores et fortitudo seruarint. hoc enim boni principis menti, hoc successibus congruit prosperis. 33. postremo ego quoque hostilis uocabuli spolium prae me fero, secundum Sarmatici cognomentum, quod uos unum idemque sentientes mihi — ne sit adrogans dicere — merito tribuistis'.

---

3 armatis *VPb* 4 attriuimus *bga* adtribuimus *VP* 13 periculi *om. bg* 18 zizam *VPbg* zizain *A* 19 adfere *V* 23 quaeciuimus *VP* 25 captiuis *VPbga* 30 sensibus *bg* 32 secundum *scripsi* secundi *codd.* secundo *Valesius*

Post hunc dicendi finem contio omnis alacrior solito, aucta spe potiorum et lucri, uocibus festis in laudes imperatoris adsurgens deumque ex usu testata non posse Constantium uinci, tentoria repetit laeta. et reductus imperator ad regiam otioque bidui recreatus Sirmium cum pompa triumphali regressus est et militares numeri destinatas remearunt sedes.

14. 1. Hisce isdem diebus Prosper et Spectatus atque Eustathius legati ad Persas, ut supra docuimus, missi Ctesiphonta reuersum regem adiere, litteras perferentes imperatoris et munera, poscebantque rebus integris pacem et mandatorum memores nusquam ab utilitate Romanae rei maiestateque discedebant, amicitiae foedus sub hac lege firmari debere adseuerantes, ne super turbando Armeniae uel Mesopotamiae statu quicquam moueretur. 2. diu igitur ibi morati cum obstinatissimum regem nisi harum regionum dominio sibi adiudicata obdurescentem ad suscipiendam cernerent pacem, negotio redierunt infecto. 3. post quod id ipsum condicionum robore pari inpetraturi Lucillianus missus est comes et Procopius tunc notarius, qui postea nodo quodam uiolentae necessitatis adstrictus ad res consurrexit nouas.

LIBER XVIII

1. *Iulianus C. Gallorum commodis consulit, et ubique ab omnibus ius seruandum curat.*
2. *castellorum ad Rhenum quae receperat moenia reparat: Rhenum transit, et hostili Alamanniae parte uastata V Alamannorum reges ad pacem petendam et captiuos reddendos compellit.*
3. *Barbationi magistro peditum et uxori eius cur capita abscissa sint iussu Constantii Aug.*

---

2 lucri *bg* lucris *VAP* 7 ad destinatas *C. F. W. Müller* 8 Prosper et *GA* prospere *VP* 10 ctesiphonta *GAP* tesifonta *V* perferentes *Kellerbauer et Eyssenh.* praeferentes *VAP* 12 nusquam *Pbga* onusquam *V* 17 dominio sibi *bga* domini obsidi *VP*

4. rex Persarum Sapor Romanos totis uiribus adgredi parat.
5. Antoninus protector cum suis omnibus ad Saporem transfugit: eumque in bellum Romanum sponte iam motum impellit.
6. Vrsicinus magister militum ex oriente euocatus, cum iam uenisset in Thraciam, remittitur in Mesopotamiam: quo reuersus, per Marcellinum Saporis aduentum explorat.
7. Sapor cum Chionitarum et Albanorum regibus Mesopotamiam intrat. Romani suos ipsi agros incendunt, agrestes in oppida compellunt, ac citeriorem ripam Euphratis castellis praesidiisque communiunt.
8. septingenti equites Illyriciani necopinantes a Persis coniciuntur in fugam. euadunt hinc Vrsicinus, inde Marcellinus.
9. descriptio Amidae, et quot tum ibi legiones ac turmae in praesidio fuerint.
10. Sapor duo castella Romana in fidem recipit.

1. 1. Haec per orbis uarias partes uno eodemque anno sunt gesta. at in Galliis cum in meliore statu res essent et Eusebium atque Hypatium fratres sublimarent uocabula consulum, Iulianus contextis successibus clarus apud hiberna sequestratis interim sollicitudinibus bellicis haut minore cura prouinciarum fortunis multa conducentia disponebat, diligenter obseruans, nequem tributorum sarcina praegrauaret, neue potentia praesumeret aliena, aut hi uersarentur in medio, quorum patrimonia publicae clades augebant, uel iudicum quisquam ab aequitate deuiaret inpune. 2. idque ea re leui labore correxit quod ipse iurgia dirimens, ubi causarum cogebat magnitudo uel personarum, erat indeclinabilis iustorum iniustorumque distinctor. 3. et licet multa sint eius laudanda in huius modi controuersiis, unum tamen sufficiet poni, ad cuius similitudinem acta uel dicta sunt. 4. Numerium Narbonensis paulo ante rectorem accusatum ut furem inusitato censorio uigore pro tribunali palam admissis uolentibus audiebat, qui cum infitiatione defenderet obiecta, nec posset in quoquam confutari,

---

5 hibernans *VP* 9 presumeret *VPba* premeret *G* haut *V* 13 dire mens *V* 17 uel dicta *VGA om. Pb* 18 rectore *VP* 19 rigore *bga* 20 audebat *VP* infitatione *VP* insita ratione *bg*

Delphidius orator acerrimus uehementer eum inpugnans documentorum inopia percitus exclamauit 'ecquis, florentissime Caesar, nocens esse poterit usquam si negare sufficiet?' contra quem Iulianus prudenter motus ex tempore 'ecquis' ait 'innocens esse poterit si accusasse sufficiet?' et haec quidem et huius modi multa ciuilia.

2. 1. Egressurus autem ad procinctum urgentem, cum Alamannorum pagos aliquos esse reputaret hostiles et ausuros inmania, ni ipsi quoque ad ceterorum sternerentur exempla, haerebat anxius qua ui, qua celeritate, cum primum ratio copiam tribuisset, rumore praecurso terras eorum inuaderet repentinus, seditque tandem multa et uaria cogitanti, id temptare quod utile probauit euentus. 2. Hariobaudem uacantem tribunum fidei fortitudinisque notae nullo conscio legationis specie ad Hortarium miserat regem iam pacatum, ut exinde facile ad conlimitia progressus eorum, in quos erant arma protinus commouenda, scitari possit quid molirentur, sermonis barbarici perquam gnarus. 3. quo fidenter ad haec patranda digresso ipse anni tempore oportuno ad expeditionem undique milite conuocato profectus id inter potissima mature duxit implendum, ut ante proeliorum feruorem ciuitates multo ante excisas introiret receptasque conmuniret, horrea quin etiam extrueret pro incensis, ubi condi possit annona a Brittannis sueta transferri. et utrumque perfectum est spe omnium citius. 4. nam et horrea ueloci opere surrexerunt alimentorumque in isdem satias condita, et ciuitates occupatae sunt septem: Castra Herculis, Quadriburgium, Tricensimae, Nouesium, Bonna, Antennacum et Bingio, ubi laeto quodam euentu etiam Florentius praefectus apparuit subito partem

2 ecquis *GA* haecquis *VP* 4 contra *VP* circa *rbga* 5 etquis *VP* 6 succidet V^1P sufficiet V^3bga 22 reuocato *bg* 23 potissima *GA* petissima *VP* 25 excisa quas *VP* 28 perfectum — 29 alimentorumque *om. Pb* 31 tricensimae et — 32 et *add.* V^m Stricensium et *bg* niuesio *VA* 32 uingo *VP*

militum ducens et commeatuum perferens copiam sufficientem usibus longis.

5. Post haec inpetrata restabat adigente necessitatum articulo receptarum urbium moenia reparari nullo etiam tum interturbante, idque claris indiciis apparet ea tempestate utilitati publicae metu barbaros oboedisse, rectoris amore Romanos. 6. reges ex pacto superioris anni aedificiis habilia multa suis misere carpentis et auxiliarii milites semper munia spernentes huius modi ad obsequendi sedulitatem Iuliani blanditiis deflexi quinquagenarias longioresque materias uexere ceruicibus ingrauate et fabricandi ministeriis opem maximam contulerunt.

7. Quae dum diligenti maturantur effectu, Hariobaudes exploratis omnibus rediit docuitque conperta. post cuius aduentum incitatis uiribus omnes uenere Mogontiacum, ubi Florentio et Lupicino, Seueri successore, destinate certantibus per pontem illic constitutum transiri debere, renitebatur firmissime Caesar adserens pacatorum terras non debere calcari ne, ut saepe contigit, per inciuilitatem militis occurrentia uastitantis abrupte foedera frangerentur.

8. Alamanni tamen omnes, quos petebat exercitus, confine periculum cogitantes Suomarium regem amicum nobis ex pactione praeterita monuerunt minaciter ut a transitu Romanos arceret. eius enim pagi Rheni ripis ulterioribus adhaerebant. quo testante resistere solum non posse, in unum coacta barbara multitudo uenit prope Mogontiacum prohibitura uiribus magnis exercitum ne transmitteret flumen. 9. gemina itaque ratione uisum est habile quod suaserat Caesar, ne pacatorum terrae corrumperentur, neue renitente pu-

---

5 inturbante *VP* idque *G* et que *VPba* 7 rectore *VP* non rectoris *G* *10 sedutilitatem *VP* 11 defluxi *VP* 17 mogantiacum *V* *19 renitebatur *G* nitebatur *VPba* 20 paccatorum *VP* 22 uastitantis *VP* 24 Suomarium *GA* sumoarium *VPb* 27 resistere *om. bg*

gnacissima plebe pons cum multorum discrimine iungeretur, *iri* in locum ad conpaginandum pontem aptissimum. 10. quod hostes sollertissime contemplati per contrarias ripas leniter incedentes ubi nostros figere tentoria procul cernebant, ipsi quoque noctes agebant exsomnes custodientes peruigili studio ne transitus temptaretur. 11. uerum cum nostri locum aduentarent prouisum, uallo fossaque quieuere circumdati et adscito Lupicino in consilium Caesar certis imperauit tribunis, ut trecentenos pararent cum sudibus milites expeditos, quid agi, quoue iri deberet penitus ignorantes. 12. et collecti nocte prouecta inpositique omnes, quos lusoriae naues quadraginta quae tunc aderant solae ceperunt, decurrere iubentur per flumen adeo taciti ut etiam remi suspenderentur ne barbaros sonitus excitaret undarum, atque mentis agilitate et corporum, dum hostes nostrorum ignes obseruant, aduersas perrumpere limitis ripas.

13. Dum haec celerantur, Hortarius, rex nobis antea foederatus, non nouaturus quaedam, sed amicus finitimis quoque suis, reges omnes et regales et regulos ad conuiuium conrogatos retinuit epulis ad usque uigiliam tertiam gentili more extentis, quos discedentes inde casu nostri ex inprouiso adorti nec interficere nec corripere ullo genere potuerunt tenebrarum equorumque adiumento, quo dubius impetus trusit, abreptos, lixas uero uel seruos, qui eos pedibus sequebantur, nisi quos exemit discrimine temporis obscuritas, occiderunt.

14. Cognito denique Romanorum transitu, qui tunc perque expeditiones praeteritas ibi leuamen sumere laborum opinabantur, ubi hostem contingeret inueniri, perculsi reges eorumque populi, qui pontem,

1 plebe *VP* gente *bga* *prope uersum* 1 pons — 2 pontem *signum lac.* (*) *in marg. G* 2 iri *Valesius om. codd.* 4 incidentes *VP* 5 ipsi *GA* ibussi *VP* — ib., *b* 14 aut *VP* 15 remis *VP* 17 limitis *G* milites *VP seclusit Eyssenh.* 25 corripere *GA* corrigere *VPb* genere *VP* modo *bga*

ne strueretur, studio seruabant intento, metu exhorrescentes diffuse uertuntur in pedes: et indomito furore sedato necessitudines opesque suas transferre longius festinabant. statimque difficultate omni depulsa, ponte constrato sollicitarum gentium opinione praeuenta uisus in barbarico miles per Hortarii regna transibat intacta. 15. ubi uero terras infestorum etiam tum tetigit regum, urens omnia rapinisque per medium rebellium solum grassabatur intrepidus.

Postque saepimenta fragilium penatium inflammata et obtruncatam hominum multitudinem uisosque cadentes multos aliosque supplicantes cum uentum fuisset ad regionem cui Capellatii uel Palas nomen est, ubi terminales lapides Alamannorum et Burgundiorum confinia distinguebant, castra sunt posita ea propter ut Macrianus et Hariobaudus germani fratres et reges susciperentur inpauidi, qui propinquare sibi perniciem sentientes uenerant pacem anxiis animis precaturi. 16. post quos statim rex quoque Vadomarius uenit, cuius erat domicilium contra Rauracos, scriptisque Constanti principis, quibus commendatus est artius, allegatis leniter susceptus est, *ut* decebat, olim ab Augusto in clientelam rei Romanae susceptus. 17. et Macrianus quidem cum fratre inter aquilas admissus et signa stupebat armorum [uirium]-que uarium decus, uisa tunc primitus, proque suis orabat. Vadomarius uero nostris coalitus utpote uicinus limiti mirabatur quidem apparatum ambitiosi procinctus sed uidisse se talia saepe ab adulescentia meminerat prima. 18. libratis denique diu consiliis concordi adsensione cunctorum Macriano quidem et Hariobaudo pax est adtributa, Vadomario uero, qui suam locaturus securitatem in

---

4 difficultatem *VP* 8 rapinisque *VAP* rapiensque *bg* 14 Alemannorum *G* romanorum *VPba* 16 macrinus et hariobadus *VP* 22 ut decebat *Valesius* ducebat *VP* *om.* *bga* 24 macri[a]nus *V* 25 uirium *dittographiam deleui* 26 Vadomarius *GA* Dadomarius *VPb*

tuto et legationis nomine precator uenerat pro Vrio et Vrsicino et Vestralpo regibus pacem itidem obsecrans interim responderi non poterat ne, ut sunt fluxioris fidei barbari, post abitum recreati nostrorum parum adquiescerent per alios inpetratis. 19. sed cum ipsi quoque missis legatis post messes incensas et habitacula captosque plures et interfectos ita supplicarent, tamquam ipsi haec deliquissent in nostros, pacem condicionum similitudine meruerunt. inter quas id festinatum est maxime, ut captiuos restituerent omnes, quos rapuerant excursibus crebris.

3. 1. Haec dum in Galliis caelestis corrigit cura, in comitatu Augusti turbo nouarum exoritur rerum a primordiis leuibus ad luctus et lamenta progressus. in domo Barbationis pedestris militiae tunc rectoris examen apes fecere perspicuum. superque hoc ei prodigiorum gnaros sollicite consulenti discrimen magnum portendi responsum est, coniectura uidelicet tali, quod hae uolucres post conpositas sedes opesque congestas fumo pelluntur et turbulento sonitu cymbalorum. 2. huic uxor erat Assyria nomine nec taciturna nec prudens, quae eo ad expeditionem profecto et multiplici metu suspenso ob ea quae meminerat sibi praedicta, perculsa uanitate muliebri, ancilla adscita notarum perita, quam a patrimonio Siluani possederat, ad maritum scripsit intempestiue uelut flens obtestans, ne post obitum Constanti propinquantem in imperium ipse ut sperabat admissus, despecta se anteponeret Eusebiae matrimonium tunc reginae decore corporis inter multas feminas excellentis. 3. quibus litteris occulte quantum fieri potuit missis ancilla, quae domina dictante perscripserat, reuersis omnibus e procinctu exemplum ferens ad Arbetionem noctis prima quiete confugit

---

1 Vrio *A* uario *VPbg* 2 Vestralpo *A* uersalpo *VPbg* 4 habitum recredati *VP* abitum recordati *bga* 16 examinapes<t‥ere> *V* (*ultimae litt. in ras. m. II*) examina pestaere *P* examen apes fecere (texere *A*) *GA* 26 obtestansque *bg* 28 despectet *VPb* *29 corporis *P* corpor *V* 33 ab *VP*

auideque suscepta chartulam prodidit. 4. hocque indicio ille confisus ut erat ad criminandum aptissimus principi detulit atque ex usu nec mora ulla negotio tributa nec quiete Barbatio epistulam suscepisse confessus et mulier scripsisse documento conuicta non leui ceruicibus interiere praecisis. 5. hisque punitis quaestiones longe serpebant uexatique multi nocentes sunt et innocentes. inter quos etiam Valentinus ex primicerio protectorum tribunus ut conscius inter conplures alios tortus aliquotiens superuixit, penitus quid erat gestum ignorans. ideoque ad iniuriae periculique conpensationem ducis in Illyrico meruit potestatem.

6. Erat autem idem Barbatio subagrestis adrogantisque propositi, ea re multis exosus quod et, dum domesticos protectores sub Gallo regeret Caesare, proditor erat et perfidus et post eius excessum nobilioris militiae fastu elatus in Iulianum itidem Caesarem paria confingebat crebroque detestantibus bonis sub Augusti patulis auribus multa garriebat et saeua, 7. ignorans profecto uetus Aristotelis sapiens dictum, qui Callisthenem sectatorem et propinquum suum ad regem Alexandrum mittens ei saepe mandabat, ut quam rarissime et iucunde apud hominem loqueretur uitae potestatem et necis in acie linguae portantem. 8. ne sit hoc mirum, homines profutura discernere non numquam et nocentia quorum mentes cognatas caelestibus arbitramur, animalia ratione carentia salutem suam interdum alto tueri silentio solent, ut exemplum est hoc perquam notum. 9. linquentes orientem anseres ob calorem plagamque petentes occiduam cum montem penetrare coeperint Taurum aquilis abundantem, timentes fortissimas uolucres, rostra lapillis occludunt, ne eis eliciat uel necessitas extrema clangorem, isdemque collibus agiliore uolatu

1 cartulam *VP* 15 Caesare *GA* caesar *VPb* 17 fastu *VA* statu *Pbg* 20 uetus *VA* notum *bg* 23 loquerentur *V* 26 decentia *bga* 30 anseres *VPbg* grues *A* obquam *V* 33 ne — 34 clangorem *add.* V^{m}

transcursis proiciunt calculos atque ita securius pergunt.

4. 1. Dum apud Sirmium haec diligentia quaeruntur inpensa, orientis fortuna periculorum terribiles tubas inflabat. rex enim Persidis ferarum gentium, quas placarat, adiumentis accinctus augendique regni cupiditate supra homines flagrans arma uiresque parabat et commeatus, consilia tartareis manibus miscens et praesciones omnes consulens de futuris, hisque satis collectis peruadere cuncta prima uerni temperie cogitabat.

2. Et cum haec primo rumores, dein nuntii certi perferrent omnesque suspensos aduentantium calamitatum conplicaret magna formido, Comitatensis fabrica eandem incudem — ut dicitur — diu noctuque tundendo ad spadonum arbitrium, imperatori suspicaci ac timido intendebat Vrsicinum uelut uultus Gorgonei toruitatem, haec saepe taliaque replicans quod interempto Siluano quasi penuria meliorum ad tuendas partes eoas denuo missus altius anhelabat. 3. hac autem adsentandi nimia foeditate mercari conplures nitebantur Eusebi fauorem, cubiculi tunc praepositi, apud quem — si uere dici debeat — multa Constantius potuit, ante dicti magistri equitum salutem acriter inpugnantis ratione bifaria, quod omnium solus nec opis eius egebat ut ceteri, et domo sua non cederet Antiochiae, quam molestissime flagitabat. 4. qui ut coluber copia uirus exuberans natorum multitudinem etiam tum aegre serpentium excitans ad nocendum, emittebat cubicularios iam adultos, ut inter ministeria uitae secretioris gracilitate uocis semper puerilis et blandae apud principis aures nimium patulas existimationem uiri fortis inuidia graui pulsarent. et

---

5 inflabat *bga* neflabat *VP* 9 praesciones *Gronouius* praestionis *VP* praestigiatores *G* 20 hanillebat (e *add. man. II* i *man. I*) *V* hanelebat *P* 22 cubiculi *GA* cubili *VPb* 23 si uera dici *G* sibi redici *VP* 26 egebat *G* agebat *VP*

breui iussa fecerunt. 5. horum et similium taedio iuuat ueterem laudare Domitianum, qui licet patris fratrisque dissimilis memoriam nominis sui inexpiabili detestatione perfudit, tamen receptissima inclaruit lege qua minaciter interdixerat ne intra terminos iuris dictionis Romanae castraret quisquam puerum; quod ni contigisset, quis eorum ferret examina, quorum raritas difficile toleratur? 6. actum est tamen cautius ne, ut fingebat, rursus accitus idem Vrsicinus metu cuncta turbaret, sed cum fors copiam detulisset, raperetur ad mortem.

7. Haec operientibus illis et ancipiti cogitatione districtis, nobis apud Samosatam, Commageni quondam regni clarissinam sedem, parumper morantibus repente noui motus rumoribus densis audiuntur et certis. quos docebit orationis progrediens textus.

5. 1. Antoninus quidam ex mercatore opulento rationarius apparitor Mesopotamiae ducis, tunc protector, exercitatus et prudens perque omnes illas notissimus terras, auiditate quorundam nexus ingentibus damnis cum iurgando contra potentes se magis magisque iniustitia frangi contemplaretur, ad deferendam potioribus gratiam qui spectabant negotium inclinatis, ne contra acumina calcitraret, flexit se in blanditias molliores confessusque debitum per conludia in nomen fisci translatum, iamque ausurus inmania rimabatur tectius rei publicae membra totius et utriusque linguae litteras sciens circa ratiocinia uersabatur, qui uel quarum uirium milites ubi agant uel procinctus tempore quo sint uenturi describens, itidem armorum et commeatuum copiae aliaque usui bello futura an abunde suppetant indefessa sciscitatione percontans. 2. et cum totius orientis didicisset interna, uirorum

8 raritas *Kellerbauer* paritas *VP* paruitas *Valesius* 13 commageni *P* mageni *V* 15 certis *Valesius* concertis *VP* concretis *bga* 16 textus *A* exitus *VPbg* 17 Antonius *VPba* 23 potentioribus *bg* 24 flexit *GA* flectis *V* 30 quos intuenturi *V recte distinxit C. F. W. Müller* quos intuentur *G* 32 scititatione *V* 33 dum *VP*

stipendiique parte maxima per Illyricum distributa, ubi distinebatur ex negotiis seriis imperator, adlapsuro iam praestituto die soluendae pecuniae, quam per syngrapham debere se confiteri ui metuque conpulsus est, cum omnibus se prospiceret undique periculis opprimendum, largitionum comite ad alterius gratiam infestius perurgente, fugam ad Persas cum coniuge liberis et omni uinculo caritatum ingenti molimine conabatur. 3. atque ut lateret stationarios milites, fundum in Hiaspide, qui locus Tigridis fluentis adluitur, pretio non magno mercatur. hocque commento cum nullus causam ueniendi ad extremas Romani limitis partes iam possessorem cum plurimis auderet exigere, per familiares fidos peritosque nandi occultis saepe conloquiis cum Tamsapore habitis, qui tractus omnes aduersos ducis potestate tunc tuebatur, et antea cognitus misso a Persicis castris auxilio uirorum pernicium, lembis inpositus cum omni penatum dulcedine nocte concubia transfretat, re contraria, specie Zopyri illius similis Babylonii proditoris.

4. Rebus per Mesopotamiam in hunc statum deductis Palatina cohors palinodiam in exitium concinens nostrum inuenit tandem amplam nocendi fortissimo uiro, auctore et incitatore coetu spadonum, qui feri et acidi semper carentesque necessitudinibus ceteris diuitias solas ut filiolas iucundissimas amplectuntur. 5. stetitque sententia ut Sabinianus uietus quidem senex et bene nummatus sed inbellis et ignauus et ab impetranda magisterii dignitate per obscuritatem adhuc longe discretus praeficiendus eois partibus mitteretur, Vrsicinus uero curaturus pedestrem militiam et successurus Barbationi ad comitatum reuerteretur, quo praesens rerum nouarum auidus concitor,

10 hiasspide *V* 16 aduersus *VPba* 19 re *G* rex *VP* 20 Babylonii *V*[3m] *G* babronii *V*[1] *P* 23 amplam *VPba* ansam *G* 24 feri *P* fieri *V* 26 filiolas *bga* fiolas *VP* 27 uietus *G* uictus *VP* uir *ba*

ut iactabant, a grauibus inimicis et metuendis incesseretur.

6. Dum haec in castris Constantii quasi per lustra aguntur et scaenam et diribitores uenundatae subito potestatis pretium per potiores diffunditant domos, Antoninus ad regis hiberna perductus auenter suscipitur et apicis nobilitatus auctoritate — quo honore participantur mensae regales et meritorum apud Persas ad suadendum ferendasque sententias in contionibus ora panduntur — non contis nec remulco ut aiunt, id est non flexiloquis ambagibus uel obscuris, sed uelificatione plena in rem publicam ferebatur eundemque incitans regem ut quondam Maharbal lentitudinis increpans Hannibalem, posse eum uincere sed uictoria uti nescire adsidue praedicabat. 7. educatus enim in medio ut rerum omnium gnarus auditorum nanctus uigiles sensus et aurium delenimenta captantes nec laudantium sed secundum Homericos Phaeacas cum silentio admirantium iam inde quadragesimi anni memoriam replicabat, post bellorum adsiduos casus et maxime apud Hileiam et Singaram, ubi acerrima illa nocturna concertatione pugnatum est, nostrorum copiis ingenti strage confossis quasi dirimente quodam medio fetiali Persas nondum Edessam nec pontes Euphratis tetigisse uictores, quos armipotentia fretos successibusque magnificis ita dilatasse decuerat rem et maxime eo tempore quo diuturnis bellorum ciuilium motibus sanguis utrimque Romani roboris fundebatur.

8. His ac talibus subinde inter epulas sobrius perfuga, ubi de apparatu bellorum et seriis rebus apud eos Graiorum more ueterum consultatur, regem incendebat ardentem, ut exacta hieme statim arma fretus fortunae suae magnitudine concitaret, ipse quoque

11 id est — obscuris *del. Valesius* 12 plena facta *V* 17 uigiles *G* uigiliis eius *VP* uigilissimos *Eyssenh.* 26 decuerat rem *G* decueratarent *VPba lac. indic. Eyssenh.* et *Eyssenh.* eo *codd.* 27 eo *VP om. bga* 29 subrius *VP* 31 Graiorum *bga* gratorum *VP*

in multis ac necessariis operam suam fidenter promittens.

6. 1. Sub isdem fere diebus Sabinianus adepta repentina potestate sufflatus et Ciliciae fines ingressus decessori suo principis litteras dedit hortantis, ut ad comitatum dignitate adficiendus superiore citius properaret, eo necessitatum articulo quo etiam, si apud Thulen moraretur Vrsicinus, acciri eum magnitudo rerum ratione probabili flagitabat, utpote disciplinae ueteris et longo usu bellandi artis Persicae scientissimum. 2. quo rumore prouinciis percitis ordines ciuitatum et populi decretis et adclamationibus densis iniecta manu detinebant penes se publicum defensorem, memores, quod relictus ad sui tutelam cum inerti et umbratili milite nihil amiserat per decennium, simul metuentes saluti quod tempore dubio, remoto illo aduenisse hominem compererant inertissimum. 3. credimus — neque enim dubium est — per aerios tramites famam praepetem uolitare, cuius indicio haec gesta pandente, consiliorum apud Persas summo proponebatur: et multis ultro citroque deliberatis placuit Antonino suadente ut Vrsicino procul amoto despectoque nouello duce, posthabitis ciuitatum perniciosis obsidiis perrumperetur Euphrates ireturque prorsus, ut occupari possint prouinciae fama celeritate praeuenta, omnibus ante bellis, nisi temporibus Gallieni, intactae paceque longissima locupletes, cuius rei prosperante deo ductorem commodissimum fore spondebat. 4. laudato firmatoque concordi omnium uoluntate consilio conuersisque uniuersis ad ea quae erant citius congerenda, commeatus milites arma ceteraque instrumenta, quae poscebat procinctus aduentans, perpetua hieme parabantur.

5. Nos interea paulisper cis Taurum morati ex imperio ad partes Italiae festinantes prope flumen

8 thylen *V* 10 artis *bga* tatis *VP* 13 penes se *bga* paene *VP* 25 prouincia V^2P *om.* V^1 30 conuersisque *P* conuersique (*deletum*) conuersique *V*

uenimus Hebrum ex Odrysarum montibus decurrentem ibique principis scripta suscepimus iubentia omni causatione posthabita reuerti Mesopotamiam sine apparitione ulla expeditionem curaturi periculosam, ad alium omni potestate translata. 6. quod ideo per molestos formatores imperii struebatur ut, si Persae frustra habiti redissent ad sua, ducis noui uirtuti facinus adsignaretur egregium; si fortuna sequior ingruisset, Vrsicinus reus proditor rei publicae deferretur. 7. agitati ita sine rationibus, diu cunctati reuersique fastidii plenum Sabinianum inuenimus hominem mediocris staturae et parui angustique animi uix sine turpi metu sufficientem ad leuem conuiuii nedum proelii strepitum perferendum.

8. Tamen quoniam speculatores apparatus omnes apud hostes feruere constanti adseueratioue perfugis concinentibus adfirmabant, oscitante homunculo Nisibin propere uenimus utilia paraturi, ne dissimulantes obsidium Persae ciuitati superuenirent incautae. 9. dumque intra muros maturanda perurgerentur, fumus micantesque ignes adsidue *a* Tigride per Castra Maurorum et Sisara et conlimitia reliqua ad usque ciuitatem continui perlucebant solito crebriores, erupisse hostium uastatorias manus superato flumine permonstrantes. 10. qua causa ne occuparentur itinera, celeri cursu praegressi cum ad secundum lapidem uenissemus, liberali forma puerum torquatum, ut coniectabamus octennem, in aggeris medio uidimus heiulantem, ingenui cuiusdam filium, ut aiebat; quem mater dum inminentium hostium terrore percita fugeret, inpeditior trepidando reliquerat solum. hunc dum imperatu ducis miserati commotique inpositum equo prae me ferens ad ciuitatem reduco, circumuallato murorum ambitu praedatores latius uagabantur. 11. et quia me

2 causatione *G* cautione *VPba* 3 apparitione ulla *scripsi* apparitionem ullā *V* 14 strepitum proelio *VPb* 21 a] *om.* *VP* e *G* 23 perlucebatat *bga* perlocibant *VP* 32 commoti *VP*

obsidionales aerumnae terrebant, intra semiclausam posticam exposito puero nostrorum agmen agilitate uolucri repetebam exanimis, nec multum afuit quin caperer. 12. nam cum Abdigidum quendam tribunum fugientem cum calone ala sequeretur hostilis, lapsoque per fugam domino seruum deprehensum, cum ego rapido ictu transirem, interrogassent quisnam prouectus sit iudex, audissentque Vrsicinum paulo ante urbem ingressum montem Izalam petere: occiso indice in unum quaesiti conplures nos inrequietis cursibus sectabantur. 13. quos cum iumenti agilitate praegressus apud Amudin munimentum infirmum dispersis per pabulum equis recubantes nostros securius inuenissem, porrecto extentius brachio et summitatibus sagi contortis elatius adesse hostes signo solito demonstrabam isdemque iunctus impetu communi ferebar equo iam fatiscente. 14. terrebat autem nos plenilunium noctis et planities supina camporum, nulla, si occupasset artior casus, latibula praebere sufficiens, ubi nec arbores nec frutecta nec quicquam praeter herbas humiles uisebatur. 15 excogitatum est ergo ut ardente superposita lampade et circumligata, ne rueret, iumentum solum, quod eam uehebat, solutum sine rectore laeuorsus ire permitteretur, cum nos ad montanos excessus dextra positos tenderemus ut praelucere sebalem facem duci lenius gradienti Persae credentes eum tenerent potissimum cursum; quod nisi fuisset praeuisum, circumuenti et capti sub dicionem uenissemus hostilem.

16. Hoc extracti periculo cum ad nemorosum quendam locum uineis arbustisque pomiferis consitum Meiacarire nomine uenissemus, cui fontes dedere uocabulum gelidi, lapsis accolis omnibus solum in remoto secessu latentem inuenimus militem, qui oblatus duci et locutus uaria prae timore ideoque suspectus, adigente metu

---

3 afuit *C. F. W. Müller* fuit *codd.* 4 abdigit dŭ *VP* 7 profectus *VPba* praefectus *G* 9 in unum *V* minimum *G* 13 nostros *G* nos *VPba* 17 nos *om. bg* 30 Magriobriam *b* *32 secesse *VP*

qui intentabatur, pandit rerum integram fidem docetque quod apud Parisios natus in Galliis, et equestri militans turma uindictam quondam commissi facinoris timens ad Persas abierat profugus, exindeque morum probitate spectata sortita coniuge liberisque susceptis speculatorem se missum ad nostra, saepe ueros nuntios reportasse. at nunc se a Tamsapore et Nohodare optimatibus missum, qui cateruas ductauerant praedatorum, ad eos redire, quae didicerat, perlaturum. Post haec, adiectis quae agi in parte diuersa norat, occiditur.

17. Proinde curarum crescente sollicitudine inde passibus citis Amidam pro temporis copia uenimus ciuitatem postea secutis cladibus inclytam. quo reuersis exploratoribus nostris in uaginae internis notarum figuris membranam repperimus scriptam a Procopio ad nos perferri mandatam — quem legatum ad Persas antea missum cum comite Lucilliano praedixi — haec consulto obscurius indicantem, ne captis baiulis sensuque intellecto scriptorum excitaretur materia funestissima.

18. ‘Amendatis procul Graiorum legatis, forsitan et necandis rex longaeuus non contentus Hellesponto, iunctis Granici et Rhyndaci pontibus Asiam cum numerosis populis peruasurus adueniet, suopte ingenio inritabilis et asperrimus, auctore et incensore Hadriani quondam Romani Principis successore; actum et conclamatum est ni cauerit Graecia.’

19. Qui textus significabat Persarum regem transitis fluminibus Anzaba et Tigride, Antonino hortante dominium orientis adfectare totius. his ob perplexitatem nimiam aegerrime lectis consilium suscipitur prudens.

---

7 Sapore *bg* *nohodareo *VGP* Hobodario *ba* 8 dictauerant *VP* 17 mandatam quem *G* mandata tamquam *V* 23 flongeuus *VPba* 24 graenicia *VP* Rindaci *G* rand$\overset{a}{i}$ci *V*

20. Erat eo tempore Satrapa Corduenae, quae obtemperabat potestati Persarum, Iouinianus nomine appellatus in solo Romano adulescens, nobiscum occulte sentiens ea gratia, quod obsidatus sorte in Syriis detentus et dulcedine liberalium studiorum inlectus remeare ad nostra ardenti desiderio gestiebat. 21. ad hunc missus ego cum centurione quodam fidissimo exploratius noscendi gratia, quae gerebantur, per auios montes angustiasque praecipites ueni. uisusque et agnitus comiterque susceptus causam praesentiae meae uni illi confessus adiuncto taciturno aliquo locorum perito mittor ad praecelsas rupes exinde longe distantes, unde nisi oculorum deficeret acies, ad quinquagesimum usque lapidem quoduis etiam minutissimum apparebat. 22. ibi morati integrum biduum, cum sol tertius adfulsisset, cernebamus terrarum omnes ambitus subiectos, quos ὁρίζοντας appellamus, agminibus oppletos innumeris et antegressum regem uestis claritudine rutilantem. quem iuxta laeuus incedebat Grumbates Chionitarum rex nouus aetate quidem media rugosisque membris sed mente quadam grandifica multisque uictoriarum insignibus nobilis; dextra rex Albanorum pari loco atque honore sublimis; post duces uarii auctoritate et potestatibus eminentes, quos ordinum omnium multitudo sequebatur ex uicinarum gentium roboribus lecta, ad tolerandam rerum asperitatem diuturnis casibus erudita. 23. Quo usque nobis Doriscum Thraciae oppidum et agminatim intra consaepta exercitus recensitos Graecia fabulosa narrabis? cum nos cauti uel, ut uerius dixerim, timidi nihil

---

4 Syriis — 21 mente quadam *repetita* (= *VV PP*) *post* 19, 2, 14 sanguine et (= *p.* 174, 3) *VPrb*; *non repet. GA* 6 ad *VPbga* et *VVPP* gestabat *VVPP* 10 comitesque *VVPP* 14 quod suis *VP et VVPP* 16 sollertius *VP et VVPP* 17 opizontac *V et PP* opizontas *VV* opizontae *P* 20 grynbates *VP et VVPP* nouus *Eyssenh.* nobis *VP et VVPP* nobilis *rbga* quidem aetate *V*[1]*P* aetate quidem *V*[2]*VVPP* 21 sed *VP* et *VVPP*

exaggeremus praeter ea quae fidei testimonia neque incerta monstrarunt.

7. 1. Postquam reges Nineue Adiabenae ingenti ciuitate transmissa, in medio pontis Anzabae hostiis caesis, extisque prosperantibus transiere laetissimi, conjectantes nos residuam plebem omnem aegre penetrare post triduum posse, citius exinde ad satrapen reuersi quieuimus hospitalibus officiis recreati. 2. unde per loca itidem deserta et sola magno necessitatis ducente solacio celerius quam potuit sperari reuersi confirmauimus animos haesitantium, unum e naualibus pontem transisse reges absque ulla circumitione perdoctos. 3. extemplo igitur equites citi mittuntur ad Cassianum Mesopotamiae ducem rectoremque prouinciae tunc Euphronium, conpulsuri agrestes cum familiis et pecoribus uniuersis ad tutiora transire et agiliter deseri Carras oppidum inualidis circumdatum muris, super his campos omnes incendi, ne pabulorum suppeteret copia. 4. et imperatis sine mora conpletis, iniecto igni furentis elementi uis maxima frumenta omnia, cum iam stipula flauenti turgerent, herbasque pubentes ita contorruit, ut ad usque Euphraten ab ipsis marginibus Tigridis nihil uiride cerneretur. tunc exustae sunt ferae conplures maximeque leones per ea loca saeuientes inmaniter, consumi uel caecari sueti paulatim hoc modo. 5. inter harundineta Mesopotamiae fluminum et frutecta leones uagantur innumeri, clementia hiemis ibi mollissimae semper innocui. at ubi solis radiis exarserit tempus, in regionibus aestu ambustis uapore sideris et magnitudine culicum agitantur, quorum examinibus per eas terras referta sunt omnia. et quoniam oculos quasi umida et lucentia membra eaedem appetunt uolucres palpebrarum libramentis mordicus insidentes, idem leones cruciati diutius aut fluminibus mersi sorbentur, ad quae remedii causa con-

1 exaggerimus *VP* 3 hadiabene *VP* *5 laetissimi *bg* lectissimi *VAP* 13 ad *G* ad tunc *VPba* 16 *post* transire *add.* conpelli *VPbga* *20 uix *VP*

fugiunt, aut amissis oculis, quos unguibus crebro lacerantes effodiunt, inmanius efferascunt: quod ni fieret, uniuersus oriens huius modi bestiis abundaret.

6. Dum campi cremantur, ut dictum est, tribuni cum protectoribus missi citerioris ripae Euphratis castella et praeacutis sudibus omnique praesidiorum genere communibant, tormenta, qua non erat uoraginosum, locis oportunis aptantes.

7. Dum haec celerantur, Sabinianus inter rapienda momenta periculorum communium lectissimus moderator belli interneciui, per Edessena sepulchra quasi fundata cum mortuis pace nihil formidans, more uitae remissioris fluxius agens militari pyrrica sonantibus modulis pro histrionicis gestibus in silentio summo delectabatur ominoso sane et incepto et loco, cum haec et huius modi factu dictuque tristia [futuros praenuntiant motus] uitare optimum quemque debere saeculi progressione discamus. 8. interea reges Nisibi prostratione uili transmissa, incendiis arida nutrimentorum uarietate crescentibus, fugitantes inopiam pabuli sub montium pedibus per ualles gramineas incedebant. 9. cumque Bebasen uillam uenissent, unde ad Constantinam usque oppidum, quod centesimo lapide disparatur, arescunt omnia siti perpetua, nisi quod in puteis aqua reperitur exilis, quid agerent diu cunctati iamque suorum duritiae fiducia transituri, exploratore fido docente cognoscunt Euphratem niuibus tabefactis inflatum late fusis gurgitibus euagari, ideoque uado nequaquam posse transiri. 10. conuertuntur ergo ad ea quae amplectenda fortuita daret occasio, spe concepta praeter opinionem exclusi, ac proposito pro abrupto rerum praesentium statu urgenti consilio, Antoninus

---

3 uniuersos *V* *5 ceterioris *V* ripae Euphr. castella *scripsi* ripas eufrates castellis *V* castellis *om. Pb* 7 qua non erat *G* qua erant non *ba* quarum erat *VP* 13 pyrrico *VP* 15 et in loco *VPbga* *16 pronuntiant *VPbga* futuros — 17 motus *deleuit Valesius* 18 pro statione *G* 22 Constantiam *bga* 26 duritia *VPba* 30 spe — 32 consilio *om. b*

dicere quid sentiat iussus orditur, flecti iter suadens in dexterum latus, ut per longiorem circumitum omnium rerum usu regionum feracium et consideratione ea qua rectus pergeret hostis adhuc intactarum, castra duo praesidiaria Barzalo et Claudias peterentur sese ductante, ubi tenuis fluuius prope originem et angustus nullisque adhuc aquis aduenis adulescens facile penetrari poterit ut uadosus. 11. his auditis laudatoque suasore et iusso ducere qua norat, agmina cuncta ab instituto itinere conuersa praeuium sequebantur.

8. 1. Quo certis speculationibus cognito nos disposuimus properare Samosatam ut superato exinde flumine pontiumque apud Zeugma et Capersana iuncturis abscisis hostiles impetus, si iuuisset fors ulla, repelleremus. 2. sed contigit atrox et silentio omni dedecus obruendum. namque duarum turmarum equites circiter septingenti ad subsidium Mesopotamiae recens ex Illyrico missi enerues et timidi praesidium per eos traductus agentes nocturnasque pauentes insidias ab aggeribus publicis uesperi, quando custodiri magis omnes tramites conueniret, longius discedebant. 3. hocque obseruato eos uino oppressos et somno uiginti milia fere Persarum Tamsapore et Nohodare ductantibus nullo prospiciente transgressa post tumulos celsos uicinos Amidae occultabantur armata.

4. Moxque, ut dictum est, cum abituri Samosatam luce etiam tum dubia pergeremus, ab alta quadam specula radiantium armorum splendore praestricti hostisque adesse excitatius clamitantes, signo dato quod ad proelium solet hortari, restitimus conglobati, nec fugam capessere cum essent iam in contuitu qui sectarentur, nec congredi cum hoste equitatu et numero

---

1 orditor *VP* 2 dexterum *Pbga* tex[e]trum *V* omnẽ *VP* 3 regionẽ imferacium *V* 5 Barzalo et Claudias *Kellerbauer* (*coll. Ptol.*) barzaloc te laudias *VP* Barzala et Laudias *G* 12 samosata *V* 13 Zeugmã *A* zeuma *VPbg* 24 tumolos *V* 27 ab alta *G* ablata *VPb* 30 nec *bga* ne *P* ne[i] *V*

praeualente metu indubitatae mortis cautum existimantes. 5. denique ex ultima necessitate manibus iam conserendis, cum quid agi oporteat cunctaremur, occiduntur quidam nostrorum temere procursantes et urgente utraque parte Antoninus ambitiose praegrediens agmina, ab Vrsicino agnitus et obiurgatorio sonu uocis increpitus proditorque et nefarius appellatus, sublata tiara, quam capiti summo ferebat honoris insigne, desiluit equo curuatisque membris, humum uultu paene contingens salutauit patronum appellans et dominum, manus post terga conectens, quod apud Assyrios supplicis indicat formam, et 'ignosce mihi' inquit 'amplissime comes, necessitate, non uoluntate ad haec, quae noui scelesta, prolapso: egere me praecipitem iniqui flagitatores, ut nosti, quorum auaritiae ne tua quidem excelsa illa fortuna propugnans miseriis meis potuit refragari.' simul haec dicens e medio prospectu abscessit non auersus, sed dum euanesceret uerecunde retrogradiens et pectus ostentans.

7. Quae dum in curriculo semihorae aguntur, postsignani nostri, qui tenebant editiora collis, exclamant aliam cataphractorum multitudinem equitum pone uisam celeritate quam maxima propinquare. 8. atque ut in rebus solent adflictis, ambigentes cuinam deberet aut posset occurri, trudente pondere plebis immensae passim, qua cuique proximum uidebatur, diffundimur uniuersi, dumque se quisque expedire discrimine magno conatur, sparsim disiecti hosti concursatori miscemur. 9. itaque spreta iam uiuendi cupiditate fortiter decernentes ad ripas pellimur Tigridis alte excisas. unde quidam praecipites pulsi implicantibus armis haeserunt ubi uadosus est amnis, alii lacunarum hausti uertigine uorabantur, non nulli cum hoste congressi uario euentu certabant, quidam cuneorum densitate perterriti pete-

---

5 utraque parte urgente *V*[1] ambitiosum *VP* 11 tergum *bg* 14 noui *bga* noni *VP* moui *Kellerbauer et Eyssenh.* 15 iniqui *Haupt* inquid *VP om. A* 25 possit *VPbga* 32 lacunarium *VP*

bant proximos Tauri montis excessus. 10. inter quos dux ipse agnitus pugnatorumque mole circumdatus cum Aiadalthe tribuno caloneque uno equi celeritate ereptus abscessit.

11. Mihi dum auius ab itinere comitum quid agerem circumspicio, Verennianus domesticus protector occurrit femur sagitta confixus, quam dum auellere obtestante collega conarer, cinctus undique antecedentibus Persis, ciuitatem petebam anhelo cursu rependo ex eo latere quo incessebamur in arduo sitam, unoque ascensu perangusto meabilem, quem scissis collibus molinae ad calles artandas aedificatae densius constringebant. 12. hic mixti cum Persis eodem ictu procurrentibus ad superiora nobiscum, ad usque ortum alterius solis immobiles stetimus ita conferti, ut caesorum cadauera multitudine fulta reperire ruendi spatium nusquam possent, utque miles ante me quidam discriminato capite, quod in aequas partes ictus gladii fiderat ualidissimus, in stipitis modum undique coartatus haereret. 13. et licet multiplicia tela per tormentorum omnia genera uolarent e propugnaculis, hoc tamen periculo murorum nos propinquitas eximebat, tandemque per posticam ingressus refertam inueni confluente ex finitimis uirili et muliebri sexu. nam et casu illis ipsis diebus in suburbanis peregrina commercia circumacto anno solita celebrare multitudo conuenarum augebat agrestium. 14. interea sonitu uario cuncta miscentur partim amissos gementibus, aliis cum exitio sauciis, multis caritates diuersas, quas prae angustiis uidere non poterant, inuocantibus.

9. 1. Hanc ciuitatem olim perquam breuem Caesar etiam tum Constantius, ut accolae suffugium possint habere tutissimum, eo tempore quo Antoninupolim oppidum aliud struxit, turribus circumdedit amplis et

---

3 Aiadaltha *G* aiadalthae *VP* 11 callibus *VPbg* *14 ad *bga* a *VP* 24 sexu *bga* secus *V* 26 celebrare *GA* celebrari *VP* 32 tum *GA* dum *VPb*

moenibus, locatoque ibi conditorio muralium tormentorum fecit hostibus formidatam suoque nomine uoluit appellari. 2. et a latere quidem australi geniculato Tigridis meatu subluitur propius emergentis; qua euri opponitur flatibus, Mesopotamiae plana despectat; unde aquiloni obnoxia est, Nymphaeo amni uicina, uerticibus Taurinis umbratur gentes Transtigritanas dirimentibus et Armeniam; spiranti zephyro contrauersa Gumathenam contingit regionem uberem et cultu iuxta fecundam, in qua uicus est Abarne nomine sospitalium aquarum lauacris calentibus notus. in ipso autem Amidae meditullio sub arce fons diues exundat potabilis quidem, sed uaporatis aestibus non numquam faetens. 3. cuius oppidi praesidio erat semper quinta Parthica legio destinata cum indigenarum turma non contemnenda. sed tunc ingruentem Persarum multitudinem sex legiones raptim percursis itineribus antegressae muris adstitere firmissimis. Magnentiaci et Decentiaci quos post consummatos ciuiles procinctus, ut fallaces et turbidos ad orientem uenire compulit imperator, ubi nihil praeter bella timetur externa, et Tricensimani Decimanique Fortenses et Superuentores atque Praeuentores cum Aeliano iam Comite, quos tirones tum etiam nouellos hortante memorato adhuc protectore erupisse a Singara Persasque fusos in somnum rettulimus trucidasse complures. 4. aderat comitum quoque sagittariorum pars maior, equestres uidelicet turmae ita cognominatae, ubi merent omnes ingenui barbari, armorum uiriumque firmitudine inter alios eminentes.

10. 1. Haec dum primi impetus *turbo* conatibus agitat insperatis, rex cum populo suo gentibusque quas ductabat, a Bebase loco itinere flexo dextrorsus, ut

---

4 emergentis qua Euri *GA* emergentesq; uiri *VPb* 5 plane *VPb* 9 Gumathenam *G* gumathena *VPba* Comagenam *Lindenbr.* 12 exundant *V* 18 adstiterie *V* 22 decimique *Vba* Fretenses *Valesius* 25 fusos persasque *VAP* 31 turbo *G om. VPba*

monuerat Antoninus, per Horren et Meiacarire et Charcha ut transiturus Amidam, cum prope castella Romana uenisset, quorum unum Reman, alterum Busan appellatur, perfugarum indicio didicit multorum opes illuc translatas seruari, ut in munimenis praecelsis et fidis, additumque est ibi cum suppellectili pretiosa inueniri feminam pulchram cum filia paruula Craugasii Nisibeni cuiusdam uxorem, in municipali ordine genere, fama, potentiaque circumspecti. 2. auiditate itaque rapiendi aliena festinans petit inpetu fidenti castella, unde subita animi consternatione defensores armorum uarietate praestricti se cunctosque prodidere qui ad praesidia confugerunt, et digredi iussi confestim claues obtulere portarum, patefactisque aditibus quicquid ibi congestum erat eruitur et productae sunt adtonitae metu mulieres et infantes matribus implicati, graues aerumnas inter initia tenerioris aetatis experti. 3. cumque rex percontando cuiusnam coniux esset, Craugasii conperisset, uim in se metuentem prope uenire permisit intrepidam et uisam opertamque ad usque labra ipsa atro uelamine, certiore iam spe mariti recipiendi et pudoris inuiolati mansuri benignius confirmauit. audiens enim coniugem miro eius amore flagrare, hoc praemio Nisibenam proditionem mercari se posse arbitrabatur. 4. inuentas tamen alias quoque uirgines Christiano ritu cultui diuino sacratas custodiri intactas et religioni seruire solito more nullo uetante praecepit, lenitudinem profecto in tempore simulans, ut omnes, quos antehac diritate crudelitateque terrebat, sponte sua metu remoto uenirent exemplis recentibus docti humanitate eum et moribus iam placidis magnitudinem temperasse fortunae.

---

3 busan V^3P bus V^1 5 monumentis *VPba* *9 *post* circumspecti *lac. 25 litt. VP* 12 praestrinctis *V* 16 metu *VA* sonitu *Pbg* 17 inter initia *G* inter niti *VPba* 18 quaenam *Langen* 19 crausagii *VP* 20 adusque *Gronouius* absque *VPbga* 28 lenitudine *VP* 29 crudelitateque *om. bg* crudelitate *om. P* 32 fortunas *VP*

LIBER XVIIII.

1. 1. Hoc miserae nostrorum captiuitatis euentu rex laetus successusque operiens similes, egressus exinde paulatimque incedens Amidam die tertio uenit. 2. cumque primum aurora fulgeret, uniuersa quae uideri poterant armis stellantibus coruscabant ac ferreus equitatus campos oppleuit et colles. 3. insidens autem equo ante alios celsior ipse praeibat agminibus cunctis, aureum capitis arietini figmentum interstinctum lapillis pro diademate gestans, multiplici uertice dignitatum et gentium diuersarum comitatu sublimis. satisque eum constabat conloquio tenus defensores moenium

1 misera *VPr* 4 fulgeret *VAP* surgeret *rbg* 5 stellantibus *Pbga* stillantibus *V*

temptaturum, aliorsum Antonini consilio festinantem. 4. uerum caeleste numen ut Romanae rei totius aerumnas intra unius regionis concluderet ambitum, adegerat in immensum se extollentem credentemque, quod uiso statim obsessi omnes metu exanimati supplices uenirent in preces. 5. portis obequitabat comitante cohorte regali, qui dum se prope confidentius inserit, ut etiam uultus eius possit aperte cognosci, sagittis missilibusque ceteris ob decora petitus insignia corruisset, ni puluere iaculantium adimente conspectum parte indumenti tragulae ictu discissa editurus postea strages innumeras euasisset. 6. hinc quasi in sacrilegos uiolati saeuiens templi temeratumque tot regum et gentium dominum praedicans eruendae urbis apparatu nisibus magnis instabat, et orantibus potissimis ducibus, ne profusus in iram a gloriosis descisceret coeptis, leni summatum petitione placatus postridie quoque super deditione moneri decreuerat defensores.

7. Ideoque cum prima lux aduenisset, rex Chionitarum Grumbates fidenter suam operam nauaturus tendebat ad moenia cum manu promptissima stipatorum, quem ubi uenientem iam telo forte contiguum contemplator peritissimus aduertisset, contorta ballista filium eius primae pubis adulescentem lateri paterno haerentem thorace cum pectore perforato perfodit proceritate et decore corporis aequalibus antestantem. 8. cuius occasu in fugam dilapsi populares eius omnes moxque, ne raperetur, ratione iusta regressi numerosas gentes ad arma clamoribus dissonis concitarunt, quarum concursu ritu grandinis hinc inde conuolantibus telis atrox committitur pugna. 9. et post interneciua certamina ad usque finem diei protenta cum iam noctis esset initium, per aceruos caesorum et scaturigines sanguinis

1 *ante* antonini *del.* dignitate *in* *V* 3 intra V^1*G* *om.* V^2*Pba* 9 corgruisset V^1 congruisset *P* 20 Grumbates *G* grambates *VP* suam *Eyssenh.* an *VPr* *om.* *bg* 21 manu *G* romanu *VPb* Romanorum manu *A* 25 perfodit *G* praefudit *VPb*

aegre defensum caligine tenebrarum extrahitur corpus, ut apud Troiam quondam super comite Thessali ducis exanimi acies Marte acerrimo conflixerunt. 10. quo funere regia maesta et optimatibus uniuersis cum parente subita clade perculsis indicto iustitio iuuenis nobilitate commendabilis et dilectus ritu nationis propriae lugebatur. itaque ut armari solebat elatus in amplo quodam suggestu locatur et celso, circaque eum lectuli decem sternuntur figmenta uehentes hominum mortuorum, ita curate pollincta, ut imagines essent corporibus similes iam sepultis, ac per dierum spatium septem, uiri quidem omnes per contubernia et manipulos epulis indulgebant saltando et cantando tristia quaedam genera naeniarum regium iuuenem lamentantes. 11. feminae uero miserabili planctu in primaeuo flore succisam spem gentis solitis fletibus conclamabant, ut lacrimare cultrices Veneris saepe spectantur in sollemnibus Adonidis sacris, quod simulacrum aliquod esse frugum adultarum religiones mysticae docent.

2. 1. Post incensum corpus ossaque in argenteam urnam conlecta, quae ad gentem humo mandanda portari statuerat pater, agitata summa consiliorum placuerat busto urbis subuersae expiare perempti iuuenis manes; nec enim Grumbates inulta unici pignoris umbra ire ultra patiebatur. 2. biduoque ad otium dato ac missis abunde qui pacis modo patentes agros pingues cultosque uastarent, quinquiens ordine multiplicato scutorum cingitur ciuitas ac tertiae principio lucis corusci globi turmarum impleuerunt cuncta quae prospectus humanus potuit undique contueri, et sorte loca diuisa clementi gradu incedentes ordines occuparunt. 3. Persae omnes murorum ambitus obside-

---

3 exanimes acie *VPb* 7 armari *GA* amari *VPb* *10 emagines *VP* 13 tristitia *VP* 19 frugum *G* phrygum *VPba* 21 conlecta *C. F. W. Müller* coniecta *Valesius* contecta *codd.* 24 Grumbates *G* Grumbatis *P* grumba[tis] *V* inulta *GA* inuita *VPb* 32 om̃s murorum om̃s *V*

bant. pars, quae orientem spectabat, Chionitis euenit qua funestus nobis ceciderat adulescens........ meridiano lateri sunt destinati, tractum seruabant septentrionis Albani, occidentali portae oppositi sunt Segestani, acerrimi omnium bellatores, cum quibus elata in arduum specie elephantorum agmina rugosis horrenda corporibus leniter incedebant armatis onusta, ultra omnem diritatem taetri spectaculi formidanda, ut rettulimus saepe.

4. Cernentes populos tam indimensos ad orbis Romani incendium diu quaesitos in nostrum conuersos exitium, salutis rata desperatione gloriosos uitae exitus deinde curabamus, iamque omnibus nobis optatos. 5. a sole itaque orto usque diei ultimum acies immobiles stabant ut fixae nullo uariato uestigio nec sonitu uel equorum audito hinnitu, eademque figura digressi qua uenerant, cibo recreati et somno, cum superesset exiguum noctis, aeneatorum clangore ductante urbem ut mox casuram terribili corona cinxerunt. 6. uixque ubi Grumbates hastam infectam sanguine ritu patrio nostrique more coniecerat fetialis, armis exercitus concrepans inuolat muros confestimque lacrimabilis belli turbo crudescit, rapido turmarum processu in procinctum alacritate omni tendentium, et contra acri intentaque occursatione nostrorum.

7. Proinde diffractis capitibus multos hostium scorpionum iactu moles saxeae colliserunt, alii traiecti sagittis, pars confixi tragulis humum corporibus obstruebant, uulnerati alii socios fuga praecipiti repetebant. 8. nec minores in ciuitate luctus aut mortes, sagittarum creberrima nube auras spissa multitudine obumbrante tormentorumque machinis, quae direpta

1 *ante* orientem *del.* omnẽ *in V* exspectabat *VP* 2 *lac. 8 litt. V*[1] cuius *V*[2]*Pba* Vertae *G* (*cf.* 19, 5, 8) Chuni *Hadr. Valesius* 7 armati *VP* 18 ductante *VGAP* ductore *rb* 22 inuolanti *V* *23 turba *VPbg* turemarium *VP* procursu *G* 27 alia *V* 29 socios *in ras. al. man. V* 32 direpta in *G*

Singara possederant Persae, uulnera inferentibus plura. 9. namque uiribus collectis propugnatores omissa uicissim certamina repetentes in maximo defendendi ardore saucii perniciose cadebant, aut laniati uoluendo stantes proxime subuertebant, aut certe spicula membris infixa uiuentes adhuc uellendi peritos quaeritabant. 10. ita strages stragibus inplicatas et ad extremum usque diei productas ne uespertinae quidem hebetauerunt tenebrae ea re, quod obstinatione utrimque magna decernebatur. 11. agitatis itaque sub onere armorum uigiliis resultabant altrinsecus exortis clamoribus colles nostris uirtutes Constanti Caesaris extollentibus ut domini rerum et mundi, Persis Saporem saansaan appellantibus et pirosen, quod rex regibus imperans et bellorum uictor interpretatur.

12. Ac priusquam lux occiperet, signo per lituos dato ad feruorem similium proeliorum excitae undique inaestimabiles copiae in modum alitum ferebantur, unde longe ac late prospici poterat campis et conuallibus nihil praeter arma micantia ferarum gentium demonstrantibus. 13. moxque clamore sublato cunctis temere prorumpentibus telorum uis ingens uolabat e muris, utque opinari dabatur, nulla frustra mittebantur inter hominum cadentia densitatem. tot enim nos circumstantibus malis non obtinendae causa salutis, ut dixi, sed fortiter moriendi studio flagrabamus, et a diei principio ad usque lucem obscuram neutrubi proelio inclinato ferocius quam consultius pugnabatur. exurgebant enim *ruentium* terrentiumque clamores ut prae alacritate consistere sine uulnere uix quisquam possit. 14. tandemque nox finem caedibus fecit et satias aerumnarum indutias partibus dederat longiores.

---

8 diei *VAP* diem *bg* habitauerunt V^1 13 domini *G* omni *V* 14 saansaan *VPr* Achemenem *bga* pirosen *V* Artaxerxen *bga* (*cf. Pauli Lagarde opuscula p. 179.*) rex *VA om. Pbg* 29 ruentium *add. Valesius om. codd.* terrentiumque *codd.* ferientiumque *Valesius* 32 $\overset{a}{\text{satis}}$ *V* satis *bg* satas *Pr*

ubi enim quiescendi nobis tempus est datum, exiguas quae supererant uires continuus cum insomnia labor absumpsit sanguine et pallente expirantium facie perterrente, quibus ne suprema quidem humandi solacia tribui sinebant angustiae spatiorum, intra ciuitatis ambitum non nimium amplae legionibus septem et promiscua aduenarum ciuiumque sexus utriusque plebe et militibus aliis paucis ad usque numerum milium uiginti cunctis inclusis. 15. medebatur ergo suis quisque uulneribus pro possibilitate uel curantium copia, cum quidam grauiter saucii cruore exhausto spiritus reluctantes efflarent, alii confossi mucronibus prostrati in ora animis in uentum solutis proiciebantur extincti, aliquorum foratis undique membris mederi periti uetabant ne offensionibus cassis animae uexarentur adflictae, non nulli uellendis sagittis in ancipiti curatione grauiora morte supplicia perferebant.

3. 1. Dum apud Amidam hac partium destinatione pugnatur, Vrsicinus maerens, quod ex alterius pendebat arbitrio, auctoritatis tunc in regendo milite potioris Sabinianum etiam tum sepulcris haerentem crebro monebat, ut compositis uelitaribus cunctis per imos pedes montium occultis itineribus properarent, quo leuium armorum auxilio, siqua fors iuuisset, stationibus interceptis nocturnas hostium adgrederentur excubias, quae ingenti circumitu uallauerant muros, aut lacessitionibus crebris occuparent obsidioni fortiter adhaerentes. 2. quibus Sabinianus renitebatur ut noxiis, palam quidem litteras imperiales praetendens, intacto ubique milite quicquid geri potuisset impleri debere aperte iubentes, clam uero corde altissimo retinens saepe in comitatu sibi mandatum ut amplam omnem adipiscendae laudis decessori suo ardenti studio glo-

3 *post* sanguine *sequitur* 18, 6, 20 et balsyriis detentus — 18, 6, 22 membris et quedam *VPb om. GA* 9 cunctis *Eysenh.* concitis *codd.* 13 in ora *Hermann* curam *VPr om. bga* 16 uellendis *A* uulsis *G* uel *VPb* 24 siqua *G* qua *VPba* 28 ut *bga* aut *VPr* 32 amplam *VPba* ansam *G*

riae circumcideret etiam ex re publica processuram. 3. adeo uel cum exitio prouinciarum festinabatur, ne bellicosus homo memorabilis alicuius facinoris auctor nuntiaretur aut socius. ideoque his attonitus malis exploratores ad nos saepe mittendo, licet ob custodias artas nullus facile oppidum poterat introire, et utilia agitando complura nihil proficiens uisebatur ut leo magnitudine corporis et toruitate terribilis inclusos intra retia catulos periculo ereptum ire non audens unguibus ademptis et dentibus.

4. 1. Sed in ciuitate ubi sparsorum per uias cadauerum multitudo humandi officia superaret, pestilentia tot malis accessit uerminantium corporum lue tabifica, uaporatis aestibus uarioque plebis languore nutrita, quae genera morborum unde oriri solent breuiter explicabo.

2. Nimietatem frigoris aut caloris uel umoris uel siccitatis pestilentias gignere philosophi et illustres medici tradiderunt. unde accolentes loca palustria uel humecta tusses et oculares casus et similia perferunt, contra confines caloribus tepore febrium arescunt. sed quanto ignis materies ceteris est efficacior, tanto ad perimendum celerior siccitas. 3. hinc cum decennali bello Graecia desudaret ne peregrinus poenas dissociati regalis matrimonii lucraretur, huius modi grassante pernicie telis Apollinis periere conplures, qui sol aestimatur. 4. atque ut Thucydides exponit, clades illa, quae in Peloponnesiaci belli principiis Athenienses acerbo genere morbi uexauit, ab usque feruenti Aethiopiae plaga paulatim proserpens Atticam occupauit. 5. aliis placet auras, ut solent, aquasque uitiatas faetore cadauerum uel similibus salubritatis uio-

---

11 sed *VG om. Pba*   20 umectatus sese ioculares *VP* humecta tusses ioculares *G*   ***similia *V*   21 tepore *G* tempore *VPba*   arescunt *G* arescentes *VPba*   22 est *A* et *VPr om. bg*   27 sol *bga* sola *VPr*   29 fer^{u}enti *V* feruenti *A om. Pbg*   31 aqua^{s} *V* aquae *G* aqua *rba*

lare maximam partem, uel certe aeris permutationem subitam aegritudines parere leuiores. 6. adfirmant etiam aliqui terrarum halitu densiore crassatum aera emittendis corporis spiraminibus resistentem necare non nullos, qua causa animalia praeter homines cetera iugiter prona Homero auctore et experimentis deinceps multis, cum talis incesserit labes, ante nouimus interire. 7. et prima species luis pandemus adpellatur, quae efficit in aridioribus locis agentes caloribus crebris interpellari, secunda epidemus, quae tempore ingruens acies hebetat luminum et concitat periculosos tumores, tertia loemodes, quae itidem temporaria est sed uolucri uelocitate letabilis.

8. Hac exitiali peste quassati, paucis intemperanti aestu consumptis, quos multitudo angebat, tandem nocte, quae diem consecuta est decimum, exiguis imbribus disiecto concreto spiritu et crassato sospitas retenta est corporum firma.

5. 1. Verum inter haec inquies Persa uimineis ciuitatem pluteis circumdabat et erigi aggeres coepti turresque fabricabantur frontibus ferratis excelsae, quarum fastigiis ballistae locatae sunt singulae, ut a propugnaculis propellerent defensores, leuia tamen per funditores et sagittarios proelia ne puncto quidem breui cessabant. 2. erant nobiscum duae legiones Magnentiacae recens e Galliis ductae, ut praediximus, uirorum fortium et pernicium ad planarios conflictus aptorum, ad eas uero belli artes, quibus stringebamur, non modo inhabiles sed contra nimii turbatores, qui cum neque *in* machinis neque in operum constructione iuuarent aliquem, stolidius erumpentes dimicantesque

---

6 ⊢omero *V* (h) 8 pandemos *A* 10 pidaemos *VP* 12 tumores *Wagner* sumores *V* humores *Pbga* 15 aestu *VGA om. Pb* 19 uimineis *GA* bineis *V*[1]*Pr* uineis *V*[2] 20 erigi *GA* regi *VPb* coepit *VP* 25 breui] bre *VP lac. 12 litt. R om. sine lac. bga* longione magnentia *VP* 27 planarios *G* plamarios *VP* 28 stringebantur *b* 30 in *om. VPbga* *31 stolidius *G* studiis *VPb*

fidentissime minuto numero reuertebant, tantum proficientes quantum in publico, ut aiunt, incendio aqua unius hominis manu adgesta. 3. postremo obseratis portis praecauentibusque tribunis egredi nequeuntes frendebant ut bestiae. uerum secutis diebus efficacia eorum eminuit ut docebimus.

4. In summoto loco partis meridianae murorum, quae despectat fluuium Tigrim, turris fuit in sublimitatem exurgens, sub qua hiabant rupes abscisae ut despici sine uertigine horrenda non posset, unde cauatis fornicibus subterraneis per radices montis scalae ad usque ciuitatis ducebant planitiem, quo ex amnis alueo haurirentur aquae furtim, ut in omnibus per eas regiones munimentis, quae contingunt flumina, uidimus, fabre politae. 5. per has tenebras ob dirupta neglectas oppidano transfuga quodam ductante, qui ad diuersam partem desciuerat, septuaginta sagittarii Persae ex agmine regio arte fiduciaque praestantes, silentio summoti loci defensi, subito singuli noctis medio ad contignationem turris tertiam ascenderunt, ibique occultati mane sago punicei coloris elato, quod erat subeundae indicium pugnae, cum ex omni parte circumueniri urbem suis copiis inundantibus aduertissent, exinanitis proiectisque ante pedes pharetris clamoris ululabilis incendio tela summa peritia dispergebant. moxque acies omnes densae petebant multo infestius quam antea ciuitatem. 6. *inter* incertos nos et ancipites quibus occurri deberet, instantibus supra an multitudini transcensu scalarum iam propugnacula ipsa prensanti, diuiditur opera, et translatae leuiores quinque ballistae contra turrim locantur, quae ocius lignea

---

2 aqua *GA* quae *VPb* 4 praecauentibus *Reinesius* precantibus *codd.* 10 uertigine *bga* uercine *VP* posset *C. F. W. Müller* possent *codd.* cauatis *G* uacati *VP* 15 ob dirupta *G* obte rupta *V* 19 loci *VGP om. ba* 20 Vbique *VP* 24 pharetris *Pbga* f⟨ha⟩retis *V* 26 densae petebant *G* tensae tepebant *VP* 27 inter *G om. VPba* 29 transcensus alarum *VPb*

tela fundentes non numquam binos forabant, e quibus pars grauiter uulnerati ruebant, alii machinarum metu stridentium praecipites acti laniatis corporibus interibant. 7. quibus hac celeritate confectis relatisque ad loca sueta tormentis, paulo securius moenia omnium concursu defendebantur. 8. et quoniam augebat curas militum scelestum facinus perfugae, quasi decurrentes in planum ita iaculantes diuersa missilia lacertis fortibus incumbebant, ut uergente in meridiem die gentes uulnerum acri repulsa disiectae, lacrimantes conplurium mortes, tentoria repeterent metu.

6. 1. Adspirauit auram quandam salutis fortuna innoxio die cum hostili clade emenso, cuius reliquo tempore ad quietem reficiendis corporibus dato, posterae lucis initio ex arce innumeram cernimus plebem, quae Ziata capto castello ad hosticum ducebatur, quem in locum ut capacissimum et munitum — spatio quippe decem stadiorum ambitur — promiscua confugerat multitudo. 2. nam etiam alia munimenta isdem diebus capta sunt et incensa, unde hominum milia extracta complura seruituri sequebantur, inter quos multi senecta infirmi et mulieres iam grandaeuae, cum ex uariis deficerent causis itineris longinquitate offensae, abiecta uiuendi cupiditate suris uel suffraginibus relinquebantur exectis.

3. Has miserabiles turmas Galli milites contuentes rationabili quidem sed intempestiuo motu conserendae cum hostibus manus copiam sibi dari poscebant, mortem tribunis uetantibus primisque ordinibus minitantes si deinceps prohiberent. 4. utque dentatae in caueis bestiae taetro paedore acerbius efferatae euadendi spe repagulis uersabilibus inliduntur, ita gladiis portas caedebant, quas supra diximus obseratas, admo-

5 omnium *G* omnia *VPba* 9 uergente in *scripsi* (*cf. 31, 10, 13*) uergentem *V²Pba* uertem *V¹* Vertae in *G* die gentes *scripsi* degentes *codd.* 10 disiectae *scripsi* disiecti *codd.* 20 capta *GA* rapta *VPb* 27 intempestiuo *GA* intemperatiuo *VPb* 30 dentatae *G* tentate *VPba* 31 offeratae *VP'* 32 uersabibus *V*

dum anxii, ne urbe excisa ipsi quoque sine ullo specioso facinore deleantur, aut exuta periculis nihil egisse operae pretium pro magnanimitate Gallica memorentur, licet antea saepe egressi structoresque aggerum confossis quibusdam impedire conati, paria pertulerunt.

5. Inopes nos consilii et quid opponi deberet saeuientibus ambigentes id potissimum aegre isdem adsentientibus tandem elegimus ut, quoniam ultra ferri non poterant, paulisper morati custodias adgredi permitterentur hostiles, quae non procul erant a coniectu locatae telorum, ut eis perruptis pergerent prorsus. apparebat enim eos, si inpetrassent, strages maximas edituros. 6. quae dum parantur, per uaria certaminum genera defensabantur acriter muri laboribus et uigiliis et tormentis ad emittenda undique saxa telaque dispositis. et expugnatio ciuitatis struebatur operibus lentis: duo tamen aggeres celsi Persarum peditum manu erecti, contra quos nostrorum quoque impensiore cura moles excitabantur altissimae, fastigio aduersae celsitudinis aequatae, propugnatorum uel nimia pondera duraturae.

7. Inter haec Galli morarum impatientes securibus gladiisque succincti patefacta sunt egressi postica, obseruata nocte squalida et interluni, orantes caeleste praesidium ut propitium adesset et libens. atque ipsum spiritum reprimentes cum prope uenissent, conferti ualido cursu quibusdam stationariis interfectis exteriores castrorum uigiles ut in nullo tali metu sopitos obtruncantes superuenire ipsi regiae, si prosperior iuuisset euentus, occulte meditabantur. 8. uerum audito licet leui reptantium sonitu gemituque caesorum

---

2 deleantur *GA* debeantur *VPb* 4 egressi *bga* gressi *VP* 7 ambientes *VP* 17 duo tamen — erecti (18) et expugnatio (16) — operibus lentis (16) *codd. transposuit Eyssenh.* 22 impatientes *bga* pacientes *VP* 30 iuuisset *Valesius* ibusisset *VP* illuxisset *G* isset *ba* 31 leui reptantium *Haupt* reuetem p dentium *V* reuetep dentium *P* ruentium *bga*

discusso somno, excitatis multis et ad arma pro se quoque clamitante steterunt milites uestigiis fixis progredi ultra non ausi; nec enim cautum deinde expergefactis, quos petebant insidiae, in apertum properare discrimen, cum iam undique frendentium cateruae Persarum in proelia uenirent accensae. 9. contra Galli corporum robore audaciaque quoad poterant inconcussi, gladiis secantes aduersos, parte suorum strata uel sagittarum undique uolantium crebritate confixa, cum unum in locum totam periculi molem conuersam et currentium hostium agmina aduertissent, nullo terga uertente euadere festinabant et, uelut repedantes sub modulis, sensim extra uallum protrusi, cum manipulos confertius inuadentes sustinere non possent, tubarum perciti clangore castrensium discedebant. 10. et resultantibus e ciuitate lituis multis portae panduntur recepturae nostros si peruenire illuc usque ualuissent, tormentorumque machinae stridebant sine iaculatione ulla telorum, ut stationibus recedentes post interemptos socios non agerentur ignari, ubi apposita moenia suspicarentur, *et* in portas uiri fortes susciperentur innoxii. 11. hacque arte Galli portam prope confinia lucis introiere minuto numero, quidam perniciose, pars leuiter uulnerati quadringentis ea nocte desideratis, qui non Rhesum nec cubitantes pro muris Iliacis Thracas, sed Persarum regem armatorum centum milibus circumsaeptum, ni obstitisset uiolentior casus, in ipsis tentoriis obtruncarant. 12. horum campiductoribus ut fortium factorum antesignanis post ciuitatis excidium armatas statuas apud Edessam in regione celebri locari iusserat imperator, quae ad praesens seruantur intactae.

---

8 aduersos parte suorum *G* aduersas partes quorum *VPba* 15 et — 17 nostros *in ras. add.* *V*[2] 19 recedentes *scripsi* praesidentes *codd.* 20 non *scripsi* pone *codd.* ubi apposita *scripsi* urbis oppositi *codd.* 21 suspicarentur (?) et in portas *scripsi* bus nudarent miperta *codd.* 22 immoxii *VP* 25 Rhesum *GA* resumunt *VPb* 30 aedessa *VGP* aedissa *ba*

13. Retectis sequenti luce funeribus cum inter caesorum cadauera optimates inuenirentur et satrapae clamores dissoni fortunam aliam alibi cum lacrimis indicabant, luctus ubique et indignatio regum audiebatur arbitrantium per stationes muris obiectas inrupisse Romanos: indutiisque ob haec tridui datis adsensu communi nos quoque spatium ad respirandum accepimus.

7. 1. Perculsae deinde nouitate rei efferataeque gentes omissa omni cunctatione operibus, quoniam uis minime procedebat, decernere iam censebant et concito extremo belli ardore omnes oppetere gloriose iam properabant, aut ruina urbis animis litasse caesorum.

2. Iamque apparatu cunctorum alacritate perfecto, exsiliente lucifero operum uariae species cum turribus ferratis admouebantur, quorum in uerticibus celsis aptatae ballistae propugnatores agitantes humilius disiectabant. 3. et albescente iam die ferrea munimenta membrorum caelum omne subtexunt densitataeque acies non inordinatim ut antea, sed tubarum sonitu leni ductante nullis procursantibus incedebant machinarum operti tegminibus cratesque uimineas praetendentes. 4. cumque propinquantes ad coniectum uenere telorum, oppositis scutis Persae pedites sagittas tormentis excussas e muris aegrius euitantes laxarunt aciem nullo paene iaculi genere in uanum cadente: etiam cataphracti hebetati et cedentes animos auxere nostrorum. 5. tamen quia hostiles ballistae ferratis impositae turribus in humiliora ex supernis ualentes ut loco dispari ita euentu dissimili nostra multo cruore foedabant, ingruente iam uespera cum requiescerent

---

1 retectis sequenti *V*²*GA* reteccisse quanti *P* rete [*lac.* 6 *litt.*] quanti *Rr* remicanti *b* 3 clamores *G* clamoresque *VPba* 11 censebant *G* cessabant *V* 19 densitatae *Pba* tensitate quae *V* densataeque *G* 20 tubarum *bga* turbarum *VPr* 29 upernis *V* 30 ita euentu *Pbga* iteuentu *V* dissimili *GA* dissimilis *VPb* 31 uespera *bga* spera *VP*

partes, noctis spatium maius consumptum est, ut excogitari possit quid exitio ita atroci obiectaretur.

6. Et tandem multa uersantibus [nobis] sedit consilium, quod tutius celeritas fecit, quattuor isdem ballistis scorpiones opponi, qui dum translati e regione caute, quod artis est difficillimae, conlocantur, lux nobis aduenit maestissima Persarum manipulos formidatos ostentans adiectis elephantorum agminibus, quorum stridore inmanitateque corporum nihil humanae mentes terribilius cernunt. 7. cumque omni ex latere armorum et operum beluarumque molibus urgeremur, per scorpionum ferreas fundas e propugnaculis subinde rotundi lapides acti dissolutis turrium coagmentis ballistas earumque tortores ita fudere praecipites, ut quidam citra uulnerum noxas, alii obtriti magnitudine ponderum interirent, elephantis ui magna propulsis, quos flammis coniectis undique circumnexos iam corporibus tactis gradientesque retrosus retinere magistri non poterant, postque exustis operibus nulla quies certaminibus data. 8. rex enim ipse Persarum, qui numquam adesse certaminibus cogitur, his turbinum infortuniis percitus nouo et nusquam antea cognito more proeliatoris militis ritu prosiluit in confertos, et quia conspectior tegentium multitudine procul speculantibus uisebatur, petitus crebritate telorum multis stipatoribus stratis abscessit alternans regibilis acies, et ad extremum diei nec mortium truci uisu nec uulnerum territus tandem tempus exiguum tribui quieti permisit.

8. 1. Verum nocte proelia dirimente, somno per breue otium capto, nitescente iam luce ad potiunda

3 nobis V^2*Pba* *om.* V^1*G* 4 tutius *Prbga* $\overset{tiu}{\text{tuis}}$ *V* 7 manipulos *G* manipopulos *VP* inaniter populos *ba* 16 interrirent *VP* 18 retinere V^2*Pbga* retere V^1 regere *Valesius* 20 data *G* tati *VP* *om.* *rba* 22 $\overset{us}{\text{percito}}$ *V* *post* morẽ *add.* ore V^2*P* 25 crebritate *G* brebritate *V* breuitate *Pba* 27 uisu *A* uisio *VP* uiso *bg* 31 nitescente *VA* innotescente *P*

sperata ira et dolore exundans nec fas ullum prae oculis habiturus gentes in nos excitabat. cumque crematis operibus, ut docuimus, pugna per aggeres celsos muris proximos temptaretur, ex adgestis erectis intrinsecus, quantum facere nitique poterant, nostri aequis uiribus per ardua resistebant.

2. Et diu cruentum proelium stetit nec metu mortis quisquam ex aliqua parte a studio propugnandi remouebatur, eoque producta contentione cum sors partium euentu regeretur indeclinabili, diu laborata, moles illa nostrorum uelut terrae quodam tremore quassata procubuit, et tamquam itinerario aggere uel superposito ponte conplanatum spatium, quod inter murum congestamque forinsecus struem hiabat, patefecit hostibus transitum nullis obicibus inpeditum, et pars pleraque militum deiectorum oppressa uel debilitata cessabat. 3. concursum est tamen undique ad propulsationem periculi tam abrupti, et festinandi studio aliis inretientibus alios audacia hostium ipso successu crescebat. 4. accitis igitur regis imperio praedatoribus uniuersis strictoque comminus ferro cum sanguis utrubique inmensis caedibus funderetur, oppletae sunt corporibus fossae latiorque uia ideo pandebatur, et concursu copiarum ardenti iam ciuitate oppleta cum omnis defendendi uel fugiendi spes esset abscisa, pecorum ritu armati et inbelles sine sexus discrimine truncabantur.

5. Itaque uespera tenebrante cum adhuc licet iniqua reluctante fortuna multitudo nostrorum manu conserta distringeretur, in abstrusa quadam parte oppidi cum duobus aliis latens obscurae praesidio noctis postica, per quam nihil seruabatur, euado et squalentum peritia locorum comitumque adiutus celeritate ad deci-

12 quassata *G* quasina *VP* quasi *b* procubuit *Pbga* proculbuit *V* 14 murum *G* murorum *VPba* patefecit *G* praefecit *VPba* 15 et pars *GA* et pas V^2 *om.* V^1 et spes *rb* 20 Accitis *G* Actisque *VPb* (que *inductum V*) praedatoribus (*sic*) *VPbga* 22 appellatae *VP* repletae *bga* 32 nihil *om.* V^1

mum lapidem tandem perueni. 6. in qua statione lenius recreati cum ire protinus pergeremus et incedendi nimietate iam superarer ut insuetus ingenuus, offendi dirum aspectum, sed fatigato mihi lassitudine graui leuamen impendio tempestiuum. 7. fugaci equo nudo et infreni calonum quidam sedens, ne labi possit, ex more habenam, qua ductabatur, sinistra manu artius inligauit moxque decussus uinculi nodum abrumpere nequiens per auia saltusque membratim discerptus iumentum exhaustum cursu pondere cadaueris detinebat, cuius dorsuali conprensi seruitio usus in tempore cum isdem sociis ad fontes sulphureos aquarum suapte natura calentium aegre perueni. 8. et quia per aestum arida siti reptantes aquam diu quaeritando profundum bene uidimus puteum et neque descendendi prae altitudine nec restium aderat copia, necessitate docente postrema indumenta lintea, quibus tegebamur, in oblongos discidimus pannulos, unde explicato fune ingenti centonem, quem sub galea unus ferebat e nostris, ultimae aptauimus summitati, *qui per* funem coniectus aquasque hauriens ad peniculi modum facile sitim, qua hauriebamur, extinxit. 9. unde citi ferebamur ad flumen Euphratem, ulteriorem ripam petituri per nauem, quam transfretandi causa iumenta et homines in eo tractu diuturna consuetudo locarat. 10. ecce autem Romanum agmen cum equestribus signis disiectum eminus cernimus, quod persequebatur multitudo Persarum, incertum unde impetu tam repentino terga uiantum adgressa. 11. quo exemplo terrigenas illos non

---

2 incendendi *VP* 4 ostendit tirum *VP* fatigatio nihil *VP om. ba* 8 abrumpere *VG om. Pba* 10 detinebat *G* detenebatur *V* 11 dorsuali *Langen* dorsuatis *codd.* conprensis *VP* comprehensis *rba* 12 suapte *G* apte *VPb* arte *A* 13 calentium *GA* cadentium *VPb* 14 reptantes *G* reputantes *VPba* 15 bene *Lindenbr.* paenae *codd.* 17 tegebamur *bga* tegebatur *VP* 20 qui per *G om. codd.* 24 quam transfretandi *G* quem transiretandi *V* 25 ecce *GV*[2] ecu *V*[1]*P* e cuius *ba* 26 Romanum *G* manum *V* manu *Pba*

sinibus terrae emersos, sed exuberanti pernicitate credimus natos, qui quoniam inopini per uaria uisebantur, σπαρτοί uocitati humo exiluisse, uetustate ut cetera fabulosius extollente, sunt aestimati. 12. hoc conciti, cum omne iam esset in celeritate salutis praesidium, per dumeta et siluas montes petimus celsiores exindeque Melitinam minoris Armeniae oppidum uenimus, ubi repertum ducem comitatumque iam profecturum Antiochiam reuisimus.

9. 1. Interea Sapor et Persae quia tendere iam introrsus autumno praecipiti haedorumque sidere exorto prohibebantur, captiuos agentes et praedas remeare cogitabant ad sua. 2. inter haec tamen funera direptionesque ciuitatis excisae Aeliano comite et tribunis, quorum efficacia diu defensa sunt moenia stragesque multiplicatae Persarum, patibulis sceleste suffixis Iacobus et Caesius numerarii apparitionis magistri equitum aliique protectores post terga uinctis manibus ducebantur, Transtigritanis, qui sollicita quaerebantur industria, nullo infimi summique discrimine ad unum omnibus contruncatis.

3. Vxor uero Craugasii quae retinens pudorem inuiolatum ut matrona nobilis colebatur, maerebat uelut orbem alium sine marito uisura, quamquam sperabat documentis praesentibus altiora. 4. in rem itaque consulens suam et accidentia longe ante prospiciens anxietate bifaria stringebatur uiduitatem detestans et nuptias. ideo familiarem suum perquam fidum regionumque Mesopotamiae gnarum per Izalam montem inter castella praesidiaria duo Maride et Lorne introi-

1 sinibus *G* finibus *VPba* *3 sparto *VP* ut cetera *G* uiatere *VP* materiem *Kiessling* 4 *post* hoc *addit* malo *G* 6 montes *GA* in montes *VPb* 8 ubi *uulgo* uos *V* nos *bga* Comitatuque *A* comitati *G* comitateque *VPb* 10 Interea Sapor *G* iam imperator *VPba* (im *suprascr.* *V*) 11 autumno *G* aut non *VP* *om.* *ba* hoedorumque sidere *G* haedorum quem pro sidere *VP* 16 sceleste *G* lestes *VPba* suffixis *G* ut fixus *V* 20 summique *G* sumque *VP* sineque *rba* 29 izalam *codd.* Zagrum *bga*

turum Nisibin occulte dimisit mandatis arcanisque uitae secretioris maritum exorans ut auditis, quae contigerint, ueniret secum beate uicturus. 5. quibus contentus expeditus uiator per saltuosos tramites et frutecta Nisibin passibus citis ingressus, causatusque se domina nusquam uisa et forsitan interempta data euadendi copia castris hostilibus abscessisse, et ideo ut uilis neglectus docet Craugasium gesta: moxque accepta fide quod, si tuto licuerit, sequetur coniugem libens, euasit exoptatum mulieri nuntium ferens, quae hoc cognito per Tamsaporem ducem supplicauerat regi ut, si daretur facultas, antequam Romanis excederet finibus, in potestatem suam iuberet propitius maritum adscisci.

6. Praeter spem itaque omnium digresso aduena repentino, qui postliminio reuersus statim sine ullius euanuit conscientia perculsus suspicione dux Cassianus praesidentesque ibi proceres alii minitantes ultima Craugasium incessebant, non sine eius uoluntate uel uenisse uel abisse hominem clamitantes. 7. qui proditoris metuens crimen inpendioque sollicitus, ne transitione perfugae uxor eius superesse doceretur et tractari piissime, per simulationem matrimonium alterius splendidae uirginis adfectauit. et uelut paraturus necessaria conuiuio nuptiali egressus ad uillam octauo lapide ab urbe distantem, concito equo ad Persarum uastatorium globum, quem didicerat aduentare, confugit susceptusque auenter, qui esset ex his cognitus quae loquebatur, Tamsapori post diem traditur quintum perque eum regi oblatus, opibus et necessitudine omni recuperata cum coniuge, quam paucos post menses amisit, erat secundi loci post Antoninum, ut ait poeta praeclarus 'longo proximus interuallo'. 8. ille enim ingenio et usu rerum diuturno firmatus consiliis ua-

---

2 exsprans *VP* 6 uisas *VP* 7 ut uilis *G* utilis *VPba* 10 quae *VGP* *om. ba* 16 suspitione *G* pernitione *VPba* 19 proditoris *bga* proditores *VP* 25 equo *AP* aquo *V om. r* cursu *bg* 28 tamsapori *VP* Tansapori *A* Sapori *G* tamen sapori *b* 31 amisit erat *Valesius* amiserat *codd.*

lidis sufficiebat in cuncta quae conabatur, hic natura simplicior, nominis tamen itidem peruulgati. et haec quidem haut diu postea contigerunt.

9. Rex uero licet securitatem praeferens uultu exultansque specie tenus urbis excidio uidebatur, profundo tamen animi grauiter aestuabat reputans in obsidionalibus malis saepe luctuosas se pertulisse iacturas multoque ampliores se ipsum populos perdidisse, quam e nostris ceperat uiuos, uel certe per diuersas fuderat pugnas, ut apud Nisibin aliquotiens euenit et Singaram, parique modo cum septuaginta tresque dies Amidam multitudine circumsedisset armorum, triginta milia perdidit bellatorum, quae paulo postea per Discenen tribunum et notarium numerata sunt hac discretione facilius, quod nostrorum cadauera mox caesorum fatiscunt et difluunt adeo, ut nullius mortui facies post quatriduum agnoscatur, interfectorum uero Persarum inarescunt in modum stipitum corpora, ut nec liquentibus membris nec sanie perfusa madescant, quod uita parcior facit et ubi nascuntur exustae caloribus terrae.

10. 1. Dum haec per uarios turbines in orientis extimo festinantur, difficultatem aduentantis inopiae frumentorum urbs uerebatur aeterna, uique minacissimae plebis famem ultimum malorum omnium exspectantis subinde Tertullus uexabatur, ea tempestate praefectus, inrationabiliter plane, nec enim per eum steterat, quo minus tempore congruo alimenta nauibus ueherentur, quas maris casus asperiores solitis uentorumque procellae reflantium delatas in proximos sinus introire portum Augusti discriminum magnitudine perterrebant. 2. quocirca idem saepe praefectus seditionibus agitatus ac plebe iam saeuiente inmanius,

2 tamen itidem *GA* tam et idem *VP* 4 praeferens *Valesius* referens *codd. fortasse:* prae se ferens 10 Singaram *G* Singara *A* signara *V* Susianam *b* 12 armatorum *bga* 17 uero *V*[2] *om. V*[1] 20 ubi *Pbga* unbi *V* 26 eum steterat *GA* eum et eterat *V* 28 casus *om. ba* 29 in proximos *GA* in proximos in *VPb*

quam urebat inpendens exitium, ab omni spe tuendae salutis exclusus, ut aestimabat, tumultuanti acriter populo sed accidentia considerare sueto prudenter obiecit paruulos filios et lacrimans 3. 'en' inquit 'ciues uestri — procul omen dii caelestes auertant — eadem perlaturi uobiscum ni fortuna adfulserit laetior. si itaque his abolitis nil triste accidere posse existimatis, praesto in potestate sunt uestra.' qua miseratione uulgus ad clementia suapte natura procliue lenitum conticuit aequanimiter uenturam operiens sortem. 4. moxque diuini arbitrio numinis, quod auxit ab incunabulis Romam perpetuamque fore respondit, dum Tertullus apud Ostia in aede sacrificat Castorum, tranquillitas mare molliuit, mutatoque in austrum placidum uento, uelificatione plena portum naues ingressae frumentis horrea referserunt.

11. 1. Inter haec ita ambigua Constantium Sirmi etiam tum hiberna quiete curantem permouebant nuntii metuendi et graues indicantes id, quod tunc magnopere formidabat, Limigantes Sarmatas, quos expulisse paternis auitisque sedibus dominos suos ante monstrauimus, paulatim posthabitis locis, quae eis anno praeterito utiliter sunt destinata, ne, ut sunt uersabiles, aliquid molirentur inicum, regiones confines limitibus occupasse uagarique licentius genuino more, ni pellerentur, omnia turbaturos.

2. Quae superbius incitando prope diem imperator dilato negotio credens, coacta undique multitudine militis ad bella promptissimi, nec dum adulto uere ad procinctum egressus est gemina consideratione alacrior, quod expletus praedarum opimitate exercitus aestate nuper emensa similium spe fidenter in effectus anima-

7 accidere *GA* ac fidere *VPb* tristia sidera *Kiessling* 13 ostia *Pbga* hostia *V* Castorum *bga* castrorum *VP* 14 placidum — portum *add.* *V*m *18 permouebant *sic* *VPbga* 20 Limigantes *A* limitantes *VPbg* 24 inicum *Haupt* incōn *V* incum *P* in eum *rba om.* *G* 29 adulto uere ad *G* adaltoque at *VP* adhortari egeat *ba*

bitur prosperos, quodque Anatolio regente tunc per Illyricum praefecturam necessaria cuncta uel ante tempus coacta sine ullius dispendiis adfluebant. 3. nec enim dispositionibus umquam alterius praefecturae, ut inter omnes constat, ad praesens Arctoae prouinciae bonis omnibus floruerunt, correctione titubantium beniuola et sollerti, uehiculariae rei iacturis ingentibus, quae clausere domos innumeras et censuali professione speciosa fiducia releuatae: indemnesque deinde et innoxii earum incolae partium querelarum sopitis materiis uiuerent, ni postea exquisitorum detestanda nomina titulorum per offerentes suscipientesque criminose in maius exaggerata, his propugnare sibi nitentibus potestates, illis adtenuatis omnium opibus se fore sperantibus tutos, ad usque proscriptiones miserorumque suspendia peruenerunt.

4. Rem igitur emendaturus urgentem profectus cum instrumentis ambitiosis imperator, ut dictum est, Valeriam uenit, partem quondam Pannoniae, sed ad honorem Valeriae Diocletiani filiae et institutam et ita cognominatam, sub pellibusque exercitu diffuso per Histri fluminis margines barbaros obseruabat ante aduentum suum amicitiae uelamento Pannonias furtim uastandas inuadere hiemis durissimo cogitantes, cum nec dum solutae uernis caloribus niues amnem undique peruium faciunt nostrique pruinis subdiuales moras difficile tolerabant.

5. Confestim itaque missis ad Limigantes duobus tribunis cum interpretibus singulis explorabat modestius percunctando, quam ob rem relictis laribus post pacem et foedera petentibus adtributis ita palarentur *per* uaria limitesque contra interdicta pulsarent. 6. qui uana quaedam causantes et inrita, pauore adigente mentiri, principem exorabant in ueniam obsecrantes

---

2 illirioum *V* necessaria — 3 ullius *add.* *V*ᵐ 6 titubantium *V* 13 propugnare *Valesius* propugnari *codd.* propagari *G* 14 potestates *VG om.* *Pba* *20 et *GA* et ad *VPb* 22 histri⟨um⟩ *V* 32 per uaria *C. F. W. Müller* uaria *VPbg*

ut simultate abolita transmisso flumine ad eum uenire permitterentur docturi, quae sustinerent incommoda, paratique intra spatia orbis Romani, si id placuerit, terras suscipere longe discretas, ut diuturno otio inuoluti et Quietem colentes tamquam salutarem deam tributariorum onera subirent et nomen.

7. His post reditum tribunorum conpertis imperator exultans ut negotio, quod rebatur inexplicabile, sine ullo puluere consummando cunctos admisit, auiditate plus habendi incensus, quam adulatorum cohors augebat id sine modo strepentium, quod externis sopitis et ubique pace conposita proletarios lucrabitur plures et tirocinia cogere poterit ualidissima: aurum quippe gratanter prouinciales corporibus dabunt, quae spes rem Romanam aliquotiens adgrauauit. 8. proinde uallo prope Acimincum locato celsoque aggere in speciem tribunalis erecto naues uehentes quosdam legionarios expeditos alueum fluminis proximum ripis obseruare sunt iussae cum Innocentio quodam agrimensore huius auctore consilii, ut si barbaros tumultuare sensissent, aliorsum intentos post terga peruaderent inprouisi. 9. quae Limigantes licet properari sentirent, nihil tam praeceps fingentes stabant incurui, longe alia, quam quae gestu praeferebant et uerbis altis, mentibus perpensantes.

10. Visoque imperatore ex alto suggestu iam sermonem parante lenissimum, meditanteque adloqui uelut morigeros iam futuros, quidam ex illis furore percitus truci, calceo suo in tribunal contorto 'marha marha,' quod est apud eos signum bellicum, exclamauit eumque secuta incondita multitudo uexillo elato repente barbarico ululans ferum in ipsum principem

5 quietem *GA* quietes *V* quietis *Pb* 6 tributariorum — 7 reditum *om. b* 9 sine — admisit *add.* *V*[m] auiditate *P* ⟨auidi⟩tate *V* cupiditate *bga* 12 proletarios *G* prolaterios *VAP* per latera *b* 22 tam *scripsi* tamen *codd.* 23 praeceps *G* praeces *VP* periculi *ba* praeter preces *Valesius* 27 parante *G* parare *VPba*

ferebatur. 11. qui cum ex alto despiciens plena omnia discurrentis turbae cum missilibus uidisset, retectisque gladiis et uerrutis iam propinquam perniciem, externis mixtus et suis ignotusque dux esset an miles, quia neque cunctandi aderat tempus neque cessandi, equo ueloci inpositus cursu effuso euasit. 12. stipatores tamen pauci dum ignis more inundantes conabantur arcere, aut uulnerati interierunt aut ponderibus superruentium solis adflicti, sellaque regalis cum aureo puluinari nullo uetante direpta est.

13. Mox autem audito, quod ad ultimum paene tractus exitium in abrupto staret adhuc imperator, antiquissimum omnium exercitus ratus eum iuuare — nondum enim exemptum periculis aestimauit — salutis fastu fidentior, licet ob procursionem subitam semitectus, sonorum et Martium frendens barbarorum mori obstinatorum cateruis semet inmersit. 14. et quia uirtute dedecus purgatura ardens copia nostrorum erupit, iras in hostem perfidum parans, obuia quaeque obtruncabat sine parsimonia uiuos conculcans et semineces et peremptos: et antequam exsatiaret caedibus barbaricis manus, acerui constipati sunt mortuorum. 15. urgebantur enim rebelles aliis trucidatis, aliis terrore disiectis, quorum pars spem uitae cassis precibus usurpando multiplicatis ictibus caedebantur, postque deletos omnes in receptum canentibus lituis nostri quoque licet rari uidebantur exanimes, quos impetus conculcauerat uehemens aut furori resistentes hostili lateraque nudantes intecta ordo fatalis absumpsit. 16. mors tamen eminuit inter alios Cellae Scutariorum tribuni, qui inter confligendi exordia primus omnium in medios Sarmatarum globos *se* inmisit.

---

2 missilibus *A* milibus *VPb* militibus *G* 8 arcere *GA* alcere *VP* regere *b* aut uulnerati *VA om. Pbg* 13 eum *GA* cum *VP* iuuare *G* iubare *VAP* 24 deiectis *V* 26 lituis *bga* lituis *V* licuis *P* 30 Cellae *GA* cella ei *VP* celacis *b* 32 se *add. G om. codd.*

17. Post quae tam saeua, digestis pro securitate limitum, quae rationes monebant urgentes, Constantius Sirmium redit ferens de hoste fallaci uindictam, et maturatis, quae necessitates temporis poscebant instantes, egressus exinde Constantinopolim petit, ut orienti iam proximus cladibus apud Amidam mederetur acceptis et redintegrato supplementis exercitu impetus regis Persarum pari uirium robore cohiberet, quem constabat, ni caelestis ratio inpensiorque repelleret cura multorum, Mesopotamia relicta post terga per extenta spatia signa moturum.

12. 1. Inter has tamen sollicitudines uelut ex recepto quodam antiquitus more ad uicem bellorum ciuilium inflabant litui quaedam colorata laesae crimina maiestatis, quorum exsecutor et administer saepe dictandus ille notarius missus est Paulus, qui peritus artium cruentarum ut lanista ex commerciis libitinae uel ludi, ipse quoque ex eculeo uel carnifice quaestum fructumque captabat. 2. ut enim erat obstinatum fixumque eius propositum ad laedendum, ita nec furtis abstinuit, innocentibus exitialis causas adfingens dum in calamitosis stipendiis uersaretur.

3. Materiam autem in infinitum quaestionibus extendendis dedit occasio uilis et parua. oppidum est Abydum in Thebaidis parte situm extrema. hic Besae dei localiter adpellati oraculum quondam futura pandebat, priscis circumiacentium regionum caerimoniis solitum coli. 4. et quoniam quidam praesentes, pars per alios desideriorum indice missa scriptura supplicationibus expresse conceptis consulta numinum scitabantur, chartulae seu membranae, continentes quae petebantur, post data quoque responsa interdum re-

2 limitum *Valesius* militum *codd.* 5 egressus *G* gressus *VPba* 15 dictandus *Valesius* dictaneus *VAP* dicendus *G* dictus Catena *Langen* 16 peritus *Pbga* perritius *V* 21 adfingens dum *G* adfringen..... | dum *V* adstringendum *Pba* 24 parua *G* pura *VPba* 25 parte situm extrema *GA* partis (partes *b*) dum extremo *VPb* 31 cartulae — 32 petebantur *add.* *V*m

manebant in fano. 5. ex his aliqua ad imperatorem maligne sunt missa, qui, ut erat angusti pectoris, obsurdescens in aliis etiam nimium seriis in hoc titulo ima, quod aiunt, auricula mollior et suspicax et minutus acri felle concaluit: statimque ad orientem ocius ire monuit Paulum potestate delata, ut instar ducis rerum experientia clari ad arbitrium suum audiri efficeret causas. 6. datumque est negotium Modesto etiam tum per orientem comiti apto ad haec et similia. Hermogenes enim Ponticus ea tempestate praefectus praetorio ut lenioris ingenii spernebatur.

7. Perrexit, ut praeceptum est, Paulus funesti furoris et anhelitus plenus dataque calumniae indulgentia plurimi ducebantur ab orbe prope terrarum iuxta nobiles et obscuri, quorum aliquos uinculorum adflixerant nexus, alios claustra poenalia consumpserunt. 8. et electa est spectatrix suppliciorum feralium ciuitas in Palaestina Scythopolis, gemina ratione uisa magis omnibus opportuna, quod secretior et inter Antiochiam Alexandriamque media, unde multi plerumque ad crimina trahebantur.

9. Ductus est itaque inter primos Simplicius Philippi filius ex praefecto et consule, reus hac gratia postulatus, quod super adipiscendo interrogasse dicebatur imperio, perque elogium principis torqueri praeceptus, qui in his casibus nec peccatum aliquando pietari dederat nec erratum, fato quodam arcente corpore inmaculato lata fuga damnatus est. 10. dein Parnasius ex praefecto Aegypti, homo simplicium morum, *eo* deductus periculi, ut pronuntiaretur capitis reus, itidem pulsus est in exilium, saepe auditus multo antehac rettulisse quod, cum Patras Achaicum oppidum,

1 fanso *VP* 2 angusti pectoris *G* augusti rectoris *VPba* 4 minutus *VAP* munitus *rbg* 6 ire *G* re *VPba* 8 *post* Modesto *add.* commissum *G* 13 calumnia indiligentia *VP* 14 iuxta — 15 uinculorum *add.* V^m 19 et] quod *Pba* 27 pietari *Langen* pietati *codd.* 28 lata *om.* *G* 30 eo *G* *om.* *VPba*

ubi genitus habuit larem, inpetrandae causa cuiusdam relinqueret potestatis, per quietem deducentia se habitus tragici figmenta uiderat multa. 11. Andronicus postea studiis liberalibus et claritudine carminum notus in iudicium introductus, cum secura mente nullis suspicionibus urgeretur, purgando semper et fidentius absolutus est. 12. Demetrius itidem Cythras cognomento philosophus, grandaeuus quidem sed corpore durus et animo, sacrificasse aliquotiens confutatus, infitiari non potuit, adserens propitiandi causa numinis haec a prima adulescentia factitasse, non temptandi sublimiora scrutatis; nec enim quemquam id nouerat adfectare. diu itaque adhaerens eculeo cum fiducia graui fundatus nequaquam uarians eadem oraret intrepidus, Alexandriam, unde oriebatur, innoxius abire permissus est.

13. Et hos quidem aliosque paucos aequa sors ueritatis adiutrix periculis eximit abruptis. criminibus uero serpentibus latius per inplicatos nexus sine fine distentos quidam corporibus laniatis extinguebantur, alii poenis ulterioribus damnati sunt bonis ereptis Paulo succentore fabularum crudelium quasi e promptuaria cella fallaciarum et nocendi species suggerente conplures, cuius ex nutu prope dixerim pendebat incedentium omnium salus. 14. nam siqui remedia quartanae uel doloris alterius collo gestaret, siue per monumentum transisse uesperum maliuolorum argueretur indiciis, ut ueneficus sepulchrorumque horrores et errantium ibidem animarum ludibria colligens uana pronuntiatus reus capitis interibat. 15. et prorsus ita res agebatur, quasi Clarum Dodonaeas arbores et effata Delphorum olim sollemnia in imperatoris exitium sollicitauerint multi. 16. unde blanditiarum taetra com-

4 post a *codd.* 7 cythras *VGAP* cytharas *rb* Chytras *Valesius* 8 set *Hermann* et *codd.* 20 distentos *Pbga* destentos *V* 22 quasi e *Valesius* quasce *VP* quas e *bga* 23 species suggerente *Valesius* speties egerentque *VP* specie egitque *bga* 26 gestarem *VP* 29 intidem *V* indidem *G* item *Pba* 32 solennia *bga* solentia *VP*

menta palatina cohors exquisite confingens inmunem eum fore malorum communium adserebat, fatum eius uigens semper et praesens in abolendis aduersa conantibus eluxisse uocibus magnis exclamans.

17. Et inquisitum in haec negotia fortius nemo, qui quidem recte sapiat, reprehendit. nec enim abnuimus salutem legitimi principis propugnatoris bonorum et defensoris, unde salus quaeritur aliis, consociato studio muniri debere cunctorum; cuius retinendae causa ualidius ubi maiestas pulsata defenditur, a quaestionibus uel cruentis nullam Corneliae leges exemere fortunam. 18. sed exultare maestis casibus effrenate non decet, ne uideantur licentia regi subiecti, non potestate. imitandus sit Tullius cum parcere uel laedere potuisset, ut ipse adfirmat, ignoscendi quaerens causas, non puniendi occasiones, quod iudicis lenti et considerati est proprium.

19. Tunc apud Daphnen amoenum illud et ambitiosum Antiochiae suburbanum uisu relatuque horrendum natum est monstrum infans ore gemino cum dentibus binis et barba quattuorque oculis et breuissimis duabus auriculis, qui partus ita distortus praemonebat rem publicam in statum uerti deformem. 20. nascuntur huius modi saepe portenta indicantia rerum uariarum euentus, quae quoniam non expiantur ut apud ueteres publice, inaudita praetereunt et incognita.

13. 1. His temporibus Isauri diu quieti post gesta, quae superior continet textus, temptatumque Seleuciae ciuitatis obsidium paulatim reuiuiscentes, ut solent uerno tempore foueis exilire serpentes, saltibus degressi scrupulosis et inuiis confertique in cuneos densos per furta et latrocinia finitimos adflictabant, praetenturas militum ut montani fallentes perque rupis et dumeta ex usu facile discurrentes. 2. ad quos ui uel ratione

---

3 uigens *VP* ingens *bga* 9 retinendae *scripsi* redinendae *codd.* redimendae *bga* 21 dentibus cum *transpos. rbg* 27 his auri *VP* 28 continent *V* 30 tempore *VP* tepore *bga*

sedandos Lauricius adiecta comitis dignitate missus est rector, homo ciuilis prudentiae, qui minis potius quam acerbitate pleraque correxit, adeo ut eo diu prouinciam obtinente nihil accideret quod animaduersione dignum aestimaretur.

LIBER XX

1. *Lupicinus magister armorum aduersus Scotorum et Pictorum incursiones in Brittannias cum exercitu mittitur.*
2. *Vrsicinus magister peditum Praesentalis calumniis adpetitus discingitur.*
3. *defectus solis: et de duobus solibus; ac de causis defectuum solis et lunae; deque uariis lunae mutationibus ac figuris.*
4. *Iulianus C. a militibus Gallicanis, quos Constantius ipsi detrahi, et in orientem aduersus Persas transferri iusserat, Lutetiae Parisiorum, ubi hiemabat, per uim Augustus adpellatur.*
5. *Iulianus A. contionem habet ad milites.*
6. *Singara a Sapore oppugnata et capta: oppidani cum equitibus auxiliaribus et duabus legionibus praesidiariis in Persidem abducti: oppidum excisum.*
7. *Bezabden oppidum, a tribus legionibus defensum, Sapor expugnat; ac reparatum praesidio commeatuque instruit: idem Virtam munimentum frustra adoritur.*
8. *Iulianus A. per litteras Constantium A. de re Lutetiae gesta certiorem facit.*
9. *Constantius A. Iulianum Caesaris nomine contentum esse iubet, legionibus Gallicanis uno animo constanter repugnantibus.*
10. *Iulianus A. Francos cognomine Attuarios trans Rhenum inopinantes adgressus, post plurimos partim captos, partim occisos, ceteris pacem petentibus dedit.*
11. *Constantius A. Bezabden omnibus copiis oppugnat, ac re infecta discedit: et de arcu caelesti.*

1. 1. Haec per Illyricum perque orientem rerum series fuit. consulatu uero Constantii deciens terque Iuliani in Brittanniis cum Scottorum Pictorumque

---

3 -o ut eo (— 4 nihil *in ras.*) — 5 aestimaretur *add.* V^2
7 consulatu V^2*Pbga* consotu V^1

gentium ferarum excursus rupta quiete condicta loca limitibus uicina uastarent et inplicaret formido prouincias praeteritarum cladium congerie fessas, hiemem agens apud Parisios Caesar distractusque in sollicitudines uarias, uerebatur ire subsidio transmarinis, ut rettulimus ante fecisse Constantem, ne rectore uacuas relinqueret Gallias Alamannis ad saeuitiam etiam tum incitatis et bella. 2. ire igitur ad haec ratione uel *ui* conponenda Lupicinum placuit ea tempestate magistrum armorum bellicosum sane et castrensis rei peritum, sed supercilia erigentem ut cornua et de tragico, quod aiunt, cothurno strepentem, super quo diu ambigebatur, auarus esset potius an crudelis. 3. moto igitur uelitari auxilio, Aerulis scilicet et Batauis numerisque Moesiacorum duobus, adulta hieme dux ante dictus Bononiam uenit quaesitisque nauigiis et omni inposito milite, obseruato flatu secundo uentorum ad Rutupias sitas ex aduerso defertur petitque Lundinium ut exinde suscepto pro rei qualitate consilio festinaret ocius ad procinctum.

2. 1. Quae cum ita geruntur, post Amidae oppugnationem Vrsicinum ad conmilitium principis ut peditum magistrum reuersum — successisse enim eum Barbationi praediximus — obtrectatores excipiunt primo disseminantes mordaces susurros, dein propalam ficta crimina subnectentes. 2. quibus imperator adsensus, ex opinione pleraque aestimans et insidiantibus patens, Arbitionem et Florentium officiorum magistrum quaesitores dederat spectaturos, quas ob res oppidum sit excisum. 3. quibus apertas probabilesque refutantibus causas ueritisque, ne offenderetur Eusebius cubiculi

---

*1 excursus *Valesius* excursu *VPbga* 2 uastarentur *G* 3 solicitudines *GA* solitudinis *VP* 6 constantem *VAP* Constantium *bg* 8 ire *VP* Mittere *bga* *uel ui] uel *PV om.* *bga* 12 super quo *A* super quod *VPbg* 14 igitur *VAP* ergo *bg* 15 duobus *VP* pluribus *bga* 21 geruntur *V²P* genrentur *V¹* gererentur *Kiessling* 22 et peditum magisterium *G* 31 eusepius *V*

tunc praepositus, si documenta suscepissent perspicue demonstrantia Sabiniani pertinaci ignauia haec accidisse quae contigerunt, a ueritate detorti inania quaedam longeque a negotio distantia scrutabantur.

4. Qua iniquitate percitus qui audiebatur 'etsi me' inquit 'despicit imperator, negotii tamen est magnitudo, ut non nisi iudicio principis nosci possit et uindicari; sciat tamen uelut quodam praesagio quod, dum maeret super his, quae apud Amidam gesta emendata didicit fide, dumque ad spadonum arbitrium trahitur, defrustandae Mesopotamiae proximo uere ne ipse quidem cum exercitus robore omni opitulari poterit praesens.'

5. Relatis adiectisque cum interpretatione maligna conpluribus iratus ultra modum Constantius nec discusso negotio nec patefieri, quae scientiam eius latebant, permissis adpetitum calumniis deposita militia digredi iussit ad otium, Agilone ad eius locum inmodico saltu promoto ex Gentilium *et* Scutariorum tribuno.

3. 1. Eodem tempore per eoos tractus caelum subtextum caligine cernebatur obscura, et a primo aurorae exortu ad usque meridiem intermicabant iugiter stellae hisque terroribus accedebat, quod, cum lux caelestis operiretur, e mundi conspectu penitus lance abrepta defecisse diutius solem pauidae mentes hominum aestimabant: primo adtenuatum in lunae corniculantis effigiem, deinde in speciem auctum semenstrem posteaque in integrum restitutum. 2. quod alias non euenit ita perspicue, nisi cum post inaequales cursus iter menstruum lunae ad idem reuocatur initium certis

*8 dum *G* tum *VP* cum *rba* 9 amendata *V* aemendata *P* 11 defrustandae *ba* defrustrandae *VP* defensandae *G* *ipsi quidam *VP* 12 robore *Pbga* rubore *V* 16 patefigeri *V* 18 inmodicos altu *VAP* moderandum a se *bg* 19 et Scutariorum *scripsi* scutariorum *V* 24 accidebat *V* 25 lance aberepta *VP* 29 quod alias *Pbga* quod ad alias *V* 30 iter *Valesius* inter *VPbga*

temporum interuallis, id est cum in domicilio eiusdem signi tota reperitur luna sub sole, liniamentis obiecta rectissimis, atque in his paulisper consistit minutis, quae geometrica ratio partium partes appellat. 3. ac licet utriusque sideris conuersiones et motus, ut scrutatores causarum intellegibilium aduerterant, in unum eundemque finem lunari cursu impleto perenni distinctione conueniunt, tamen sol non semper his diebus obducitur, sed cum luna e regione uelut libramento quodam igneo orbi et aspectui nostro opponitur media. 4. ad summam tum sol occultatur splendore suppresso, cum ipse et lunaris globus astrorum omnium infimus parili comitatu obtinentes circulos proprios saluaque ratione altitudinis interiectae iunctim locati, ut scienter et decore Ptolemaeus exponit, ad dimensiones uenerint, quos *ἀναβιβάζοντας* et *καταβιβάζοντας ἐκλειπτικοὺς συνδέσμους*, coagmenta uidelicet defectiua Graeco dictitant sermone. et si contigua isdem iuncturis praestrinxerint spatia, dilutior erit defectus. 5. si uero articulis ipsis inhaeserint, qui coactius ascensus uinciunt et descensus, offunditur densioribus tenebris caelum, ut crassato aere ne proxima quidem et adposita cernere queamus.

6. Sol autem geminus ita uideri existimatur, si euecta solito celsius nubes, aeternorumque ignium propinquitate conlucens, orbis alterius claritudinem tamquam e speculo puriore formauerit.

7. Nunc ueniamus ad lunam. apertum et euidentem ita demum sustinet luna defectum, cum pleno lumine rotundata solique contraria ab eius orbe centum octoginta partibus, id est signo septimo disparatur. et quamquam hoc per omne plenilunium semper

4 quase *V* quasi *P* quas *bga* partium partes *VAP* partes *rbg* 10 mendia *V* 13 infimis parilis *VP* infimus parili *G* 16 a. NABIBA | ZONτaceτιka. (ΑΣ & KA *A*) TABIBAZONTACЄK (ΣΕΙΚ *A*.) AIΠΠKOϒCCϒNAЄCϢO* (*erasa* ϒ) | ϒC (MOIC *P*) CO; agmenta *VAP graeca desunt Rb* & *καταβιβάζονταις G* *20 inhaeserint *bga* inaeserintur *VP* 25 euecta *scripsi* erecta *codd.*

eueniat, non semper deficit tamen. 8. sed quoniam circa terrenam mobilitatem locata est ac caeli totius pulchritudinis extima, non numquam ferienti se subserit lanci obiectum metae noctis in conum desinentis angustum: *tum* latet parumper umbrata, tumque nigrantibus inuoluitur globis, si sol sphaerae inferioris curuamine circumfusus, mole obsistente terrena, radiis eam suis inlustrare non possit, quam numquam habere proprium lumen opiniones uariae collegerunt.

9. Et cum ad idem signum aequis partibus soli concurrerit obscuratur, ut dictum est, penitus hebetato candore. μήνης Graece σύνοδος dicitur. 10. nasci autem putatur, cum parua declinatione uelut e perpendiculo superiectum gerit solem. exortus uero eius adhuc gracilescens primitus mortalitati uidetur, cum ad secundum relicto sole migrauerit signum. progressa itaque porrectius iamque abunde nitens cornutae habitu μηνοειδής est appellata. cum autem sole longo coeperit interstitio summoueri et ad quartum peruenerit signum, radiis eius ad se conuersis maius concipit lumen et fit Graeco sermone διχόμηνις, quae forma semiorbem ostendit. 11. procedens deinde iam disiunctsissime, quintoque signo arrepto, figuram monstrat amphicyrti utrimque prominentibus gibbis. e regione uero cum normaliter steterit contra, lumine pleno fulgebit, domicilium septimi retinens signi, et in eodem tum etiam agens paululumque progressa

---

2 est ac coeli *A. d. Gutschmid* et a coelo *codd.* 4 lanci *Kiessling* lanici *VP* luci *bga* obiectum *A. d. Gutschmid* obiectu *codd.* 5 tum *inser. A. d. Gutschm. om. codd.* tumque — 9 collegerunt *transposita esse* (=p. 199, 31 disparatur. tumque etc.) *aut a librariis aut ab ipso scriptore suspicatur A. d. Gutschm.* 6 solfere *P* solui fere *V* 7 terrenae *VP* 9 conlegerunt *Pbga* collierunt *V* 10 et cum ad — 14 solem *add.* V^{m} 12 uniue (uninae *P*) grece synodos *VP* mene graece synodos *bga* dicitur *om. rbga* 18 menoid hoc *VP* (e *suprascr. V*) μηνοειδὴς *GA* Μονοΐδης *b* 19 quartum *Valesius* quintum *VP* 21 διχόμηνος *A* dichomenis *VP* διχότομος *bg* 23 disiunctissime *Valesius* disiunctissimo *codd.* 24 amficyrti *VA* amficyti *P* ἀμφικύρτον *G* Ἀμφίκυρτος *b* gabbis V^{1} gybbis $V^{2}P$

minuitur, quem habitum uocamus ἀπόκρουσιν, atque easdem formas repetit senescendo, traditurque doctrina multiplici congruente, non nisi tempore intermenstrui deficere uisam usquam lunam.

12. Quod autem solem nunc in aethere, nunc in mundo inferiore cursare praediximus, sciendum est siderea corpora quantum ad uniuersitatem pertinet, nec occidere nec oriri, sed ita uideri nostris obtutibus constitutis in terra, spiritus cuiusdam interni motu suspensa: rerumque magnitudini instar exigui subditum puncti, nunc caelo infixas suspicere stellas, quarum ordo est sempiternus, aliquotiens humana uisione languente discedere suis sedibus arbitrari. uerum ad instituta iam reuertamur.

4. 1. Properantem Constantium orienti ferre suppetias turbando prope diem excursibus Persicis, ut perfugae concinentes exploratoribus indicabant, urebant Iuliani uirtutes, quas per ora gentium diuersarum fama celebrior effundebat, magnorum eius laborum factorumque uehens adoreas celsas post Alamanniae quaedam regna prostrata receptaque oppida Gallicana, ante direpta a barbaris et excisa, quos tributarios ipse fecit et uectigales. 2. ob haec et similia percitus metuensque ne augerentur in maius, stimulante, ut ferebatur, praefecto Florentio, Decentium tribunum et notarium misit auxiliares milites exinde protinus abstracturum Aerulos et Batauos cumque Petulantibus Celtas et lectos ex numeris aliis trecentenos, hac specie iussos adcelerare, ut adesse possint armis primo uere mouendis in Parthos.

3. Et super auxiliariis quidem et trecentenis co-

---

1 ACTOKPICIN *VP* ἀπόκρισιν *G om. lac. 9 litt. R* πανσέληνος *b* atque *om. G* 6 inferiore *Valesius* interiore *codd.* 8 constituti *codd.* 10 subditum *A. d. Gutschmid* subditam *V* subdicta *P* 11 re *in* suspicere *in ras. 12 litt. scr. V*² 15 Ɔstrantium *V* 17 exploratoribus — 18 uirtutes *add. V*ᵐ urebat iulianum *codd.* 26 milites *om. bg* exindede *V* 27 batauos *P* uatauos *V*

gendis ocius proficisci Lupicinus conuentus est solus, transisse ad Brittannias nondum conpertus, de Scutariis autem et Gentilibus excerpere quemque promptissimum et ipse perducere Sintula iubetur Caesaris stabuli tunc tribunus.

4. Conticuit hisque adquieuerat Iulianus, potioris arbitrio cuncta concedens. illud tamen nec dissimulare potuit nec silere: ut illi nullas paterentur molestias, qui relictis laribus transrhenanis sub hoc uenerant pacto, ne ducerentur ad partes umquam transalpinos, uerendum esse adfirmans ne uoluntarii barbari militares, saepe sub eius modi legibus adsueti transire ad nostra, hoc cognito deinceps arcerentur. sed loquebatur in cassum. 5. tribunus enim parui querelas Caesaris ducens Augusti iussis obtemperabat et lecta expeditiore manu uigore corporumque leuitate praestanti cum isdem profectus est spe potiorum erectus.

6. Et quia sollicitus Caesar quid de residuis mitti praeceptis agi deberet, perque uarias curas animum uersans, adtente negotium tractari oportere censebat, cum hinc barbara feritas inde iussorum urgeret auctoritas, maximeque absentia magistri equitum augente dubietatem, redire ad se praefectum hortatus est, olim Viennam specie annonae parandae digressum, ut se militari eximeret turba. 7. perpendebat enim ad relationem suam, quam olim putabatur misisse, abstrahendos e Galliarum defensione pugnaces numeros barbarisque iam formidatos. 8. qui cum suscepisset Caesaris litteras monentis petentisque, ut uenire adceleraret rem publicam consiliis iuuaturus, obstinatissime

---

1 conuentus *VG* contentus *Pba* 3 gentilibus *VG* gentibus *Pba* 4 Sintula *G* singula *VP* 7 concedens *G* concludens *ba* concudens *VP* 13 cogito *V* 15 lecta *bga* lectas *codd.* 21 iussorum urgeret *G* iustorum urguet *VP* 22 sug^{re}ente *V* (*corr. m. rec.*) suggerente *A* faciente *G* *om.* *Pb* 23 d^{u}ebietatem *V* dubietarem *P* 25 eximeret turba *in ras.* V^2 ad] a *VP* 26 abstrahendo se *VPba* abstrahendos a *G*

detrectabat ea ratione pauore mente confusa, quod aperte scripta significabant ab imperatore nusquam diiungi debere praefectum in ardore terribilium rerum. adiectumque est quod, si procursare dissimulasset, ipse propria sponte proiceret insignia principatus, gloriosum esse existimans iussa morte oppetere, quam ei prouinciarum interitum adsignari. sed uicit praefecti propositum pertinax his, quae rationabiliter poscebantur, parere contentione maxima reluctantis.

9. Inter has tamen moras absentis Lupicini motusque militares timentis praefecti, Iulianus consiliatorum adminiculo destitutus ancipitique sententia fluctuans id optimum factu existimauit: uia sollemni cunctos e stationibus egressos, in quibus hiemabant, maturare disposuit. 10. hocque conperto apud Petulantium signa famosum quidam libellum humi proiecit occulte, inter alia multa etiam id continentem 'nos quidem ad orbis terrarum extrema ut noxii pellimur et damnati, caritates uero nostrae Alamannis denuo seruient, quas captiuitate prima post interneciuas liberauimus pugnas'. 11. quo textu ad comitatum perlato lectoque Iulianus contemplans rationabiles querelas, cum familiis eos ad orientem proficisci praecepit, clabularis cursus facultate permissa, et cum ambigeretur diutius qua pergerent uia, placuit notario suggerente Decentio per Parisios omnes transire, ubi morabatur adhuc Caesar nusquam motus. 12. et ita est factum. isdemque aduentantibus in suburbanis princeps occurrit, ex more laudans quos agnoscebat, factorumque

---

1 ea *Rbga* ae *VP* 2 aperte *scripsi* aperta *codd.* 4 adiectumque *GA* adiectum quod *VPb* procursare *scripsi* procurare *VPbga* 5 propria fronte *bg* 6 ei *Valesius* et *codd.* *om. bga* 7 sibi assignari *G* 11 Iulianus *G* iuliano *codd.* consiliatorum *scripsi* consiliorum *codd.* 13 factu *bga* factum *codd.* existimauit *VPba* existimans *G* uia *G* uita *VPba* 19 tamnati *codd.* imbelles *bg* 22 lectoque *VGP om. ba* 23 clauularis *codd.* 24 ambiceretur *VP* 26 parrisios *VP* omnes *scripsi* homines *codd.* 28 suburbanis *bg* suburbanos *VP*

fortium singulos monens animabat lenibus uerbis, ut ad Augustum alacri gradu pergerent, ubi potestas est ample patens et larga, praemia laborum adepturi dignissima. 13. utque honoratius procul abituros tractaret, ad conuiuium proceribus conrogatis, petere iure, siquid in promptu esset, edixit. qui liberaliter ita suscepti, dolore duplici suspensi discesserunt et maesti, quod eos fortuna quaedam inclemens et moderato rectore et terris genitalibus dispararet. hocque angore inpliciti in statiua solita cesserunt. 14. nocte uero coeptante in apertum erupere discidium incitatisque animis ut quemque insperata res adflictabat, ad tela conuertuntur et manus fremituque ingenti omnes petiuerant palatium et spatiis eius ambitis, ne ad euadendi copiam quisquam perueniret, Augustum Iulianum horrendis clamoribus concrepabant, eum ad se prodire destinatius adigentes exspectareque coacti dum lux promicaret, tandem progredi conpulerunt. quo uiso iterata magnitudine sonus Augustum appellauere consensione firmissima.

15. Et ille mente fundata uniuersis resistebat et singulis, nunc indignari semet ostendens, nunc manus tendens oransque et obsecrans, ne post multas felicissimasque uictorias agatur aliquid indecorum, neue intempestiua temeritas et prolapsio discordiarum materias excitaret. haecque adiciebat tandem sedatos leniter adlocutus:

16. 'Cesset ira quaeso paulisper: absque dissensione uel rerum adpetitu nouarum impetrabitur facile quod postulatis, quoniam dulcedo uos patriae retinet, et insueta peregrinaque metuitis loca, redite iam nunc

---

5 proce**ribus (*fuit* le) *V* 10 in statiua *G* ut in statiuis *A* ut in statiui *V* $\overset{in}{\text{statiui}}$ *P* cessarunt *VPba* recesserunt *G* 11 dissidium *GA* 13 petiuerant *bga* petiuerat *VP* 19 soni *G* 22 semet *VG* sed me *P* 23 ne *GA* ni *VPb* 26 tandem *G* $\overset{a}{\text{t}}$end⟨ê⟩ *V* tendens *P* 30 postulatus V^1P retinet *om. b* 31 metuitis *GA* metuetis *V* metuens *Pb*

ad sedes nihil uisuri, quia displicet, transalpinum. hocque apud Augustum capacem rationis et prudentissimum ego conpetenti satisfactione purgabo'.

17. Conclamabatur post haec ex omni parte nihilo minus, uno parique ardore nitentibus uniuersis maximoque contentionis fragore probro *et* conuiciis mixto, Caesar adsentire coactus est. inpositusque scuto pedestri et sublatius eminens nullo silente Augustus renuntiatus iubebatur diadema proferre, negansque umquam habuisse, uxoris colli uel capitis poscebatur. 18. eoque adfirmante primis auspiciis non congruere aptari muliebri mundo, equi phalerae quaerebantur, uti coronatus speciem saltem obscuram superioris praetenderet potestatis. sed cum id quoque turpe esse adseueraret, Maurus nomine quidam, postea comes, qui rem male gessit apud Succorum angustias, Petulantium tunc hastatus, abstractum sibi torquem, quo ut draconarius utebatur, capiti Iuliani inposuit confidenter, qui trusus ad necessitatem extremam iamque periculum praesens uitare non posse aduertens, si reniti perseuerasset, quinos omnibus aureos argentique singula pondo promisit.

19. Hisque gestis haut minore quam antea cura constrictus, futuraque celeri prouidens corde, nec diadema gestauit, nec procedere ausus est usquam, nec agere seria quae nimis urgebant. 20. sed cum ad latebras secessisset occultas accidentium uarietate perterritus Iulianus, aliqui palatii decurio, qui ordo est dignitatis, pleniore gradu signa Petulantium ingressus

---

3 purgabo *GA* purgaui *VPb* *6 et *G om. VPba* 7 caesar *Pbg* cessar *V* coactus *P* coactu *V* 8 nullo *A* pullo *VPb* populo *G* 10 umquam *V* numquam *P* nunquam se *bg* colli *G* collo *VPba* 12 phalerae *P* falere^{a} *V* quaerebantur *scripsi* querebatur *codd.* 13 uti — superioris *add. V*^{m} congruo natus *P* congrua ornatus *bga* 17 speculantium tunc adstatus (*om.* tunc *Pb*) *codd.* speculantium tunc hastatus *GA* 22 pondo *VGAP* populo *Rb* 23 minore *G* minor *codd.* antea *VGA om. Pb*

atque Celtarum, facinus indignum turbulente exclamat, pridie Augustum eorum arbitrio declaratum clam interemptum. 21. hocque conperto milites, quos ignota pari sollicitudine mouebant et nota, pars crispantes missilia, alii minitantes nudatis gladiis, diuerso uagoque, ut in repentino solet, excursu occupauere uolucriter regiam, strepituque inmani excubitores perculsi et tribuni et domesticorum comes Excubitor nomine ueritique uersabilis perfidiam militis, euanuere metu mortis subitae dispalati. 22. uiso tamen otio summo, quieti stetere paulisper armati et interrogati, quae causa esset inconsulti motus et repentini, diu tacendo haesitantes super salute principis, non antea discesserunt quam adsciti in consistorium fulgentem eum augusto habitu conspexissent.

5. 1. His tamen auditis etiam illi, quos antegressos rettulimus ducente Sintula, cum eo iam securi Parisios reuertuntur: edictoque ut futura luce cuncti conuenirent in campo, progressus princeps ambitiosius solito tribunal ascendit signis aquilisque circumdatus et uexillis saeptusque tutius armatarum cohortium globis. 2. cumque interquieuisset paululum, dum alte contemplatur praesentium uultus, alacres omnes uisos et laetos, quasi lituis, uerbis, ut intellegi possit, simplicibus incendebat:

3. 'Res ardua poscit et flagitat, propugnatores mei reique publicae fortes et fidi, qui mecum pro statu prouinciarum uitam saepius obiecistis, quoniam Caesarem uestrum firmo iudicio ad potestatum omnium columen sustulistis, perstringere pauca summatim, ut remedia permutatae rei iusta conligantur et cauta.

---

4 cristantes *VP* 7 regiam *GA* regum *VP* regem *b* 9 milites *VPb* 15 habitu *Pbga* habito *V* conspexisser̄ *V* conspexisset *P* 17 Sintula *VGP* simul *ba* 18 reuertuntur *G* reuerterunt *A* reuerterentur *VPb* edicto *Pbga* edicio *V* 19 in campum *Kellerbauer* 21 totius *VPb* totis *G* 27 statu *bga* stratu *VP* 30 columen *V*¹*P* culmen *V*²*R bga* 31 re $^{\text{i tuta}}$rustra *V* tere rustra *P* rei iusta *G* et cauta *transp. ba*

4. uix dum adulescens specie tenus purpuratus, ut nostis, uestrae tutelae nutu caelesti commissus, numquam a proposito recte uiuendi deiectus sum, uobiscum in omni labore perspicuus, cum dispersa gentium confidentia post ciuitatum excidia peremptaque innumera hominum milia, pauca, quae semiintegra sunt relicta, cladis inmensitas persultaret. et retexere superfluum puto, quotiens hieme cruda rigentique caelo, quo tempore terrae ac maria opere Martio uacant, indomitos antea cum iactura uirium suarum reppulimus Alamannos. 5. id sane nec praetermitti *est aequum* nec taceri quod, cum prope Argentoratum inluxisset ille beatissimus dies uehens quodam modo Galliis perpetuam libertatem, inter confertissima tela me discurrente, uos uigore ususque diuturnitate fundati uelut incitatos torrentes hostes abruptius inundantes superastis ferro prostratos, uel fluminis profundo submersos, paucis relictis nostrorum, quorum exequias honestauimus celebri potius laude quam luctu. 6. post quae opinor tanta et talia nec posteritatem tacituram de uestris in rem publicam meritis in gentibus cunctis, *si* plene, quem altiore fastigio maiestatis ornastis, uirtute grauitateque, siquid aduersum ingruerit, defendatis. 7. ut autem rerum integer ordo seruetur, praemiaque uirorum fortium maneant incorrupta, nec honores ambitio praeripiat clandestina, id sub reuerenda consilii uestri facie statuo, ut neque ciuilis quisquam iudex nec militiae rector, alio quodam praeter merita suffragante, ad potiorem ueniat gradum, non sine detrimento pudoris eo, qui pro quolibet petere temptauerit discessuro'.

8. Hac fiducia spei maioris animatus inferior miles, dignitatum iam diu expers et praemiorum, hastis

---

7 immensitas *bg* in monsitas *V* retexere V^2bg redexeret V^1P 11 est aequum *G om. codd.* 12 argentoratum V^1GP argentoracum V^2b 15 ususque V^2GA usuique V^1Pb 21 in gentibus *G* que gentibus *VPba* si *G om. VPba* 22 maiestatis *Pbg* magestatis *V* 23 inuersum *rb* 29 pudoris *VGAP om. Rb*

feriendo clipeos sonitu adsurgens ingenti, uno prope modum ore dictis fauebat et coeptis. 9. statimque ne turbandae dispositioni consultae tempus saltem breue concederetur, pro actuariis obsecrauere Petulantes et Celtae, recturi, quas placuisset prouincias, mitterentur, quo non inpetrato abiere nec offensi nec tristes.

10. Nocte tamen, quae declarationis Augustae praecesserat diem, iunctioribus proximis rettulerat imperator per quietem aliquem uisum, ut formari genius publicus solet, haec obiurgando dixisse 'olim Iuliane uestibulum aedium tuarum obseruo latenter, augere tuam gestiens dignitatem et aliquotiens tamquam repudiatus abscessi: si ne nunc quidem recipior, sententia concordante multorum, ibo demissus et maestus. id tamen retineto imo corde quod tecum non diutius habitabo.'

6. 1. Haec dum per Gallias agerentur intente, truculentus rex ille Persarum, incentiuo Antonini aduentu Craugasii duplicato, ardore obtinendae Mesopotamiae flagrans, dum ageret cum exercitu procul Constantius, armis multiplicatis et uiribus, transmisso sollemniter Tigride, oppugnandam adoritur Singaram, milite usuique congruis omnibus, *ut* existimauere, qui regionibus praeerant, abunde munitam. 2. cuius propugnatores uiso hoste longissime, clausis ocius portis, ingentibus animis per turres discurrebant et minas, saxa tormentaque bellica congerentes, cunctisque praestructis stabant omnes armati, multitudinem parati propellere, si moenia subire temptasset.

3. Aduentans itaque rex cum per optimates suos propius admissos pacatiore conloquio flectere defensores

---

1 feriendo *GA* feriendos *VPb* clypeos *bga* clipeo *V* 2 coeptis *GA* cepti *VP* 4 obsecrauere *G* obseruare *VPb* 6 impetrato *Pbga* inputrato *V* 12 abscessi sed si *G* abscesse si *V* abscessisse *P* 15 imo *GA* in me *VP* in meo *b* non habitabo *Rbga* 18 graugasii (i *add.* V^2) *VP* mesopotamiae *P* mesopomitaniae *V* 21 Tigride *GAP* trigride *Rb* digride *V* 22 militem *codd.* ut *G om. codd.* 24 portis *Pbga* partis *V* 27 parati *VGAP* armatorum *b* 29 per *add.* V^2

ad suum non potuisset arbitrium, quieti diem integrum dedit et matutinae lucis exordio, signo per flammeum erecto uexillum circumuaditur ciuitas a quibusdam uehentibus scalas, aliis conponentibus machinas, plerisque obiectu uinearum pluteorumque tectis, iter ad fundamenta parietum quaerentibus subuertenda. 4. contra haec oppidani superstantes propugnaculis celsis lapidibus eminus telorumque genere omni ad interiora ferocius se proripientes arcebant.

5. Et pugnabatur euentu ancipiti diebus aliquot, hinc inde multis amissis et uulneratis: postremo feruente certaminum mole et propinquante iam uespera inter machinas plures admotus aries robustissimus orbiculatam turrim feriebat ictibus densis, unde reseratam urbem obsidio superiore docuimus. 6. ad quam conuersa plebe dimicabatur artissime facesque cum taedis ardentibus et malleolis ad exurendum inminens malum undique conuolabant nec sagittarum crebritate nec glandis hinc inde cessante. uicit tamen omne prohibendi commentum acumen arietis coagmenta fodiens lapidum recens structorum madoreque etiam tum infirmium. 7. dumque adhuc ferro certatur et ignibus, turri conlapsa cum patuisset iter in urbem, nudato propugnatoribus loco, quos periculi disiecerat magnitudo, Persarum agmina undique ululabili clamore sublato, nullo cohibente cuncta oppidi membra conplebant, caesisque promiscue paucissimis residui omnes mandatu Saporis uiui conprehensi ad regiones Persidis ultimas sunt asportati.

8. Tuebantur autem hanc ciuitatem legiones duae, prima Flauia primaque Parthica, et indigenae plures

---

1 diem *bg* dem *VP* 4 componentibus *Pbga* conpumentibus *V* 7 <dani su> *add.* *V*² 11 amissis et *Pbg* amiss et *V* 14 orbiculatam *Pbga* corbiculatam *V* 18 malum *bga* manum *VP* non sagittarum *bg* 19 glande *bg* 23 iter *bg* et iteri *V* et ita *R* 26 cohibente *bg* coibente *V* complebant *G* conplebit *VP* compleuit *rba* 28 mandato *bga*

cum auxilio equitum ilico ob repentinum malum inclusorum, qui omnes, ut dixi, uinctis manibus ducebantur nullo iuuante nostrorum. 9. Nisibin enim sub pellibus agens pars maior exercitus custodiebat interuallo perquam longo discretam, alioqui numquam labenti Singarae uel temporibus priscis quisquam ferre auxilium potuit aquarum penuria cunctis circum arentibus locis. et licet ad praesciscendos aduersos subitosque motus id munimentum oportune locauit antiquitas, dispendio tamen fuit rei Romanae cum defensorum iactura aliquotiens interceptum.

7. 1. Exciso itaque oppido rex Nisibin prudenti consilio uitans, memor nimirum quae saepius ibi pertulerat, dextrum latus itineribus petit obliquis, Bezabden, quam Phaenicham quoque institutores ueteres appellarunt, ui uel promissorum dulcedine inlectis defensoribus retenturus, munimentum inpendio ualidum in colle mediocriter edito positum uergensque in margines Tigridis atque, ubi loca suspecta sunt et humilia, duplici muro uallatum, ad cuius tutelam tres legiones sunt deputatae, secunda Flauia secundaque Armeniaca et Parthica itidem secunda cum sagittariis pluribus Zabdicenis, in quorum solo tunc nobis obtemperantium hoc est municipium positum.

2. Primo igitur impetu cum agmine cataphractorum fulgentium rex ipse sublimior ceteris castrorum ambitum circumcursans prope labra ipsa fossarum uenit audentius, petitusque ballistarum ictibus certis et sa-

1 malum *bga* ad *VP* 3 iuuante *GA* uiuente *P* uiuenti *Vb* 6 labenti Singarae *G* labentes in galli *VP* labentes in Gange *ba* 9 munimentum *G* monumentum *VPba* 10 rei rom. — 11 aliquotiens *add.* V^m 14 Bezabden V^2GA bezebden V^1P 15 Phaenicham *G* Phinicham *A* fanicham (i *suprascr.*) *V* phinicam *P* 16 ui *G* ut *Vba* 17 monimentum *V* monumentum *Pba* 18 margines *G* marcenis *VPba* 19 atque *VG* aquae *Pba* 20 ut tres *in ras.* V^2 21 deputatae — 23 obtemperantium *in ras.* V^2 22 Parthica itidem *G* parthicas fidem *VP* 28 ictibus certis *bga* actibus cretis *VP*

gittarum densitate, opertus armorum in modum testudinis contextorum abscessit innoxius. 3. ira tamen tum sequestrata caduceatoribus missis ex more clausos blandius hortabatur, ut uitae speique consulturi obsidium deditione soluerent oportuna, reseratisque portis egressi supplices uictori gentium semet offerrent. 4. quibus adire propius ausis defensores moenium ideo pepercerunt, quod cohaerenter sibi iunctos duxerant isdem notos ingenuos Singarae captos: eorum enim miseratione telum nemo contorsit nec super pace respondit.

5. Deinde datis indutiis diei totius et noctis, ante alterius lucis initium Persarum populus omnis adortus auide uallum, acriter minans ac fremens, ubi ad ipsa moenia confidenter accessit, instabat ui magna resistentibus oppidanis. 6. atque ea re sauciabantur plerique Parthorum, quod pars scalas uehentes, alii opponentes uimineas crates uelut caeci pergebant introrsus nec nostris innocui. sagittarum enim nimbi crebrius uolitantes stantes confertius perforabant, partibusque post solis occasum aequa iactura digressis, adpetente postridie luce, ardentius multo quam antea pugnabatur, hinc inde concinentibus tubis, nec minores strages utrubique uisae sunt ambobus obstinatissime conluctatis.

7. Verum secuto die otio conmuni adsensu post aerumnas multiplices adtributo, cum magnus terror circumsisteret muros Persaeque paria formidarent, Christianae legis antistes exire se uelle gestibus ostendebat et nutu, acceptaque fide quod redire permitteretur incolumis, usque ad tentoria regis accessit. 8. ubi

1 opertura *G* 2 ira *VGA* ita *Pb* 4 consulturi *GA* consultori *VPb* 8 cohaerenter *bga* coherentur *VP* 9 captos *bga* captus *VP* 11 diei *Pbga* die *V* 12 populus *om. Rb* 13 acriterque *bga* 14 instabat *G* dimicabat *A* dicabat *VP* dicebat *b* 15 atque ea re *scripsi* et quae re *V* ex qua re *A* quare *bg lac. significauit Eyssenh.* 17 uimineas *Pbga* femineas *V* 26 aerumnas *P* earumnas *V* 27 paria *om. Rb* 30 ad usque ad *V* usque ad *Pbga*

data copia dicendi quae uellet, suadebat placido sermone discedere Persas ad sua, post communes partis utriusque luctus formidari etiam maiores adfirmans forsitan aduenturos. sed perstabat in cassum haec multaque similia disserendo, efferata uesania regis obstante, *non ante* castrorum excidium digredi pertinaciter adiurantis. 9. perstrinxit tamen suspicio uana quaedam episcopum, ut opinor, licet adseueratione uulgata multorum, quod clandestino conloquio Saporem docuerat, quae moenium adpeteret membra ut fragilia intrinsecus et inualida. hocque exinde ueri simile uisum est, quod postea intuta loca carieque nutantia cum exultatione magna, uelut regentibus penetralium callidis contemplabiliter machinae feriebant hostiles.

10. Et quamquam angusti calles difficiliorem aditum dabant ad muros, aptatique arietes aegre promouebantur, manualium saxorum sagittarumque metu arcente, nec ballistae tamen cessauere nec scorpiones, illae tela torquentes, hi lapides crebros, qualique simul ardentes pice et bitumine inliti, quorum adsiduitate per procliue labentium machinae haerebant uelut altis radicibus fixae, easque malleoli et faces iactae destinatius exurebant.

11. Sed cum haec ita essent caderentque altrinsecus multi, ardebant magis oppugnatores naturali situ et ingenti opere munitum oppidum ante brumale sidus excindere, rabiem regis non ante sedari posse credentes. quocirca nec multa cruoris effusio, nec confixi mortiferis uulneribus plurimi ceteros ab audacia parili reuocabant. 12. sed diu cum exitio decernentes postremo periculis obiectauere semet abruptis, et agi-

---

1 placido V^2*bga* placeto V^1 2 discidere V^2 4 aduenturos. Sed *G* aduentu posset *VPba* 5 multa *b* 6 non ante *add. G om. codd.* 12 intuta loca *G* inutalo *VP* inutilis *ba* 15 angustae clades *VPbga* 18 nec scorpiones *om. Rb* 20 adsiduitate — 21 machinarum (*sic VP*) *add.* V^m 24 esset *VP* 27 posse *om. b* 31 postrem *V* postremo — arietes *om. Pb* obiectauere *GA* abiectauere *V*

tantes arietes denso saxorum molarium pondere fomentisque ignium uariis ire protinus uetabantur. 13. uerum unus aries residuis celsior umectis taurinis opertus exuuiis, ideoque minus casus flammeos pertimescens aut tela, antegressus omnes repsit nisibus magnis ad murum uastoque acumine coagmenta lapidum fodiens turrim laxatam euertit. qua sonitu lapsa ingenti superstantes quoque repentina ruina deiecti diffractique uel obruti mortibus interiere diuersis et insperatis, inuentoque tutiore ascensu armata inruit multitudo.

14. Trepidis deinde superatorum auribus ululantium undique Persarum intonante fragore artius proelium intra muros exarsit, hostium nostrorumque cateruis certantibus comminus, cum confertis inter se corporibus hinc indeque stricto mucrone nulli occurrentium parceretur. 15. magna denique mole, ancipiti diu exitio renitentes obsessi postremo plebis inmensae ponderibus effuse disiecti sunt. et post haec iratorum hostium gladii quicquid inueniri poterat concidebant, abreptique sinibus matrum paruuli, ipsae quoque matres trucidabantur, nullo quid ageret respectante. inter tam funesta gens rapiendi cupidior, onusta spoliorum genere omni, captiuorumque examen maximum ducens, tentoria repetiuit exultans.

16. Rex tamen gaudio insolenti elatus diuque desiderio capiendae Phaenichae flagrans, munimenti perquam tempestiui, non ante discessit quam labefactata murorum parte reparata firmissime alimentisque adfatim conditis armatos ibi locaret insignis origine bellique artibus claros. uerebatur enim, quod accidit, ne amissionem castrorum ingentium ferentes aegre

1 pondere molarium *G* 2 ingnium *V* 4 pertimescens *VGAP om. Rb* 5 repsit *bga* sepsit *P* epsit *V* 6 coagmenta *bga* eo agmenta *VP* 9 deuersis ex *V* 17 obsessi *VGAP* obsisti *rb* 21 interea *bga* 22 tam *codd.* tamen *G* 24 repetiuit *bga* repetiui *codd.* 25 elatus *GA* aelatus *VP* est letatus *Rb* 27 antequam *V* 29 insigneis *G* 31 amissionem *G* amissione *VPba*

Romani ad eadem obsidenda uiribus magnis accingerentur.

17. Latius se proinde iactans additaque spe quicquid adgredi posset adipiscendi, interceptis castellis aliis uilioribus Virtam adoriri disposuit, munimentum ualde uetustum, ut aedificatum a Macedone credatur Alexandro, in extremo quidem Mesopotamiae situm, sed muris uelut sinuosis circumdatum et cornutis instructioneque uaria inaccessum. 18. quod cum omni arte temptaret, nunc promissis defensores alliciens, nunc poenas cruciabiles minitans, aliquotiens struere aggeres parans obsidionalesque admouens machinas, multis acceptis uulneribus quam inlatis, omisso uano incepto tandem abscessit.

8. 1. Haec eo anno inter Tigrim gesta sunt et Euphratem. quae cum frequentibus nuntiis didicisset Constantius, metuens expeditiones Parthicas, hiemem apud Constantinopolim agens inpensiore cura limitem instruebat eoum omni apparatu bellorum. arma quoque et tirocinia cogens legionesque augens iuuentutis ualidae supplementis, quarum statariae pugnae per orientales saepius eminuere procinctus, auxilia super his Scytharum poscebat mercede uel gratia, ut adulto uere profectus e Thraciis loca suspecta protinus occuparet.

2. Inter quae Iulianus apud Parisios hibernis locatis, summa coeptorum quorsum euaderet pertimescens, erat anxius, nusquam adsensurum Constantium factis multa uoluendo considerans, apud quem sordebat ut infimus et contemptus. 3. circumspectis itaque trepidis rerum nouarum exordiis legatos ad eum mit-

6 credatur a Macedone *transpos. Rbga* 10 ‸arte‸ temptaret *transpos. V* 11 nunc pollicitationibus *bg* 12 admouens *VA* mouens *Pbg* 13 omisso *bga* amisso *VP* 15 eufraten *V* 18 limitem *VAP* militem *Rbg* 19 eoum *C. F. W. Müller* cum *codd.* 22 $\overset{\text{emicuere}}{\text{enimuere}}$ *V* 24 e Thraciis *G* et $\overset{\text{r}}{\text{haratus}}$ *V* et hraratus *P* et hortatus *ba* 27 quorsum coeptorum *transpos. Pbg*

tere statuit gesta docturos eisque concinentes litteras dedit, quid actum sit quidue fieri oporteat deinceps monens apertius et demonstrans. 4. quamquam eum haec dudum conperisse opinabatur relatu Decentii olim reuersi et cubiculariorum recens de Galliis regressorum, qui ad Caesaream aliqua portauere sollemnia. et quamquam non repugnanter, tamen nec adrogantibus uerbis quicquam scripsit ne uideretur subito renuntiasse. erat autem litterarum sensus huius modi:

5. 'Ego quidem propositi mei fidem non minus moribus quam foederum pacto, quoad fuit, unum semper atque idem sentiens conseruaui, ut effectu multiplici claruit euidenter. 6. iamque inde uti me creatum Caesarem pugnarum horrendis fragoribus obiecisti, potestate delata contentus currentium ex uoto prosperitatum nuntiis crebris ut apparitor fidus tuas aures impleui, nihil usquam periculis meis adsignans, cum documentis adsiduis constet, diffusis permixtisque passim Germanis in laboribus me semper uisum omnium primum, in laborum refectione postremum.

7. Sed bona tua uenia dixerim, siquid nouatum est nunc, ut existimas: in multis bellis et asperis aetatem sine fructu conterens miles olim deliberatum impleuit, fremens secundique inpatiens loci rectorem, cum nullas sibi uices a Caesare diuturni sudoris et uictoriarum frequentium rependi posse contemplaretur. 8. cuius iracundiae nec dignitatum augmenta nec annuum merentis stipendium id quoque inopinum acces-

---

3 mones [n] *V* mouens *P* eum *VAP* cum *r om. bg* 4 decentii* *V* ducentii *b* 5 regressorum *G* praegressorum *VP* progressorum *ba* 6 Caesaream *scripsi* (*coll.* 20, 9, 1) caesarem *P* caessarem *V* *8 renuntiasse *scripsi* redundasset [repuggnasse] *V* redundasse *P* declinasse *bga* 11 pactis *bga* 12 conscrutaui [eruaui] *V* 18 adsiduis constet diffusis *VGA* diffusis constet *Pb* 20 laborum *om. bg* 23 deliberatum *codd.* decretum *bga* 24 locique *VP*

sit, quod ad partis orbis eoi postremas uenire iussi homines adsueti glacialibus terris, separandique liberis et coniugibus egentes trahebantur et nudi. unde solito saeuius efferati nocte in unum collecti palatium obsidere, Augustum Iulianum uocibus magnis appellantes et crebris. 9. cohorrui, fateor, et secessi amendatusque dum potui salutem mussatione quaeritabam et latebris. cumque nullae darentur indutiae, libero pectoris muro, ut ita dixerim, saeptus, progressus ante conspectum omnium steti, molliri posse tumultum auctoritate ratus uel sermonibus blandis. 10. exarsere mirum in modum, eo usque prouecti, ut, quoniam precibus uincere pertinaciam conabar, instanter mortem contiguis adsultibus intentarent. uictus denique mecumque ipse contestans, quod alter confosso me forsitan libens declarabitur princeps, adsensus sum, uim lenire sperans armatam.

11. Gestorum hic textus est, quem mente quaeso accipito placida. nec actum quicquam secus existimes, uel susurrantes perniciosa malignos admittas, ad conpendia sua excitare secessiones principum adsuetos; sed adulatione uitiorum altrice depulsa, excellentissimam uirtutum omnium aduerte iustitiam, et condicionum aequitatem, quam propono, bona fide suscipito, cum animo disputans haec statui Romano prodesse, nobisque, qui caritate sanguinis *et* fortunae superioris culmine sociamur. 12. ignosce enim: quae cum ratione poscuntur, non tam fieri cupio, quam a te utilia probari et recta, auide tua praecepta deinde quoque suscepturus.

13. Quae necesse sit fieri in conpendium redigam

1 iussi homines *G transpos. VPba* 2 spectandi undique *b* 6 amendatus quidam *VP* 7 salutem mussatione *G* salutemus latione *VP* salutem dilatione *Kiessling* 14 mecum ipse que *transp. Pba* 17 sperans *G* superatus *codd.* 22 altrice *GA* alacri ce *VPb* 25 romano statui *transp. Pbga* 26 nobisque *G* nobis *VPba* et *G om. codd.* *27 culmine *non om. V ut uoluit Eyssenh.* 28 non tam *bga* notam *VP* 31 necessit fieri *V* necesse fieri *Pb*

breue. equos praebebo currules Hispanos et miscendos Gentilibus atque Scutariis adulescentes Laetos quosdam, cis Rhenum editam barbarorum progeniem, uel certe ex dediticiis qui ad nostra desciscunt. et haec ad usque exitum uitae me spondeo non modo grato *animo,* uerum cupido quoque facturum. 14. praefectos praetorio aequitate et meritis notos tua nobis dabit clementia, residuos ordinarios iudices militiaeque moderatores promouendos arbitrio meo concedi est consentaneum itidemque stipatores. stultum est enim, cum ante caueri possit ne fiat, eos *ad* latus imperatoris adscisci, quorum mores ignorantur et uoluntates.

15. Hoc sane sine ulla dubitatione firmauerim: tirones ad peregrina et longinqua Galli mittere, diuturna perturbatione casibusque uexati grauissimis, nec sponte sua poterunt nec coacti, ne consumpta penitus iuuentute, *ut* adfliguntur praeterita recordantes, ita desperatione pereant inpendentium. 16. nec Parthicis gentibus opponenda auxilia hinc acciri conueniet, cum adhuc nec barbarici sint impetus interclusi et, si dici quod uerum est pateris, hae prouinciae malis iactatae continuis externis indigeant adiumentis et fortibus.

17. Haec hortando, ut aestimo, salutariter scripsi poscens et rogans. scio enim, scio, nequid sublatius dicam cum imperio congruens, quas rerum acerbitates iam conclamatas et perditas concordia uicissim sibi cedentium principum meliorem reuocauit in statum, cum appareat maiorum exemplo nostrorum moderatores haec et similia cogitantes, fortunate beateque uiuendi reperire quodam modo uiam, et ultimo tem-

1 hispanos *bg* sparnos *VAP* 6 animo *G om. VPba* cupido *G* cupio *VPba* 10 est *P* ē *suprascr. V om. bga* 11 eos ad latus *A* eos latus *VP* ad latus *bg* 18 ut *G om. VPba* 19 pereant *VAP* pereunt *G om. b* 20 conueniet *VGP* conueniret *ba* 23 indigeant *G* indigent *ba* indigenti *VP* 29 appareat *Pbga* appereat *V*

pori posteritatique iucundam sui memoriam commendare.'

18. His litteris iunctas secretiores alias Constantio offerendas clanculo misit obiurgatorias et mordaces, quarum seriem nec scrutari licuit nec, si licuisset, proferre decebat in publicum.

19. Ad id munus inplendum electi uiri sunt grauis Pentadius officiorum magister, et Eutherius cubiculi tunc praepositus, post oblatas litteras relaturi nullo suppresso quae uiderunt et super ordine futurorum fidenter acturi.

20. Auxerat inter haec coeptorum inuidiam Florenti fuga praefecti, qui uelut praesagiens concitandos motus ob militem, ut sermone tenus iactabatur, accitum, consulto discesserat Viennam, alimentariae rei gratia diuelli causatus a Caesare, quem saepe tractatum asperius formidabat. 21. dein cum conperisset eum ad augustum culmen euectum, exigua ac prope nulla uiuendi spe uersus in metum, ut longe disiunctus, malis se, quae suspicabatur, exemit et necessitudine omni relicta digressus uenit ad Constantium itineribus lentis, utque se nulli obnoxium culpae monstraret, Iulianum ut perduellem multis criminibus adpetebat. 22. cuius post abitum bene Iulianus cogitans et prudenter, scirique uolens quod praesenti quoque pepercisset, caritates eius cum re familiari intacta, publici cursus usu permisso, ad orientem redire tutius inperauit.

9. 1. Nec minore studio secuti legati haec secum ferentes, quae praediximus, intentique ad uiandum cum uenirent ad iudices celsiores, oblique tenebantur, morasque per Italiam et Illyricum perpessi diuturnas et

5 scruta licunt *VP* 7 sunt uiri *transp. G* 11 acturi *Pbga* aucturi *V* iacturi *r* 13 concitandos *GA* concitando *Vb* 14 ob *G* et *A* ut *VPb* 17 deinde *V*[1] 20 ex necessitudine *V* 24 ⟨a⟩bitum *V* habitum *P* 25 quoque *om. rbg* 27 publico *VPbg* cursu *VPba* redire *G* redi *VPba* 28 imperauit *G* inpetrauit *VPba* 32 ad illyricum per italiam *transp. Rb*

graues, tandem transfretati per Bosporum itineribusque lentis progressi, apud Caesaream Cappadociae etiam tum degentem inuenere Constantium, Mazacam antehac nominatam, oportunam urbem et celebrem sub Argaei montis pedibus sitam. 2. qui intromissi data potestate offerunt scripta hisque recitatis ultra modum solitae indignationis excanduit imperator, limibusque oculis eos ad usque metum contuens mortis, egredi iussit, nihil post haec percontatus uel audire perpessus.

3. Perculsus tamen ardenter cunctatione stringebatur ambigua, utrum in Persas an contra Iulianum moueri iuberet acies quibus fidebat, haesitansque diu perpensis consiliis flexus est quorundam sententia utilium suasorum, et iter orientem uersus edixit. 4. statim tamen et legatos absoluit et Leonam quaestorem suum in Gallias cum litteris datis ad Iulianum pergere celeri statuit gradu, nihil nouatorum se adserens suscepisse, et eum, si saluti suae proximorumque consulit, tumenti flatu deposito intra Caesaris se potestatem continere praecipiens. 5. utque id facile formido intentatorum efficeret, uelut magnis uiribus fretus in locum Florentii praefectum praetorio Nebridium tum quaestorem eiusdem Caesaris promouerat, et Felicem notarium officiorum magistrum et quosdam alios. Gumoarium enim successorem Lupicini antequam sciretur huius modi quicquam magistrum prouexit armorum.

6. Ingressus itaque Parisios Leonas susceptus ut honoratus et prudens, postridie principi progresso in campum cum multitudine armata pariter et plebeia,

1 bosporum *P* hosporum *V* bosphorum *bga* 5 Argei montis pedibus *G* argumentis pidibus *VP* 6 ultra modem (s) *ultra modum *V* 7 limisque *bga* 8 morte *V* 11 perculsus *om. Pb* 13 fidebat *G* uidebat *VP* ualebat *ba* 14 quorundam sententia *bga* quondam sententiam *VP* 15 suadentium *bga* 19 et *scripsi* sed *codd.* 23 nibridium *V* 25 gumoharium *VGP* 31 in (et) *V*[1] et *bga*

quam de industria conuocarat, e tribunali, ut emineret altius, superstanti, scripta iubetur offerre. replicatoque uolumine edicti, quod missum est, et legi ab exordio coepto, cum uentum fuisset ad locum id continentem, quod gesta omnia Constantius inprobans Caesaris potestatem sufficere Iuliano censebat, exclamabatur undique uocum terribilium sonu 7. 'Auguste Iuliane, ut prouincialis et miles et rei publicae decreuit auctoritas recreatae quidem, sed adhuc metuentis rediuiuos barbarorum excursus.'

8. Quibus auditis Leonas cum Iuliani litteris haec eadem indicantibus reuertit incolumis, solusque admissus est ad praefecturam Nebridius. id enim Caesar quoque scribens ex sententia sua fore aperte praedixit. magistrum enim officiorum iam pridem ipse Anatolium ordinauit, libellis antea respondentem, et quosdam alios ut sibi utile uidebatur et tutum.

9. Et quoniam cum haec ita procederent, timebatur Lupicinus licet absens agensque etiam tum apud Brittannos, homo superbae mentis et turgidae, eratque suspicio quod, si haec trans mare didicisset, nouarum rerum materias excitaret, notarius Bononiam mittitur obseruaturus sollicite, ne quisquam fretum oceani transire permitteretur. quo uetito reuersus Lupicinus, antequam horum quicquam sciret, nullas ciere potuit turbas.

10. 1. Iulianus tamen iam celsiore fortuna militisque fiducia laetior, ne intepesceret neue ut remissus argueretur et deses, legatis ad Constantium missis in limitem Germaniae secundae egressus est, omnique apparatu, quem flagitabat instans negotium, communitus

1 e *codd.* et *bga* 4 continentem *VGAR om. rb* 6 exclamat *bg* 7 uocum *bga* uotum *VP* sonus *bg* 9 metuentis *G* metuentes *VPba* *10 barbarum *VP* 12 indicantibus *G* inuocantibus *VPba* incolumis *G* inlocomis *VPba* 13 nibridius *V* 20 superbae mentis *bga* super amentes *VP* 23 obseruaturus *GA* obseruatur *VPb* 25 nullas *GA* nullus *codd.* 28 legatus *V* 29 est egressus *transpos. bga* apparatu *ba* apparet *VGP* 30 communitus *G* commonitus *codd.*

Tricensimae oppido propinquabat. 2. Rheno exinde transmisso regionem subito peruasit Francorum, quos Atthuarios uocant, inquietorum hominum licentius etiam tum percursantium extima Galliarum. quos adortus subito nihil metuentes hostile nimiumque securos, quod scruposa uiarum difficultate arcente nullum ad suos pagos introisse meminerant principem, superauit negotio leui: captisque plurimis et occisis, orantibus aliis qui superfuere, pacem ex arbitrio dedit, hoc prodesse possessoribus finitimis arbitratus. 3. unde reuersus pari celeritate per flumen, praesidiaque limitis explorans diligenter et corrigens, ad usque Rauracos uenit, locisque recuperatis, quae olim barbari intercepta retinebant ut propria, isdemque pleniore cura firmatis per Besantionem Viennam hiematurus abscessit.

11. 1. Hic per Gallias erat ordo gestorum. quae dum ita prospere succedunt et caute, Constantius adcitum Arsacen Armeniae regem summaque liberalitate susceptum praemonebat et hortabatur, ut nobis amicus esse perseueraret et fidus. 2. audiebat enim saepius eum temptatum a rege Persarum fallaciis et minis et dolis, ut Romanorum societate posthabita suis rationibus stringeretur. 3. qui crebro adiurans animam prius posse amittere quam sententiam, muneratus cum comitibus, quos duxerat, redit ad regnum nihil ausus temerare postea promissorum, obligatus gratiarum multiplici nexu Constantio, inter quas illud potius excellebat quod Olympiada, Ablabi filiam praefecti quondam praetorio, ei copulauerat coniugem, sponsam fratris sui Constantis.

---

1 obtricaensimae (Mosae *G*) oppido *VGAP* exinde *VP* deĩnde *bga* 3 atthuarios *VGAP* ansuarios *b* 4 percursantium *VGP* perscrutantium *ba* 11 limitis *G* limitem *V*[1] limites *V*[2]*Pba* 15 Viennam *Pbga* ueniam *V* 17 Constantius *bga* constantium *VP* 21 eum *Pbg* cōn *V* 23 stringeretur *P* constringeretur *ba* ringeretur *V* iungeretur *G* 25 nihil ausus temerare *G* inthelausus temeratore *VP* 29 ei *GA* eique *VPb* sponsam fratris *P* sponsas fratri *V*

4. Quo dimisso a Cappadocia ipse per Melitenam, minoris Armeniae oppidum, et Lacotena et Samosata transito Euphrate Edessam uenit, ibique dum agmina undique conuenientium militum et rei cibariae abundantes copias operitur, diu moratus post aequinoctium egreditur autumnale Amidam petens.

5. Cuius cum prope uenisset moenia, fauillis oppleta conlustrans flebat cum gemitu, reputans qualis miseranda ciuitas pertulerat clades. ibi tunc forte Vrsulus praesens, qui aerarium tuebatur, dolore percitus exclamauit 'en quibus animis urbes a milite defenduntur, cui ut abundare stipendium possit imperii opes iam fatiscunt!' quod dictum ita amarum militaris multitudo postea apud Chalcedona recordata ad eius exitium consurrexit.

6. Exinde cuneis confertis incedens cum Bezabden aduentaret, fixis tentoriis, uallo fossarumque altitudine circumsaeptis, obequitans castrorum ambitum longius, docebatur relatione multorum instaurata esse firmius loca, quae antehac incuria corruperat uetustatis. 7. et nequid omitteret, quod ante feruorem certaminum erat necessario praestruendum, uiris prudentibus missis condicione posita dupla urgebat moenium defensores redire ad suos, alienis sine cruore concessis, aut in dicionem uenire Romanam dignitatibus augendos *et* praemiis. atque cum illi destinatione natiua reniterentur ut clarentes periculisque *et* laboribus iam cuncta obsidioni congrua parabantur.

---

1 Quo dimisso *G* quod misso *VPba* 2 Lacotena *VGA* Orchistena *b* 3 transito *VGP* transmisso *rba* 4 mil$\overset{i}{e}$tum *V* *om. Pbg* cidariae adundantes *VP* 9 miseranda *G* miserandas *VPb* 10 ⟨ae⟩erarium *V* dolore percitus exclamauit *om. b* *13 fastiscunt *V* 14 chalcidona *V* 16 cuneis *GA* concis *V* consertis *bga* 19 doce∗batur *V* relatione *GA* elationem *VPb* 20 iniuria *G* uetustatis *GA* uirtut$\overset{i}{a}$s *V* uirtutes *P* 23 urgebat *C. F. W. Müller* cogebat *codd.* 24 concessit ut *VPba* 25 augendos et *G* augendis *VPba* 26 clarentes *scripsi* clare nati *VG* damnati *ba* 27 et *add. G* iam *scripsi* in *codd.* indurati *Valesius* congrua *bga* construa *codd.*

8. Densis itaque ordinibus cum tubarum incitamentis latera oppidi cuncta adortus alacris miles, legionibus in testudines uarias conglobatis, paulatim tuto progrediens subruere moenia conabatur, et quia telorum omne genus in subeuntes effundebatur, nexu clypeorum soluto discessum est, in receptum canentibus signis. 9. laxatis deinde ad diem unum indutiis, tertia luce curiosius tecti, elatis passim clamoribus ascensus undique temptabant. et licet defensoribus obtentis ciliciis ne conspicerentur ab hostibus latebant intrinsecus, tamen, quotiens flagitabat necessitas, lacertos fortiter exertantes lapidibus subiectos incessebant et telis. 10. et uimineae crates cum procederent confidenter essentque parietibus contiguae, dolia desuper cadebant, molae et columnarum fragmenta, quorum ponderibus nimiis obruebantur oppugnatores, hiatuque uiolento disiectis operimentis cum periculis ultimis euadebant.

11. Decimo itaque postquam pugnari coeptum est die, cum spes nostrorum interiora cuncta maerore conpleret, transferri placuerat molem arietis magnam, quam Persae quondam Antiochia pulsibus eius excisa relatam reliquerant apuḍ Carras, quae subito uisa aptataque faberrime, clausorum hebetauerat mentes ad usque deditionis remedia paene prolapsas, ni resumptis uiribus opponenda minaci machinae praeparassent. 12. nec temeritas post haec cessauerat nec consilium. namque dum instrueretur aries uetustus et dissolutus, ut facile ueheretur omni arte omnique uirium nisu et

4 moeni[a]um *V* quia (qui *b*) telorum *bga* qui caelorum *V* 7 indutiis *Valesius* indomis *codd.* animis *bga* 11 interimsecus *VP* *13 telis *bga* ilis (il *corr.* in el) *V* femineae *VP* 16 nemus *VP* 19 oppugnari *bga* coeptum est die *G* die coeptum est *VPba* 20 spes *bga* spe *codd.* interiora *Valesius* interior *VPba* inferior *G* 21 magni *G* magnum (-am. *ba*) *VPba* 22 exeisa *V* 24 aptataque *G* artataque *VPb* 25 prolapsas ni resumptis *GA* prolapsos ne resumptum *VPb* 26 minaci machinae *G* minacimas hine *V* 28 dum *bga* diu *codd.* 29 arte *G* argente *VP* argumento *Lindenbr.*

oppugnatorum ui et firmitudine summa defensabatur, tormenta nihilo minus et lapidum crebritas atque fundarum ex utraque parte plurimos consumebant, et aggerum moles incrementis celeribus consurgebant, acriorque in dies adulescebat obsidio, multis nostrorum idcirco cadentibus, quod decernentes sub imperatoris conspectu *spe* praemiorum, ut possint facile qui essent agnosci, nudantes galeis capita sagittariorum hostilium peritia fundebantur. 13. proin dies et noctes intenti uigiliis cautiores stantes utrubique agebant. et Persae aggerum altitudine iam in sublime porrecta machinaeque ingentis horrore perculsi, quam minores quoque sequebantur, omnes exurere ui maxima nitebantur et adsidue malleolos atque incendiaria tela torquentes laborabant in cassum ea re, quod umectis scortis et centonibus erant opertae materiae plures, aliae unctae alumine diligenter, ut ignis in eas laberetur innoxius. 14. uerum has admouentes fortitudine magna Romani licet difficile defensabant, tamen cupiditate potiundi oppidi ne prompta quidem pericula contremebant. 15. et contra propugnatores cum iam discussurus turrim oppositam aries maximus aduentaret, prominentem eius ferream frontem, quae re uera formam effingit arietis, arte subtili inlaqueatam altrinsecus laciniis retinuere longissimis, ne retrogradiens resumeret uires, neue ferire muros adsultibus densis contemplabiliter posset, fundentes quoque feruentissimam picem. et diu promotae machinae stabant, muralia saxa perferentes et tela.

1 propugnatorum *G* ui et *G* ueniet *VPba* 5 in dies *GA* in die *VPb* 7 spe *G om. VPba* 10 intenti *G* intente *VPba* agebant *scripsi* faciebant *codd.* 12 ingentis *bg* iungentes *VP* 14 incendiari *VP* 16 scortis *GA* cortis *VP* corticibus *b* 17 unctae *bga* uicte *VP* laberetur *G* lauaretur *VP* lamberet *ba* 18 admouentes *G* et mouente *VPba* 19 tamen et *G* 21 contremebant *Langen* contemneliant *V* contemnebant *Pbga* 24 effincit *V* efficit *Pba* 25 laciniis *G* laticiniis *VAP om. b* 27 quoque *G* que *VPba* 29 saxa muralia *transp. Pbga*

16. Iamque aggeribus cumulatius excitatis, defensores, ni uigilassent, exitium adfore iam sperantes, in audaciam ruere praecipitem et repentino decursu portis effusi primosque adorti nostrorum, faces sitellasque ferreas onustas ignibus in arietes magnis uiribus iaciebant. 17. uerum post ambiguam proelii uirtutem plurimi nullo inpetrato intra moenia repelluntur: moxque ex aggeribus, quos erexerant Romani, idem Persae propugnaculis insistentes sagittis incessebantur, et fundis telisque igniferis, quae per tegumenta turrium uolitantia, paratis qui restinguerent, plerumque inrita labebantur.

18. Cumque pauciores utrubique fierent bellatores et Persae truderentur ad ultima, ni potior ratio succurrisset, inpensiore opera procursus temptabatur ex castris, et eruptione subita multitudinis facta, inter armatos, qui portabant ignis, amplioribus ordinatis iaciebantur corbes in materias ferreae plenae flammarum, et sarmenta aliaque ad ignes concipiendos aptissima. 19. et quia conspectum abstulerant fumi nigerrimae nubes, classico excitante in pugnam, legiones procinctae celeri gradu uenerunt et subcrescente paulatim ardore bellandi cum uentum fuisset ad manus, repente machinae omnes effusis ignibus urebantur praeter maiorem, quam diruptis restibus, quibus e muro iactis inplicabatur, uirorum fortium acrior nisus aegre semustam extraxit.

20. At ubi nocturnae tenebrae finem proeliis adtulerunt, non in longum militi quies data. cibo enim exiguo refectus et somno, rectorum monitu excitus munitiones a muro longe demouit, dimicare succinctius parans per sublimes aggestus, qui iam consummati

*1 defensoris ne *VP* 2 ad fortiam *VP* 6 proelii *Pbga* proeliam *V* 7 plurimi *bga* plurimis *VP* nullo *C. F. W. Müller* nihil *codd.* 10 igni*feris (*fuit* s) *V* ignisferis *P* 21 classico *GA* clausica *V* clausi ea *Pb* 23 cum *bga* con *VP* ad *bga* in *VP* 25 diruptis *scripsi* direptis *codd.* 29 militi quies data *A* militi quiestate *VP* miles quieuit *bg* 31 longe a muro *transpos. G*

muris altius inminebant. utque facile defensores moenibus pellerentur, in ipsis aggerum summitatibus binae sunt locatae ballistae, quarum metu ne prospicere quidem posse hostium quisquam crederetur. 21. his satis prouisis, prope ipsum crepusculum triplex acies nostrorum instructa, conisque galearum minacius nutans, scalas uehentibus multis impetum conabantur in muros. iamque resultantibus armis et tubis uno parique ardore hinc indeque pugnabatur audaci conflictu, latiusque sese pandentes Romani cum Persas occultari uiderent pauore inpositorum aggeribus tormentorum, pulsabant turrim ariete *et cum* ligonibus et dolabris et uectibus scalisque propinquabant, utrimque conuolante missilium crebritate. 22. adflictabant tamen multo uehementius Persas ictus uarii ballistarum tamquam per transennam a cliuis structilibus decurrentes. unde fortunas suas sitas in extremo iam cogitantes, destinatam ruebant in mortem et partiti munera dimicandi inter necessitatis articulos, relictis qui moenia tuerentur, reserata latenter postica, strictis gladiis ualida manus erupit pone sequentibus aliis, qui flammas occulte portabant. 23. dumque Romani nunc instant cedentibus, nunc ultro incessentes excipiunt, qui uehebant foculos, repentes incurui prunas unius aggesti inseruere iuncturis ramis arborum diuersarum et iunco et manipulis constructi cannarum, qui conceptis incendiorum aridis nutrimentis iam cremabantur, militibus cum intactis tormentis exinde periculose digressis.

24. Vt uero certaminibus finem uespera dedit

---

1 defensores moenibus *G* defensori moenia *VPb* 7 impetum *G* imperim *V* imperium *Pba* conabatur in muros *G* conabantur in misos *VP* 10 pandentes *G* pandente *VPba* 12 pulsabant turrim ariete *G* pulsabatur imarie∗etũ (aecum *P*) *VP* et cum *add. bga* 13 uectibus *bga* fectibus *VP* scalisque *bg* scaleque *VAP* 15 ictus *G* ictịus *V* reictius *Pba* 16 transennam *bga* transient Nam (i *suprascr. V*) *VP* 20 reserata *GA* reserate *VP* 22 instant *G* instantes *VPba* 25 iuncturis *G* iunctoris *VP*

incedens, partesque discesserunt ad otium breue, imperator in uaria sese consilia diducens et uersans, cum excidio Phaenichae diutius inminere necessariae rationes urgerent, quod munimentum uelut insolubile claustrum hostium excursibus erat obiectum, et serum repelleret tempus: certaturus leuiter ibi statuit inmorari, alimentis destituendos forsitan cedere existimans Persas. quod secus atque rebatur euenit. 25. cum enim remissius pugnaretur, umente caelo undantes nubes cum tenebris aduenere minacibus, adsiduisque imbribus ita inmaduerat solum, ut luti glutinosa mollities per eas regiones pinguissimi caespitis omnia perturbaret. et super his iugi fragore tonitrua fulguraque mentes hominum pauidas perterrebant.

26. Accedebant arcus caelestis conspectus adsidui. quae species unde ita figurari sit solita expositio breuis ostendet. halitus terrae calidiores et umoris spiramina conglobata in nubes, exindeque disiecta in aspergines paruas, ac radiorum fusione splendida facta supinantur uolubiliter contra ipsum igneum orbem, irimque conformant ideo spatioso curuamine sinuosam quod in nostro panditur in mundo, quem sphaerae dimidiae parti rationes physicae superponunt. 27. cuius species quantum mortalis oculus contuetur, prima lutea uisitur, secunda flauescens uel fulua, punicea tertia, quarta purpurea, postrema caerulo concreta et uiridi. 28. hac autem mixta pulchritudine temperatur ideo, ut terrenae existimant mentes, quod prima eius pars dilutior cernitur aeri concolor circumfuso, sequens fulua id est paulo excitatior quam lutea, punicea tertia

1 incendens *VP* cedente *ba om. G* breue *G* p̄ue *VP* 3 Phaenichae *G* Phoeniciae *ba* fenidiae *VP* *rationes urgerent *G* rationis surgerent *VP* 11 inlibribus *V* *loti *V* *14 per(prae *b*) terrebant *bga* perterrebantque *VP* 16 figurari *G* igurari *VP* sit *Valesius* et *VP om. bga* expositio *G* exposita *VP* breuis *Valesius* de rebus *G* durebis *V* 21 conformant *G* conformati *VP* 23 physicae *Pbga* fusicae *V* 25 punicea *GA* pucea *V* picea *Pb* 27 ideo ut *G* id est *VP* 29 sequens fulua *G* que nifula *VP*

quod solis obnoxia claritudini pro reciprocatione spiritus fulgores eius purissimos e regione deflorat, quarta ideo purpurat, quod intermicante asperginum densitate, per quas moritur radiorum splendor, conspiciens offendit aspectum flammeo propiorem, qui color, quanto magis diffunditur, concedit in caerulum et uirentem.

29. Arbitrantur alii tunc iridis formam rebus apparere mundanis cum altius delatae nubi crassae radii solis infusi lucem iniecerint liquidam, quae non reperiens exitum in se conglobata nimio splendescit adtritu, et proximos quidem albo colores a sole sublimiore decerpit, subuirides uero a nubis similitudine superiectae, ut in mari solet usu uenire, ubi candidae sunt undae quae litoribus inliduntur, interiores sine ulla concretione caerulae.

30. Et quoniam indicium est permutationis aurae, ut diximus, a sudo aere nubium concitans globos, aut contra ex concreto mutans in serenam laetitiam caelum, ideo apud poetas legimus saepe Irim de caelo mitti, cum praesentium rerum uerti necesse sit status. suppetunt aliae multae opiniones et uariae, quas dinumerare nunc est superuacuum, narratione redire unde digressa est festinante.

31. His ac talibus imperator inter spem metumque iactabatur ingrauescente hiemis magnitudine, speratisque per auios tractus insidiis, inter quae etiam *tumultum* exasperati militis uerebatur. super his urebat eius anxiam mentem, quod uelut patefacta ianua diuitis domus inritus propositi reuerteretur.

32. Quas ob res omisso uano incepto hiematurus

1 reciprocatione *Valesius* reticatione *V* 2 purissimos *G* purissimem *V* purissimi *Pba* 4 moritur *Gronouius* oritur *codd.* splendorem conspuens *G* 19 Irim de caelo mitti *G* Irim de caelo huc mitti *A* nimirum de caelo hinc (hinc *suprascr. V*) uerti necesse mitti [c. pr. rer. *VPb* (uerti — mitti *add. V*[m]) 20 sit status *VPba* fit status mutatio *G* 25 speratisque *Haupt* superetisque *VP* suspectis *G* superatis *A* 26 auios *G* auictios *VAP* etiam tumultum *G* etiam [*lac.* 20 *litt.*] tum *VP* 29 diuites *V* reuertetur *VP*

Antiochiae redit in Syriam aerumnosam, perpessus inulta et atrocia diuque deflenda. euenerat enim hoc, quasi fatali constellatione ita regente diuersos euentus, ut ipsum Constantium dimicantem cum Persis fortuna semper sequeretur adflictior, unde uincere saltim per duces optabat, quod aliquotiens meminimus contigisse.

LIBER XXI

1. *Iulianus A. Viennae quinquennalia celebrat: quo modo Constantium A. breui moriturum praenouerit: et de uariis artibus futura praenoscendi.*
2. *Iulian. A. Viennae Christianum se simulat illiciendae multitudinis causa: et die festo in ecclesia inter christianos deum precatur.*
3. *Vadomarius rex Alamannorum, rupto foedere, per emissarios limites uastat, et Libinonem comitem cum paucis interficit.*
4. *Iulian. A. interceptis Vadomarii litteris ad Constantium A. eum in conuiuio comprehendendum curauit: et Alamannis aliis occisis, aliis in deditionem acceptis, ceteris pacem petentibus dedit.*
5. *Iulian. A. milites suos alloquitur, et in uerba sua uniuersos adigit, Constantio A. bellum illaturus.*
6. *Constantius A. Faustinam ducit uxorem: auget supplementis exercitum: Armeniae et Hiberiae reges donis sibi conciliat.*
7. *Const. A. Antiochiae tum agens per Gaudentium notarium Africam in potestate sua retinet; et Euphrate transito Edessam se exercitumque confert.*
8. *Iulianus A. post ordinatas res Galliarum, ripam Danubii petit, et partem militum per Italiam perque Raetias praemittit.*
9. *Taurus et Florentius consules, ac praefecti praetorio, hic per Illyricum, ille per Italiam, fugiunt adpropinquante Iuliano A. Lucillianus magister equitum, qui resistere Iuliano parabat, opprimitur.*
10. *Iulianus A. Sirmium, caput Illyrici occidui, una cum praesidio in fidem recipit; Succos occupat, et ad senatum scribit contra Constantium.*
11. *duae legiones Constantianae, quae apud Sirmium ad Iulianum A. transierant, ab eo missae in Gallias, Aquileiam occupant consentientibus oppidanis, ac Iuliani militi portas claudunt.*

---

2 inulta *Eyssenh.* etulerint sed *VP* aestatem *bga* et *om.* *P*

1. 1. Intercluso hac bellorum difficili sorte Constantio trans flumen Euphratem, Iulianus agens apud Viennam formandis in futura consiliis dies inpendebat et noctes, quantum opes patiebantur angustae altius semet adtollens, semperque ambigens utrum Constantium modis omnibus alliceret in concordiam, an terroris incutiendi gratia lacesseret prior. 2. quae sollicite reputans utrumque formidabat, et amicum cruentum et in aerumnis ciuilibus saepe uictorem, maximeque Galli fratris exemplum mentem eius anxiam suspendebat, quem inertia mixtaeque periuriis fraudes prodidere quorundam. 3. erigebat tamen aliquotiens animum ad multa et urgentia, tutissimum ratus inimicum se ex confesso monstrare ei, cuius ex praeteritis motus coniectabat ut prudens, ne per amicitias fictas insidiis falleretur occultis. 4. parui igitur habitis, quae per Leonam Constantius scripserat, nulloque arbitrio eius promotorum suscepto praeter Nebridium, quinquennalia Augustus iam edidit: et ambitioso diademate utebatur lapidum fulgore distincto, cum inter exordia principatus adsumpti uili corona circumdatus erat xystarchae similis purpurato. 5. inter quae Helenae coniugis defunctae suprema miserat Romam in suburbano uiae Nomentanae condenda, ubi uxor quoque Galli quondam, soror eius, sepulta est Constantina.

---

1 intercluso hac *Pbga* interclusos ac *V* 7 priorque sollicite reputans *post* alliceret (6) *positum* *VPba* *post* lacesseret (7) *G* 7 incutiendi *Pbga* in⟨con⟩cutiendi *V* 14 motus *VGAP* metũ *b* 16 habitis *Valesius* auitis *VPbg* 22 helenae *Pbg* aelaenae *V* 23 Romam *G* roma *VP* Romae *ba*

6. Accedebat autem incendebatque eius cupiditatem, pacatis iam Galliis incessere ultro Constantium, coniciens eum per uaticinandi praesagia multa, quae callebat, et somnia e uita protinus excessurum.

7. Et quoniam erudito et studioso cognitionum omnium principi maliuoli praenoscendi futura prauas artes adsignant, aduertendum est breuiter, unde sapienti uiro hoc quoque accidere poterit doctrinae genus haud leue. 8. elementorum omnium spiritus, utpote perennium corporum praesentiendi motu semper et ubique uigens, ex his, quae per disciplinas uarias adfectamus, participat nobiscum munera diuinandi: et substantiales potestates ritu diuerso placatae, uelut ex perpetuis fontium uenis, uaticina mortalitati suppeditant uerba, quibus numen praeesse dicitur Themidis, quam ex eo quod fixa fatali lege decreta praescire facit in posterum, quae *τεθειμένα* sermo Graecus appellat, ita cognominatam in cubili solioque Iouis uigoris uiuifici theologi ueteres conlocarunt.

9. Auguria et auspicia non uolucrum arbitrio futura nescientium conliguntur — nec enim hoc uel insipiens quisquam dicet — sed uolatus auium dirigit deus, ut rostrum sonans aut praeteruolans pinna turbido meatu uel leni futura praemonstret. amat enim benignitas numinis, seu quod merentur homines, seu quod tangitur eorum adfectione, his quoque artibus prodere quae inpendent.

10. Extis itidem pecudum attenti fatidicis, in species conuerti suetis innumeras, accidentia sciunt. cuius disciplinae Tages nomine quidam monstrator est, ut fabulantur, in Etruriae partibus emersisse subito uisus e terra.

---

1 accedebat (?) *Eyssenh.* accidat *VP* accidebat *bga* *2 ultro *add.* *V*[m] 11 disciplinas *Pbg* disciplina *V* 14 mortalitates *V*[1] mortalitatis *V*[2]*Pb* 16 facit *codd.* fas sit *bga* 17 thetimena *VGAP* 20 auspicia — nascentium *(sic)* *add.* *V*[m] arbitrium *VPb* arbitrio *GA* 26 quoque *VGAP* que *rb* 29 conuertit *Pb* 30 monstratorem ut *VP* monstratur ut *ba* monstrator ut *g*

11. Aperiunt tunc quoque uentura cum aestuant hominum corda sed locuntur diuina. sol enim, ut aiunt physici, mens mundi, nostras mentes ex sese uelut scintillas diffunditans cum eas incenderit uehementius, futuri conscias reddit. unde Sibyllae crebro se dicunt ardere torrente ui magna flammarum. multa significant super his crepitus uocum et occurrentia signa, tonitrua quin etiam et fulgura et fulmina itidemque siderum sulci.

12. Somniorum autem rata fides et indubitabilis foret, ni ratiocinantes coniectura fallerentur. interdumque, ut Aristoteles adfirmat, tum fixa sunt et stabilia, cum animantis altius quiescentis ocularis pupilla neutrubi inclinata rectissime cernit. 13. et quia uanities aliquotiens plebeia strepit, haec inperite mussando, si esset praesentiendi notitia quaedam, cur ille se casurum in bello uel alius hoc se passurum ignorauit aut illud, sufficiet dici, quod et grammaticus locutus interdum est barbare, et absurde cecinit musicus, et ignorauit remedium medicus: at non ideo nec grammatica nec musica nec medicina subsistit. 14. unde praeclare hoc quoque ut alia Tullius 'signa ostenduntur' ait 'a dis rerum futurarum. in his siqui errauerit, non deorum natura sed hominum coniectura peccauit'. ne igitur extra calcem, quod dicitur, sermo decurrens lecturo fastidium ferat, ad explicanda prospecta reuertamur.

2. 1. Cum apud Parisios adhuc Caesar Iulianus quatiens scutum uariis motibus exerceretur in campo, axiculis, quis orbis erat conpaginatus, in uanum excussis ampla remanserat sola, quam retinens ualida

---

2 loquuntu *V* *post* loquuntur *repetit.* cum aestuant hominum corda sed *P* 5 conscius *VP* sy(si *P*)billas *VP* 10 indubitabiles *VP* *12 tum] ium *VP* in *bga* 13 pupilla *bga* popiala *V* popialia *P* 16 se *bga* te *VP* 20 at *A* et *codd.* 22 *Cic. de nat. deorum II 4, 12* 23 a diis *G* ad his *V* ab his *Pba* si qui epauerit *VP* 27 recertamur *VP* 30 axiculis *G* axicolis *VP* assulas *b* in uanum *VGP* e manu *ba* 31 ampla *VP* ansa *G* ochana *ba*

manu stringebat. 2. territisque ut omine diro praesentibus cunctis 'nemo' inquit 'uereatur: habeo firmiter quod tenebam.' item cum apud Viennam postea quiesceret sobrius, horrore medio noctis imago quaedam uisa splendidior hos ei uersus heroos modo non uigilanti aperte dixit eadem saepius replicando, quibus fretus nihil asperum sibi superesse existimabat

Ζεὺς ὅταν εἰς πλατὺ τέρμα μόλῃ κλυτοῦ ὑδροχόοιο,
Παρθενικῆς δὲ Κρόνος μοίρῃ βαίνῃ ἐπὶ πέμπτῃ
εἰκοστῇ, βασιλεὺς Κωνστάντιος Ἀσίδος αἴης
τέρμα φίλου βιοτοῦ στυγερὸν καὶ ἐπώδυνον ἕξει.

3. agebat itaque nihil interim de statu rerum praesentium mutans, sed animo tranquillo et quieto incidentia cuncta disponens paulatimque sese conroborans ut dignitatis augmento uirium quoque congruerent incrementa. 4. utque omnes nullo inpediente ad sui fauorem inliceret, adhaerere cultui Christano fingebat, a quo iam pridem occulte desciverat, arcanorum participibus paucis, haruspicinae auguriisque intentus et ceteris quae deorum semper fecere cultores. 5. et ut haec interim celarentur, feriarum die, quem celebrantes mense Ianuario Christiani Epiphania dictitant, progressus in eorum ecclesiam sollemniter numine orato discessit.

3. 1. Dum haec ita aguntur, propinquante iam uere, nuntio percitus inopino ad tristitiam uersus est et maerorem. didicit enim Alamannos a pago Vadomarii

---

4 horore medio *VPA* hora media *bg* 8 *Graeca om.* [*lac. 4 uers.*] *Rb* ЄIC *VAP* ἐκ *G* πλατὺ *G* ITIAATY *VA* ITIΛΛTI *P* τέρμα *GA* TЄPCIA *VP* μόλῃ *G* HIOAN *A* ꟺoAN *VP* κλυτοῦ *G* KITOY *VA* RITOY *P* 9 παρθενικῆς *GA* ΠᏧPЄЄNIKNC *VP* μοίρῃ *G* NOIPIΣ *A* ⅃oIPNC *VP* *βαίνῃ ἐπὶ *G* BЄHNЄΠI *VA* BЄHNЄm *P* πέμπτῃ *G* ΠЄALΠTN *VP* ΠAIΠTN *A* 10 εἰκοστῇ *GA* ЄIKOCTN *V* ·IR·ЄOCTH *P* βασιλεύς *G* BACΔЄYC *PA* BACAЄYC *V* Κωνστάντιος *G* KOCTANTIOC *VA* ROCTΛNTᒪoꞔC ἄσιδος *GA* ΛCIΔOC *VP* αἴης *G* ЄHC *VAP* 11 τέρμα *GA* TЄPΛLΛ *V* TЄPΛVᏧ *P* φίλου *G* ΦIOΛY *A* ΦIOΔN *V* ΦIOΛN *P* βιοτοῦ *GVP* BIOTO *A* στυγερὸν *G* ЄTYΓЄPON *VAP* καὶ *GP* KΛI *VA* ἕξει *G* ЄZЄI *VAP*

exorsos, unde nihil post ictum foedus sperabatur incommodum, uastare confinis Raetiis tractus, nihilque sinere intemptatum manus, praedatorias fusius discurrentes. 2. quod ne dissimulatum rediuiuas bellorum materias excitaret, Libinonem quendam comitem cum Celtis et Petulantibus misit hiemantibus secum, negotium, ut poscebat ratio, correcturum. 3. qui cum mature prope oppidum Sanctionem uenisset longe uisus a barbaris, qui iam certamina meditantes sese per ualles abdiderant, hortatusque milites licet numero inpares, cupidine tamen pugnandi uehementius inritatos, adgreditur inconsulte Germanos interque dimicandi exordia ipse concidit omnium primus, cuius interitu erecta barbarorum fiducia Romanisque ad ducis uindictam accensis certamen committitur obstinatum, et urgente magnitudinis mole disiecti sunt nostri occisis paucis et uulneratis.

4. Cum hoc Vadomario et Gundomado eius fratre itidem rege Constantius, ut iam relatum est, firmauerat pacem. post quae mortuo Gundomado hunc sibi fore existimans fidum secretorumque taciturnum exsecutorem *et* efficacem mandabat, si famae solius admittenda est fides, scribebatque, ut tamquam rupto concordiae pacto subinde conlimitia sibi uicina uexaret, quo Iulianus id metuens nusquam a tutela discederet Galliarum. 5. quibus, ut dignum est credere, obtemperans Vadomarius haec et similia perpetrabat, ad perstringendum fallendumque miris modis ab aetatis primitiis callens, ut postea quoque ducatum per Phoenicen regens ostendit. sed re ipsa conuictus abstinuit. capto enim a stationariis militibus notario,

---

2 uastare *bga* fastare *VP* 3 sinere *VGAP* sententiae *b* 8 uenisse *VP* 10 addiderant *VP* 12 adgreditur *VGAP* *om.* *Rb* 13 condit *VP* 19 reuelatum *V* 21 executorem *bg* exsecutore *V* 22 efficacem *Valesius* effacitatem *VP* fecialem *bga* madabat *V* 24 concordiae *G* sanecordiae *V* sane concordiae *Pba* 26 ut] et *VP* 29 primitiis primitiis *V*[1] 30 conuictus *VGA* coniunctus *Pbg*

quem miserat ad Constantium, scrutatoque siquid portaret, epistula eius reperta est, in qua praeter alia multa id quoque scripserat 'Caesar tuus disciplinam non habet.' Iulianum autem adsidue per litteras dominum et Augustum appellabat et deum.

4. 1. Haec ut erant periculosa et dubia, Iulianus in exitiale malum eruptura considerans, in unum omni cogitatione intenta, eum incautum rapere festinabat, ut securitatem suam prouinciarumque locaret in tuto, et iniit consilium tale. 2. Philagrium notarium, orientis postea comitem, ad eas miserat partes, cuius prudentiae fidebat olim sibi conperti, eique inter multa, quae pro captu instantium rerum erat acturus, signatam quoque chartulam tradidit, mandauitque, ne aperiret uel recitaret nisi Vadomario uiso cis Rhenum. 3. perrexit Philagrius ut praeceptum est, eoque praesente et negotiis adstricto diuersis transgressus Vadomarius flumen, ut nihil in profunda metuens pace, nihilque secus gestorum simulans scire, uiso praeposito militum ibi degentium, pauca locutus ex more, ultro semet, ut suspicionis nihil relinqueret abiturus, ad conuiuium eius uenire promisit, ad quod erat etiam Philagrius inuitatus. 4. qui statim ingressus, rege conspecto imperatoris recordatus est uerba, causatusque rem seriam et urgentem, ad diuersorium rediit, scriptisque lectis doctus quid agi conueniret, confestim reuersus discubuit inter ceteros. 5. finitisque epulis Vadomarium fortiter adprehensum rectori militum arte custodiendum apud signa conmisit, textu lecto iussorum, comitibus eius ad sua redire conpulsis, super quibus nihil fuerat imperatum. 6. exhibitus tamen idem rex ad principis castra iamque spe ueniae omni praeclusa, cum interceptum notarium et quae scripse-

4 adsidue — 6 Iulianus *om. Rb* 6 ut erant *GA* iterant *VP* 8 intentae *VP* eum *A* uim *VP* ui *bg* 9 locaret *bga* locarent *VP* 18 in *Vbga* ut *P* 20 degentium *Pbga* diligentium *V* ultro *bga* ultris *VP* 26 conueniet *VP*

rat ad Constantium conperisset iam publicata, ne conuicio quidem tenus conpellatus missus est ad Hispanias. id enim studio curabatur ingenti, ne Iuliano discedente a Galliis inmanissimus homo prouinciarum statum aegre conpositum licentius conturbaret.

7. Hoc casu elatior Iulianus, regis opinione citius intercepti, quem profecturus ad longinqua formidabat, nihil remittentibus curis barbaros adoriri disposuit, quos peremisse Libinonem comitem in congressu cum militibus docuimus paucis. 8. et ne rumor aduentus sui eos ad remotiora traduceret, superato Rheno noctis alto silentio cum auxiliorum expeditissimis globis nihil metuentes huius modi circumuenit, excitatosque hostilium fragore armorum dum gladios circumspectant et tela, celeriter inuolauit et quosdam occidit, orantes alios praedamque offerentes dediticios cepit, reliquis, qui remansere, pacem precantibus dedit quietem pollicitis firmam.

5. 1. Quae dum mentibus aguntur erectis, coniectans quantas intestinae cladis excitauerat moles, nihilque tam conuenire conatibus subitis quam celeritatem sagaci praeuidens mente, professa palam defectione se tutiorem fore existimauit, incertusque de militum fide, placata ritu secretiore Bellona, classico ad contionem exercitu conuocato, saxeo suggestu insistens, iamque, ut apparebat, fidentior haec clarius solito disserebat:

2. 'Iam dudum tacita deliberatione uos aestimo, magni conmilitones, gestorum excitos amplitudine hoc operiri consilium ut euentus, qui sperantur, perpendi possint et praecaueri. plus enim audire quam loqui

1 publicata *G* publicatio *V* publicato *Pba* ne conuitio *VGAP* 3 ne *A* ni *VP* ut *bg* 6 casu *G* easu *VP* eo *ba* 9 Libinonem *GA* libinnem *V* libinem *Pb* 11 superatu *V* 14 flagore *V* 16 -que *om. VPbga* *20 clades *V* 23 se tutiorem *G* secuciorem *V* securiorem *Pb* 29 gestorum *VP* rerum gestarum *bga* excitos *G* exercitos *VP* exercitatissimi *ba* 30 operiri consilium *G* operis consilium *VP* operis consulturos *ba*

militem decet actibus coalitum........ gloriosis, nec alia spectatae aequitatis sentire rectorem, quam ea, quae laudari digne potuerunt et probari. ut igitur quae proposui abiectius absoluam, aduertite oro beniuole, quae sermone breui percurram.

3. Arbitrio dei caelestis uobis inter ipsa iuuentae rudimenta permixtus inruptiones Alamannorum adsiduas et Francorum populandique iugem licentiam fregi, et uigore communi Romanis agminibus quotiens libet Rhenum peruium feci, contra rumorum fremitus gentiumque ualidarum uiolentos excursus stando inmobilis, uirtutis uestrae nimirum firmamento confisus. 4. et haec laborum, quos exhausimus, Galliae spectatrices post funera multa iacturasque recreatae diuturnas et graues, posteritati per aetatum examina commendabunt. 5. at nunc cum auctoritate uestri iudicii rerumque necessitate conpulsus ad augustum elatus sum culmen, deo uobisque fautoribus, si fortuna coeptis adfuerit, altius adfecto maiora, id prae me ferens quod exercitui, cuius aequitas armorumque inclaruit magnitudo, domi moderatus uisus sum et tranquillus et in crebritate bellorum contra conspiratas gentium copias consideratus et cautus. 6. ut igitur aduersa praeueniamus mentium societate iunctissima, sequimini uiam consilii mei salutarem, ut puto, cum integritas rerum intentioni nostrae uoluntatique respondeat, et dum maioribus uacant praesidiis regiones Illyricae, inpraepedito cursu tendentes Daciarum interim fines extimos occupemus, exinde quid agi oporteat bonis successibus instruendi. 7. at uos ex more fidentium du-

---

1 coalitum (coactum *V*[2]) [*lac. 8 litt.*] gloriosis *VP sine lac. bga* *2 alias *V* alium *bga* 4 abiectius *Valesius* abiectis *VP* abiectis . . . . *Eyssenh.* *5 quae *bga* qui *VP* 8 iugem *VGAP* uigentem *b* 12 nimirum *V*[2]*GAP* nihilominus *rb* 19 affectabo *G* 21 et domi *G* tranquillus et *G* tranquilla lucet *VP* 22 conspiratas *G* spiratas *VP* 27 uagant *V* *regionis *V* 30 at uos *Valesius* ut quos *VPb* utque *G* ex more *VPb* est mos *G*

cum iuramento quaeso concordiam spondete mansuram et fidem, operam mihi nauaturo sedulam et solitam, nequid agatur inconsultum et segne, et producturo, siquis exegerit, incorruptam conscientiam meam, quod nihil uoluntate praeter ea, quae in commune conducunt, adgrediar aut temptabo. 8. Illud sane obtestor et rogo obseruate, ne inpetu gliscentis ardoris in priuatorum damna quisquam uestrum exiliat, id cogitans quod ita nos inlustrarunt hostium innumerae strages, ut indemnitas prouinciarum et salus exemplis uirtutum peruulgatae'.

9. Hoc sermone imperatoris uice alicuius oraculi conprobato mota est incitatius contio et rerum cupida nouandarum unanimanti consensu uoces horrendas inmani scutorum fragore miscebat, magnum elatumque ducem et, ut experta est, fortunatum domitorem gentium adpellans et regum. 10. iussique uniuersi in eius nomen iurare sollemniter gladiis ceruicibus suis admotis sub exsecrationibus diris uerbis iurauere conceptis omnes pro eo casus, quoad uitam profuderint, si id necessitas exegerit, perlaturos; quae secuti rectores omnesque principis proximi fidem simili religione firmarunt. 11. solus omnium licet proposito stabili, audacter tamen praefectus repugnauit Nebridius, iuris iurandi nexu contra Constantium nequaquam se constringi posse commemorans, cuius beneficiis obligatus erat crebris et multis. 12. quibus auditis cum stantes propius milites acriter inflammati eum adpeterent trucidandum, ad genua sua prolapsum imperator paludamento protexit, indeque reuersus in regiam

2 nauaturo *G* minabanturo *V* minabantur *P* *om.* *ba* 3 segne *G* signa *VPba* 6 aut *G* abi *VP* ubi *ba* 9 quod haud ita *Valesius* 12 imperatoris *bga* imperator *VP* *13 incitatiŏs *V* omnis contio *uulgo* contio *VGA* *om.* *P* multitudo *b* 17 iussique *G* iusque *VPb* *20 perfuderint *G* profuderit *VPb* 21 exegerit *G* egerit *VPb* 24 stabili *G* sgabili *VP* 26 constringi V^1*Pbga* stringi V^2 27 cum stantes *G* constanter (ṣ̂ *V*) *VP*

cum antegressum eum uidisset supplicemque iacentem orare, ut leuandi causa timoris ei porrigeret dexteram 'ecquid' ait 'praecipuum amicis seruabitur, si tu manum tetigeris meam? sed hinc quo libet abi securus.' hocque audito ille innoxius ad larem suum recessit in Tusciam. 13. his Iulianus, ut poscebat negotii magnitudo, praestructis expertus, quid in rebus tumultuosis anteuersio ualeat et praegressus, per tesseram edicto itinere in Pannonias, castris promotis et signis temere se fortunae conmisit ambiguae.

6. 1. Replicare nunc conuenit tempori et narrare summatim quae, dum aguntur in Galliis ante dicta, Constantius hiemans Antiochiae domi militiaeque perfecit. inter conplures alios honore conspicuos adoraturi imperatorem peregre uenientem ordinantur etiam ex tribunis insignibus. 2. cum igitur a Mesopotamia reuersus Constantius hoc exciperetur officio, Amphilochius quidam ex tribuno Paphlago, quem dudum sub Constante militantem discordiarum seuisse causas inter primores fratres suspiciones contiguae ueritati pulsabant, ausus paulo petulantius stare, ut ipse quoque ad parile obsequium admittendus, agnitus est et prohibitus, strepentibusque multis et intueri lucem ulterius non debere clamantibus ut perduellem et obstinatum, Constantius circa haec lenior solito 'desinite' ait 'urgere hominem ut existimo sontem sed nondum aperte conuictum et mementote quod, siquid admisit huius modi, sub obtutibus meis conscientiae ipsius sententia punietur, quam latere non poterit' et ita discessum est. 3. postridie ludis Circensibus idem ex aduerso imperatoris, ubi consueuerat, spectans repentino clamore sublato cum certamen opinatum emitte-

8 antere uersio *Pb* tesseram *Pbga* desseram *V* 11 tempori *C. F. W. Müller* tempore *codd.* 14 adoraturi *G* adorator *VP* 19 seuisse *Pbg* saeuuisse *V* 20 primores *scripsi* prioris *codd.* 22 admittendus *G* mittendus *VPba* 23**ulterius *V* 26 ait *bg* ⟨ait⟩ *V* autem ait *P* 32 inopinatum *A*

retur, diffractis cancellis, quibus una cum pluribus incumbebat, cunctis cum eo in uanum excussis laesisque leuiter paucis, interna conpage disrupta efflasse spiritum repertus solus, unde Constantius futurorum quoque praescius exultabat.

4. Eodem tempore Faustinam nomine sortitus est coniugem amissa iam pridem Eusebia, cuius fratres erant Eusebius et Hypatius consulares, corporis morumque pulchritudine pluribus antistante et in culmine tam celso humana, cuius fauore iustissimo exemptum periculis declaratumque Caesarem rettulimus Iulianum.

5. Habita est isdem diebus etiam Florentii ratio e Galliis nouitatis metu digressi, et Anatolio recens mortuo praefecto praetorio per Illyricum, ad eius mittitur locum, cumque Tauro itidem praefecto praetorio per Italiam amplissimi suscepit insignia magistratus.

6. Parabantur nihilo minus externorum atque ciuilium instrumenta bellorum et augebatur turmarum equestrium numerus parique studio supplementa legionibus scripta sunt indictis per prouincias tirociniis, omnisque ordo et professio uexabatur, uestem armaque exhibens et tormenta, aurum quin etiam et argentum, multiplicisque rei cibariae copias et diuersa genera iumentorum. 7. et quia Persarum rege ob difficultatem hiberni temporis aegre contruso, reserata caeli temperie ualidior impetus timebatur, ad Transtigritanos reges et satrapas legati cum muneribus missi sunt amplis, monituri cunctos et hortaturi nostra sentire et nihil fallax temptare uel fraudulentum. 8. ante omnia tamen Arsaces et Meribanes, Armeniae

---

3 disrupta *bg* distrupa *VP* est *post* repertus *add. A* 6 faustina *P* 8 consularis *Pb* consolaris *V* 10 iustissime *b* 13 galliis *VAP* Gallia *G* Galliae *b* 15 praetorio *Pbga* rio *V* 25 rege *V*² rige *V*¹*P* regis *bg* ad (*sic VPb*) difficultatem — 26 con-- *add. V*ᵐ *26 e greco construs(x *P*)o reserata caeli temperie(-pore *P*) *VP* aegre contruso reserata caeli temperie *A* constructa re cibaria[ual. *bg* 30 sentirent (*om.* et) *VPbg* tentarent *G*

et Hiberiae reges, cultu ambitioso indumentorum emercabantur et multiformibus donis, damna negotiis Romanis inlaturi, si rebus tum etiam dubiis desciuissent ad Persas. 9. inter tot urgentia Hermogene defuncto ad praefecturam promouetur Helpidius ortus in Paphlagonia, aspectu uilis et lingua sed simplicioris ingenii, incruentus et mitis adeo, ut cum ei coram innocentem quendam torquere Constantius praecepisset, aequo animo abrogari sibi potestatem oraret haecque potioribus aliis ex sententia principis agenda permitti.

7. 1. Rigore itaque instantium negotiorum anceps Constantius, quid capesseret ambigebat, diu multumque anxius, utrum Iulianum peteret et longinqua, an Parthos repelleret iam transituros ut minabantur Euphratem, haerensque tandem cum ducibus communicato saepe consilio, in id flexus est, ut finito propiore bello uel certe mollito, nullo post terga relicto quem formidaret, Illyriis percursis et Italia, ut rebatur, Iulianum inter exordia ipsa coeptorum tamquam uenaticiam praedam caperet. hoc enim ad leniendum suorum metum subinde praedicabat. 2. tamen ne intepesceret aut omisisse belli uideretur aliud latus, aduentus sui terrorem ubique dispergens, ueritusque ne Africa absente eo perrumperetur ad omnes casus principibus oportuna, uelut finibus orientis egressus per mare notarium misit Gaudentium, quem exploratorem actuum Iuliani per Gallias aliquamdiu fuisse praestrinximus. 3. hunc enim obsequio celeri cuncta consideratione gemina efficere posse sperabat, quod aduersam partem metueret offensam, et properabit nanctus hanc oportunitatem commendari Constantio, quem credebat procul dubio fore uictorem: nemo enim omnium tunc ab hac constanti sententia discrepabat. 4. qui cum

1 emercabantur *bga* emersabantur *VP* 3 tum *VAP om. bg* 5 Helpidius *Pbga* helpedius *V* 18 percussis *bga* percussit *VP* 21 intepesceret *Pba* interpesceret *V* *23 ubiqui *VP* 24 affrica *VP* 27 actuum *Pbga* auctuum *V* 30 properabit *Kiessling* properabat *codd.*

eo uenisset, mandatorum principis memor per litteras Cretione comite quid ageretur edocto reliquisque rectoribus, lecto undique milite fortiore translatisque ab utraque Mauritania discursatoribus expeditis, Aquitaniae et Italiae obiecta litora tuebatur artissime. 5. neque id consilium fefellit Constantium. eo enim superstite nullus aduersorum illas tetigit terras, licet oram Siciliensem a Lilybaeo protentam ad Pachynum multitudo seruabat armata, si patuisset facultas, ocius transitura.

6. His pro rerum ratione, ut sibi prodesse existimabat Constantius, aliisque minutis et leuioribus ordinatis, ducum nuntiis docebatur et litteris Persarum copias in unum coactas, rege turgido praeeunte, iam prope margines tendere Tigridis, incertum quonam erumpere cogitantes. 7. quibus percitus, ut propius agens futuros possit anteuenire conatus, quam primum hibernis egressus, accito undique equitatu peditumque robore, quo fidebat, per Capersanam Euphrate nauali ponte transcurso Edessam petit uberem commeatibus et munitam, ibi parumper operiens dum exploratores aut perfugae motum castrorum hostilium indicarent.

8. 1. Discedens inter haec Iulianus a Rauracis, peractis, quae docuimus dudum, Sallustium praefectum promotum remisit in Gallias, Germaniano iusso uicem tueri Nebridii, itidemque Neuittae magisterium commisit armorum, Gumoarium proditorem antiquum timens, quem cum Scutarios ageret, latenter prodidisse Veteranionem suum principem audiebat; et Iouio quaesturam, cuius in actibus Magnenti meminimus, et Mamertino largitiones curandas, et Dagalaifum praefecit

3 undique *G* undici *VP* uindici *rba* milite *VG* militi *Pba* 5 haliae *VP* Galliae *bga* 8 a lilybaeo *P* alibus beo *V* ad Pachynum *scripsi* et pachino *P* & bachyno *V* 13 ducum nuntiis *om. b* 14 turgido *VGA om. Pb* 15 incertum *bga* ingestum *VP* 16 erumpere *GA* erumperet *VP* erigeret *rb* 19 fidebat *GA* uidebat *VPb* capessanam *VP* 21 opperiens *GA* oriens *VPb* 27 Gumoarium *G* Suomarium *A* cumaorium *VPb* *31 curamdas *V*

domesticis, aliosque plures ex arbitrio suo militibus regendis adposuit, quorum merita norat et fidem. 2. profecturus itaque per Marcianas siluas uiasque iunctas Histri fluminis ripis, inter subita uehementer incertus id uerebatur ne contemptus ut comitantibus paucis multitudinem offenderet repugnantem. 3. quod ne fieret consilio sollerti praeuidit et agminibus distributis, per itinera Italiae nota quosdam properaturos cum Iouino misit et Iouio, alios per mediterranea Raetiarum magistro equitum Neuittae commissos, quo diffusi per uaria opinionem numeri praeberent immensi, formidineque cuncta conplerent. id enim et Alexander Magnus et deinde alii plures negotio ita poscente periti fecere ductores. 4. mandabat tamen egressis, ut tamquam hoste protinus occursuro tutius graderentur, stationesque nocturnas agerent et uigilias, ne improuiso *hostium* inuaderentur excursu.

9. 1. Quibus ita, ut uidebatur, apte dispositis, more quo tractus perruperat saepe barbaricos, contextis successibus fidens porrectius ire pergebat. 2. cumque ad locum uenisset, unde nauigari posse didicit flumen, lembis escensis, quos oportune fors dederat plurimos, per alueum, quantum fieri potuit, ferebatur occulte, ideo latens quod toleranter et fortiter nullius cibi indigens mundioris sed paucis contentus et uilibus, oppida forinsecus transibat et castra, imitatus egregium illud Cyri ueteris dictum, qui cum delatus ad hospitem interrogaretur ab eo, quid ad conuiuium parari deberet, panem responderat solum: sperare enim aiebat prope riuum se cenaturum. 3. fama uero, quae mille, ut aiunt, linguis rerum mire exaggerat fidem,

---

1 plures *VAP om. bg* 5 uerebatur *bga* ferebatur *VP* 9 Iouino *GA* iouina *VPb* 10 Neuittae *A* Neuitae *G* neuita *Vb* euita *P* 11 immensi *G* enmens (m *suprascr. V*) *VP* animos *ba* 16 ne improuiso inuaderentur *G* nem prouiso suo [*lac. 15 litt.*] minuaderentur *VP* hostium *addidit Eyssenh.* 20 ire *bga* re *VP* 21 posse *GA* fuisse *VPb* 24 et fortiter *add.* V^m 31 rerum mire *Valesius* rerum misere *codd.*

per Illyrios omnes celebrior fundebatur, Iulianum strata per Gallias multitudine regum et gentium, numeroso exercitu et successibus tumidum uariis aduentare. 4. quo rumore perculsus praefectus praetorio Taurus ut hostem uitans externum mature discessit, uectusque mutatione celeri cursus publici, transitis Alpibus Iuliis eodem ictu Florentium itidem praefectum secum abduxit. 5. leuibus tamen indiciis super Iuliani motu Lucillianus percitus comes, qui per illas regiones rem curabat ea tempestate castrensem, agensque apud Sirmium milites congregans, quos ex *stationibus* propriis acciri celeritatis ratio permittebat, uenturo resistere cogitabat. 6. sed ille ut fax uel incensus malleolus uolucriter ad destinata festinans, cum uenisset Bononeam a Sirmio miliario nono disparatam et decimo, senescente luna ideoque obscurante noctis maximam partem e naui exiluit inprouisus, statimque Dagalaifum misit cum expeditis ad Lucillianum uocandum trahendumque si reniteretur. 7. qui tum etiam quiescens cum strepitu excitatus turbulento uidisset ignotorum hominum se circulo circumsaeptum, concepto negotio et imperatorii nominis metu praestrictus, praeceptis paruit inuitissimus, secutusque alienum arbitrium magister equitum paulo ante superbus et ferox, iumentoque inpositus repentino, principi ut captiuus offertur ignobilis, oppressam terrore uix colligens mentem. 8. uerum cum primitus uisus adorandae purpurae datam sibi copiam aduertisset, recreatus tandem suique securus ‘incaute’ inquit ‘imperator et temere cum paucis alienis partibus te conmisisti.’ cui amarum Iulianus subridens ‘haec uerba prudentia serua’

4 quo rumore *GA* quorum re *VPb* 5 mature *G* ture *VP* iure *ba* *6 transitis *bg* transitus *VAP* *11 -que apud sirmium milites congregans V^m*Pba om. G* stationibus *bga lac. 11 litt. VP* 12 *post* ratio *add.* poscebat *rba* *15 bononeam *VGP* Bononiam *ba* 18 dagalaifum *VA* dagalisum *Pb* Dagalaiphum *G* 22 imperatorii *bga* imperatori *VP* metu *A* motu *VPbg* 25. ut *VGAP* et *r om. b* *29 securus *GA* securos *VPb* 30 te *bga* et *VP* 30 amarum cui *transpos. rb*

inquit 'Constantio. maiestatis enim insigne non ut consiliario tibi, sed ut desinas pauere porrexi.'

10. 1. Nihil deinde amoto Lucilliano differendum nec agendum segne ratus, ut erat in rebus trepidis audax et confidentior, ciuitatem ut praesumebat dediticiam petens, citis passibus incedebat, eumque suburbanis propinquantem amplis nimiumque protentis, militaris et omnis generis turba cum lumine multo et floribus uotisque faustis Augustum adpellans et dominum duxit in regiam. 2. qui euentu laetus et omine, firmata spe uenturorum, quod ad exemplum urbium matris populosae et celebris per alias quoque ciuitates ut sidus salutare susciperetur, edito postridie curuli certamine cum gaudio plebis, ubi lux excanduit tertia, morarum impatiens percursis aggeribus publicis Succos nemine auso resistere praesidiis occupauit, isdemque tuendis Neuittam praefecit ut fidum. cuius loci situm exnunc conueniet ostendi.

3. Consertae celsorum montium summitates Haemi et Rhodopes, quorum alter ab ipsis Histri marginibus, alter ab Axii fluminis citeriore parte consurgit, in angustias tumulosis collibus desinentes Illyrios interscindunt et Thracas, hinc uicinae mediterraneis Dacis et Serdicae, inde Thracias despectantes et Philippopolim, ciuitates amplas et nobiles, et tamquam natura in dicionem Romanam redigendas nationes circumsitas praenoscente, ita figuratae consulto, inter artos colles quondam hiantes obscurius, ad magnitudinem splendoremque postea rebus elatis patefactae sunt et carpentis, aditibusque aliquotiens clausis magnorum ducum populorumque reppulere conatus. 4. et pars, quae

---

1 Constantio *GA* constantium *VPb* 4 segne ratus *bga* segem catus *VP* 9 uotisque *G* portisque *VPb* uerbisque *A* 10 qui *Haupt* ubi *codd.* omine *bga* homine *VP* * 11 firmate *VP* 12 matris et *uulgo* 17 neuitam *VP* 18 conueniet *bga* conueniet et *VP* 20 histri *Pb* istri *VGA* 22 desinenter per illyrio *VP* 23 Dacis *G* dicis *VP* uicis *ba* 25 et nobiles *VGAP* *om. b* natura *VGA om. Pb* 30 clausis *VGA* claus *P* dant *b*

Illyricum spectat, mollius edita uelut incauta subinde superatur. latus uero *e* regione oppositum Thraciis prona humilitate deruptum hincque et inde fragosis tramitibus inpeditum difficile scanditur etiam nullo uetante. sub hac altitudine aggerum utrubique spatiosa camporum planities iacet, superior ad usque Iulias Alpes extenta, inferior ita resupina et panda ut nullis habitetur obstaculis ad usque fretum et Propontidem.

5. His ut in re tali tamque urgenti conpositis, magistro equitum illic relicto imperator reuertitur Naessum copiosum oppidum, quo inpraepedite cuncta disponeret suis utilitatibus profutura. 6. ubi Victorem apud Sirmium uisum scriptorem historicum exindeque uenire praeceptum, Pannoniae secundae consularem praefecit et honorauit aenea statua, uirum sobrietatis gratia aemulandum, multo post urbi praefectum. 7. iamque altius se extollens et numquam credens ad concordiam prouocari posse Constantium, orationem acrem et inuectiuam, probra quaedam in eum explanantem et uitia, scripserat ad senatum. quae cum Tertullo administrante adhuc praefecturam recitarentur in curia, eminuit nobilitatis cum speciosa fiducia benignitas grata. exclamatum est enim in unum cunctorum sententia congruente 'auctori tuo reuerentiam rogamus.'

8. Tunc et memoriam Constantini ut nouatoris turbatorisque priscarum legum et moris antiquitus recepti uexauit, eum aperte incusans, quod barbaros omnium primus ad usque fasces auxerat et trabeas consulares, insulse nimirum et leuiter, qui cum uitare deberet id quod infestius obiurgauit, breui postea Ma-

2 e *Pbga om. V* 5 *fort. scr.* speciosa (*cf. 14, 8, 8*) 7 resupina *GA* respina *V* respuut *P* 10 tali tamque *GA* ⟨t⟩aliamque *V* aliamque *P* aliaque *b* 12 impraepedite *Valesius* indepraepedite *VAP* 17 gratia aemulandum *Valesius* gratiae mutilan (n *suprascr. V*) dum *VP* gratia multilaudum *bga* * urbi *GA* ubi *VPb* 18 se extollens *G* est et tollens *VP* 19 posse ad *P* 21 ad senatum — 22 praefecturam [= 1 *lin. ed. rom.*] *post* cunctorum sententia *transpos. rb* 29 fasces *bga* faces *VP*

mertino in consulatu iunxit Neuittam nec splendore nec usu nec gloria horum similem, quibus magistratum amplissimum detulerat Constantinus: contra inconsummatum et subagrestem et, quod minus erat ferendum, celsa in potestate crudelem.

11. 1. Haec et talia cogitanti sollicitoque super maximis rebus et seriis, nuntius metuendus intimatur et insperatus, ausa indicans quorundam inmania, inpeditura cursus eius ardentes, ni uigilanter haec quoque antequam adulescerent hebetasset. quae breuiter exponentur.

2. Duas legiones Constantiacas addita una sagittariorum cohorte, quas inuenerat apud Sirmium, ut suspectae adhuc fidei per speciem necessitatum urgentium misit in Gallias. quae pigrius motae spatiaque itinerum longa et Germanos hostes truces et adsiduos formidantes, nouare quaedam moliebantur auctore et incitatore Nigrino, equitum turmae tribuno in Mesopotamia genito: reque digesta per secreta conloquia et alto roborata silentio, cum Aquileiam peruenissent uberem situ et opibus murisque circumdatam ualidis, eam hostiliter repente clausere iuuante indigena plebe tumultus horrorem, cui Constanti nomen erat tum etiam amicum. 3. et obseratis aditibus turribusque armatis et propugnaculis, futurae concertationi praeparabant utilia, interim soluti et liberi, hocque facinore ita audaci ad fauendum Constanti partibus ut superstitis Italicos incolas excitabant.

12. 1. Quibus Iulianus acceptis, agens tunc apud Naessum nihil a tergo timens aduersum, legensque et audiens hanc ciuitatem circumsessam quidem aliquotiens, numquam tamen excisam aut deditam, inpensiore

---

1 consulatum (*sic*) in *transpos. bg* necuittam *P* 2 horum cuiusquam *GA* 3 detulerat amplissimum *transpos. bga* *11 exponentur *GA* expenentur *V* experientur *rb* 16 longa *GA* longe *VPb* et *om. b* 20 alto *GA* alio *VPb* Aquileiam *bga* aquilaiam *VP* 21 uberem *scripsi* ubem *V*[1] urbem *V*[2] 24 amicum *G* initium *VPba* intimum *I. Hermann* 30 tergo *Pbga* dergo *V*

studio sibi sociare uel fraude uel diuersis adulationum generibus, antequam maius oriretur aliquid, properabat. 2. ideoque Iouinum magistrum equitum uenientem per Alpes, Noricosque ingressum ad id, quod exarserat, quoquo modo corrigendum redire citius imperauit. et nequid deesset, milites omnes, qui comitatum sequebantur aut signa, retineri iussit per idem oppidum transeuntes pro uiribus laturos auxilium.

3. Hisque dispositis ipse haut diu postea cognita morte Constanti, discursis Thraciis Constantinopolim introiit: ac saepe doctus lentius fore id obsidium quam uerendum, Immone cum comitibus aliis ad hoc destinato remouit exinde Iouinum, alia quae potiores flagitabant necessitates acturum.

4. Ordine itaque scutorum gemino Aquileia circumsaepta, concinentibus sententiis ducum conueniens uisum est ad deditionem allicere defensores minacium blandorumque uarietate sermonum: et multis ultro citroque dictitatis in inmensum obstinatione gliscente ex conloquio re infecta disceditur. 5. et quia nihil praeter pugnam iam sperabatur, curatis utrubique cibo somnoque corporibus, aurora iam surgente, concrepante sonitu bucinorum partes accensae in clades mutuas, ferocientes magis quam consultius elatis clamoribus ferebantur. 6. pluteos igitur praeferentes oppugnatores cratesque densius textas, sensim incedentes et caute, murorum ima suffodere ferramentorum multitudine conabantur, factas plerique uehentes ad mensuram moenium scalas, iamque parietibus paene contigui pars lapidibus uolutis in pronum conlisi, pars confixi

---

3 magistrum *Pbga* magistro *V* 5 imperabat *G* 6 deesset *GA* deesse *Pb* teesse *V* 11 lentius *Valesius* centius *VP* certius *bga* *13 remonuit *VP* *15 ordine *bga* ordina *VP* 19 dictitatis *VGAP* dictatis *rb* 20 re infecta *VGA* infecta *P* refecta *b* quia *GA* qua *VPb* 21 sperabatur *scripsi* spectabatur *codd.* *cibo *VA* cibis *Pbg* 22 autrota *VP* 24 clatis *V* datis *Pbga* *referebatur *V* ferebatur *P* 25 praeferentes *G* ẽ ferentes *VP* efferentes *ba* 28 factas *G* natas *VP* cattos *ba* uehentes *G* ementes *VP* emittentes *ba* *29 scalas *G* calus *V* clus *P* paene — 30 lapidibus *om. b*

stridentibus iaculis retroque gradientes auerterunt secum omnes alios metu similium a proposito pugnandi detortos. 7. hoc primo congressu erecti in audaciam clausi, adsumpta fiducia meliorum parui ducebant restantia, mentibusque fundatis et conpositis *per* oportuna tormentis, indefesso labore uigilias et cetera subsidia securitatis implebant. 8. contra munitores licet pauore discriminum anxii, pudore tamen, ne secordes uiderentur et segnes, ubi parum uis procedebat Marte aperto temptata, ad instrumenta obsidionalium artium transtulerunt. et quia nec arietibus admouendis nec ad intemptandas machinas uel ut possint forari cuniculi inueniebatur usquam habilis locus, disparatione breui ciuitatem Natisone amni praeterlabente, commentum excogitatum est cum ueteribus admirandum. 9. constructas ueloci studio ligneas turres propugnaculis hostium celsiores inposuere trigeminis nauibus ualde sibi conexis, quibus insistentes armati uno parique ardcre prohibitores dispellere conlatis ex propinquo uiribus nitebantur: subterque expediti uelites a turrium cauernis egressi, iniectis ponticulis, quos ante conpaginarant, transgredi festinarunt indiuiso negotio ut, dum uicissim missilibus se petunt et saxis utrimquesecus alte locati, hi qui transiere per pontes, nullo interpellante aedificii parte conuulsa aditus in penetralia .... serarent 10..... iterum summa coepti prudentis aliorsum euasit. cum enim aduentarent iam turres, contortis malleolis madentibus pice, harundine quin etiam, sarmentis ac uario fomite flammarum incessebantur. quae quoniam incendio celeri ponderibusque trepide superstantium inclinatae prociderunt in flumen, armatorum aliqui per earum fa-

1 iaculis retroque gredientib; | iaculis retroque gradientes *V* 5 per *add. Valesius* 6 torrentis *VGAP om. b* 10 aperta *VP* 11 *fort. scr.* transiuerunt 13 locus *om. Pbga* 14 Natisone *G* tesioni *VP* *18 ualde *bg* ualide *a* ualda *V* 23 uicisum *V* 24 pontes *G* partes *VPba* *26 penetrali [*lac. 15 litt.*] serarent [*lac. 4 litt. V* (*10 litt. P*)] iterum *VPba* penetralia reserarent iterum *G* 26 uerum summa *Haupt* *27 prudentes *VP* 29 formite *V*

stigia interibant eminus confixi tormentis. 11. inter quae destituti pedites post naualium sociorum occasum obtriti sunt saxis inmanibus praeter paucos, quos morte scilicet per inpedita suffugia uelocitas exemerat pedum. ad ultimum certamine protracto in uesperam, datoque signo in receptum, ex more ambo digressi diei residuum animis egere disparibus. 12. munitorum enim maerores, funera lugentium propria, prohibitores spe iam superandi firmabant, licet ipsi quoque paucos gemebant amissos. properabatur tamen nihilo minus et, quantum recreandis uiribus quiete et cibo satis fuit, tributo per noctis integrae spatium, reparatur lucis exordio proelium incitamento tubarum. 13. et quidam elatis super capita scutis ut pugnaturi leuius, alii uehentes umeris ut antea scalas feruentique impetu procurrentes, pectora multiformium telorum ictibus exponebant. alii ferratas portarum obices effringendas adorti, ultro ignibus petebantur uel saxis muralibus oppetebant. quidam fossam fidentius transire conati, repentinis eorum adsultibus, qui erumpebant clanculo per posticas, ruebant incaute *uel* saucii discedebant. recursus enim ad moenia tutior uallumque antemuranum cespitibus fultum insidiantes ab omni discrimine defendebat. 14. et quamquam prohibitores duritia bellorumque artibus antistarent, quibus nihil praeter moenium supererat adiumentum, collectus tamen ex potioribus numeris miles diuturnas ferre nequiens moras, suburbana omnia circumibat diligenter inqui-

---

*4 suffugia *bga* 'scitfugia *VP* 5 protracto (*sic VAP*) — 6 receptum *add.* *V*m producto *rbg* 7 disparibus *bga* disparii (r superscr.) *VP* 9 firmabant *ba* inflammabant *G* fiamabant *V* 13 incitamento tubarum *G* incitato tamen toxatarum *ba* incitato tamentocicarum *V* 15 impetu — 16 multiformium *add.* *V*m pectora *G* pectoa *VP* spectatos *ba* 18 uel saxis *bga* uael dis [*lac. 4 litt.*] TRAxis *V* uel axis *P* *19 fossas fidentius *Pbga* fossa fuddentius *V* fossas audentius *Eyssenh.* 21 posticas *GA* pacticas *VP* perticas *b* uel *G om.* *VPba* 25 duritia *Valesius* tutiricitia *V* turicitia *P* peritia *bga* antestarent *bga* antis [*lac. 11 litt.*] iant *VP*

rens, qua ui uel machinis posset patefactam inrumpere ciuitatem. 15. quod ubi patrare non poterat magnitudine uetante difficultatum, obsideri remissius coepta est, et excubiis stationibusque relictis, praesidiarii milites uastantes agros propinquos omnibus congruentibus abundabant raptorum pleraque concorporalibus suis inpertientes. unde largiore admodum potu saginisque distenti marcebant.

16. His relatione Immonis consortiumque cognitis, Iulianus Constantinopoli etiam tum hibernans, sollerti remedio turbatis consuluit rebus, moxque Agilonem magistrum peditum ea tempestate probe cognitum miserat, ut uiso honoratissimo uiro conpertaque per eum morte Constanti solueretur obsidium.

17. Inter quae ne cessaret Aquileiae *oppugnatio* cum in reliquis opera consumeretur in cassum, placuit resistentes acriter ad deditionem siti conpelli. et ubi aquarum ductibus intersectis nihilo minus celsiore fiducia repugnarent, flumen laboribus auertitur magnis. quod itidem frustra est factum. attenuatis enim auidioribus bibendi subsidiis, hi, quos temeritas clauserat, contenti putealibus aquis parce uixerunt.

18. Quae dum agitantur casibus ante dictis, *superuenit*, ut praeceptum est, Agilo, scutorumque densitate contectus prope fidenter accessit, multaque locutus et uera, quibus Constanti obitum firmatumque Iuliani docebat imperium, non sine conuiciis confutabatur ut fallax. nec ei quisquam credidit gesta narranti, antequam pacta salute susceptus ad pugnaculum solus, fide religiosius reddita ea, quae docuerat,

4 praesidiarii milites *G* siresidiarumiles *VP* 7 potu saginisque admodum *transpos. rba* 12 peditum *Pbga* praeditum *V* 14 Constantii *G* constrati *V* 15 Aquileiae oppugnatio cum *G* aquilei [*lac. 15 litt.*] cum *VP* 16 consumerentur *G* consumeremur *V* 17 ad deditionem *bg* addidit *VP* 20 uiuidioribus *Haupt* 23 dictis superuenit ut *G* dictis [*lac. 17 litt.*] Nit ut *VP* dictis sine mora hic *ba* 27 non *om. Pba* conputabatur *VP* 28 ut *bga* in *codd.*

replicaret. 19. his auditis ex diuturno angore portis reclusis omnes effusi suscepere laeti pacificum ducem, seque purgantes Nigrinum totius furoris auctorem paucosque alios obtulerunt, eorum supplicio laesae crimina maiestatis et urbis aerumnas expiari poscentes. 20. paucis denique post diebus exploratius spectato negotio, Mamertino tum iudicante praefecto praetorio, Nigrinus ut acerrimus belli instinctor exustus est uiuus. Romulus uero post eum et Sabostius curiales conuicti sine respectu periculi in studia saeuiisse discordiarum, poenali consumpti sunt ferro. residui omnes abierunt innoxii, quos ad certaminum rabiem necessitas egerat, non uoluntas. id enim aequitate pensata statuerat placabilis imperator et clemens.

21. Et haec quidem postea gesta sunt. Iulianus uero agens etiam tum apud Naessum curis altioribus stringebatur, multa utrimque pertimescens. formidabat enim ne clausorum militum apud Aquileiam repentino adsultu obseratis angustiis Alpium Iuliarum, prouincias et adminicula perderet, quae exinde sperabat in dies. 22. itidemque opes orientis magnopere uerebatur audiens dispersum per Thracias militem contra uim subitam cito coactum aduentare Succorum confinia, comite Martiano ducente. sed tamen congrua instantium sollicitudinum moli ipse quoque agitans, efficaciter Illyricum contrahebat exercitum, puluere coalitum Martio, promptumque in certaminibus bellicoso iungi rectori. nec priuatorum utilitates in tempore adflagranti despiciens litesque audiens controuersas maxime municipalium ordinum, ad quorum fauorem propensior iniuste plures muneribus publicis adnectebat. 24. ibi Symmachum repertum et Maximum se-

---

1 angore — 2 effusi us *add.* V^m 7 di] rum iudicante praefecto (iudicante praefecto dirum *P*) *transpos. ante*(6)-ebus expl. *VP* *8 belli *bg* uelli *VP* 9 romulus *P* rumulus *V bg* 10 respectu periculi *G* re [*lac. 20* (*8 P*) *litt.*] ut periculi *VP* 11 residui omnes *G* resdu [*lac. 13 litt.*] nes *VP* 12 abierunt *G* alterunt *VP* *25 mole *VPbga* 28 rector *VP*

natores conspicuos, a nobilitate legatos ad Constantium missos, exinde reuersos honorifice uidit, et potiore posthabito in locum Tertulli Maximum urbi praefecit aeternae ad Rufini Vulcati gratiam, cuius sororis eum filium norat. hoc administrante alimentaria res abundauit et querelae plebis excitari crebro solitae cessauerunt. 25. tunc ut securitatem trepidis rebus adferret et obedientium nutriret fiduciam, Mamertinum praefectum praetorio per Illyricum designauit consulem, et Neuittam, qui nuper ut primum augendae barbaricae uilitatis auctorem inmoderate notauerat Constantinum.

13. 1. His ac talibus inter spem metumque noua negotia commouente, Constantius apud Edessam exploratorum relationibus uariis anxius in rationes diducebatur ancipites, nunc ad concursatorias pugnas militem struens, nunc, si copia patuisset, obsidione gemina Bezabden aggressurus, consultans prudenter ne mox partes petiturus arctoas inprotectum Mesopotamiae relinqueret latus. 2. uerum consiliorum ambiguum retinebant multiplices morae, tardante *trans* Tigridem rege dum moueri permitterent sacra. nam si permeato flumine nullum qui resisteret inuenisset, absque difficultate penetrarat Euphratem: alioqui ad ciuilia bella custodiens militem timebat eum periculis obiectare circummuranis, firmitatem moenium munimenti defensorumque alacritatem expertus.

3. Ne quiesceret tamen neue condemnaretur inertiae, Arbitionem et Agilonem, *pedestris* equestrisque militiae magistros cum agminibus maximis properare

3 tertulli *Pbga* tertylli *V* urbi praefecit *GA* ubi praefectum *VPb* 4 uulcaci *VAP* Vulcacii *G* uulcari *rb* 6 crebro *Pbga* c⟨i⟩bro *V* 8 Mamertinum *G* mamertinum promertinum *VAP* 13 inter spem metum *ante* (11) inmoderate *transpos. V ante* (13) -que noua *G om. Pba* 15 anxibus *VP* 16 et nunc *V* 18 Bezabden *bg* besabden *VP* 21 trans *add. G om. codd.* *24 penetrarat *VGP* penetraret *rba* 26 circumiuranis *VP* 29 Arbitionem *G* Arbetionem *A* ambitionem *VPb* pedestris *addidit Valesius* 30 ministros cum *VPbga*

coegit, non ut lacesserent Persas in proelia sed praetenturis iuncturos citeriores Tigridis ripas, et speculaturos quonam rex erumperet uiolentus. addebatque monendo saepius et scribendo ut, si multitudo transire coepisset hostilis, referrent citius pedem. 4. dumque conlimitia iussa custodiunt duces, et occulta fallacissimae gentis obseruantur, agens ipse cum parte ualidiori exercitus curabat urgentia uelut pugnaturus, oppidaque tuebatur excursu. speculatores uero et transfugae subinde uenientes repugnantia prodebant, ideo futurorum incerti, quod apud Persas nemo consiliorum est conscius praeter optimates taciturnos et fidos, apud quos silentii quoque colitur numen. 5. accersebatur autem a memoratis ducibus imperator adsidue, orantibus ferri sibi suppetias. testabantur enim se non nisi coactis in unum uiribus cunctis posse impetum regis ardentissimi sustinere.

6. Quae dum aguntur ita sollicite, nuntii percrebuere certissimi, quorum clara fide conpertum est Iulianum Italiam et Illyricum cursu celeri praetergressum claustra interim occupasse Succorum, accita undique praestolantem auxilia, ut multitudine stipatus armatorum peruaderet Thracias. 7. quo cognito, maerore offusus Constantius, solacio uno sustentabatur, quod intestinos semper superauerit motus, re tamen magnam ei difficultatem ad capessendum consilium adferente id elegit potissimum, ut uehiculis publicis inpositum paulatim praemitteret militem, inminenti casus atrocitati uelocius occursurum. 8. omniumque consensu adprobata sententia pergebant, ut praeceptum est, expediti. eique haec disponenti luce postera nuntiatur, regem

2 iuncturos — speculaturus (*sic*) *VP om. b* 3 rex *codd.* rex eorum *G* 4 si multitudo *A* similtudo *VP* simulatque multitudo *G* simulatque *b* 8 urgentia *GA* gentia *VP* genua *rb* 12 optimates — 13 silentii quoque *add.* V^m 13 colitur numen *om. Pb* 23 armatorum *scripsi* (*cf. 22, 2, 4*) armorum *codd.* 26 ei] et *codd. om. G* id elegit *VPba* delegit *G*

cum omni manu, quam duxerat, ad propria reuertisse, auspiciis dirimentibus, lenitoque metu, reuocatis omnibus praeter eos, quos consuetudo praesidio Mesopotamiae destinarat, reuersus est Hierapolim.

9. Summa itaque coeptorum quorsum euaderet ambigens, cum in unum exercitus conuenisset, omnes centurias et manipulos et cohortes in contionem uocauit, concinentibus tubis oppletoque multitudinis campo, ut eam ad firmanda promptius adigeret inperanda, tribunali celso sistens, stipatoque solito densius, haec prosecutus est ad serenitatis speciem *et* fiduciae uultu formato:

10. 'Sollicitus semper nequid re leui uel uerbo conmittam inculpatae parum congruens honestati, utque cautus nauigandi magister clauos pro fluctuum motibus erigens uel inclinans, conpellor nunc apud uos, amantissimi uiri, confiteri meos errores, quin potius, si dici liceat uerum, humanitatem, quam credidi negotiis communibus profuturam. proinde ut sciri facilius possit, quae sit huius concilii conuocandi materia, accipite quaeso aequis auribus et secundis.

11. Gallum patruelem meum tempore, quo confundendis rebus pertinaciter Magnentius inhaerebat, quem obruere uestrae uirtutes, potestate Caesaris sublimatum ad orientis praesidium misi. qui cum a iustitia per multa uisu relatuque nefaria defecisset, arbitrio punitus est legum. 12. atque utinam hoc contenta fuisset Inuidia, turbarum acerrima concitatrix: et angebat nos una sed secura doloris praeteriti recordatio. at nunc aliud accidit, ausim dicere praeteritis maestius, quod per fortitudinem uobis ingeni-

1 manu *Pbga* ^{h}umanu *V* 4 est Hierapolim *G* est Nicopolim *ba* est [*lac. 9 litt.*] capolim [*lac. 5 litt.*] *VP* 10 celso *om. rb* 11 et *add. Valesius om. codd.* *19 profutura *VP* 22 meum *VAP om. bg* 24 et *ante* caesares *del. V* 25 misi *G* nisi *b* si *VP* 28 contenta *G* contempta *VPb* fuisset *Eyssenh.* tisset *V*^{1}*P* extitisset *V*^{2}*A* esset *bg* *30 ad *V*

tam adiumenta caelestia coercebunt. 13. Iulianus, quem, dum circumfrementes Illyricum nationes exteras oppugnatis, tuendis praefecimus Galliis, leuium confidentia proeliorum, quae cum Germanis gessit, semermibus ut uecors elatus, adscitis in societatem superbam auxiliaribus paucis, feritate speque postrema ad perniciosam audaciam promptis, in noxam publicam conspirauit, aequitate calcata, parente nutriceque orbis Romani, quam tumentes spiritus tamquam fauillas esse facturam deinde ut sceleste factorum ultricem et ipse expertus et docente antiquitate facile credo.

14. Quid igitur superest, nisi ut turbinibus excitis occurramus, subcrescentis rabiem belli antequam pubescat ualidius, celeritatis remediis oppressuri? nec enim dubium, fauore numinis summi praesente, cuius perenni suffragio damnantur ingrati, ferrum impie praeparatum ad eorum interitum esse uertendum, qui non lacessiti sed aucti beneficiis pluribus ad insontium pericula surrexerunt. 15. ut enim mea mens augurat iustitiaque rectis consiliis adfutura promittit, spondeo quod, si uentum fuerit comminus, ita pauore torpescent, ut nec oculorum uestrorum uibratae lucis ardorem nec barritus sonum perferant primum.'

16. Omnes post haec dicta in sententiam *ibant* suam hastasque uibrantes irati post multa, quae beniuole responderant, petebant duci se protinus in rebellem. qua gratia in laetitiam imperator uersus ex metu, contione mox absoluta, Arbitionem ante alios faustum ad intestina bella sedanda ex ante actis iam sciens, iter suum praeire cum Lanceariis et Mattiariis et cateruis expeditorum praecepit, et cum Laetis itidem

---

*8 calcate *V* *9 tumentes spiritus tamquam *VPbga om. Eyssenh.* fauillas se facturamque *VAP* fauillas effecturam *bg* fauillas istas efflaturam *Eyssenh.* 10 perinde *Eyssenh.* sceleste factorum *Eyssenh.* sceleste laetorum *VGAP* 19 mensam augurat *VP* 23 uarritus *V* uaritus *P* 24 ibant *add. Haupt* traxerat *G om. codd.* 25 beneuole *GA* deneu(bu *V*) oloe *VP* de Meneloe *b* 27 quam gratiam *VP* 28 arbitionem V^1G arbetionem V^2Pba

Gomoarium, uenturis in Succorum angustias opponendum, ea re aliis antelatum, quod ut contemptus in Galliis erat Iuliano infestus.

14. 1. In hoc rerum aduersarum tumultu haerens eius fortuna iam et subsistens, aduentare casum uitae difficilem, modo non loquentibus signis aperte monstrabat. namque et nocturnis imaginibus terrebatur, et nondum penitus mersus in somnum umbram uiderat patris obtulisse pulchrum infantem, eumque susceptum et locatum in gremio suo excussam sibi proiecisse longius sphaeram, quam ipse dextera manu gestabat. id autem permutationem temporum indicabat licet interpretantes placentia responderent. 2. post haec confessus est iunctioribus proximis, quod tamquam desolatus secretum aliquid uidere desierit, quod interdum adfuisse sibi squalidius aestimabat, et putabatur genius esse quidam tutelae salutis adpositus eum reliquisse mundo citius digressurum. 3. ferunt enim theologi in lucem editis hominibus cunctis salua firmitate fatali huius modi quaedam uelut actus rectura numina sociari, admodum tamen paucissimis uisa, quos multiplices auxere uirtutes. 4. idque et oracula et auctores docuere praeclari. inter quos est etiam Menander comicus, apud quem hi senarii duo leguntur:

ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαρίσταται
εὐθὺς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ βίου.

5. itidem *ex* sempiternis Homeri carminibus intellegi datur, non deos caelestes cum uiris fortibus conlocutos nec adfuisse pugnantibus uel iuuisse, sed familiaris

---

1 Gomoarium *G* gemoarium *VPba* in *G* int *VP* unt *rba* 7 imaginibus *VAP* temporibus imaginibus *rb* temporibus *G* *8 umbra *VP* *9 sepulchrum V^2 pulchrum V^1*Pbga* 14 iunctioribus *VAP* conuictoribus *bg* 16 sibi — 17 esse *add.* V^m 25 *ἅπαντι G* ΑΠΑΝΤ *V* ΑΝΔΝΤ *A δαίμων G* ΔΩΜΩΝ *VA συμπαρίσταται*] *τῶ γενομένῳ G* CΤΛΤΛΙ *VA* 26 *εὐθὺς*] *ἅπαντος ἐστὶ G* ЄΥΟΥЄ *VA γενομένῳ*] ΓЄΝΟΜЄΝΩ *V* ΤΕΝΟΜΕΝΤΩ *A transp. G μυσταγωγὸς G* ΑLΥCΤΛΤΩΓΟC *V* ΜΥΣΤΩΤΓΟΣ *A* (*Mein. IIII p. 238*) 27 itidem ex sempiternis *G* [*lac. 5 litt.*] itide [*lac. 13 litt.*] sempiternis *VPba* *28 conloc*u*tos *V*

genios cum isdem uersatos, quorum adminiculis freti praecipuis Pythagoras enituisse dicitur et Socrates Numaque Pompilius et superior Scipio et, ut quidam existimant, Marius et Octauianus, cui Augusti uocabulum delatum est primo, Hermesque Termaximus et Tyaneus Apollonius atque Plotinus, ausus quaedam super hac re disserere mystica, alteque monstrare, quibus primordiis hi genii animis conexi mortalium eas tamquam gremiis suis susceptas tuentur, quoad licitum est, docentque maiora, si senserint puras et a conluuione peccandi inmaculata corporis societate discretas.

15. 1. Ingressus itaque Antiochiam festinando Constantius, ad motum certaminum ciuilium, ut solebat, auide surrecturus, paratis omnibus exire properabat inmodice, renitentibus plurimis murmure tenus. nec enim dissuadere palam audebat quisquam uel uetare. 2. autumno iam senescente profectus cum ad suburbanum uenisset disiunctum exinde tertio lapide, Hippocephalum nomine, lucente iam die cadauer hominis interfecti dextra iacens capite auulso conspexit, contra occiduum latus extensum: territusque omine, finem parantibus fatis, destinatius ipse tendebat uenitque Tarsum, ubi leuiore febri contactus ratusque itinerario motu inminutae ualetudinis excuti posse discrimen, petit per uias difficiles Mobsucrenas, Ciliciae ultimam hinc pergentibus stationem, sub Tauri montis radicibus positam, egredique secuto die conatus inualente morbi grauitate detentus est: paulatimque urente calore nimio uenas, ut ne tangi quidem corpus eius posset in modum foculi feruens, cum usus deficeret medelarum, ultimum spirans deflebat exitium mentisque sensu tum etiam integro successorem suae

---

1 freti *VAP om. bg* 9 quas tanquam *G* castamquam *VP* castas mentes quas *ba* *gr⟨em⟩ii sui *V* gremii suis *P* 23 tendebat *GA* tenebat *VPb* 26 Mopsucrenẽ *A* mobscrenas *V* molesternas *P* Myandam *bg* 29 inlabente *VP* ui labente *bg*

potestatis statuisse dicitur Iulianum. 3. deinde anhelitu iam pulsante letali conticuit, diuque cum anima conluctatus iam discessura abiit e uita tertium nonarum Octobrium, imperii *tricesimo octauo* uitaeque anno quadragesimo *quarto* et mensibus paucis.

4. Post quae, supremis cum gemitu conclamatis excitisque lamentis et luctu, deliberabant locum obtinentes in aula regia primum, quid agerent quidue moliri deberent: paucisque occulte super eligendo imperatore temptatis, incitante, ut ferebatur, Eusebio, quem noxarum conscientia stimulabat, cum nouandis rebus imminens obsisteret Iulianus, mittuntur ad eum Theolaifus et Aligildus tunc comites, mortem indicantes propinqui et oraturi, ut mora omni depulsa ad obtinendum obtemperare sibi paratum tenderet orientem. 5. fama tamen rumorque loquebatur incertus Constantium uoluntatem ordinasse postremam, in qua Iulianum, ut praediximus, scripsit et heredem et his quos diligebat, fidei commissa detulit et legata. 6. uxorem autem praegnantem reliquit, unde edita postuma eiusque nomine appellata cum adoleuisset, matrimonii iure copulata est Gratiano.

16. 1. Bonorum igitur uitiorumque eius differentia uere seruata, praecipua prima conueniet expediri. imperatoriae auctoritatis cothurnum ubique custodiens, popularitatem elato animo contemnebat et magno, erga tribuendas celsiores dignitates inpendio parcus, nihil circa administrationum augmenta praeter pauca nouari perpessus, numquam erigens cornua militarium. 2. nec sub eo dux quisquam cum clarissimatu prouectus est. erant enim, ut nos quoque meminimus, perfectissimi: nec occurrebat magistro equitum prouinciae rector

---

1 hanillitu *V* hanelitu *P* 2 pulsante *A* pulsanta *VPbg* 4 tricesimo octauo *add. Wagner* 5 quarto *add. Wagner* 10 temptatis *VGAP om. rb* Eusebio *GA* eusebius *VPb* 16 Constantium *bga* stantium *VP* 21 adoluisset matrimonio *VP* 23 uitiorumque *GA* iuliorumque *VPb* *29 milit*arium *V* militaria *bg* *31 meminimis *V*

nec contingi ab eo ciuile negotium permittebat. sed cunctae castrenses et ordinariae potestates ut honorum omnium apicem priscae reuerentiae more praefectos semper suspexere praetorio. 3. in conseruando milite nimium cautus, examinator meritorum non numquam subscruposus, palatinas dignitates uelut ex quodam tribuens perpendiculo, et sub eo nemo celsum aliquid acturus in regia repentinus adhibitus est uel incognitus, sed qui post decennium officiorum magisterium uel largitiones uel simile quicquam esset recturus, apertissime noscebatur. ualdeque raro contigerat ut militarium aliquis ad ciuilia regenda transiret contraque non nisi puluere bellico indurati praeficiebantur armatis. 4. doctrinarum diligens adfectator, sed cum a rhetorica per ingenium desereretur obtunsum, ad uersificandum transgressus nihil operae pretium fecit. 5. in uita parca et sobria edendi potandique moderatione ualetudinem ita retinuit firmam, ut raros colligeret morbos, sed eos non procul a uitae periculis: id enim euenire corporibus a lasciuia dimotis et luxu, diuturna experimenta et probationes medendi monstrarunt. 6. somno contentus exiguo, cum id posceret tempus et ratio, perque spatia uitae longissima inpendio castus, ut nec amaro ministro saltem suspicione tenus posset redargui, quod crimen etiam si non inuenit, malignitas fingit, in summarum licentia potestatum. 7. equitandi et iaculandi, maximeque perite dirigendi sagittas, artiumque armaturae pedestris perquam scientissimus. quod autem *nec* tersisse umquam nares in publico nec spuisse nec transtulisse in partem alterutram uultum aliquando est uisus, nec po-

---

2 honorum *Pbga* homorum *V* 3 uerenti amore *VP* 4 praetorianos *bga* praeteanos *VP* 11 raro *bga* paro *VP* 17 sobria *bga* sobriae *VP* *20 dimotis *(sic)* *VPbga* 21 probationes *bga* propassiones *VP* 23 uitae] ita *VPbga* 24 nec amaro ministro *Haupt* nec mare ministro *VP* nec amare ministros *Lindenbr.* 29 nec *om.* *VP* 31 quicquam *post* pomorum *add.* *G om. codd.*

morum quoad uixerat gustauerit, ut dicta saepius praetermitto.

8. Dinumeratis carptim bonis, quae scire potuimus, nunc ad explananda eius uitia ueniamus. cum esset in negotiis aliis principibus mediis conparandus, si adfectatae dominationis amplam quandam falsam repperisset aut leuem, hanc sine fine scrutando, fasque eodem loco ducens et nefas, Caligulae et Domitiani et Commodi inmanitatem facile superabat, quorum aemulatus saeuitiam inter imperandi exordia cunctos sanguine et genere se contingentes stirpitus interemit. 9. addebatur miserorum aerumnis, qui rei maiestatis inminutae uel laesae deferebantur, acerbitas eius et iracundae suspiciones in huius modi cuncta distentae. et siquid tale increpuisset, in quaestiones acrius exurgens quam ciuiliter, spectatores adponebat his litibus truces, mortemque longius in puniendis quibusdam, si natura permitteret, conabatur extendi, in eius modi controuersiarum partibus etiam Gallieno ferocior. 10. ille enim perduellionum crebris uerisque adpetitus insidiis, Aureoli et Postumi et Ingenui et Valentis, cognomento Thessalonici, aliorumque plurium mortem factura crimina aliquotiens lenius uindicabat: hic etiam ficta uel dubia adigebat uideri certissima ui nimia tormentorum. 11. iustumque in eius modi titulis capitaliter oderat, cum maxime id ageret, ut

---

2 *post* praetermitto *secuntur* huiusmodi || cuncta *p. 261, 14—22* aliorumque plurium, *deinde post lacunam 13 litterarum* dinumeratis carptim *cett. VPb sine hac dittographia GA* 4 explananda *VGA* exemplanda *Pb* 6 amplam *VP* ansam *bga* 11 stirpitus *G* $\overset{u}{\mathrm{t}}\mathrm{irpi}\overset{t}{\mathrm{u}}\mathrm{s}$ *V* turpiter *Pba* 13 uel laesae *GA* uel $\mathrm{s}\overset{le}{\mathrm{a}}\mathrm{e}$ *V* uelle *P om. b* 14 in *G* dein *VPba sequentia (p. 261, 14—22) iam ante p. 261, 2 erant repetita* [= *VVPPbb*] cuncta *VVPP* cum et a *VP* 17 mortemque *VVPPbb GA* morteque *VPb* 21 adsiduis *V* *22 tbesanici *V* *23 aliquotiens *G* quotiens *VPba* 24 ficta *Hermann* facta *codd.* 25 nimia] nea *VP om. bga* iustumque] Tumque *VPbga* *26 capitaliter *G* capitali *VPba*

iustus aestimaretur et clemens. et tamquam ex arida silua uolantes scintillae flatu leni uentorum ad usque discrimina uicorum agrestium incohibili cursu perueniunt, ita ille quoque ex minimis causis malorum congeries excitabat, Marci illius dissimilis principis uerecundi, qui cum ad imperiale culmen in Syria Cassius surrexisset, epistularum fascem ab eo ad conscios missum, perlatore capto sibi oblatum ilico signatum exuri praecepit, agens adhuc in Illyrico, ne insidiatoribus cognitis inuitus quosdam habere posset offensos. 12. utque recte sentientes quidam arbitrabantur, uirtutis erat potius indicium magnae, imperio eundem Constantium sine cruore cessisse quam uindicasse tam inclementer. 13. ut Tullius quoque docet crudelitatis increpans Caesarem in quadam ad Nepotem epistula: 'neque enim quicquam aliud est felicitas' inquit 'nisi honestarum rerum prosperitas. uel ut alio modo definiam: felicitas est fortuna adiutrix consiliorum bonorum, quibus qui non utitur, felix esse nullo pacto potest. ergo in perditis impiisque consiliis, quibus Caesar usus est, nulla potuit esse felicitas. feliciorque meo iudicio Camillus exulans quam temporibus isdem Manlius, etiam si — id quod cupierat — regnare potuisset.' 14. id Ephesius quoque Heraclitus adserens monet et ab inertibus et ignauis, euentus uariante fortuna, superatos aliquotiens uiros fuisse praestantes: illud uero eminere inter praecipuas laudes, cum potestas in gradu, uelut sub iugum missa nocendi saeuiendi cupiditate et irascendi, in arce uictoris animi tropaeum erexerit gloriosum.

---

1 iustus *G* iusius *V* ius *P* pius *ba* ius] ius aestimaretur — arida *add.* V^m *pro* arida *fort. scr.* arente 2 uitiorum egrestium *VP* 7 Cassius *G* eassius *VP* 8 capto *G* captas *VP* 12 magnae *bga* magni *VP* 13 constantium *P* conotantium *V* comitantium *rbga* 16 *p. 968, 21 sqq. ed. Baiter et Halm* 19 nullo pacto esse *transpos. Pbga* *21 est *V* erat *Pbga* 23 Manlius *G* mallius *VPba* *30 tropeum V^1 tropheum V^2P

15. Vt autem in externis bellis hic princeps fuit saucius et adflictus, ita prospere succedentibus pugnis ciuilibus tumidus et intestinis ulceribus rei publicae sanie perfusus horrenda: quo prauo proposito magis quam recto uel usitato triumphalis arcus ex clade prouinciarum sumptibus magnis erexit in Galliis et Pannoniis titulis gestorum adfixis, quoad stare poterunt, monumenta lecturis. 16. uxoribus et spadonum gracilentis uocibus et palatinis quibusdam nimium quantum addictus ad singula eius uerba plaudentibus et quid ille aiat aut neget, ut adsentiri possint, obseruantibus.

17. Augebat etiam amaritudinem temporum flagitatorum rapacitas inexpleta plus odiorum ei quam pecuniae conferentium. hocque multis intolerantius uidebatur, quod nec causam aliquando audiuit nec prouinciarum indemnitati prospexit, cum multiplicatis tributis et uectigalibus uexarentur. eratque super his adimere facilis quae donabat.

18. Christianam religionem absolutam et simplicem anili superstitione confundens, in qua scrutanda perplexius quam conponenda grauius, excitauit discidia plurima, quae progressa fusius aluit concertatione uerborum, ut cateruis antistitum iumentis publicis ultro citroque discurrentibus per synodos, quas appellant, dum ritum omnem ad suum trahere conantur arbitrium, rei uehiculariae succideret neruos.

19. Figura tali situque membrorum: subniger, luce oculorum edita, cernensque acutum, molli capillo, rasis adsidue genis lucentibus ad decorem, usque ad

7 adfixisse *VP* (*sine lac.*) *lac. indic. uulgo.* 9 nimium *GA* nium *VPb* 11 $\overset{\text{a}}{\text{et}}$ ut *V* uel *Pbga* obseruantibus *om. b* 13 possit *ante* augebat *add.* V^1P flagitatorum — 14 odiorum *add.* V^m 21 super⟨in⟩sticione *V* 23 concertatione *bga* concertatioque *VP* 25 per synodos *G* pars modos *VPba* 26 conantur *VG* conatur *Pba* 29 edita *VG* elata *ba* 30 genis *bga* gensibus *VP* usque ad V^1G adusque V^2Pba

pubem ab ipsis colli confiniis longior, breuissimis cruribus et incuruis [unde saltu ualebat et cursu].

20. Pollinctum igitur corpus defuncti conditumque in loculis Iouianus etiam tum protector domesticus cum regia prosequi pompa Constantinopolim usque iussus est prope necessitudines eius humandum. 21. eique uehiculo insidenti quod portabat reliquias, ut principibus solet, annonae militaris offerebantur indicia, ut ipsi nominant, proba et animalia publica monstrabantur et ex usu crebrescebant occursus, quae et alia horum similia eidem Iouiano imperium quidem sed et cassum et umbratile ut ministro rerum funebrium portendebant.

LIBER XXII.

1. *Iulianus A. metu Constantii A. subsistit in Dacia, et clam haruspices et augures consulit.*
2. *Iulianus cognita morte Constantii transcurrit Thracias, et Constantinopolim pacatam intrat, totumque imperium Rom. citra pugnam recipit.*
3. *Constantiani quidam, pars iure, pars iniuria damnantur.*
4. *eunuchos omnes et tonsores ac coquos palatio expellit Iulianus A. et de palatinorum spadonum uitiis, ac de corrupta disciplina militari.*
5. *Iulianus A. cultum deorum, antea dissimulatum, palam et libere profitetur, et Christianorum episcopos inter se committit.*
6. *qua arte complures litigatores Aegyptios, a quibus moleste interpellabatur, domum redire coegerit.*
7. *Iulianus Constantinopoli saepe ius dicit in curia, et dum ibi Thraciarum res ordinat, uariis exterarum gentium legationibus aditur.*
8. *descriptio Thraciarum, et sinus Pontici, regionumque ac nationum Ponto adiacentium.*

---

2 unde — cursu *uncis inclusi* (*cf. 25, 4, 22*) 3 igitur — 5 Constantinopolim *om. Rb* 5 regia *GAP* retia *V* 6 humandum *codd.* uehebatur *b* 9 probam *VP* 10 occursus que et alia horum *VGAP* Hoc usui et alia *b* *12 sede et assumt *VP* sed cassum *G* sed et cassum *A*

9. Iulianus A. aucta ornataque Constantinopoli, Antiochiam petit, et in itinere Nicomediensibus ad reparandas urbis ruinas pecunias tribuit, Ancyrae iuris dictionibus uacat.
10. Antiochiae hiemans Iulianus iura reddit, nec quemquam propter religionem grauat.
11. Georgius Alexandriae episcopus ab ethnicis Alexandrinis cum duobus aliis per uicos trahitur, discerpiturque et crematur impune.
12. expeditionem Iulianus parat in Persas, et ad praenoscendum belli euentum oracula consulit, uictimasque innumerabiles caedit, totus haruspicinae et auguriis addictus.
13. templi Apollinis Daphnaei incendium Iulianus A. immerito imputat Christianis: et maiorem Antiochiae ecclesiam claudi iubet.
14. Iulianus A. in monte Casio Ioui sacra facit: cur Antiochiensibus iratus, Misopogonem scripserit.
15. descriptio rerum Aegyptiacarum: et de Nilo, de crocodilo, de ibi, ac de pyramidibus.
16. de quinque Aegypti prouinciis, deque claris earum urbibus.

1. 1. Dum haec in diuersa parte terrarum fortunae struunt uolubiles casus, Iulianus inter multa, quae per Illyricum agitabat, exta rimabatur adsidue, auesque suspiciens praescire festinabat accidentium finem sed responsis ambiguis et obscuris haerebat futurorum incertus. 2. eique tandem aruspicinae peritus Aprunculis Gallus orator, promotus rector postea Narbonensis, nuntiauit euentus inspectu iecoris, ut aiebat ipse, praedoctus quod operimento duplici uiderat tectum. cumque ille timeret *ne* cupiditati suae congruentia fingerentur, atque ideo maestus, omen multo praesentius ipse conspexit, quod excessum Constanti clare monstrabat. eodem enim puncto quo idem obierat in Cilicia, lapso milite qui se insessurum equo dextra manu erexit, humique prostrato exclamauit ilico audientibus multis cecidisse qui eum ad culmen *extulerat celsum. Et quamquam haec laetifica sciret*, uelut

5 responis *V*^{2}*bga* responsa *V*^{1}*P* 6 aprunculis *VP* Apprunculus *bga* 7 Narbonensis *G* narbo *V*^{1}*P* uarios *V*^{2}*A* 10 ne *post* timeret *add. G* 13 eo quo *V*^{1}*P* equoū *V*^{2} 16 culmen *VGP* cultum *rba* ex]tulerat — 17 sciret *add. G om. VPba* exuelut *V* et uelut *Pb* euxit *A*

fixa tamen firmitate consistens intra terminos Daciae se continebat, sic quoque plurima pertimescens. nec enim cautum ducebat coniecturis credere forsitan in contrarium erupturis.

2. 1. Inter quae tam suspensa aduenere subito missi ad eum legati Theolaifus atque Aligildus, defunctum Constantium nuntiantes, addentesque quod eum uoce suprema successorem suae fecerit potestatis. 2. qua re cognita post exemptos periculorum aestus et bellicarum sollicitudinum turbas in inmensum elatus, iamque uaticiniis credens et celeritatem negotiis suis aliquotiens profuisse expertus, edixit iter in Thracias, motisque propere signis emensa decliuitate Succorum Philippopolim petit, Eumolpiada ueterem, alacri gradu, sequentibus quos duxerat cunctis. 3. aduertebant enim imperium, quod ereptum ibant cum ultimorum metu discriminum, praeter spem ordinario iure concessum. utque solet fama nouitates augere, properabat exinde sublimior ut quodam Triptolemi curru, quem ob rapidos circumgressus aeriis serpentibus et pinnigeris fabulosa uetustas inponit: perque terras et maria formidatus, nullis obstantibus muris, Heracleam ingressus est Perinthum. 4. quo apud Constantinopolim mox conperto effundebatur aetas omnis et sexus tamquam demissum aliquem uisura de caelo. exceptus igitur tertium Iduum Decembrium uerecundis senatus officiis et popularium consonis plausibus, stipatusque armatorum et togatorum agminibus, uelut acie ducebatur instructa, omnium oculis in eum non modo contuitu destinato sed cum admiratione magna defixis. 5. somnio enim propius uidebatur adultum adhuc iuue-

---

1 sic *GA* se *VPb* 6 Theolaiphus *Pbga* tholaifus *V* *7 addentisque *VP* 10 in immensum *G* in inmentes[sua] u *V* imminentes *Pba* 13 propere *GA* prope *V* *om.* *Pb* 14 ueterem — 15 cunctis *add.* *V*[m] 19 sublimior ut *G* sublimiorum *VPba* 20 aeriis *Valesius* aeris *VPbga* 25 demissum *bga* dimissum *VP* 26 igitur *VGAP* ergo *rb* 31 somnio *Lindenbr.* omnia *VP* omini *G* omen *ba*

nem exiguo corpore, factis praestantem ingentibus, post cruentos exitus regum et gentium ab urbe in urbem inopina uelocitate transgressum, quaqua incederet accessione opum et uirium famae instar cuncta facilius occupasse, principatum denique deferente nutu caelesti absque ulla publicae rei suscepisse iactura.

3. 1. Breui deinde Secundo Sallustio, promoto praefecto praetorio, summam quaestionum agitandarum ut fido conmisit: Mamertino et Arbitione et Agilone atque Neuitta adiunctis, itidemque Iouino magistro equitum per Illyricum recens prouecto. 2. qui omnes transgressi Chalcedona, praesentibus Iouianorum Herculianorumque principiis et tribunis, causas uehementius aequo bonoque spectauerunt praeter paucas, in *quibus* ueritas reos nocentissimos offerebat. 3. et Palladium primum ex magistro officiorum in Brittannos exterminarunt suspicione tenus insimulatum quaedam in Gallum conposuisse apud Constantium, dum sub eodem Caesare officiorum esset magister. 4. dein Taurum ex praefecto praetorio in exilium egere Vercellum, cuius factum apud iudices iustorum iniustorumque distinctores uideri potuit ueniae plenum. quid enim deliquit si ortum turbinem ueritus ad tutelam principis sui confugit? et acta super eo gesta non sine magno legebantur horrore, cum id uoluminis publici contineret exordium ‘consulatu Tauri et Florenti inducto sub praeconibus Tauro.’ 5. ad exitium itidem tale Pentadius trahebatur, cui id obiectum est, quod a Constantio missus notis excepit, quae propinquante pernicie super multis interrogatus responderat Gallus.

2 exitus *G* sexitus V^1 *inductum* V^2 *om. Pba* 4 famae *VPbg* flammae *A* 7 Salustio *G* salutio *VPba* 13 principiis *VG* principibus *Pba* 15 quibus *add. G* 18 constantium *bga* constantinum *V* dum *VGA* sum *P om. rb* 21 iustorum in- *VGA om. Pb* 22 ueniae *G* ui^{i}nea *V* uini *Pba* 29 Constantio *G* constantino *VPba* notis *G* noctis *VPba* 30 pernicie *G* pernicies *V* pernices *P* Princeps *rba*

sed cum se iuste defenderet tandem abiit innoxius. 6. iniquitate simili Florentius tunc magister officiorum, Nigriniani filius, contrusus est in insulam Delmatiam Boas. alter enim Florentius, ex praefecto praetorio consul etiam tum, rerum mutatione subita territus cum coniuge periculis exemptus diu delituit, nec redire ante mortem potuit *Iuliani*, capitis crimine tamen damnatus est absens. 7. pari sorte Euagrius comes rei priuatae et Saturninus ex cura palatii et Cyrinus ex notario portati sunt in exilium. Vrsuli uero necem largitionum comitis ipsa mihi uidetur flesse Iustitia, imperatorem arguens ut ingratum. cum enim Caesar in partes mitteretur occiduas omni tenacitate stringendus, nullaque potestate militi quicquam donandi delata, ut pateret ad motus asperior exercitus, hic idem Vrsulus datis litteris ad eum, qui Gallicanos tuebatur thesauros, quicquid posceret Caesar procul dubio iusserat dari. 8. quo extincto cum maledicis execrationibusque multorum se Iulianus sentiret expositum, inpurgabile crimen excusari posse existimans, absque conscientia sua hominem adfirmabat occisum, praetendens, quod eum militaris ira deleuit, memor quae dixerat, ut ante rettulimus, cum Amidam uidisset excisam. 9. ideoque timidus uidebatur uel parum intellegens quid conueniret, cum Arbitionem semper ambiguum et praetumidum his quaestionibus praefecisset, aliis specie tenus cum principiis legionum praesentibus, quem primum omnium saluti suae norat obiectum, ut decuit uictoriarum ciuilium participem fortem.

10. Et quamquam haec, quae rettulimus, eius displicuere fautoribus, sequentia tamen seueritatis recto

---

4 praefecto praetorio *Pbga* praefectorio *V* 5 territus subita *transpos. rba* 7 Iuliani *add. G om. codd.* 10 portati *VPba* transportati *G* 17 cesserat *VPbg* 18 maledictis *codd.* 19 se *VGA om. Pb* 20 excusari V^2G excura V^1Pb 27 aliis *G* talis *VPba* 28 saluti suae nouerat *G* salutis uenerat *VPba* *29 decuit *bga* deduit *VP* fortem *VP* futurum *G* uictorem *rba* 30 retulimus V^2A uelimus V^1Pbg

uigore sunt gesta. Apodemium enim ex agente in rebus, quem in Siluani necem et Galli effrenatius arsisse docuimus, Paulumque notarium cognomento Catenam, cum multorum gemitu nominandum, uiuos exustos qui sperari debuit, oppressit euentus. 12. Eusebium super his, cui erat Constantiani thalami cura commissa, alte spirantem et dirum, addixere poenae letali, quem ab ima sorte ad usque iubendum imperatori paene elatum ideoque intolerabilem, humanorum spectatrix Adrastia aurem — quod dicitur — uellens monensque ut castigatius uiueret, reluctantem praecipitem tamquam e rupe quadam egit excelsa.

4. 1. Conuersus post haec princeps ad palatinos omnes omnino qui sunt quique esse possunt, non ut philosophus ueritatis indagandae professor. 2. laudari enim poterat, si saltem moderatos quosdam licet paucos retinuisset morumque probitate conpertos. namque fatendum est, pleramque eorum partem uitiorum omnium seminarium effusius aluisse ita, ut rem publicam infecerint cupiditatibus prauis, plusque exemplis, quam peccandi licentia laederent multos. 3. pasti enim ex his quidam templorum spoliis, et lucra ex omni odorantes occasione, ab egestate infima ad saltum sublati diuitiarum ingentium, nec largiendi nec rapiendi nec absumendi tenuere aliquem modum, aliena inuadere semper adsuefacti. 4. unde fluxioris uitae initia pullularunt et periuria et nullus existimationis respectus, demensque superbia fidem suam probrosis quaestibus polluebat. 5. inter quae ingluuies et gurgites creuere praerupti conuiuiorum et pro uictorialibus epulares triumphi, ususque abundantes serici et tex-

1 uigore *GA* uictore *VPb* 4 exustos *om. bg* 7 addixere et dirum *VPb transpos. G* 8 imperatori *G* imperatoria *VPba* 11 uiueret *GA* ueniret *VPb* 14 *post* possunt *lac. indic. Eyssenh.* 15 indagandae ueritatis *transpos bg* 17 probitate *Pbga* probate *V* 23 infima *G* infirma *VPba* 24 nec rapiendi *VGAP om. b* 30 creuere *G* cruere *VP* eruere *ba*

tiles auctae sunt artes et culinarum sollicitior cura, et ambitiosa ornatarum domorum exquisita sunt spatia, quorum mensuram si in agris consul Quinctius possedisset, amiserat etiam post dictaturam gloriam paupertatis.

6. Quibus tam maculosis accessere flagitia disciplinae castrensis, cum miles cantilenas meditaretur pro iubilo molliores: et non saxum erat ut antehac armato cubile, sed pluma et flexiles lectuli et grauiora gladiis pocula — testa enim bibere iam pudebat — quaerebantur et aedes marmoreae, cum scriptum sit antiquitatibus Spartanum militem coercitum acriter, quod procinctus tempore ausus sit uideri sub tecto. 7. adeo autem ferox erat in suos illis temporibus miles et rapax, ignauus uero in hostes et fractus, ut per ambitiones otiumque opibus partis, auri et lapillorum uarietates discerneret scientissime, contra quam recens memoria tradidit. 8. notum est enim sub Maximiano Caesare uallo regis Persarum direpto gregarium quendam *post* sacculum Parthicum, in quo erant margaritae, repertum, proiectis inperitia gemmis abisse, pellis nitore solo contentum.

9. Euenerat isdem diebus, ut ad demendum imperatoris capillum tonsor uenire praeceptus introiret quidam ambitiose uestitus. quo uiso Iulianus obstupuit 'ego' inquit '*non* rationalem iussi sed tonsorem acciri'. interrogatus tamen ille quid haberet ex arte conpendii, uicenas diurnas respondit annonas totidemque pabula iumentorum, quae uulgo dictitant capita, et annuum stipendium graue absque fructuosis petitionibus multis. 10. unde motus omnes huius modi

---

1 solicitior *Pbga* solicior *V* 6 flagitia *G* flagitiis *VPba* 8 molliores *G* meliores *VPba* antehac *bga* hac *VP* 10 bibere *bga* uiuere *VP* 11 quaerebantur et *transposui* et quaerebantur *codd.* 13 sub tecto *bga* subiecto *VP* 17 contra *VGAP om. b* *20 post *G om. VPba* sacculum *GA* saccutum *V* saecutum *P* scutum *b* 23 demendum *VGA* comendum *b* demetendum *Ernesti* 26 non *bga om. VP* 29 dictitante *P* dietitante *V* *30 graue *Pbga* ⟨aes⟩graue *V*

cum cocis similibusque aliis eadem paene accipere consuetos, ut parum sibi necessarios, data quo uelint eundi potestate, proiecit.

5. 1. Et quamquam a rudimentis pueritiae primis inclinatior erat erga numinum cultum paulatimque adulescens desiderio rei flagrabat, multa metuens tamen agitabat quaedam ad id pertinentia, quantum fieri poterat, occultissime. 2. ubi uero abolitis quae uerebatur, adesse sibi liberum tempus faciendi quae uellet aduertit, pectoris patefecit arcana et planis absolutisque decretis aperiri templa arisque hostias admouere *et reparari* deorum statuit cultum. 3. utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in palatium intromissos monebat ciuilius, ut discordiis consopitis quisque nullo uetante religioni suae seruiret intrepidus. 4. quod agebat ideo obstinate, ut dissensiones augente licentia non timeret unanimantem postea plebem, nullas infestas hominibus bestias, *ut* sunt sibi ferales plerique Christianorum expertus. saepeque dictitabat 'audite me quem Alamanni audierunt et Franci' imitari putans Marci principis ueteris dictum. sed parum aduertit hoc ab eo nimium discrepare. 5. ille enim cum Palaestinam transiret Aegyptum petens, Iudaeorum faetentium et tumultuantium saepe taedio percitus dolenter dicitur exclamasse '*o* Marcomanni, o Quadi, o Sarmatae, tandem alios uobis inertiores inueni'.

6. 1. Per hoc idem tempus rumoribus exciti uariis Aegyptii uenere conplures, genus hominum controuersum et adsuetudine perplexius litigandi semper laetissimum, maximeque auidum multiplicatum repo-

---

1 coci *VP* accipere pene *Pbga* 7 ad in *VP* ad deĩ uel ad rem *ba* 10 aduertit sui *A* aduertit *G* aduer⟨tit⟩ bị *V* et plane absolutis *G* 12 et reparari *G om.* *VPba* 15 ut ciuilibus *transpos.* *bga* 19 ut *add.* *G om.* *VPba* feralibus *VPbga* 26 o *GA om.* *VPb* 27 inertiores *Pb* inetiores *V* inquietiores *G* deteriores *A* incertiores *Horkel*

scere, si conpulsori quicquam dederit, ut leuari debito possit, uel certe commodius per dilationem inferre, quae flagitantur, aut criminis uitandi formidine, diuites pecuniarum repetundarum interrogare. 2. hi omnes densati *in* unum, principem ipsum et praefectos praetorio graculorum more strepentes interpellabant incondite, modo non ante septuagensimum annum extorquentes quae dedisse se iure uel secus plurimis adfirmabant. 3. cumque nihil aliud agi permitterent, edicto proposito uniuersos iussit transire Chalcedona, pollicitus quod ipse quoque protinus ueniret, cuncta eorum negotia finiturus. 4. quibus transgressis mandatum est nauigiorum magistris ultro citroque discurrentium, nequis transfretare auderet Aegyptium, hocque obseruato cura perpensiore euanuit pertinax calumniandi propositum, et omnes spe praesumpta frustrati redierunt ad lares. 5. unde uelut aequitate ipsa dictante lex est promulgata, qua cauetur nullum interpellari suffragatorem super his quae eum recte constiterit accepisse.

7. 1. Adlapso itaque Calendarum Ianuariarum die cum Mamertini et Neuittae nomina suscepissent paginae consulares, humilior princeps uisus est, in officio pedibus gradiendo cum honoratis, quod laudabant alii, quidam ut adfectatum et uile carpebant. 2. dein Mamertino ludos edente circenses, manu mittendis ex more inductis per admissionum proximum, ipse lege agi dixerat, ut solebat, statimque admonitus iuris dictionem eo die ad alterum pertinere, ut errato obnoxium decem libris auri semet ipse multauit.

---

2 dilationem *bga* dilectionem *VP* 4 repetundarum *bga* reputanda *VP* 5 densati in *G* densi [*lac. 11 litt.*] *VAP* dein ipsum *b* ipsum et *VP* et *bga* 6 graculorum *g* gracculorum *ba* eragulorum *V* cragulorum *P* 11 ueniet cum et *VP* 12 finiturus *G* futurus *VP* 17 ad *VAP* in *bg* 26 ex more *GA* ex muro *V* ex mole *b* 28 dixerat *G* ductus dixerat *VPba* 30 decem libris auri semet ipse multauit *Valesius* decembris aurorem (-ram *Pbga*) et ipse mutauit *VPbga*

3. Frequentabat inter haec curiam agendo diuersa, quae diuisiones multiplices ingerebant. et cum die quodam ei causas ibi spectanti uenisse nuntiatus esset ex Asia philosophus Maximus, exsiluit indecore: et qui esset oblitus, effuso cursu a uestibulo longe progressus exosculatum susceptumque reuerenter secum induxit per ostentationem intempestiuam nimius captator inanis gloriae uisus, praeclarique illius dicti inmemor Tulliani, quo tales notando ita relatum: 4. 'ipsi illi philosophi etiam in his libris, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt ut in eo ipso, quo praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari de se ac se nominari uelint'.

5. Haut multo deinceps duo agentes in rebus ex his, qui proiecti sunt, eum adiere fidentius, promittentes latebras monstrare Florentii, si eis gradus militiae redderetur, quos incessens delatoresque adpellans addebat non esse imperatorium, obliquis flecti indiciis ad retrahendum hominem mortis metu absconditum, qui forte non diu latitare citra spem ueniae permitteretur.

6. Aderat his omnibus Praetextatus, praeclarae indolis grauitatisque priscae senator, ex negotio proprio forte repertus apud Constantinopolim, quem arbitrio suo Achaiae proconsulari praefecerat potestate.

7. Nec tamen, cum corrigendis ciuilibus ita diligenter instaret, omisit castrensia, rectores militibus diu exploratos adponens, urbes quin etiam per Thracias omnes cum munimentis reparans extimis, curansque sollicite, ne arma uel indumenta aut stipendium uel alimenta deessent his quos per supercilia Histri dispersos excursibusque barbarorum oppositos agere

---

*1 diuerso diuersaque *VP* 2 diuisiones *VPba* occupationes *G* 7 per ostentationem *bga* prostentationem *VP* 9 *pro Archia 11, 26* 10 ⟨commendanda⟩ *man. rec. V* *14 Haud *G* Ait *VP* At *ba* 15 fidentius *G* uedentius *VP* uehementius *ba* *16 eis *GA* eius *VPb* 20 ueniae *G* uineae *VP* uitae *rb* 25 praefecerat *G* praeferat *V om. P* 28 adponens *VGP om. rb*

uigilanter audiebat *et* fortiter. 8. quae cum ita diuideret nihil segnius agi permittens, suadentibus proximis, ut adgrederetur propinquos Gothos saepe fallaces et perfidos, hostes quaerere se meliores aiebat: illis enim sufficere mercatores Galatas, per quos ubique sine condicionis discrimine uenundantur.

9. Haec eum curantem et talia commendabat externis nationibus fama ut fortitudine, sobrietate, militaris rei scientia, uirtutumque omnium incrementis excelsum, paulatimque progrediens ambitum oppleuerat mundi. 10. proinde timore eius aduentus per finitimos longeque distantes latius explicato legationes undique solito ocius concurrebant: hinc Transtigritanis pacem obsecrantibus et Armeniis, inde nationibus Indicis certatim cum donis optimates mittentibus ante tempus ab usque Diuis et Serendiuis, ab australi plaga ad famulandum rei Romanae semet offerentibus Mauris, ab aquilone et regionibus solis, per quas in mare Phasis accipitur, Bosporanis aliisque antehac ignotis legationes uehentibus supplices, ut annua conplentes sollemnia intra terrarum genitalium terminos otiose uiuere sinerentur.

8. 1. Adpositum est, ut existimo, tempus ad has partes nos occasione magni principis deuolutos super Thraciarum extimis situque Pontici sinus uisa uel lecta quaedam perspicua fide monstrare.

2. Athos in Macedonia mons ille praecelsus nauibus quondam Medicis peruius, et Caphareus Euboicus scopulus, ubi Nauplius Palamedis pater classem conlisit Argiuam, licet longo spatio controuersi a Thessalo mari distinguunt Aegaeum, quod paulatim fusius

---

1 audiebat et *G* augebat *VPb* *3 propinquo *V* 11 mundi *VGP* Medorum *b* 13 solito ocius] solito $\overset{\text{magis}}{\text{eius}}$ *V* solito eius *P* solicite ad eum *bga* 16 abusque *Pbg* ****** que *V* diuis et serendiuis *V* Indis et Serindis *G* diuisisset serendiuis *Pb* 17 ut *VGA* ad *Pb* 25 lecta *GA* tecta *VPb* 27 Athos *bga* adhos *VP* 29 consilit *VP* concidit *bg* 30 controuersi a *G* controuersaria *VP* Thessalo mari distinguunt *G* thessamalitis tingunt *V* thessamalitis cingitur *rba*

adulescens, dextra, qua late protenditur, per Sporadas est insulosum atque Cycladas, ideo sic appellatas quod omnes ambiunt Delon partu deorum insignem, laeua Imbrum et Tenedum circumluens et Lemnum et Thasum, quando perflatur, Lesbo inliditur uiolentius. 3. unde gurgitibus refluis Apollinis Sminthii templum et Troada perstringit et Ilium heroicis casibus claram, efficitque Melana sinum oppositum Zephyro, cuius apud principium Abdera uisitur Protagorae domicilium et Democriti, cruentaeque Diomedis Thracii sedes et conualles, per quas Hebrus sibi miscetur, et Maronea et Aenus, qua diris auspiciis coepta moxque relicta ad Ausoniam ueterem ductu numinum properauit Aeneas.

4. Hinc gracilescens paulatim et uelut naturali quodam commercio ruens in Pontum eiusque partem ad se iungens, in speciem Φ litterae formatur, exin Hellespontum a Rhodopa scindens, Cynossema, ubi sepulta creditur Hecuba, et Coelan praeterlabitur et et Seston et Callipolin. contra per Achillis Aiacisque sepulchra Dardanum contingit et Abydon, unde iunctis pontibus Xerxes maria pedibus peragrauit, dein Lampsacum Themistocli dono datam a rege Persarum et Parion, quam condidit Iasionis filius Paris. 5. unde semiorbe curuescens altrinsecus, lataque aperiens terrarum diuortia, circumfluis spatiis Propontidos respergit ex eoo latere Cyzicum et Dindyma, religiosa Matris Magnae delubra, et Apamiam Ciumque, ubi Hyla, secuto tempore Nicomediam a rege cognominatam, qua in occasum procedit Cherronesum pulsat et Aegospotamus, in quo loco lapides casuros ex caelo praedixit Anaxagoras, et Lysimachiam et ciuitatem, quam Hercules conditam Perinthi comitis sui memoriae dedi-

---

4 Imbrum *GA* imimbrum *V* embrum *Pb* 6 refluis *G* fluıs *VP* fluminis *ba* 11 et *scripsi* tt[Aen. *V* 16 ad se iungens *G* ad se uncens *VP* ad sumens *A* Φ Graecae literae *G* Φ litterae caeli (et *add. ba*) terrae *VPb* 18 Coelan *VPbg* Coela *uulgo* 26 ex eo *VPbga* 27 ubi Hyla *Gronovius* ubi hylam *VPbga* *fort. scr.* ubi Hylam . . . . .

cauit. 6. et ut effectae plenaeque Φ litterae figura seruetur, in meditullio ipso rotunditatis Proconesus insula est oblonga et Besbicus.

7. Post cuius summitatem in angustias rursus extenuatum Europam et Bithyniam intercurrens, per Chalcedona et Chrysopolim et stationes transit obscuras. 8. nam supercilia eius sinistra Athyras portus despectat et Selymbria et Constantinopolis, uetus Byzantium, Atticorum colonia, et promuntorium Ceras praelucentem nauibus uehens constructam celsius turrim, quapropter Ceratas adpellatur uentus inde suetus oriri praegelidus.

9. Hoc modo fractum et participatione maris utriusque finitum iamque mitescens in aequoream panditur faciem, quantum potest cadere sub aspectum late diffusum et longe. 10. omnis autem eius uelut insularis circuitus litorea nauigatio uiginti tribus dimensa milibus stadiorum, ut Eratosthenes adfirmat et Hecataeus et Ptolomaeus aliique huius modi cognitionum minutissimi scitatores, *in* speciem Scythici arcus neruo coagmentati geographiae totius adsensione formatur. 11. et qua sol oceano exurgit eoo, paludibus clauditur Maeotidos: qua declinat in uesperum, Romanis prouinciis terminatur: unde suspicit sidus arctoum, homines alit linguis et moribus dispares: latus eius austrinum molli deuexitate subductum. 12. per haec amplissima spatia oppida sunt dispersa Graecorum, quae cuncta aetatibus uariis praeter pauca Atheniensium coloni condidere Milesii, inter Ionas alios in Asia per Nileum multo ante locati, Codri illius filium, qui se pro patria bello fertur Dorico deuouisse. 13. extremitates autem arcus utrimque tenues duo exprimunt

3 Besbicus *G* besbumcus *VP* Belbinicus *ba* 11 Ceratas *Valesius* elatas *VP* Pharos *bga* uentus *Valesius* uetus *codd.* suetus oriri *Valesius* suetus oripi *VP* fons Euripus(-pis *ba*) *bga* 20 munitissimi *VA* scientissimi *bg* in *add. G* 21 coagmentoti *V* firmatur *VA* 23 declinat in *G* declinati(-ti *V*) *VP* 30 locati *G* locate *V* locatae *Pba*

Bospori e regione sibi oppositi Thracius et Cimmericus: hac causa Bospori uocitati, quod per eos quondam Inachi filia mutata, ut poetae locuntur, in bouem ad mare Ionium permeauit.

14. Dextram igitur inflexionem Bospori Thracii excipit Bithyniae litus, quam ueteres dixere Mygdoniam, in qua Thynia et Mariandena sunt regiones et Amyci saeuitia Bebryces exempti uirtute Pollucis, remotaque statio, in qua uolitantes minaciter harpyias Phineus uates horrebat; per quae litora in sinus oblongos curuatus Sangarius et Phyllis et Lycus et Rhebas fluuii funduntur in maria, quibus controuersae cyaneae sunt Synplegades, gemini scopuli in uertices undique porrecti diruptos, adsueti priscis saeculis obuiam sibi cum horrendo fragore conlisis molibus ferri, cedentesque retrorsus acri adsultu ad ea reuerti, quae pulsarant. per has saxorum dehiscentium concursantiumque crebritates si etiam ales interuolasset, nulla celeritate pinnarum eripi poterat quin interiret oppressa. 15. hi scopuli cum eos Argo prima omnium nauis Colchos ad direptionem aurei properans uelleris praeterisset innoxia, inmobiles turbine circumfracto stetere concorporati, ut eos aliquando fuisse diremptos nulli nunc conspicantium credant, nisi super hoc congruerent omnes priscorum carminum cantus.

16. Post Bithyniae partem prouinciae Pontus et Paphlagonia protenduntur, in quibus Heraclea *et* Sinope et Polemonion, et Amisos amplae sunt ciuitates et Tios et Amastris, omnes ab auspicio diligentia fundatae Graecorum, et Cerasus, unde aduexit huius modi poma Lucullus, insulaeque arduae, *et* Trapezunta et

---

1 bospori *G* bosphori *Pba* bosppriae *V* 3 in bouem *bga* in usquem *P* in usquem ad ma *V* 4 ad mare — 5 in infle- *add.* *V*m 5 inflexionem *A* -xionem *V* ad maxionem *P* ad Maeotim *bg* 6 litus *scripsi* latus *codd.* 9 statia *VP* thracia *ba* 11 curuatus *ba* curuatu *P* curuata *VG* Lycus *Valesius* bycus *V* Bizes *bga* 13 cyaneae *Valesius* extranea *codd.* 23 scetere non corporati *VP* *27 et *G* *om. codd.* 30 huius nominis *Haupt* 31 et *addidi* (*cf. Coni. amm. p. 12.*)

Pityunta continentis oppida non obscura. 17. ultra haec loca Acherusium specus est, quod accolae *μυχοπόντιον* adpellant, et portus Acone, fluuii diuersi, Acheron, idemque Arcadius, et Iris et Tibris et iuxta Parthenius, omnes in mare ictu rapido decurrentes. Thermodon his est proximus ab Armonio defluens monte et Themiscyraeos interlabens lucos, ad quos Amazonas quondam migrare necessitas subegerat talis.

18. Adtritis damnorum assiduitate finitimis, Amazones ueteres, quae eos cruentis populabantur incursibus, altiora spirabant, uiresque suas circumspectantes his, quae propinqua saepius adpetebant, ualidiores, raptae praecipiti cupiditatis ardore, perruptis nationibus plurimis manus Atheniensibus intulerunt, acrique concertatione effuse disiectae omnes nudatis equitatus sui lateribus conruere. 19. harum interitu cognito residuae ut imbelles domi relictae, extrema perpessae, uicinitatis eis repensantis similia funestos impetus declinantes, ad pacatiorem sedem transiere Thermodontis, quarum progenies longe deinde propagata per numerosam subolem manu firmissima ad loca reuerterat genitalia, secuto tempore populis diuersarum originum formidabilis.

20. Haut procul inde attollitur Carambis placide collis contra [septentrionem] Helicen exsurgens, cuius e regione est Criumetopon, Tauricae promuntorium, duobus milibus et quingentis stadiis disparatum. hocque ex loco omnis ora maritima, cuius initium Halys est amnis, uelut longitudine lineali directa nerui efficit speciem, duabus arcus summitatibus conligati. 21. his regionibus Dahae confines sunt, acerrimi omnium bellatores, et Chalybes, per quos erutum et domitum est primitus ferrum. post quos terras paten-

---

1 Pityunta *G* hpidunta *V* chpidunta *P* Theodosia *ba* 2 *μυχοπόντιον G* NYXOΠΟΝΤΙΟΝ *A* YYXOΠΟΝΤΙΟΝ *VP lac. 12 litt. r* Fumeum *b* 4 thibris *P* thybris *V* Tembris *bga* 8 migrare — 9 amazonas *add. V*m 24 placide] rapide *Kirchmaier* 28 halis *VPbg* 30 conligati *scripsi* conpligati *codd.*

tes Byzares obtinent et Sapires et Tibareni et Mossynoeci et Macrones et Philyres, populi nulla nobis adsuetudine cogniti. 22. a quibus breui spatio distant uirorum monumenta nobilium, in quibus Sthelenus est humatus et Idmon et Tiphys, primus Herculis socius Amazonico bello letaliter uulneratus, alter augur Argonautarum, tertius eiusdem nauis cautissimus rector. 23. praetercursis partibus memoratis Aulion antron est, et fluenta Callichori ex facto cognominati, quod superatis post triennium Indicis nationibus, ad eos tractus Liber reuersus, circa huius ripas uirides et opacas orgia pristina reparauit et choros: trieterica huius modi sacra quidam existimant appellari......... 24. post haec confinia Camaritarum pagi sunt celebres, et Phasis fremebundis cursibus Colchos attingit, Aegyptiorum antiquam subolem, ubi inter ciuitates alias Phasis est nomine fluuii dictitata, et Dioscurias nunc usque nota, cuius auctores Amphitus et Cercius Spartani traduntur, aurigae Castoris et Pollucis, quibus Heniochorum natio est instituta. 25. paulum ab his secernuntur Achaei, qui bello anteriore quodam apud Troiam consummato, non cum super Helena certaretur, ut auctores prodidere non nulli, in Pontum reflantibus uentis errore delati cunctisque hostilibus, stabilem domiciliis sedem nusquam reperientes, uerticibus montium insedere semper niualium, et horrore caeli districti, uictum etiam sibi cum periculis rapto parare adsuefacti sunt, atque eo ultra omnem deinde ferociam saeuierunt. super Cercetis, qui isdem adnexi sunt, nihil memoratu traditur dignum.

---

1 Byzares *bga* bytares *VP* sapires *VP* Tapires *bga* tipareni *VP* massinoeci *VP* 2 Macrones *bga* utacrones *VP* filires *VP* 4 in *om. bga* 4 Sthenelus *Valesius* 5 Typhis *bg* tifor *VP* 8 Alion antron est et *G* alio nautro est et *VP* Aliuorsum sunt *b* 13 appellari *sequitur lac.* $^1/_2$ *uersus VP* 15 cursibus *bga* cursis *VP* 18 cercius *VP* Telchius *bga* 19 quibus *V* a quibus *G* *24 hostilibus *G* hostibus *VPba* 25 sedem *bga* idem *VP* 26 uictum etiam sibi *G* uiriumetum sibi *VP* annuum sibi uictum *ba* 27 periculis *G* peculis *VPba*

26. Quorum post terga Cimmerici agitant incolae Bospori, ubi Milesiae sunt ciuitates, harumque uelut mater omnium Panticapaeum, quam perstringit Hypanis fluuius genuinis intumescens aquis et externis. 27. itineribus hinc extensis Amazones ad usque Caspium mare porrectae circumcolunt Tanain, qui inter Caucasias oriens rupes per sinuosos labitur circumflexus, Asiamque disterminans ab Europa, in stagnis Maeoticis delitescit. 28. huic Ra uicinus est amnis, in cuius superciliis quaedam uegetabilis eiusdem nominis gignitur radix, proficiens ad usus multiplices medelarum.

29. Vltra Tanain panduntur in latitudinem Sauromatae, per quos amnes fluunt perpetui Marabius et Rombitus et Theophanius et Totordanes. licet alia quoque distans inmanibus interuallis Sauromatarum praetenditur natio litori iuncta, quod Coracen suscipiens fluuium in aequor eiectat extremum.

30. Prope palus est Maeotis amplissimi circumgressus, ex cuius uberrimis uenis per Panticapes angustias undarum magnitudo prorumpit *in* Pontum, cuius in dextro latere insulae sunt Phanagorus et Hermonassa studio constructae Graecorum. 31. circa haec stagna ultima extimaque plures habitant gentes, sermonum institutorumque uarietate dispariles, Iaxamatae et Maeotae et Iazyges, Roxolanique et Halani et Melanchlaenae et cum Gelonis Agathyrsi, apud quos adamantis est copia lapidis: aliique ultra latentes, quod sunt omnium penitissimi. 32. sed Maeotidos lateri laeuo Cherronesus est propinqua, coloniarum plena Graecarum. unde quieti sunt homines et sedati,

---

3 perstringit Hypanis *Valesius* pergegythyfanis *VP* praetexit Hypanis *G* 14 Marabius *scripsi* Maraccus *VGP* 15 Rhombitus *A* Rhombites *G* rombitis *V* theofanes *V* licet *codd.* Lagous et *ba* 20 Panticapes *Vossius* patares *codd.* 21 in *bga om. VP* 25 Iaxamatae *GA* ixomate *VP* 26 et Iazyges — Melanchlaenae *om. Rb* Iazyges *GA* iazyces *P* iazytes *V*

adhibentes uomeri curam et prouentibus fructuariis uictitantes.

33. A quibus per uaria regna diducti itineribus modicis Tauri dissociantur, inter quos inmani diritate terribiles Arichi et Sinchi et Napaei, intendente saeuitiam licentia diuturna, indidere mari nomen inhospitali, et a contrario per cauillationem Pontus Euxinus appellatur, ut εὐήϑη Graeci dicimus stultum et noctem εὐφρόνην, et furias εὐμενίδας. 34. dis enim hostiis litantes humanis et immolantes aduenas Dianae, quae apud eos dicitur Orsiloche, caesorum capita fani parietibus praefigebant, uelut fortium perpetua monumenta facinorum.

35. In hac Taurica insula Leuce sine habitatoribus ullis Achilli est dedicata. in quam si fuerint quidam forte delati, uisis antiquitatis uestigiis temploque et donariis eidem heroi consecratis, uesperi repetunt naues: aiunt enim non sine discrimine uitae illic quemquam pernoctare. ibi et aquae sunt et candidae aues nascuntur halcyonibus similes, super quarum origine et Hellespontiaci proelii tempore disserebamus. 36. sunt autem quaedam per Tauricam ciuitates, inter quas eminet Eupatoria et Dandace, et Theodosia et minores aliae nullis humanis hostiis inpiatae.

37. Hactenus arcus apex protendi existimatur. eius nunc residua leniter sinuata, subiectaque ursae caelesti ad usque laeuum Bospori Thracii latus, ut ordo postulat, exsequemur id admonentes, quod, cum arcus omnium gentium flexis curuentur hastilibus, Scythici soli uel Parthici circumductis utrimque introrsus pandis et patulis cornibus effigiem lunae de-

5 Arichi *Kellerbauer* Arinchi *VP* 8—9 *graeca latinis litteris exarata sunt VPbga* *diis *G* deos *VP* 16 iussis *VP* 19 aquae *codd.* gauiae *Lindenbr.* 21 Hellespontiaci proelii *scripsi* illespontiacis proeliis *V* disserebamus *scripsi* disseremus *codd.* 27 laeuum Bosphori *G* reuunbas pori *VP* Caspias portas *ba* 29 curuentur *GA* curuantur *VPb* 31 pandis *G* paudis V^1 pedis V^2P pedibus *ba*

crescentis ostendunt, medietatem recta et rotunda regula diuidente.

38. Ergo in ipso huius conpagis exordio, ubi Riphaei deficiunt montes, habitant Arimphaei iusti homines, placiditateque cogniti, quos amnes Chronius et Visula praeterfluunt; iuxtaque Massagetae Halani et Sargetae, aliique plures obscuri, quorum nec uocabula nobis sunt nota nec mores. 39. interiectu deinde non mediocri Carcinites panditur sinus eiusdemque nominis fluuius, et religiosus per eas terras Triuiae lucus. 40. dein Borysthenes a montibus oriens Neruiorum, primigeniis fontibus copiosus concursuque multorum amnium adulescens, mari praeruptis undarum uerticibus intimatur, cuius in marginibus nemorosis Borysthenes est ciuitas et Cephalonesus, et arae Alexandro Magno Caesarique Augusto sacratae. 41. longo exinde interuallo paene est insula, quam incolunt Sindi ignobiles, post heriles in Asia casus coniugiis potiti dominorum et rebus, quibus subiectum gracile litus Ἀχιλλέως uocant indigenae δρόμον, exercitiis ducis quondam Thessali memorabilem. eique proxima est ciuitas .Tyros colonia Phoenicum, quam praestringit fluuius Tyras.

42. In medio autem spatio arcus, quod prolixae rotunditatis esse praediximus, quodque expedito uiatori diebus conficitur quindecim, Europaei sunt Halani et Costobocae gentesque Scytharum innumerae, quae porriguntur ad usque terras sine cognito fine distentas, quarum pars exigua frugibus alitur, residuae omnes palantes per solitudines uastas nec stiuam aliquando nec sementem expertas, sed squalentes et pruinosas ferarum taetro ritu uescuntur, eisque caritates et habitacula, uilesque suppellectiles plaustris inpositae sunt corticibus tectis, et cum placuerit, sine ob-

---

4 montes *G* omnes *VPba* 6 bisula *codd.* 7 Sarmatae *bga* 17 pene *VPbg* Peuce *A* *18 in *bga* i *VP* *20 ahillios uoc. ind. dromon *V* 22 colonia *bga* colonio *VP* 31 ruinonas *VP*

staculo migrant, eodem carpenta quo libuerit conuoluentes.

43. Cum autem ad alium portuosum ambitum fuerit uentum, qui arcus figuram determinat ultimam, Peuce prominet insula, quam circumcolunt Trogodytae et Peucini minoresque aliae gentes, et Histros quondam potentissima ciuitas, et Tomi et Apollonia et Anchialos et Odissos, aliae praeterea multae, quas litora continent Thraciarum. 44. amnis uero Danubius oriens prope Rauracos monte confine limitibus Raeticis per latiorem orbem praetentus ac sexaginta nauigabilis paene *omnes* recipiens fluuios, septem ostiis per hoc Scythicum litus erumpit in mare. 45. quorum primum est Peuce insula supra dicta, ut interpretata sunt uocabula Graeco sermone, secundum Naracustoma, tertium Calonstoma, quartum Pseudostoma; nam Borionstoma ac deinde Stenostoma languidiora sunt ceteris; septimum segnius et palustri specie nigrum.

46. Omnis autem circumfluo ambitu Pontus et nebulosus est, et dulcior aequorum ceteris et uadosus, quod et concrescit aer ex umorum spiramine saepe densatus, et inruentium undarum magnitudine temperatur, et consurgit in breuia dorsuosa, limum globosque adgerente multitudine circumuenientium fluentorum. 47. et constat ab ultimis nostri finibus maris agminatim ad hunc secessum pariendi gratia petere pisces, ut aquarum suauitate salubrius fetus educant in receptaculis cauis — *quae* sunt ibi densissima — securi uoracium beluarum: nihil enim in Ponto huius modi aliquando est uisum, praeter innoxios delphinas

---

*1 eodem *VPba* eadem *G* 6 Peucini *G* Peuci *VPba* 7 potissimi *VP* 10 monte confine *Salm. exerc. Plin. p. 186 A.* montes confines *VGA* confines *om. Pb* 12 omnes *addidi om. codd.* 13 litus *scripsi* latus *codd.* 17 languidiora *scripsi* (*cf. Solin. ed. M. p. 90, 15*) longe minora *codd.* 18 segnius *scripsi* genus *VPba* ingens *G* 23 densatus *G* tensetus *VP* 24 dorsuosa *G* torsuosa *VP* tortuosa *ba* glebasque *Wagner* 29 quae *G om. codd.*

et paucos. 48. quicquid autem eiusdem pontici sinus aquilone caeditur et pruinis, ita perstringitur gelu, ut nec amnium cursus subteruolui credantur nec per infidum et labile solum gressus hominis possit uel iumenti firmari, quod uitium numquam mare sincerum sed permixtum aquis amnicis temptat. — prolati aliquantorsum longius quam sperabamus pergamus ad reliqua.

49. Accesserat aliud ad gaudiorum praesentium cumulum diu quidem speratum, sed dilationum ambage mutiplici tractum. nuntiatum est enim per Agilonem et Iouium postea quaestorem Aquileiae defensores longioris obsidii taedio, cognitoque Constanti excessu, patefactis portis egressos auctores prodidisse turbarum, isdemque uiuis exustis, ut supra relatum est, omnes concessionem inpetrasse delictorum et ueniam.

9. 1. At prosperis Iulianus elatior ultra homines iam spirabat, periculis expertus adsiduis, quod ei orbem Romanum placide iam regenti uelut mundanam cornucopiam Fortuna gestans propitia cuncta gloriosa deferebat et prospera, antegressis uictoriarum titulis haec quoque adiciens, quod, dum teneret imperium solus, nec motibus internis est concitus nec barbarorum quisquam ultra suos exsiluit fines: populi omnes, auiditate semper insectandi praeterita ut damnosa et noxia, in laudes eius studiis miris accendebantur.

2. Omnibus igitur, quae res diuersae poscebant et tempora, perpensa deliberatione dispositis, et militibus orationibus crebris stipendioque conpetenti ad expedienda incidentia promptius animatis, cunctorum fauore sublimis Antiochiam ire contendens reliquit Constantinopolim incrementis maximis fultam: natus

---

1 paucos *bg* pauos V^1P paruos V^2A 13 Constantii *GA* constantis *VPb* 19 spirabat *GA* sperabat *VPb* orbem V^2A urbem V^1Pbg 20 placide iam *G* placitaeiiam *V* placita iam *Pb* 25 et populi *G* 26 auidi tempora insectari *Haupt*insectandi *GA* insectari *VPb* 30 suspendioque *VP* 33 fultam *bga* fultum *VP*]

enim illic diligebat eam ut genitalem patriam et colebat. 3. transgressus itaque fretum praetercursa Chalcedona et Libyssa, ubi sepultus est Hannibal Poenus, Nicomediam uenit urbem antehac inclytam, ita magnis retro principum amplificatam inpensis, ut aedium multitudine priuatarum et publicarum recte noscentibus regio quaedam urbis aestimaretur aeternae. 4. cuius moenia cum uidisset in fauillas miserabiles concidisse, angorem animi tacitis fletibus indicans pigriore gradu pergebat ad regiam, hoc maxime aerumnis eius inlacrimans, quod ordo squalens occurrit *et* populus nimium quantum antehac florentissimus; et agnoscebat quosdam ibidem ab Eusebio educatus episcopo, quem genere longius contingebat. 5. hic quoque pari modo ad reparanda, quae terrae subuerterat tremor, abunde praestitis plurimis per Nicaeam uenit ad Gallograeciae fines, unde dextrorsus itinere declinato Pessinunta conuertit, uisurus uetusta Matris magnae delubra, a quo oppido bello Punico secundo, carmine Cumano monente per Scipionem Nasicam simulacrum translatum est Romam. 6. cuius super aduentu in Italiam pauca cum aliis huic materiae congruentibus in actibus Commodi principis digessimus per excessum. quam autem ob rem hoc nomine oppidum sit appellatum, uariant rerum scriptores: quidam enim figmento deae caelitus lapso ἀπὸ τοῦ πεσεῖν, quod cadere nos dicimus, urbem adseruere cognominatam. alii memorant Ilum, Trois filium Dardaniae regem, locum sic appellasse. Theopompus non Ilum id egisse, sed Midam adfirmat Phrygiae quondam potentissimum regem.

8. Venerato igitur numine hostiisque litato et uotis Ancyram redit: eumque exinde progredientem

---

4 magnis retro *bga* magis petro *VP* 4 inde Nicomediam *bg* 8 concidisse *scripsi* consedisse *codd.* 11 et *add. Valesius om. codd.* 13 educatus *G* ducatus *VP* *16 gallogreciae V^2P gallograecitias V^1 19 Cumano *bga* cumtaeno *VP* 20 scipionem V^2Pbga spitionem V^1 24 ob rem autem *transpos. rbga* 26 ἀπὸ τοῦ *VGAP om. b* πεσεῖν *bga* ΠΕCΙ ΙΝ *V* ΠΕCΙΝ *P graeca om. R* 28 locum *G* uel locum *VPba* 32 ancyram V^1G antyram *P* anticiram V^2ba

ulterius multitudo inquietabat, pars uiolenter erepta reddi sibi poscentium, alii querentes consortiis se curiarum addictos iniuste, non nulli sine respectu periculi agentes ad usque rabiem, ut aduersarios suos laesae maiestatis criminibus inligarent. 9. uerum ille iudicibus Cassiis tristior et Lycurgis, causarum momenta aequo iure perpendens, suum cuique tribuebat, nusquam a uero abductus, acrius in calumniatores exsurgens, quos oderat, multorum huius modi petulantem saepe dementiam ad usque discrimen expertus dum esset adhuc humilis et priuatus. 10. exemplumque patientiae eius in tali negotio, licet sint alia plurima, id unum sufficiet poni. inimicum quidam suum, cum quo discordabat asperrime, commisisse in maiestatem turbulentius deferebat, imperatoreque dissimulante eadem diebus continuis replicans, interrogatus ad ultimum, qui esset quem argueret, respondit, municipem locupletem. quo audito princeps renidens 'quibus indiciis' ait 'ad hoc peruenisti?' 11. et ille 'purpureum sibi' inquit 'indumentum ex serico pallio parat' iussusque post haec ut uilis arduae rei uilem incusans abire tacitus sed innoxius, nihilo minus instabat. quo taedio Iulianus defatigatus ad largitionum comitem uisum propius 'iube' inquit 'periculoso garrulo pedum tegmina dari purpurea ad aduersarium perferenda, quem, ut datur intellegi, chlamydem huius coloris memorat sibi consarcinasse, ut sciri possit sine uiribus maximis quid pannuli proficiant leues'.

12. Sed ut haec laudanda et bonis moderatoribus aemulanda, ita illud amarum et notabile fuit, quod aegre sub eo a curialibus quisquam adpetitus, licet priuilegiis et stipendiorum numero et originis penitus · alienae firmitudine communitus, obtinebat aequissimum,

---

*10 expestur *V* 14 commissise *VP* dixisse *bga* 20 inquit sibi *transpos. bga* sirico *VP* iussusque *GA* iusùsque *V* iusque *P* usque *b* 22 sed *scripsi* et *codd.* *24 pericòloso *V* pediculoso (= φθειριῶν) *Haupt* (*ut antea Reinesius*) garrulo *Haupt* garruto *V* garritori *G* 29 ut *om. b* 33 fortitudine *bga*

adeo ut plerique territi emercarentur molestias pretiis clandestinis.........

13. Itineribus itaque emensis cum ad Pylas uenisset, qui locus Cappadocas discernit et Cilicas, osculo susceptum rectorem prouinciae nomine Celsum, iam inde a studiis cognitum Atticis, adscitumque in consessum uehiculi Tarsum secum induxit. 14. at hinc uidere properans Antiochiam, orientis apicem pulcrum, usus itineribus solitis uenit, urbique propinquans in speciem alicuius numinis uotis excipitur publicis, miratus uoces multitudinis magnae, salutare sidus inluxisse eois partibus adclamantis. 15. euenerat autem isdem diebus annuo cursu conpleto Adonea ritu ueteri celebrari, amato Veneris, ut fabulae fingunt, apri dente ferali deleto, quod in adulto flore sectarum est indicium frugum. et uisum est triste quod amplam urbem principumque domicilium introeunte imperatore nunc primum, ululabiles undique planctus et lugubres sonus audiebantur. 16. hic patientiae eius et lenitudinis documentum leue quidem apparuit sed mirandum. Thalassium quendam ex proximo libellorum, insidiatorem fratris oderat Galli, quo adorare adesseque officio inter honoratos prohibito aduersarii, cum quibus litigabat in foro, postridie turba congregata superflua, adito imperatore 'Thalassius' clamitabant 'inimicus pietatis tuae nostra uiolenter eripuit.' 17. et ille hac occasione hominem opprimi posse coniciens 'agnosco' respondit 'quem dicitis offendisse me iusta de causa, sed silere uos interim consentaneum est, dum mihi inimico potiori faciat satis'. mandauitque adsidenti praefecto ne audiretur eorum negotium, antequam ipse cum Thalassio rediret in gratiam, quod breui euenit.

10. 1. Ibi hiemans ex sententia nullis interim

---

1 modestias *VP* 2 *post* clandestinis *lac. 9 litt. VP* 3 pyla *VP* 7 tarsum *V*² arsum *V*¹*P* 10 numinis *V*²*GA* nominis *V*¹*Pb* 12 adclamantis *GA* addamans *VP* 19 sonitus *bga* 22 oderat *VGP* sederat *ba*

uoluptatis rapiebatur inlecebris, quibus abundant Syriae omnes, uerum per speciem quietis iudicialibus causis intentus non minus arduis quam bellicis distrahebatur multiformibus curis, exquisita docilitate librans, quibus modis suum cuique tribueret: iustisque sententiis et inprobi modicis coercerentur suppliciis, *et innocentes* fortunis defenderentur intactis. 2. et quamquam in disceptando aliquotiens erat intempestiuus, quid quisque iurgantium coleret tempore alieno interrogans, tamen nulla eius definitio litis a uero dissonans reperitur, nec argui umquam potuit ob religionem uel quodcumque aliud ab aequitatis recto tramite deuiasse. 3. iudicium enim hoc est optandum et rectum, ubi per uaria negotiorum examina iustum id est et iniustum, a quo ille ne aberraret, tamquam scopulos cauebat abruptos. hoc autem ideo adsequi potuit, quod leuitatem agnoscens commotioris ingenii sui praefectis proximisque permittebat, *ut fidenter impetus suos aliorsum tendentes, ad quae decebat, monitu oportuno frenarent: monstrabatque* subinde se dolere delictis et gaudere correctione. 4. cumque eum defensores causarum ut conscium rationis perfectae plausibus maximis celebrarent, fertur id dixisse permotus 'gaudebam plane prae meque ferebam si ab his laudarer, quos et uituperare posse aduerterem, siquid factum sit secus aut dictum'. 5. sufficiet autem pro multis, quae clementer egit in litibus cognoscendis, hoc unum ponere nec abhorrens a proposito, nec absurdum. inducta in iudicium femina quaedam cum palatinum aduersarium suum e numero proiectorum cinctum praeter spem conspexisset, hoc factum insolens tumultuando quere-

*1 pariebatur *VP* potiebatur *rbga* 3 arduis quam bellicis *G* quam arduis bellicisque quibus *VP* 6 et innocentes *G om. VPba* 7 defenderetur erat *VPba* intactus (*sic*) — 8 aliquotiens *add. V*[m] 8 erat *G om. VPba* 11 arguunt quam *VPb* 14 idem est *Haupt* 18 ut fidenter — 20 monstrabat *add. G om. VPba* 20 dolere *om. Pdeb* 23 planeque me *G* plane prae me que me *VP* 25 secus factum sit *transp. bga* 27 unum *GA* eum *VPb*

batur, et imperator 'prosequere' ait 'mulier, siquid te laesam existimas: hic enim sic cinctus est ut expeditius per lutum incedat: parum nocere tuis partibus potest'.

6. Et aestimabatur per haec et similia, ut ipse dicebat adsidue, uetus illa Iustitia, quam offensam uitiis hominum Aratus extollit in caelum, imperante eo reuersa ad terras, ni quaedam suo ageret, non legum arbitrio, erransque aliquotiens obnubilaret gloriarum multiplices cursus. 7. post multa enim etiam iura quaedam correxit in melius, ambagibus circumcisis, indicantia liquide quid iuberent fieri uel uetarent. illud autem erat inclemens, obruendum perenni silentio, quod arcebat docere magistros rhetoricos et grammaticos ritus christiani cultores.

11. 1. Isdem diebus notarius ille Gaudentius, quem opponendum per Africam missum supra diximus a Constantio, Iulianus quin etiam ex uicario earundem partium nimius fautor retracti sub uinculis, morte periere poenali. 2. tunc et Artemius ex duce Aegypti Alexandrinis urgentibus atrocium criminum mole supplicio capitali multatus est. post quem Marcelli ex magistro equitum et peditum filius ut iniectans imperio manus publica deletus est morte. Romanus quin etiam et Vincentius, Scutariorum scholae primae secundaeque tribuni, agitasse conuicti quaedam suis uiribus altiora, acti sunt in exilium.

3. Cumque tempus interstetisset exiguum, Alexandrini Artemii conperto interitu, quem uerebantur, ne cum potestate reuersus — id enim minatus est — multos laederet ut offensus, iram in Georgium uerterunt episcopum, uipereis, ut ita dixerim, morsibus ab eo saepius adpetiti. 4. in fullonio natus, ut ferebatur, apud Epiphaniam Ciliciae oppidum, auctusque in damna

---

1 te laesam *G* telam *VP* 3 lutum *bg* latum *VAP* 12 *fort. scr.* indicans iam 13 erat *om. bg* 16 Gaudentius ille notarius *transp. bga* 33 appetiti *GA* adpetitus *VPb* fullio *VPbga*

conplurium contra utilitatem suam reique communis episcopus Alexandriae est ordinatus, in ciuitate quae suopte motu, et ubi causae non suppetunt, seditionibus crebris agitatur et turbulentis, ut oraculorum quoque loquitur fides. 5. his efferatis hominum mentibus Georgius quoque ipse graue accesserat incentiuum, apud patulas aures Constantii multos exinde incusans ut eius recalcitrantes imperiis, professionisque suae oblitus, quae nihil nisi iustum suadet et lene, ad delatorum ausa feralia desciscebat. 6. et inter cetera dicebatur id quoque maligne docuisse Constantium, quod in urbe praedicta aedificia cuncta solo cohaerentia, a conditore Alexandro magnitudine inpensarum publicarum extructa, emolumentis aerarii proficere debent ex iure. 7. ad haec mala id quoque addiderat, unde paulo post actus est in exitium praeceps. reuersus ex comitatu principis cum transiret per speciosum Genii templum, multitudine stipatus ex more, flexis ad aedem ipsam luminibus 'quam diu' inquit 'sepulcrum hoc stabit?' quo audito uelut fulmine multi perculsi, metuentesque *ne* illud quoque temptaret euertere, quicquid poterant in eius perniciem clandestinis *insidiis* concitabant. 8. ecce autem repente perlato laetabili nuntio indicante extinctum Artemium, plebs omnis elata gaudio insperato, uocibus horrendis infrendens Georgium petit raptumque diuersis mulcandi generibus proterens et conculcans diuaricatis pedibus.

9. Cumque eo Dracontius monetae praepositus et Diodorus quidam, ueluti comes, iniectis per crura funibus simul exanimati sunt; ille quod aram in moneta, quam regebat, recens locatam euertit; alter quod dum aedificandae praeesset ecclesiae, cirros puerorum licentius detondebat, id quoque ad deorum cultum existi-

7 incusans *G* incausans *V* causans *Pba* 12 solo *codd.* Serapeio *uel* Bucolo *coniecit Reinesius* 16 actus *Kiessling* eiectus *A* eius *VPb* trusus *G* 18 stipatur *VP* *21 ne *GA om. VPb* *22 poterat *VP* *insidiis *G om. VPba* 28 dracontius *VGA* dyacontius *P* diaconus *rb*

mans pertinere. 10. quo non contenta multitudo inmanis dilaniata cadauera peremptorum camelis inposita uexit ad litus isdemque subdito igne crematis cineres proiecit in mare id metuens, *ut* clamabat, ne collectis supremis aedes illis extruerentur ut reliquis, qui deuiare a religione conpulsi pertulere cruciabiles poenas, ad usque gloriosam mortem intemerata fide progressi, et nunc martyres appellantur.

Poterantque miserandi homines ad crudele supplicium ducti christianorum adiumento defendi, ni Georgii odio omnes indiscrete flagrabant. 11. hoc comperto imperator ad uindicandum facinus nefandum erectus, iamque expetiturus poenas a noxiis ultimas, mitigatus est lenientibus proximis, missoque edicto acri oratione scelus detestabatur admissum, minatus extrema, si deinde temptatum fuerit aliquid quod iustitia uetet et leges.

12. 1. Inter haec expeditionem parans in Persas, quam dudum animi robore conceperat celso, ad ultionem praeteritorum uehementer elatus est, sciens et audiens gentem asperrimam per sexaginta ferme annos inussisse orienti caedum et direptionum monumenta saeuissima, ad internecionem exercitibus nostris saepe deletis. 2. urebatur autem bellandi gemino desiderio, primo quod inpatiens otii lituos somniabat et proelia, dein quod in aetatis flore primaeuo obiectus efferatarum gentium armis, recalentibus etiam tum regum precibus et regalium, qui uinci magis posse quam supplices manus tendere credebantur, ornamentis inlustrium gloriarum inserere Parthici cognomentum ardebat.

3. Quae maximis molibus festinari cernentes obtrectatores desides et maligni, unius corporis permutatione tot cieri turbas intempestiuas, indignum et

---

3 latus *VP* lacus *rbga* 4 ut *add. G om. VP* 5 suppraemis saedes *VP* 16 iustitiam *VPb* 26 efferatarum *Eyssenh.* effetarum *VP* 27 armis recentibus *G* armis recalentibus armis *VPb* (*non induct. Pb*) recalentibus armis *A* 33 permutationem *VP*

perniciosum esse strepebant, studium omne in differendo procinctu ponentes. et dictitabant his praesentibus, quos audita referre ad imperatorem posse rebantur, eum, ni sedatius ageret, inmodica rerum secundarum prosperitate, uelut luxuriantes ubertate nimia fruges, bonis suis protinus occasurum. 4. et haec diu multumque agitantes frustra uirum circumlatrabant inmobilem occultis iniuriis, ut Pygmaei uel Thiodamas agrestis homo Lindius Herculem. 5. ille tamen ut maioris praeter ceteros spiritus, nihilo lentius magnitudinem expeditionis secum commentans in praeparandis congruis operam nauabat enixam.

6. Hostiarum tamen sanguine plurimo aras crebritate nimia perfundebat, tauros aliquotiens inmolando centenos et innumeros uarii pecoris greges auesque candidas terra quaesitas et mari, adeo ut in dies paene singulos milites carnis distentiore sagina uictitantes incultius, potusque auiditate corrupti, umeris inpositi transeuntium per plateas ex publicis aedibus, ubi uindicandis potius quam concedendis conuiuiis indulgebant, ad sua diuersoria portarentur, Petulantes ante omnes et Celtae, quorum ea tempestate confidentia creuerat ultra modum. 7. augebantur autem cerimoniarum ritus inmodice cum inpensarum amplitudine antehac inusitata et graui: et quisque, cum inpraepedite liceret, scientiam uaticinandi professus, iuxta imperitus et docilis, sine fine uel praestitutis ordinibus, oraculorum permittebantur scitari responsa, et extispicia non numquam futura pandentia, oscinumque et auguriorum et ominum fides, si reperiri usquam posset, affectata uarietate quaerebatur. 8. haecque dum ita procedunt more pacis, multorum curiosior Iulianus nouam consilii uiam ingressus est, uenas fa-

8 pigmei *VPb* 9 Lindius *Lindenbr.* lidius *VPba* Herculem *G* herculei *VP* cum Hercule *ba* 10 spiritus *om. rb* 15 ouesque *bga* *20 concedendis *Wagner* caedendis *codd.* 21 sua diuersoria — 22 ante *add.* V^m *30 omnium *Eyssenh.* 33 nouam *om.* V^1

tidicas Castalii recludere cogitans fontis, quem obstruxisse Caesar dicitur Hadrianus mole saxorum ingenti, ueritus ne, ut ipse praecinentibus aquis capessendam rem publicam conperit, etiam alii similia docerentur: ac statim circumhumata corpora statuit exinde transferri eo ritu, quo Athenienses insulam purgauerant Delon.

13. 1. Eodem tempore diem undecimum kalendarum Nouembrium amplissimum Daphnaei Apollinis fanum, quod Epiphanes Antiochus rex ille condidit iracundus et saeuus, et simulacrum in eo Olympiaci Iouis imitamenti aequiperans magnitudinem, subita ui flammarum exustum est. 2. quo tam atroci casu repente consumpto ad id usque imperatorem ira prouexit, ut quaestiones agitari iuberet solito acriores et maiorem ecclesiam Antiochiae claudi. suspicabatur enim id christianos egisse stimulatos inuidia, quod idem templum inuiti uidebant ambitioso circumdari peristylio. 3. ferebatur autem licet rumore leuissimo hac ex causa conflagrasse delubrum, quod Asclepiades philosophus, cuius in actibus Magnenti meminimus, cum uisendi gratia Iuliani peregre ad id suburbanum uenisset, deae caelestis argenteum breue figmentum, quocumque ibat secum solitus efferre, ante pedes statuit simulacri sublimes, accensisque cereis ex usu cessit, unde medietate noctis emensa cum nec adesse quisquam potuit nec iuuare, uolitantes scintillae adhaesere materiis uetustissimis, ignesque aridis nutrimentis erecti omne quicquid contingi potuit, licet *ardua* discretum celsitudine concremarunt. 4. eo anno sidere etiam tum instante brumali aquarum incessit inopia metuenda, ut

1 castalii *GAP* castralii *V* castelli *rb* 2 mole *bga* molis *VP* 5 ac statim *G* adfatus *VPba* 8 diem *Kiessling* die *codd.* 12 imitamenti *bga* semitamenti *VP* 14 id adusque *transpos. bg* *15 iubere *VP* 18 circumdari ḍaṛi *V* supercilio *rb* 22 peregre *om. Pbga* deae *om. b* 24 afferre *bg* 25 ex usu cessit *G* ex usuccessit *VP* 28 aridis *om. b* 29 ardua *G om. VPba*

et riui cassescerent quidam et fontes antehac aquarum copiosis pulsibus abundantes, sed in integrum postea restituti sunt. 5. et quartum *nonas* Decembres, uergente in uesperam die, reliqua Nicomedia conlapsa est terrae motu, itidemque Nicaeae portio non mediocris.

14. 1. Quae tametsi maestitiam sollicito incuterent principi, residua tamen non contemnebat urgentia, dum pugnandi tempus ei ueniret optatum. inter praecipua tamen et seria illud agere superfluum uidebatur, quod, nulla probabili ratione suscepta, popularitatis amore uilitati studebat uenalium rerum, quae non numquam secus quam conuenit ordinata inopiam gignere solet et famem. 2. et Antiochensi ordine id tunc fieri, cum ille iuberet, non posse aperte monstrante nusquam a proposito declinabat, Galli similis fratris licet incruentus. quocirca in eos deinceps saeuiens ut obtrectatores et contumaces uolumen conposuit inuectiuum, quod Antiochense uel Misopogonem appellauit, probra ciuitatis infensa mente dinumerans addensque ueritati conplura: post quae multa in se facete dicta conperiens, coactus dissimulare pro tempore, ira sufflabatur interna. 3. ridebatur enim ut Cercops, homo breuis, humeros extentans angustos et barbam prae se ferens hircinam, grandiaque incedens tamquam Oti frater et Ephialtis, quorum proceritatem Homerus in inmensum tollit, itidemque uictimarius pro sacricola dicebatur ad crebritatem hostiarum alludentibus multis, et culpabatur hinc oportune, cum ostentationis gratia uehens licenter pro sacerdotibus sacra, stipatusque mulierculis litabat. et quamquam his paribusque de causis indignaretur, tacens tamen

1 cassescerent *Haupt* casse soerent *VP* 3 nonas *G lac. 6 litt. A om. VPb* uergente in *GA* uergente in se *VPb* 13 ordinata *om. b* 19 Misopogonem *GA* misop(-sso P *b*)agonem *VPb* 20 mente *GA* menta *Pb* meta *V* dinumerans *G* innumerans *VP* annumerans *ba* 23 Ridebatur *G* ri Delatur *VP* 26 fr̃ ⟨** & i⟩fialtis *VP* 27 uictimarius *V²Pbga* marius uicti *V¹* 31 litabat *scripsi* laetabat' *V*

motumque in animi retinens potestate sollemnia celebrabat.

4. Denique praestituto feriarum die Casium montem ascendit nemorosum et tereti ambitu in sublime porrectum, unde secundis galliciniis uidetur primo solis exortus. cumque Ioui faceret rem diuinam, repente conspexit quendam humi prostratum, supplici uoce uitam precantem et ueniam. interrogantique ei, qui esset, responsum est praesidalem esse Theodotum Hierapolitanum, *qui* profectum a ciuitate sua Constantium inter honoratos deducens adulando deformiter tamquam futurum sine dubietate uictorem, orabat lacrimas fingens et gemitum ut Iuliani ad eos mitteret caput perduellis ingrati, specie illa, qua Magnenti circumlatum meminerat membrum. 5. quibus auditis 'accepi' inquit, olim 'hoc dictum' imperator 'relatione multorum, sed abi securus ad lares, exutus omni metu clementia principis, qui ut prudens definiuit inimicorum minuere numerum augereque amicorum sponte sua contendit ac libens.'

6. Exin sacrorum perfecto ritu digresso offeruntur rectoris Aegypti scripta, Apim bouem operosa quaesitum industria tamen post tempus inueniri potuisse firmantis, quod ut earum regionum existimant incolae faustum et ubertatem frugum diuersaque indicat bona.

7. Super qua re pauca conueniet expediri. inter animalia antiquis obseruationibus consecrata Mneuis et Apis sunt notiora: Mneuis Soli sacratur, super quo nihil dicitur memorabile; sequens Lunae. est enim Apis bos diuersis genitalium notarum figuris expressus, maximeque omnium corniculantis lunae specie

---

3 cassium *VP* 10 qui *G om. VPba* praefectum *rba* 13 ut *g* et *VP* & ut *ba* 14 mandenti *ba* 16 olim inquit *transpos. rbg* imperator *om. G* *17 oiete (m u *suprascr.*) *V* 18 minuere *V*³*Pbga* inuere *V*¹ 21 sacrorum *G* uectorum *VP* *21 Apim *bga* pim *VP* 24 faustum est *et postea* indicans *Haupt* 27 Mneuis *GA* neumis *VP* Nemis *b* *28 Mneuis *GA* neuis *V*¹ neumis *V*²*P* Meuius *b*

latere dextro insignis, qui cum post uiuendi spatium praestitutum sacro fonte inmersus e uita abierit — nec enim ultra eum trahere licet aetatem quam secreta librorum praescribit auctoritas mysticorum — necatur choragio pari bos femina, *quae ei* inuenta cum notis certis offertur, quo perempto alter cum publico quaeritur luctu, et si omnibus signis consummatus reperiri potuerit, ducitur Memphim, urbem frequentem praesentiaque numinis Aesculapii claram. 8. cumque initiante antistitum numero centum, inductus in thalamum esse coeperit sacer, coniecturis apertis signa rerum futurarum dicitur demonstrare et adeuntes quosdam indiciis auerti uidetur obliquis, ut offerentem cibum aliquando Germanicum Caesarem, sicut lectum est, auersatus portenderat paulo post euentura.

15. 1. Strictim itaque, quoniam tempus uidetur hoc flagitare, res Aegyptiacae tangantur, quarum notitiam in actibus Hadriani et Seueri principum digessimus late uisa pleraque narrantes. 2. Aegyptiam gentem omnium uetustissimam, nisi quod super antiquitate certat cum Scythis, a meridiali latere Syrtes maiores et Phycus promuntorium et Borion et Garamantes nationesque uariae claudunt, qua orientem e regione prospicit, Elephantinen et Meroen urbes Aethiopum et Catadupos rubrumque pelagus et Scenitas praetenditur Arabas, quos Sarracenos nunc appellamus, septentrioni supposita terrarum situ cohaeret inmenso, unde exordium Asia Syriarumque prouinciae sumunt, a uespera Issiaco disiungitur mari, quod quidam nominauere Parthenium.

3. Pauca itaque super [beniuolo omnium flumine] Nilo, quem Aegyptum Homerus appellat, praestringi

1 latere *G* lateri *VPba* 3 licet *G* laeet *V om. Pba* 5 choragio pari *Haupt* horago arei *VP* quae ei *add. Salmas. p. 441 E* 5—6 *signum lac.* (*) *in marg. G* 19 aegyptiam *G* aegyptum *VPba* 22 Phycus *bga* phucus *P* fucus *V* 27 supposita *scripsi* s opposita *VP* 28 Asiarum *rba* 31 beniuolo omnium flumine *VPba om. G uncis incl.* omnium flumine nilo *add. V*[m]

conueniet, mox ostendendis aliis, quae sunt in his regionibus admiranda. 4. origines fontium Nili, ut mihi quidem uideri solet, sicut adhuc factum est, posterae quoque ignorabunt aetates. uerum quoniam fabulantes poetae uariantesque geographi in diuersa latentem notitiam scindunt, opiniones eorum ueritati confines, ut arbitror, expediam paucis. 5. adfirmant aliqui physicorum in subiectis septentrioni spatiis, cum hiemes frigidae cuncta constringunt, magnitudines niuium congelascere, easque postea ui flagrantis sideris resolutas, fluxis umoribus nubes efficere grauidas, quae in meridianam plagam etesiis flantibus pulsae, expressaeque tepore nimio incrementa ubertim suggerere Nilo creduntur. 6. ex Aethiopicis imbribus, qui abundantes in tractibus illis per aestus torridos cadere memorantur, exundationes eius erigi anni temporibus adserunt alii praestitutis: quod utrumque dissonare uidetur a ueritate. imbres enim apud Aethiopas aut numquam aut per interualla temporum longa cadere memorantur. 7. opinio est celebrior alia, quod spirantibus prodromis, perque dies quadraginta et quinque etesiarum continuis flatibus repellentibus eius meatum, uelocitate cohibita, superfusis fluctibus intumescit: et reluctante spiritu controuerso adulescens in maius, hinc ui reuerberante uentorum, inde urgente cursu uenarum perennium, progrediens in sublime tegit omnia, et humo suppressa per supina camporum speciem exhibet maris. 8. rex autem Iuba Punicorum confisus textu librorum a monte quodam oriri eum exponit, qui situs in Mauritania despectat oceanum, hisque indiciis hoc proditum ait, quod pisces et herbae et beluae similes per eas paludes gignuntur. 9. Aethiopiae autem partes praetermeans Nilus nominum diuersitate decursa, quae ei orbem peragranti nationes indidere conplures,

2 origini *VP* 6 scindit *VPb* 14 qui abundantes *G* qua ludantes *VP* 18 nonnumquam *VP* 23 intumescit *G* intumescunt *VPbga* 26 sublimem *VP* 27 humos oppressa *VP* 32 gignuntur — 33 preterme- *add.* V^m 34 ei] et *VPba* eum *G*

aestuans inundatione ditissima ad cataractas id est praeruptos scopulos uenit, e quibus praecipitans ruit potius quam fluit: unde Atos olim accolas usu aurium fragore adsiduo deminuto necessitas uertere solum ad quietiora coegit. 10. exinde lenius means per ostia septem, quorum singula perpetuorum amnium usum et faciem praebent, nullis per Aegyptum aquis externis adiutus eiectatur. et praeter amnis plurimos ex alueo deriuatos auctore, cadentesque in suppares eius, septem nauigabiles sunt et undosi, quibus subiecta uocabula ueteres indiderunt: Heracleoticus, Sebennyticus, Bolbiticus, Pathmiticus, Mendesius, Taniticus et Pelusiacus. 11. oriens autem inde, ut dictum est, propellitur e paludibus ad usque cataractas insulasque efficit plures, quarum aliquae ita porrectis aquis dicuntur extentae ut singulas aegre tertio die relinquat. 12. inter quas duae sunt clarae Meroe et Delta, a triquetrae litterae forma hoc uocabulo signatius appellata. cum autem sol per Cancri sidus coeperit uehi, augescens ad usque transitum eius in Libram, diebusque centum sublatius fluens minuitur postea et mitigatis ponderibus aquarum nauibus antea peruios equitabiles campos ostendit. 13. abunde itaque luxurians ita est noxius, ut infructuosus, si uenerit parcior: gurgitum enim nimietate umectans diutius terras culturas moratur agrorum, paruitate autem minatur steriles segetes. eumque nemo aliquando extolli cubitis altius sedecim possessor optauit. et si inciderit moderatius, aliquotiens iactae sementes in liquore pinguis cespitis cum augmento fere septuagesimo renascuntur: solusque fluminum auras nullas inspirat.

---

4 ad quietiora *Lindenbr.* atque diciora *V* ad editiora *G* 8 electatur *VP* *et *G* est *VPba* 9 deriuatos *G* derium oc *VP* hoc *ba* 12 Bolbiticus *bga* bucente *VP* pathmitíticus *P* 17 meroe V^2 merore V^1P 20 ad *rbga* au *V* ab *P* 21 *post* diebusque *repetitum:* transitum eius *VPbg* libram diebusque transitum eius *add.* V^m 29 liquore *G* loquore *V*

14. Exuberat Aegyptus etiam pecudibus multis, inter quas terrestres sunt et aquatiles. aliae quae humi et in humoribus uiuunt unde ἀμφίβιοι nominantur. et in aridis quidem capreoli uescuntur et bubali et spinturnicia omni deformitate ridicula, aliaque monstra quae enumerare non refert.

15. Inter aquatiles autem bestias crocodilus ubique per eos tractus abundat, exitiale quadrupes malum, adsuetum elementis ambobus, lingua carens, maxillam superiorem commouens solum, ordine dentium pectinato, perniciosis morsibus quicquid contigerit pertinaciter petens, per oua edens fetus anserinis similia. 16. utque armatus est unguibus, si haberet etiam pollices, ad euertendas quoque naues sufficeret uiribus magnis: ad cubitorum enim longitudinem octodecim interdum extentus, noctibus quiescens per undas, diebus humi uersatur confidentia cutis, quam ita ualidam gerit, ut eius terga cataphracta uix tormentorum ictibus perforentur. 17. et saeuientes semper eaedem ferae quasi pacto foedere quodam castrensi per septem caerimoniosos dies mitescunt ab omni saeuitia desciscentes, quibus sacerdotes Memphi natales celebrant Nili. 18. praeter eos autem, qui fortuita pereunt morte, alii dirumpuntur suffossis aluis mollibus serratis ferarum dorsualibus cristis, quas delphinis similes nutrit fluuius ante dictus, alii exitio intereunt tali. 19. trochilus auicula breuis dum escarum minutias captat, circa cubantem feram uolitans

3 uiuunt *bga* uidebunt *VP* amfiboe *VP* 4 bubali *Salmas ex. Plin. p. 230B* bucali *VPbga* 5 spinturnicia *Salm. ex. Plin. p. 377C* pisturnicia *VP* 6 enumerare *C. F. W. Müller* numerare *codd.* 10 solum *scripsi* s$\overset{o}{a}$lam *V* 12 per *om. bga* ouedens *VP* oua edens *bga* 15 XVIII *A* ec$\overset{d}{b}$eciem *V* decem *Pbg* 17 uersatur *Valesius* ui$\overset{e}{t}$uperatur *V* ueheperatur *P* uescitur *bga* 23 Nili *VPbg* Apis *A* 25 serratis *scripsi* sertis *V*¹ certis *V*²*Pbga* cristis *Salmas. ex. Plin. p. 447E* crussis *V*¹ crustis *V*²*Pbga* 27 *post* tali *lac. 12 litt. in P*

blande, genasque eius inritatius titillando peruenit ad usque ipsam uiciniam gutturis. quod factum contuens enhydrus ichneumonis genus oris aditum penetrat alite praeuia patefactum et populato uentre, uitalibus dilancinatis erumpit. 20. audax tamen crocodilus monstrum fugacibus; ubi audacem senserit, timidissimum, et in terra acutius cernens, per quattuor menses hibernos nullo uesci dicitur cibo.

21. Hippopotami quoque generantur in illis partibus ultra animalia cuncta ratione carentia sagacissimi, ad speciem equorum bifidas *habentes ungulas* caudasque breues, quorum sollertiae duo interim ostendere documenta sufficiet. 22. inter arundines celsas et squalentes nimia densitate haec belua cubilibus positis, otium peruigili studio circumspectat, laxataque copia ad segetes depascendas egreditur. cumque iam coeperit redire distenta, auersis uestigiis distinguit tramites multos, ne unius plani itineris lineas insidiatores secuti repertum sine difficultate confodiant. 23. item cum auiditate nimia extuberato uentre pigrescit, super calamos recens exsectos femora conuoluit et crura, ut pedibus uulneratis cruor egestus sagina distentum faciat leuem: et partes saucias caeno oblinit quam diu in cicatrices conueniant plagae. 24. has monstruosas antehac raritates in beluis in aedilitate Scauri uidit Romanus populus primitus, patris illius Scauri, quem defendens Tullius imperat Sardis, ut de familia nobili ipsi quoque cum orbis terrarum auctoritate sentirent, et per aetates exinde plures saepe huc ducti nunc inueniri nusquam possunt, ut coniectantes regionum incolae dicunt, insectantis multitudinis taedio ad Blemmyas migrasse conpulsi.

---

3 enhydrus *Salmas. ex. Plin. p. 446B* hydrus *VP* hicheumonis *VP* 9 generantur *om. b* 11 bifidos *VP* *habentes ungulas *om. VPbg* ungulas [*lac. 9 litt.*] *A* bifidi caudisque *Valesius* 12 interim *VAP om. bg* 21 calamo crescens *VP* 22 rura *VP* sagina distentum *G* in adestem[n *P*]tum *VP* 23 partes *scripsi* pares *VP* carnes *bga* 25 raritate *VP* 27 *Cicero pro Scauro ed. Verburg X p. 3913* (*om. Orelli*) 31 insectantis *G* insectas *VPba*

25. Inter Aegyptias alites, quarum uarietas nullo conprehendi numero potest, ibis sacra est et amabilis et innocua ideo, quod nidulis suis ad cibum suggerens oua serpentum, efficit ut rarescant mortiferae pestes absumptae. 26. occurrunt eaedem uolucres pinnatis agminibus anguium, qui ex Arabicis emergunt paludibus uenena malignantes, eosque, antequam finibus suis excedunt, proeliis superatos aeriis uorant, quas aues per rostra edere fetus accepimus. 27. serpentes quoque Aegyptus alit innumeras, ultra omnem perniciem saeuientes: basiliscos et amphisbaenas et scytalas et acontias et dipsadas et uiperas aliasque conplures, quas omnes magnitudine et decore aspis facile supereminens, numquam sponte sua fluenta egreditur Nili.

28. Multa in illis tractibus pretium est operae maximum cernere. e quibus pauca conueniet explicari. templa ubique molibus magnis exstructa. *pyramides* ad miracula septem prouectae, quarum diuturnas surgendi difficultates scriptor Herodotus docet, ultra omnem omnino altitudinem, quae humana *manu* confici potest, erectae sunt turres, ab imo latissimae in summitates acutissimas desinentes. 29. quae figura apud geometras ideo sic appellatur quod ad ignis speciem, τοῦ πυρὸς, ut nos dicimus, extenuatur in conum. quarum magnitudo quoniam in celsitudinem nimiam scandens gracilescit paulatim, umbras quoque mechanica ratione consumit.

30. Sunt et syringes subterranei quidam et flexuosi secessus, quos, ut fertur, periti rituum uetustorum aduentare diluuium praescii, metuentesque, ne cerimoniarum oblitteraretur memoria, penitus operosis digestos fodinis per loca diuersa struxerunt, et excisis

---

4 oua *bga* qua *VP* pestes *GA* petes *VP om. rb* 11 amfizbemnas *V* 15 nili [*lac. 20 litt.*] *VAP* 16 pretium — 17 cernere e *om. b* cernere e *Haupt* aegernae *VP* 18 pyramides *GA om. VPb* 21 omnino *G* nominum *VP* montium *ba* humana manu *Lindenbr.* humanis *VPbg* manibus *A*

parietibus uolucrum ferarumque genera multa sculpserunt, et alius species innumeras mundi, quas hierographicas litteras appellarunt..........

31. Dein Syene, in qua solstitii tempore, quo sol aestiuum cursum extendit, recta omnia ambientes radii excedere ipsis corporibus umbras non sinunt. inde *si* stipitem quisquam fixerit rectum uel hominem aut arborem uiderit stantem, circa lineamentorum ipsas extremitates contemplabitur umbras absumi, sicut apud Meroen Aethiopiae partem aequinoctiali circulo proximam dicitur euenire, ubi per nonaginta dies umbrae nostris *in* contrarium cadunt, unde Antiscios eius incolas uocant. 32. quae quoniam miracula multa sunt opusculi nostri propositum excedentia, ad ingenia celsa paramus, pauca super prouinciis narraturi.

16. 1. Tres prouincias Aegyptus fertur habuisse temporibus priscis, Aegyptum ipsam et Thebaidem et Libyam, quibus duas adiecit posteritas, ab Aegypto Augustamnicam et Pentapolim a Libya sicciore disparatam.

2. Igitur Thebais multas inter urbes clariores aliis Hermopolim habet et Copton et Antinou, quam Hadrianus in honorem Antinoi ephebi condidit sui: hecatompylos enim Thebas nemo ignorat.

3. In Augustamnica Pelusium est oppidum nobile, quod Peleus Achillis pater dicitur condidisse, lustrari deorum monitu iussus in lacu, qui eiusdem ciuitatis adluit moenia, cum post interfectum fratrem nomine Phocum horrendis furiarum imaginibus raptaretur, et Cassium, ubi Pompei sepulcrum est Magni, et Ostracine et Rhinocorura.

---

2 et alius species innumeras mundi *scripsi* (*cf. Coni. amm. p. 23*) et animalium species innumeras multas *codd.* 3 appellarunt [*lac. 20 litt.*] *VP* 6 si *add. G* 12 nostrae contrarium *VP* 13 sunt et *Haupt* 17 thebaidam *VPbga* 19 disparatam *G*
i f c
dissoratam *V* *23 antino ıeebit *V* Antinoi ephebi *A* Antinoi *Pbg* sui apud *VP* 24 nemo ignorat *Haupt* magnorum *codd. lacunam indicauit Eyssenh.*

4. In Pentapoli Libya Cyrene est posita, urbs antiqua sed deserta, quam Spartanus condidit Battus, et Ptolomais et Arsinoe eademque Teuchira et Darnis et Berenice, quas Hesperidas appellant. 5. in sicciore uero Libya Paraetonion et Chaerecla et Neapolis inter municipia pauca et breuia.

6. Aegyptus ipsa, quae iam inde, uti Romano imperio iuncta est regitur a praefectis, exceptis minoribus multis, Athribi et Oxyryncho et Thmui et Memphi maximis urbibus nitet.

7. Alexandria enim uertex omnium est ciuitatum, quam multa nobilitant et magnificentia conditoris altissimi et architecti sollertia Dinocratis, qui cum *ampla moenia fundaret et pulchra paenuria calcis ad* momentum parum repertae omnes ambitus lineales farina respersit, quod ciuitatem post haec alimentorum uberi copia circumfluere fortuito monstrauit. 8. inibi aurae salubriter spirantes, aer tranquillus et clemens atque, ut periculum docuit per uarias collectum aetates, nullo paene die incolentes hanc ciuitatem solem serenum non uident. 9. hoc litus cum fallacibus et insidiosis accessibus adfligeret antehac nauigantes discriminibus plurimis, excogitauit in portu Cleopatra turrim excelsam, quae Pharos a loco ipso cognominatur, praelucendi nauibus nocturna suggerens ministeria, cum quondam ex Parthenio pelago uenientes uel Libyco, per pandas oras et patulas, montium nullas speculas uel collium signa cernentes, harenarum inlisae glutinosae mollitiae frangerentur. 10. haec eadem regina heptastadium sicut uix credenda celeritate ita magnitudine mira construxit ob causam notam et necessariam. insula Pharos, ubi Protea cum phocarum

---

1 Cyrene *bga* curae *VP* 8 regitur *G* regio regitur *VPba* 9 Oxyryncho *G* ozurinmo *V* Thmui *G* timui *V* 14 -pla— calcis id *add. G* 13—15 qui cum ammonumentum *VP* 17 inibi *VPba* indicio ibi *G* 18 aer *bga* saepe *VP* *26 uel *VP* aut *Eyssenh.* 27 fatumlas *VP* uacuas *G* 28 inlisae *G* inselae *VP* 32 Protea *bga* praeea *VP*

gregibus diuersatum Homerus fabulatur inflatius, a ciuitatis litore mille passibus disparata Rhodiorum erat obnoxia uectigali. 11. quod cum in die quodam nimium quantum petituri uenissent, femina callida semper in fraudes, sollemnium specie feriarum isdem publicanis secum ad suburbana perductis, opus iusserat inrequietis laboribus consummari, et septem diebus totidem stadia molibus iactis in mare, solo propinquanti terrae sunt uindicata. quo cum uehiculo ingressa errare ait Rhodios insularum non continentis portorium flagitantes.

12. His accedunt altis sufflata fastigiis templa. inter quae eminet Serapeum, quod licet minuatur exilitate uerborum, atriis tamen columnariis amplissimis et spirantibus signorum figmentis et reliqua operum multitudine ita est exornatum, ut post Capitolium, quo se uenerabilis Roma in aeternum attollit, nihil orbis terrarum ambitiosius cernat. 13. in quo bybliothecae fuerunt inaestimabiles: et loquitur monumentorum ueterum concinens fides septingenta uoluminum milia, Ptolomaeis regibus uigiliis intentis conposita bello Alexandrino, dum diripitur ciuitas sub dictatore Caesare, conflagrasse.

14. Canopus inde duodecimo disiungitur lapide, quem, ut priscae memoriae tradunt, Menelai gubernator sepultus ibi cognominauit. amoenus inpendio locus *fanis* et diuersoriis laetis extructus, auris et salutari temperamento perflabilis, ita ut extra mundum nostrum morari se quisquam arbitretur in illis tractibus agens, cum saepe aprico spiritu inmurmurantes audierit uentos.

15. Sed Alexandria ipsa non sensim, ut aliae urbes, sed inter initia prima aucta per spatiosos am-

---

5 specie *bga* spere *V* 9 cum *G* cumque *VPba* 10 errare ait *G* erat *VPba* 18 quo [*lac. 3 litt.*] *G* quo uero *ba* quod uero *VP* 24 Canopus *bga* canisius *VP* 25 Menelai *bga* me *VP* 26 amoenus *C. F. W. Müller* hactenus *codd.* 27 fanis *add. G*

bitus, internisque seditionibus diu aspere fatigata, ad ultimum multis post annis Aureliano imperium agente, ciuilibus iurgiis ad certamina interneciua prolapsis dirutisque moenibus amisit regionis maximam partem, quae Bruchion appellabatur, diuturnum praestantium hominum domicilium. 16. unde Aristarchus grammaticae rei doctrinis excellens, et Herodianus artium minutissimus sciscitator, et Saccas Ammonius Plotini magister, aliique plurimi scriptores multorum in litteris nobilium studiorum, inter quos Chalcenterus eminuit Didymus, multiplicis scientiae copia memorabilis, qui in illis sex libris ubi non numquam inperfecte Tullium reprehendit sillographos imitatus scriptores maledicos, iudicio doctarum aurium incusatur, ut inmania frementem leonem putredulis uocibus canis catulus longius circumlatrans. 17. et quamquam ueteres cum his quorum memini floruere conplures, tamen ne nunc quidem in eadem urbe doctrinae uariae silent; nam et disciplinarum magistri quodam modo spirant et nudatur ibi geometrico radio quicquid reconditum latet, nondumque apud eos penitus exaruit musica, nec harmonica conticuit, et recalet apud quosdam adhuc licet raros consideratio mundani motus et siderum, doctique sunt numeros haut pauci, super his scientiam callent quae fatorum uias ostendit. 18. medicinae autem, cuius in hac uita nostra nec parca nec sobria desiderantur adminicula crebra, ita studia augentur in dies ut, licet opus ipsum refellat, pro omni tamen experimento sufficiat medico ad commendandam artis auctoritatem, *si* Alexandriae se dixerit eruditum. 19. et haec quidem hactenus. sed *si* intellegendi diuini aditionem multiplicem et praesensionum originem mente uegeta quisquam uoluerit replicare, per mundum

4 regionum *VPbga* 5 Buchion *ba* 7 doctrinis *G* domis *VP* donis *ba* 11 copia *M. Schmidt & Haupt* copti *VP* coepti *bga* 15 putredulis *P* pitredulis *V* canis *VP* uanus *bga* 23 raros *Valesius* atros *VP* *24 numeros haud *Valesius* aut numeros *VP* 28 refellat *Haupt Mus. rhen. I p. 475* redoleat *codd.* 30 si *G om. VP* 31 si *G om. VPba* aditionem *bga* editionem *VP*

omnem inueniet *mathemata* huius modi ab Aegypto circumlata. 20. *hic* primum homines longe ante alios ad uaria religionum incunabula, ut dicitur, peruenerunt et initia prima sacrorum caute tuentur condita scriptis arcanis. 21. hac institutus prudentia Pythagoras colens secretius deos, quicquid dixit aut uoluit auctoritatem esse instituit ratam, et femur suum aureum apud Olympiam saepe monstrabat, et cum aquila conloquens subinde uisebatur. 22. hinc Anaxagoras lapides e caelo lapsuros et putealem limum contrectans tremores futuros praedixerat terrae. et Solon sententiis adiutus Aegypti sacerdotum, latis iusto moderamine legibus, Romano quoque iuri maximum addidit firmamentum. ex his *Iesus* fontibus per sublimia gradiens sermonum amplitudine Iouis aemulus non uisa Aegypto militauit sapientia gloriosa.

23. Homines autem Aegyptii plerique subfusculi sunt et atrati magis quam maesti oris, gracilenti et aridi, ad singulos motus excandescentes, controuersi et reposcones acerrimi. erubescit apud eos siqui non infitiando tributa plurimas in corpore uibices ostendat. et nulla tormentorum uis inueniri adhuc potuit, quae obdurato illius tractus latroni inuito elicere potuit, ut nomen proprium dicat.

24. Id autem notum est, ut annales ueteres monstrant, quod Aegyptus omnis sub amicis erat antea regibus, sed superatis apud Actium bello nauali Antonio et Cleopatra, prouinciae nomen accepit ab Octauiano Augusto possessa. aridiorem Libyam supremo Apionos regis consecuti sumus arbitrio, Cyrenas cum residuis ciuitatibus Libyae Pentapoleos Ptolomaei liberalitate suscepimus. euectus longius ad ordinem remeabo coeptorum.

---

1 inueniet mathemata *G* inueni [*lac. 12 litt.*]a huius *VP* 2 hic *G om. VPba* 4 scribus *V* scribis *Pbga* 14 *post* his *inseruit* ihs (*h. e. Iesus*) *A. d. Gutschmid om. codd.* 15 non *codd.* Platon *Valesius* 18 quam *Salmas.* que *codd.* oris *Salmas.* ores *codd.* 21 uiuaces *VP* 23 pactus latrocini *VP* pectus latrocinii (niis *g*) *bga* *29 apionos *VP* Apionis *G* 30 consecuti *bga* consenti *VP* 32 coepto *V* coepto & dicam *PR*

LIBER XXIII.

1. *Iulianus A. templum apud Hierosolyma pridem dirutum, frustra instaurare conatur.*

2. *Arsacem idem Armeniae regem ad bellum Persicum parari iubet, et cum exercitu ac Scytharum auxiliis transit Euphratem.*

3. *Iuliano A. per Mesopotamiam iter facienti Saracenarum gentium reguli coronam auream et auxilia ultro offerunt: classis Rom. mille et centum nauium aduenienis consternit Euphratem.*

4. *descriptiones muralium machinarum, ballistae, scorpionis uel onagri, arietis, helepoleos, ac malleoli.*

5. *Iulianus A. apud Circesium Aboram flumen cum omnibus copiis ponte nauali transgreditur, et milites alloquitur.*

6. *describuntur maiores prouinciae XVIII regni Persarum, una cum suis quaeque urbibus, moresque nationum.*

1. 1. Haec eo anno — *ut* praetereamus negotiorum minutias — agebantur. Iulianus uero iam ter consul, adscito in collegium trabeae Sallustio praefecto per Gallias, quater ipse amplissimum inierat magistratum: et uidebatur nouum adiunctum esse Augusto priuatum, quod post Diocletianum et Aristobulum nullus meminerat gestum. 2. et licet accidentium uarietatem sollicita mente praecipiens multiplicatos expeditionis apparatus flagranti studio perurgeret, diligentiam tamen ubique diuidens imperiique sui memoriam magnitudine operum gestiens propagare, ambitiosum quondam apud Hierosolymam templum, quod post multa et interneciua certamina obsidente Vespasiano posteaque Tito aegre est expugnatum, instaurare sumptibus cogitabat inmodicis, negotiumque maturandum Alypio dederat Antiochensi, qui olim Brittannias curauerat pro praefectis. 3. cum itaque rei idem fortiter instaret Alypius iuuaretque prouin-

1 ut *bga om. codd.* negotiorum *VAP om. Rbg* 10 diffidens *VPbga* 12 hierosolymam *Pbga* hierosolima *V* 14 posteaque *GA* positaque *VP* post itaque *b* expugnatum *G* oppugnatum *VPba* 16 anthiocensi — brittannias *add. V*ᵐ

ciae rector, metuendi globi flammarum prope fundamenta crebris adsultibus erumpentes fecere locum exustis aliquotiens operantibus inaccessum, hocque modo elemento destinatius repellente cessauit inceptum.

4. Isdem diebus legatos ad se missos ab urbe aeterna clare natos meritisque probabilis uitae compertos imperator honoribus diuersis adfecit. et Apronianum Romae decreuit esse praefectum, Octauianum proconsulem Africae, Venusto uicariam conmisit Hispaniae, Rufinum Aradium comitem orientis in locum auunculi sui Iuliani recens defuncti prouexit. 5. quibus ut conuenerat ordinatis, terrebatur omine quodam ut docuit exitus praesentissimo. Felice enim largitionum comite profluuio sanguinis repente extincto eumque comite Iuliano secuto uulgus publicos contuens titulos Felicem Iulianum Augustumque pronuntiabat. 6. praecesserat aliud saeuum. namque kalendis ipsis ianuariis ascendente eo gradile Genii templum e sacerdotum consortio quidam ceteris diuturnior nullo pulsante repente concidit animamque insperato casu efflauit, quod adstantes — incertum per inperitiam an adulandi cupiditate — memorabant consulum seniori portendi nimirum Sallustio, sed ut apparuit non aetati sed potestati maiori interitum propinquare monstrabatur. 7. super his alia quoque minora signa subinde quid accideret ostendebant. inter ipsa enim exordia procinctus Parthici disponendi nuntiatum est Constantinopolim terrae pulsu uibratam: quod horum periti minus laetum esse pronuntiabant aliena peruadere molienti rectori. ideoque intempestiuo conatu desistere suadebant, ita demum haec et similia contemni oportere firmantes, cum inruentibus armis externis lex una sit et perpetua, salutem omni ratione defendere, nihil

3 inaccessum *GA* inexcessum *VPb* 4 inceptum *GA* incertum *VPb* 5 ad se *G* adiem *VP* 14 profluuio — 15 comite *om. Pb* 15 comite *om. G* *17 praecesserat *G* processerat *VPba* 18 eo *om. G* e *ante* sacerdotum *A* *transpos. ante* (19) ceteris *VPbg* 24 monstrabatur *A* monstrabant *VPbg*

remittente ui mortis. isdem diebus nuntiatum est ei per litteras Romae super hoc bello libros Sibyllae consultos, ut iusserat, imperatorem eo anno discedere a limitibus suis aperto prohibuisse responso.

2. 1. Inter haec tamen legationes gentium plurimarum auxilia pollicentium, liberaliter susceptae remittebantur, speciosa fiducia principe respondente, nequaquam decere aduenticiis adiumentis rem uindicari Romanam, cuius opibus foueri conueniret amicos et socios, si auxilium eos adegerit necessitas inplorare. 2. solum Arsacem monuerat Armeniae regem ut collectis copiis ualidis iubenda operiretur, quo tenderet, quid deberet urgere propere cogniturus. proinde cum primam consultae rationes copiam praebuissent, rumore praecurso hostiles occupare properans terras nondum adulto uere, missa per militares numeros expeditionali tessera cunctos transire iussit Euphraten. 3. quo conperto omnes euolant ex hibernis transmissoque, ut textus docebat scriptorum, dispersi per stationes uarias aduentum principis exspectabant. ipse autem Antiochiam egressurus Heliopoliten quendam Alexandrum Syriacae iuris dictioni praefecit turbulentum et saeuum: dicebatque non illum meruisse, sed Antiochensibus auaris et contumeliosis huius modi iudicem conuenire. 4. cumque eum profecturum deduceret multitudo promiscua, itum felicem reditumque gloriosum exoptans oransque ut deinde placabilis esset et lenior, nondum ira, quam ex conpellationibus et probris conceperat, emollita loquebatur asperius se esse eos adserens postea non uisurum. 5. disposuisse enim aiebat hiemandi gratia per conpendiariam uiam consummato procinctu Tarsum Ciliciae reuersurum, scripsisseque ad Memorium praesidem, ut in eadem urbe cuncta usui congrua pararentur. et hoc haut diu postea con-

1 mortis *Lindenbr.* moris *codd.* 5 aegentium *VP* 16 mussa *V* 18 *fort. scr.* transmissique 26 promiscua itum *G* pronus quantum *VPba* 27 exoptans *G* exortans *V* *28 iram *VP* 34 usui *Kiessling* sibi *GA* sui *Vb*

tigit. corpus namque eius illuc relatum exequiarum humili pompa in suburbano sepultum est ut ipse mandarat.

6. Iamque apricante caelo tertium nonas Martias profectus Hierapolim solitis itineribus uenit. ubi cum introierit ciuitatis capacissimae portas, sinistra porticus subito lapsa, subter tendentes quinquaginta milites exceptis plurimis uulneratis tignorum tegularumque pondere magno conlisit. 7. unde contractis copiis omnibus Mesopotamiam tam propere signa commouit ut fama de se nulla praeuersa — id enim curatius obseruarat — inprouisus Assyrios occuparet. denique cum exercitu et Scytharum auxiliis Euphrate nauali ponte transmisso uenit ad Batnas municipium Osdroenae ibique inlaetabile portentum offendit. 8. cum enim calonum frequens multitudo ad suscipiendum consuete pabulum prope aceruum palearum stetisset inpendio celsum — hoc enim modo per regiones illas tales species construuntur — rapientibus multis quassata congeries inclinata est, parique exitio quinquaginta obruit homines mole maxima ruinarum.

3. 1. Maestus exinde digressus uenit cursu propero Carras antiquum oppidum, Crassorum et Romani exercitus aerumnis insigne. unde duae ducentes Persidem uiae regiae distinguuntur, laeua per Adiabenam et Tigridem, dextra per Assyrios et Euphraten. 2. ibi moratus aliquot dies dum necessaria parat, et Lunae, quae religiose per eos colitur tractus, ritu locorum fert sacra, dicitur ante aras nullo arbitrorum admisso occulte paludamentum purpureum propinquo suo tradidisse Procopio mandasseque arripere fidentius principatum si se interisse didicerit apud Parthos. 3. hic Iuliani quiescentis animus agitatus insomniis euenturum triste aliquid praesagiebat. quocirca et ipse et

2 suburbana *VP* ut ipse mandarat *add.* V^m 4 Martias *G* maias *VPba* *10 tam] iam *VPbga* 13 eufraten *V* 16 calonum *G* colonum *VP* 23 antiquum cum V^1P (cum *del.* V^2) 28 situ *VPbga* 32 didicent V^1P didicerit V^2

uisorum interpretes praesentia contemplantes, diem secuturum, qui erat quartum decimum kalendas Apriles, obseruari debere pronuntiabant. uerum ut compertum est postea, hac eadem nocte Palatini Apollinis templum praefecturam regente Aproniano in urbe conflagrauit aeterna, ubi, ni multiplex iuuisset auxilium, etiam Cumana carmina consumpserat magnitudo flammarum.

4. Post quae ita digesta, agmina et commeatus omnis generis disponenti procursatorum aduentu anhelantium etiam tum indicatur equestres hostium turmas uicino limite quodam perrupto auertisse subito praedas. 5. cuius atrocitate mali perculsus ilico, ut ante cogitauerat, triginta milia lectorum militum eidem commisit Procopio iuncto ad parilem potestatem Sebastiano comite ex duce Aegypti, isdemque praecepit, ut intra Tigridem interim agerent uigilanter omnia seruaturi, nequid inopinum ex incauto latere oreretur, qualia multa saepe didicerat euenisse, mandabatque eis ut, si fieri potius posset, regi sociarentur Arsaci cumque eo per Corduenam et Moxoenam, Chiliocomo uberi Mediae tractu, partibusque aliis praestricto cursu uastatis apud Assyrios adhuc agenti sibi concurrerent necessitatum articulis adfuturi.

6. His ita ordinatis ipse exitu simulato per Tigridem, quod iter etiam re cibaria de industria iusserat instrui, flexit dextrorsus et quieta nocte emensa, mane iumentum quo ueheretur ex usu, poposcit, oblatusque ei equus Babylonius nomine ictu torminis consternatus dum dolorum inpatiens uoluitur, auro lapillisque ornamenta distincta conspersit. quo ostento laetior

---

2 secuturum *bg* secutum *VP* 4 hac *om. bga post* hac *repetitum* compertum est *P* 10 disponendi *VPbga* procursatorum *G* perparocursatorum *VP* 20 sociarentur V^2*GA* soctarentur V^1 23 concurrent *VP* accurrerent *G* 25 Tigridem *scripsi* tigrim *codd.* 26 regi uaria *VPba* rebus uariis *G* 31 ostento *bga* extento *VP*

exclamauit plaudentibus proximis 'Babylona humi procidisse ornamentis omnibus spoliatam.' 7. et paulisper detentus, ut omen per hostias litando firmaret, Dauanam uenit castra praesidiaria, unde ortus Belias fluuius funditur in Euphraten. hic corporibus cibo curatis et quiete, postridie uentum est ad Callinicum, munimentum robustum et commercandi opimitate gratissimum, ubi diem sextum kalendas *Apriles*, quo Romae Matri deorum pompae celebrantur annales, et carpentum, quo uehitur simulacrum, Almonis undis ablui perhibetur, sacrorum sollemnitate prisco more conpleta, somno per otium capto exultans pernoctauit et laetus. 8. luce uero secuta profectus exinde per supercilia riparum fluuialium aquis adulescentibus undique conuenis cum armigera gradiens manu in statione quadam sub pellibus mansit, ubi Saracenarum reguli gentium genibus supplices nixi oblata ex auro corona tamquam mundi nationumque suarum dominum adorarunt, suscepti gratanter ut ad furta bellorum adpositi. 9. dumque hos adloquitur, Xerxis illius potentissimi regis instar, classis aduenit tribuno Constantiano cum comite Lucilliano ductante, quae latissimum flumen Euphraten artabat, in qua mille erant onerariae naues ex diuersa trabe confectae, commeatus abunde ferentes et tela et obsidionales machinas; quinquaginta aliae bellatrices totidemque ad conpaginandos necessariae pontes.

4. 1. Re ipsa admoneor, breuiter, quantum mediocre potest ingenium haec instrumentorum genera ignorantibus circumscripte monstrare; et ballistae figura docebitur prima. ferrum inter axiculos duos firmum conpaginatur et uastum in modum regulae maioris

---

1 procidisse V^2GA praecidisse V^1 5 cibo cur misit quiete *VP* cibo accurate refectis *bga* 6 callinisum *VPbga* 8 Apriles *inseruit Kiessling* (*coll. C. I. L. I p. 390*) 10 salmonis *VP* 11 sollennitate V^3*bga* sollicitate V^1*P* *21 Constiano *VP* 24 confectae *Mommsen* (*Herm. VI p. 240*) contectae *VPba* contextae *G*

extentum, cuius ex uolumine tereti, quod in medio pars polita conponit, quadratus eminet stilus extentius, recto canalis angusti meatu cauatus, et hac multiplici chorda neruorum tortilium inligatus: eique cochleae duae ligneae coniunguntur aptissime, quarum prope unam adsistit artifex contemplabilis et subtiliter adponit in temonis cauamine sagittam ligneam spiculo maiore conglutinatam, hocque facto hinc inde ualidi iuuenes uersant agiliter rotabilem flexum. 3. cum ad extremitatem neruorum acumen uenerit summum, percita interno pulsu a ballista ex oculis auolat, interdum nimio ardore scintillans, et euenit saepius, ut antequam telum cernatur, dolor letale uulnus agnoscat.

4. Scorpionis autem, quem appellant nunc Onagrum, huius modi forma est. dolantur axes duo quernei uel ilicei, curuanturque mediocriter, ut prominere uideantur in gibbas, hique in modum serratoriae machinae conectuntur ex utroque latere patentius perforati, quos inter per cauernas funes conligantur robusti, conpagem, ne dissiliat, continentes. 5. ab hac medietate restium ligneus stilus exsurgens obliquus et in modum iugalis temonis erectus ita neruorum nodulis implicatur, ut altius tolli possit et inclinari, summitatique eius unci ferrei copulantur, e quibus pendet stuppea uel ferrea funda, cui ligno fulmentum prosternitur ingens, cilicium paleis confertum minutis, ualidis nexibus inligatum et locatum super congestos cespites uel latericios aggeres. nam muro saxeo huius modi moles inposita disiectat quidquid inuenerit subter concussione uiolenta, non pondere. 6. cum igitur ad concertationem uentum fuerit, lapide rotundo fundae inposito, quaterni altrinsecus iuuenes repagula, quibus incorporati sunt funes, explicantes, retrorsus stilum

---

*1 ars *VPbga* 4 illigatum *Köchly & Rüstow* (*Gr. Kriegsschriftsteller I p. 406*) *7 ligneam *GA* lineam *VPb* 16 ilicei *bga* licaei *VP* 20 dissiliat *G* dissiliant *VPba* 24 pendent struppea *V* 29 subter *G* super *VPba*

paene supinum inclinant: itaque demum sublimis adstans magister claustrum, quod totius operis continet uincula, reserat malleo forti perculsum, unde absolutus ictu uolucri stilus et mollitudine offensus cilicii saxum contorquet, quicquid incurrerit conlisurum. 7. et tormentum quidem appellatur ex eo quod omnis explicatio torquetur, scorpio autem quoniam aculeum desuper habet erectum, cui etiam onagri uocabulum indidit aetas nouella ea re, quod asini feri cum uenatibus agitantur, ita eminus lapides post terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora sequentium aut perfractis ossibus capita ipsa displodant.

8. Hinc *ad* arietem ueniemus. eligitur abies uel ornus excelsa, cuius summitas duro ferro concluditur et prolixo, arietis efficiens prominulam speciem, quae forma huic machinamento uocabulum indidit, et sic suspensa utrimque transuersis asseribus et ferratis quasi ex lance uinculis trabis alterius continetur, eamque quantum mensurae ratio patitur multitudo retro repellens rursus ad obuia quaeque rumpenda protrudit ictibus ualidissimis instar adsurgentis et cedentis arietis. qua crebritate uelut reciproci fulminis impetu aedificiis scissis in rimas concidunt structurae laxatae murorum. 9. hoc genere operis si fuerit exerto uigore discussum, nudatis defensoribus ideoque solutis obsidiis ciuitates munitissimae recluduntur.

10. Pro his arietum meditamentis iam crebritate despectis conditur machina scriptoribus historicis nota, quam ἑλέπολιν Graeci cognominamus. cuius opera diuturna Demetrius Antigoni filius regis Rhodo aliisque urbibus oppugnatis Poliorcetes est appellatus.

1 supinum *Valesius* surinum *VP* uncinum *bga* 3 perculsum *Haupt* percussum *G* perclausum *VPba* 6 quod ex eo *transpos. G* quod funium implicatione *Valesius* *13 ad *om. VP* 19 multitudo *G* altitudo *VPba* 20 obuia *bga* iobina *VP* 21 cedentis *scripsi* caedentis *codd.* 22 arietis *Valesius* armati *VPbga* 25 nudato uallo defensoribus *bga* 29 haelepolim *VP* 30 regis *VA om. Pbg* 31 poliorcetis *V*[1] poliorchites *V*[2]*P*

11. aedificatur autem hoc modo. testudo conpaginatur inmanis axibus roborata, longissimis ferreisque clauis aptata et contegitur coriis bubulis uirgarumque recenti textura atque limo asperguntur eius suprema ut flammeos detrectet et missiles casus. 12. conseruntur autem eius frontalibus trisulcae cuspides praeacutae, ponderibus ferreis graues, qualia nobis pictores ostendunt fulmina uel fictores, ut quicquid petierit aculeis exsertis abrumpat. 13. hanc ita ualidam molem rotis et funibus regens numerosus intrinsecus miles languidiori murorum parti uiribus admouet concitis, et nisi desuper propugnantium ualuerint uires conlisis parietibus aditus patefacit ingentes.

14. Malleoli autem, teli genus, figurantur hac specie. sagitta est cannea inter spiculum et harundinem multifido ferro coagmentata, quae in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concauatur uentre subtiliter et plurifariam patens atque in alueo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. 15. et si emissa lentius arcu inualido — ictu enim rapidiore extinguitur — haeserit usquam, tenaciter cremat aquisque conspersa acriores excitat aestus incendiorum, nec remedio ullo quam superiacto puluere consopitur. hactenus de instrumentis muralibus, e quibus pauca sunt dicta. nunc ad rerum ordinem reuertamur.

5. 1. Adscitis Saracenorum auxiliis, quae animis obtulere promptissimis, tendens imperator agili gradu Cercusium principio mensis Aprilis ingressus est munimentum tutissimum et fabre politum. cuius moenia Abora et Euphrates ambiunt flumina uelut spatium insulare fingentes. 2. quod Diocletianus exiguum antehoc et suspectum muris turribusque circumdedit celsis, cum in ipsis barbarorum confiniis interiores limi-

---

10 rotis *A* potis *VP* palis *bg* *14 figurantur *G* figuratur *VPba* 20 arcu inualido arcus *VP* 21 aquisque *VGP* quaeque *ba* 30 aborae tora *VP* 32 suspectum *GA* susceptum *VPb*

tes ordinaret, ne uagarentur per Syriam Persae ita ut paucis ante annis cum magnis prouinciarum contigerat damnis. 3. namque, cum Antiochiae in alto silentio scaenicis ludis mimus cum uxore inmissus e medio sumpta quaedam imitaretur, populo uenustate attonito coniunx 'nisi somnus est' inquit 'en Persae' et retortis plebs uniuersa ceruicibus exaceruantia in se tela declinans spargitur passim. ita ciuitate incensa et obtruncatis pluribus, qui pacis more palabantur effusius, incensisque locis finitimis et uastatis, onusti praeda hostes ad sua remearunt innoxii, Mareade uiuo exusto, qui eos ad suorum interitum ciuium duxerat inconsulte. et haec quidem Gallieni temporibus euenerunt.

4. Iulianus uero dum moratur apud Cercusium, ut per naualem Aborae pontem exercitus et omnes sequelae transirent, litteras tristes Sallusti Galliarum praefecti suscepit orantis suspendi expeditionem in Parthos obtestantisque, ne ita intempestiue nondum pace numinum exorata inreuocabile subiret exitium. 5. posthabito tamen suasore cautissimo fidentius ultra tendebat, quoniam nulla uis humana uel uirtus meruisse umquam potuit, ut quod praescripsit fatalis ordo non fiat. statimque transgressus pontem auelli praecepit, necui militum ab agminibus propriis reuertendi fiducia remaneret. 6. pari sorte hic quoque omen inlaetabile uisum est apparitoris cuiusdam cadauer extentum carnificis manu deleti, quem praefectus Sallustius praesens, ea re supplicio capitali damnarat, quod intra praestitutum diem alimentorum augmentum exhibere pollicitus casu inpediente frustratus est. sed miserando homine trucidato postridie aduenit, ut ille promiserat, alia classis abunde uehens annonam.

---

1 ne uagarentur *G* e (est *ba*) documento *VPba* ne discurrerent *Kiessling* 4 mimos *VP* e *G* in *VPba* 10 honostis *V*[1] honustis *V*[2]*P* 15 cercustus *V*[1] cercustum *V*[2]*P* 17 sequellae *VGA* asseclas *b* 21 ultro *VPba* 25 nequi *VG* ut qui *Pb* *31 casus *VP* causa *bg* 33 uehens *bga* rhens *VP*

7. Profecti exinde Zaitham uenimus locum, qui olea arbor interpretatur. hic Gordiani imperatoris longe conspicuum uidimus tumulum, cuius actus a pueritia prima exercituumque felicissimos ductus et insidiosum interitum digessimus tempore conpetenti. 8. ubi cum pro ingenita pietate consecrato principi parentasset pergeretque ad Duram desertum oppidum, procul militarem cuneum conspicatus stetit inmobilis eique dubitanti quid ferrent, offertur ab eis inmanissimi corporis leo, cum aciem peteret multiplici telorum iactu confossus. quo omine uelut certiore iam spe status prosperioris elatus exultantius incedebat, sed incerto fatu fortunae aliorsum prorupit euentus. obitus enim regis portendebatur, sed cuius, erat incertum. 9. nam et oracula dubia legimus, quae non nisi casus discreuere postremi, ut fidem uaticinii Delphici, quae post Halyn flumen transmissum maximum regnum deiecturum praedixerat Croesum, et aliam quae Atheniensibus ad certandum contra Medos oblique destinauerat mare, sortemque his posteriorem ueram quidem sed non minus ambiguam:

aio te Aeacida Romanos uincere posse.

10. Etrusci tamen haruspices qui comitabantur, gnari prodigialium rerum, cum illis procinctum hunc saepe arcentibus non crederetur, prolatis libris exercitualibus ostendebant signum hoc esse prohibitorium principique aliena licet iuste inuadenti contrarium. 11. sed calcabantur philosophis refragantibus, quorum reuerenda tunc erat auctoritas, errantium subinde et in parum cognitis perseuerantium diu. et enim ut probabile argumentum ad fidem implendam scientiae

---

1 ad locum *V* 8 cumeum *V* culmeum *P* 11 homine *VP* 12 spe status *Valesius* spectatos *VP* spectaculi *bga* spe elatus *et postea* prosperiorum [elatus] *Kiessling* cedebat *VP* 13 flatu *Kiessling* 16 discreuere postremi *G* describere postrem *V* descripsere postremi *A* describerem *Pb* 18 cresum *Pb* cryssum *V* 24 gnarus prodigiarum *VP* 28 calcabuntur *VP* 29 serrantium *VP*

suae id praetendebant, quod et Maximiano antehac Caesari cum Narseo Persarum rege iam congressuro itidem leo et aper ingens trucidati simul oblati sunt, et superata gente discessit incolumis, illo minime contemplato, quod aliena petenti portendebatur exitium et Narseus primus Armeniam Romano iuri obnoxiam occuparat. 12. secuto itidem die, qui erat septimum idus Aprilis, sole uergente iam in occasum ex parua nubecula subito aere crassato usus adimitur lucis, et post minacem tonitruum crebritatem et fulgurum Iouianus nomine miles *de* caelo tactus cum duobus equis concidit, quos potu satiatos a flumine reducebat. 13. eoque uiso harum rerum interpretes arcessiti interrogatique etiam id uetare procinctum fidentius adfirmabant, fulmen consiliarium esse monstrantes: ita enim appellantur quae dissuadent aliquid fieri uel suadent. ideoque hoc nimis cauendum, quod militem celsi nominis cum bellatoriis iumentis extinxit, et hoc modo contacta loca nec intueri nec calcari debere fulgurales pronuntiant libri. 14. contra philosophi candorem ignis sacri repente conspecti nihil significare aiebant, sed esse acrioris spiritus cursum ex aethere aliqua ui ad inferiora detrusum, aut si exinde praenoscitur aliquid, incrementa claritudinis imperatori portendi gloriosa coeptanti, cum constet flammas suapte natura nullo obstante ad sublimia conuolare.

15. Peracto igitur, ut ante dictum est, ponte cunctisque transgressis imperator antiquissimum omnium ratus est militem adloqui sui rectorisque fiducia properantem intrepide. signo itaque per lituos dato cum centuriae omnes et cohortes et manipuli conuenissent, ipse aggere glebali adsistens coronaque celsarum circumdatus potestatum talia ore sereno disseruit fauorabilis studio concordi cunctorum:

---

*11 de *om. VPbga* 15 consiliatrium *VP* 22 aerioris *V*[1] *23 uia *VPbga* detrusum *VGAP* decursum *rb* 26 obstante *G* optante *VPba* conualere *VP* *27 Peracto *GA* praetor *VPb* perfecto *C. F. W. Müller* 30 lituos *GA* liquos *V* reliquos *Pb*

16. 'Contemplans maximis uiribus et alacritate uos uigere, fortissimi milites, contionari disposui, docturus ratione multiplici non nunc primitus, ut maledici mussitant, Romanos penetrasse regna Persidis. namque ut Lucullum transeam uel Pompeium, qui per Albanos et Massagetas, quos Alanos nunc appellamus, hac quoque natione perrupta uidit Caspios lacus, Ventidium nouimus Antoni legatum strages per hos tractus innumeras edidisse. 17. sed ut a uetustate discedam, haec quae tradidit recens memoria replicabo. Traianus et Verus *et* Seuerus hinc sunt digressi uictores et tropaeati, redissetque pari splendore iunior Gordianus, cuius monumentum nunc uidimus honorate, apud Resainam superato fugatoque rege Persarum, ni factione Philippi praefecti praetorio sceleste iuuantibus paucis in hoc ubi sepultus est loco, uulnere impio cecidisset. nec errauere diu manes eius inulti, quod uelut clarente iustitia omnes, qui in eum conspirauere, cruciabilibus interiere suppliciis. 18. et illos quidem uoluntas ad altiora propensior subire inpulit facinora memoranda, nos uero miseranda recens captarum urbium et inultae caesorum exercituum umbrae et damnorum magnitudines carorumque amissiones ad haec, quae proposuimus, hortantur, uotis omnium sociis ut medeamur praeteritis et honorata huius lateris securitate re publica, quae de nobis magnifice loquatur posteritas relinquamus. 19. adero ubique uobis adiumento numinis sempiterni imperator et antesignanus et conturmalis ominibus secundis, ut reor. at si fortuna uersabilis in pugna me usquam fuderit, mihi uero pro Romano orbe memet uouisse sufficiet

---

4 mussitanti *VP* 7 uidit *codd.* adiuit *Haupt* Caspios *GA* caspius *VPb* 10 rei⟨rep⟩licabo *V*[1] memoria replicabo V[2]*Pbga* 11 uerus *V* rursus *bga* et *om. VP add. Valesius* 14 apud *om. Pb* Resainan *VG* Rhesaenan *A* Thessalia *b* 18 clarente *G* elabrente *V* elabente *Pb* librante *Kiessling* in eius *VP* in eius nocem *Kiessling* 23 carorumque *VP* castrorumque *uulgo* 24 utis omnium *V* ut solacium *ba* ut solemur *g* *28 numinis *GA* nominis *VPb* 29 ominibus *G* omnibus *VPba*

ut Curtii Muciique ueteres et clara prosapia Deciorum. abolenda nobis natio molestissima cuius in gladiis nondum nostrae propinquitatis exaruit cruor. 20. plures absumptae sunt maioribus nostris aetates, ut interirent radicitus quae uexabant. deuicta est perplexo et diuturno Marte Carthago, sed eam dux inclytus timuit superesse uictoriae. euertit funditus Numantiam Scipio post multiplices casus obsidionis emensos. Fidenas ne imperio subcrescerent aemulae, Roma subuertit, et Faliscos ita oppressit et Veios, ut suadere nobis laboret monumentorum ueterum fides, ut has ciuitates aliquando ualuisse credamus. 21. haec ut antiquitatum peritus exposui, superest ut auiditate rapiendi posthabita, quae insidiatrix saepe Romani militis fuit, quisque agmini cohaerens incedat, cum ad necessitatem congrediendi fuerit uentum, signa propria secuturus sciens, quod, *si* remanserit quisquam, exsectis cruribus relinquetur. nihil enim praeter dolos et insidias hostium uereor nimium callidorum. 22. ad summam polliceor uniuersis rebus post haec prospere mitigatis absque omni praerogatiua principum, qui quod dixerint uel censuerint pro potestate auctoritatis iustum esse existimant, rationem me recte consultorum uel secus siquis exegerit redditurum. 23. quocirca erigite iam nunc, quaeso, erigite animos uestros, multa praesumentes et bona aequata sorte nobiscum quicquid occurrerit difficile subituri et coniectantes aequitati semper solere iungi uictoriam.'

24. Conclusa oratione ad hunc gratissimum finem, ductoris gloria proeliator miles exultans, speque prosperorum elatior, sublatis altius scutis nihil periculosum fore uel arduum clamitabat sub imperatore plus sibi laboris quam gregariis indicente. 25. maxime

---

1 ueteres *VA* tres *bg* 6 dum *Vbga* 13 superest *g* (*et in marg. ed. bas.*) sapere est *VPba* 16 hi signa *VP* propria — 17 usquam *add.* V^{m} 17 si *G om. V* quisquam *P* usquam quą *V* cruribus *G* furibus *VP* 27 difficiles *VP* 30 prosperorum *Valesius* prosperum *VP* in prosperum *bga* 33 indicanti *VP*

omnium id numeri Gallicani fremitu laetiore monstrabant, memores aliquotiens eo ductante perque ordines discurrente cadentes uidisse gentes aliquas, alias supplicantes.

6. 1. Res adegit huc prolapsa, ut in excessu celeri situm monstrare Persidis, descriptoribus gentium curiose digestum, *e* quibus aegre uera dixere paucissimi. quod autem erit paulo prolixior textus, ad scientiam proficiet plenam. quisquis enim adfectat nimiam breuitatem ubi narrantur incognita: non quid signatius explicet, sed quid debeat praeteriri, scrutatur.

2. Hoc regnum quondam exiguum multisque antea nominibus appellatum ob causas quas saepe rettulimus, cum apud Babylona Magnum fata rapuissent Alexandrum, in uocabulum Parthi concessit Arsacis obscure geniti, latronum inter adulescentiae rudimenta ductoris, uerum paulatim in melius mutato proposito clarorum contextu factorum aucti sublimius. 3. qui post multa gloriose et fortiter gesta superato Nicatore Seleuco eiusdem Alexandri successore, cui uictoriarum crebritas hoc indiderat cognomentum, praesidiisque Macedonum pulsis ipse tranquillius agens temperator obedientium fuit et arbiter lenis. 4. denique post finitima cuncta ui uel aequitatis consideratione uel metu subacta, ciuitatum et castrorum castellorumque munimentis oppleta Perside, adsuefactaque timori esse accolis omnibus, quos antea formidabat, medium ipse agens cursum aetatis placida morte decessit. certatimque summatum et uulgi sententiis concinentibus, astris, ut ipsi existimant, ritus sui consecratione permixtus est omnium primus. 5. unde ad id tempus reges eiusdem gentis praetumidi appellari se patiuntur Solis fratres et Lunae, utque imperatoribus nostris Augusta nuncupatio amabilis est et optata, ita regibus

5 huc *G* ut *VPba* 7 digestis *VP* e *add. GA om. VPb* 10 explicet *om. rb* *11 sed *G* et *VPba* 15 arsachis *VP* 19 nicatore V^1*G* nicanore V^2*Pba* 27 ipse medium *transpos. bga* 32 regis ad *V*

Parthicis abiectis et ignobilibus antea, incrementa dignitatum felicibus Arsacis auspiciis accessere uel maxima. 6. quam ob rem numinis eum uice uenerantur et colunt eo usque propagatis honoribus ut ad nostri memoriam non nisi Arsacides is sit, quisquam in suscipiendo regno cunctis anteponatur, et in qualibet ciuili concertatione, quae adsidue apud eos eueniunt, uelut sacrilegium quisque caueat ne dextra sua Arsaciden arma gestantem feriat uel priuatum.

7. Satisque constat hanc gentem regna populis ui superatis conpluribus dilatasse ad usque Propontidem et Thracias, sed alte spirantium ducum superbia licenter grassantium per longinqua aerumnis maximis inminutam primo per Cyrum, quem Bospori fretum cum multitudine fabulosa transgressum ad internecionem deleuit Tomyris regina Scytharum ultrix acerrima filiorum. 8. deinde cum Dareus posteaque Xerxes Graeciam elementorum usu mutato adgressi cunctis paene copiis terra marique consumptis uix ipsi tutum inuenere discessum, ut bella praetereamus Alexandrina et testamento nationem omnem in successoris unius iura translatam.

9. Quibus peractis transcursisque temporibus longis sub consulibus et deinceps in potestatem Caesarum redacta re publica, nobiscum hae nationes subinde dimicarunt paribusque momentis interdum, aliquotiens superatae, non numquam abiere uictrices.

10. Nunc locorum situm, quantum ratio sinit, carptim breuiterque absoluam. hae regiones in amplitudines diffusae longas et latas ex omni latere insulosum et celebre Persicum ambiunt mare, cuius ostia adeo esse perhibentur angusta, *ut* ex Harmo-

---

3 numinis *bga* nominis *VP* 5 is situs quam *VP* sit quisquam *G* ascitus qui *ba* 7 adsidue *VPA* quotidie *rbg* *10 ui *G* suis *VPba* 16 tomyris V^1*bga* tamyris V^2*P* 20 Alexandrina et *G* alexandrinae *VP* 27 abiere *bga* abire *VP* 29 breuiterque *A* breuiter *VPbg* 32 ut *add. G om. codd.* Harmozonta *G* amazonta *VP*

zonte Carmaniae promuntorio contra oppositum aliud promuntorium, quod appellant incolae Maces, sine inpedimento cernatur. 11. quibus angustiis permeatis cum latitudo patuerit nimis extensa, nauigatio ad usque urbem Teredona porrigitur, ubi post iacturas multiplices pelago miscetur Euphrates, omnisque sinus dimensione litorea in numerum uiginti milium stadiorum uelut spatio detornato finitur, cuius per oras omnes oppidorum est densitas et uicorum nauiumque crebri discursus. 12. ergo permeatis angustiis ante dictis uenitur ad Carmaniae sinum orienti obiectum interuallo. Cantichus nomine panditur sinus australis. haut procul inde alius, quem uocant Chaliten, occiduo obnoxius sideri. hinc praestrictis pluribus insulis, e quibus paucae sunt notae, Indorum mari iunguntur oceano, qui feruentem solis exortum suscipit omnium primus ipse quoque nimium calens. 13. utque geographici stili formarunt, hac specie distinguitur omnis circuitus ante dictus. ab arctoo cardine usque ad Caspias portas Cadusiis conterminat et Scytharum gentibus multis et Arimaspis hominibus luscis et feris. ab occidua plaga contingit Armenios et Niphaten et in Asia sitos Albanos, mare rubrum et Scenitas Arabas, quos Saracenos posteritas appellauit: Mesopotamiam sub axe meridiali despectat: orienti a fronte contrarius ad Gangen extenditur flumen, quod Indorum intersecans terras in pelagus eiectatur australe.

14. Sunt autem in omni Perside hae regiones maximae, quas Vitaxae id est magistri equitum curant, et reges et satrapae — nam minores plurimas recensere difficile est et superfluum — Assyria, Susiana, Media, Persis, Parthia, Carmania maior,

---

4 *post* extensa *add.* qua *VPba om. G* 11 Carmaniae *scripsi* armeniae *codd.* 12 Cantichus *VG* Cataonius *ba* 19 usque ad V^1 adusque V^2Pbga 21 hominibus *G* omnibus *VPba* luscis *G* lucis *VPba* 23 sitos *VGA om. Pb* 30 nam minores — 31 Assyria *om. b* 32 *fort. inserendum* Arabia felix (*coll. § 45 et Ptolem. 6, 1*) *om. codd.*

Hyrcania, Margiana, Bactriani, Sogdiani, Sacae, Scythia *infra Imaum et* ultra eundem montem, Serica, Aria, Paropanisadae, Drangiana, Arachosia et Gedrosia.

15. Citra omnes prouincias est nobilis Assyria celebritate et magnitudine et multiformi feracitate ditissima. quae per populos pagosque amplos diffusa quondam et copiosa, ad unum concessit uocabulum et nunc omnis appellatur Assyria, ubi inter bacarum uulgariumque abundantiam frugum bitumen nascitur prope lacum nomine Sosingiten, cuius alueo Tigris uoratus fluensque subterraneus percursis spatiis longis emergit. 16. hic et naphtha gignitur picea specie glutinosa, similis ipsa quoque bitumini, cui etiam si auicula insederit breuis, praepedito uolatu submersa penitus euanescit. et cum hoc liquoris ardere coeperit genus, nullum inueniet humana mens praeter puluerem extinguendi commentum.

17. In his pagis hiatus quoque conspicitur terrae, unde halitus letalis exsurgens quodcumque animal proxime steterit odore graui consumit. quae lues oriens a profundo quodam puteo, cum os eius excesserit latum, antequam sublimius uagaretur, terras circumsitas inhabitabiles acerbitate fecisset. 18. cuius simile foramen apud Hierapolim Phyrgiae antehac, ut adserunt aliqui, uidebatur. unde emergens itidem noxius spiritus perseueranti odore quicquid prope uenerat conrumpebat absque spadonibus solis, quod qua causa eueniat, rationibus physicis permittatur. 19. apud Asbamaei quoque Iouis templum in Cappadocia, ubi amplissimus ille philosophus Apollonius traditur natus prope oppidum Tyana, stagno effluens fons cernitur,

2 infra Imaum et *inserui* (*coll. Ptolem. 6, 1.*) *om. codd.* eundem *VPba* Emodem *G* 3 paropanisadcon *V* 5 prouincias *scripsi* propinquae *V* 13 Naphtha *bga* napta *P* naptali *V* 15 submersa *G* subuersa *VPba* 26 mergens *VP* *30 asbamei *VPbga* 32 prope *VP* apud *bga* *stagnum *V* stagna *P*

qui magnitudine aquarum inflatus seseque resorbens numquam extra margines intumescit.

20. Intra hunc circuitum Adiabena est, Assyria priscis temporibus uocitata longaque adsuetudine ad hoc translata uocabulum ea re quod inter Onam et Tigridem sita nauigeros fluuios adiri uado numquam potuit: transire enim διαβαίνειν dicimus Graeci. 21. et ueteres quidem hoc arbitrantur. nos autem id dicimus quod in his terris amnes sunt duo perpetui, quos ipsi transiuimus, Diabas et Adiabas iunctis naualibus pontibus, ideoque intellegi Adiabenam cognominatam ut a fluminibus maximis Aegyptos Homero auctore et India et Euphratensis ante hoc Commagena, itidemque Hiberia ex Hibero, nunc Hispania, et a Baeti amne insigni prouincia Baetica.

22. In hac Adiabena Ninus est ciuitas, quae olim Persidis regna possederat, nomen Nini potentissimi quondam regis Samiramidis mariti declarans, et Ecbatana et Arbela et Gaugamela, ubi Dareum Alexander post discrimina uaria proeliorum incitato Marte prostrauit.

23. In omni autem Assyria multae sunt urbes. inter quas Apamia eminet Mesene cognominata et Teredon et Apollonia et Vologessia hisque similes multae. splendidissimae uero et peruulgatae hae solae sunt tres: Babylon cuius moenia bitumine Samiramis struxit — arcem enim antiquissimus rex condidit Belus — et Ctesiphon quam Vardanes temporibus priscis instituit, posteaque rex Pacorus incolarum uiribus amplificatam et moenibus Graeco indito nomine, Persidis effecit specimen summum. post hanc Seleucia ambitiosum opus Nicatoris Seleuci. 24. qua per duces

---

7 diabenin V^1 diauenin V^2*Pbg* 9 quos ipsi *Eyssenh.* quos sic *VP* quos et *G* 10 iunctis *scripsi* iuncti *codd.* 16 nimus V^1 18 samiramidis V^1 semiramidis V^2*P* 23 Mesenae *b* *28 priscis temporibus *transpos. bga* 31 effecit *GA* efficit V^1 officii V^2*Pb* 32 nicatoris V^1 nicanoris V^2*Pbga*

Veri Caesaris, ut ante rettulimus, expulsata, auulsum sedibus simulacrum Comei Apollinis perlatumque Romam in aede Apollinis Palatini deorum antistites collocarunt. fertur autem quod post direptum hoc idem figmentum incensa ciuitate milites fanum scrutantes inuenere foramen angustum, quo reserato, *ut* pretiosum aliquid inuenirent, ex adyto quodam concluso a Chaldaeorum arcanis labes primordialis exiluit, quae insanabilium ui concepta morborum eiusdem Veri Marcique Antonini temporibus ab ipsis Persarum finibus ad usque Rhenum et Gallias cuncta contagiis polluebat et mortibus.

25. Hic prope Chaldaeorum est regio altrix philosophiae ueteris, ut memorant ipsi, apud quos ueridica uaticinandi fides eluxit. perfluunt autem has easdem terras potiores ante alios amnes hi, quos praediximus, et Marsares et Flumen regium et Euphrates cunctis excellens. qui tripertitus nauigabilis per omnes est riuos, insulasque circumfluens, et arua cultorum industria diligentius rigans uomeri et gignendis arbustis habilia facit.

26. His tractibus Susiani iunguntur, apud quos non multa sunt oppida. inter alia tamen eminet Susa saepe domicilium regum, et Arsiana et Sele et Aracha. cetera breuia sunt et obscura. fluuii uero multi per haec loca discurrunt, quibus praestant Oroates et Harax et Mosaeus, per harenosas angustias, quae a rubro prohibent Caspium mare, aequoream multitudinem inundantes.

27. At in laeua Media confinis Hyrcano panditur mari: quam ante regnum Cyri superioris et incrementa Persidos legimus Asiae reginam totius Assyriis domitis, quorum plurimos pagos in Atropatenae uocabulum permutatos belli iure possedit. 28. pugna-

---

6 ut *GA om. VPb* 11 Rhenum et *G* rheabmet *VP* Rehab per *ba* 17 Marsares *scripsi* marses *VP* 23 eminet *G* enimet *VP* est *ba* 24 Ariana *A* *26 ior oates *V* 27 Mosaeus *A* meseus *VPbg* 30 confringis *V* 32 reginam *G* regna *VPba*

trix natio et formidanda post Parthos, quibus uincitur solis, regiones inhabitans ad speciem quadratae figurae formatas. harum terrarum incolae omnes ad latitudinem nimiam extenduntur, eisque maximae celsitudines imminent montium, quos Zagrum et Orontem et Iasonium uocant. 29. Coroni quoque montis altissimi partem habitantes occiduam frumentariis agris adfluunt et uinariis, pingui fecunditate laetissimi *et* fluminibus fontiumque uenis liquidis locupletes. 30. edunt apud eos prata uirentia fetus equorum nobilium, quibus, ut scriptores antiqui docent nosque uidimus, ineuntes proelia uiri summates uehi exultantes solent, quos Nesaeos appellant. 31. abundat aeque ciuitatibus ditibus Media et uicis in modum oppidorum exstructis et multitudine incolarum. utque absolute dicatur, uberrimum est habitaculum regum.

32. In his tractibus Magorum agri sunt fertiles, super quorum secta studiisque, quoniam huc incidimus, pauca conueniet expediri. magiam opinionum insignium auctor amplissimus Plato machagistiam esse uerbo mystico docet, diuinorum incorruptissimum cultum, cuius scientiae saeculis priscis multa ex Chaldaeorum arcanis Bactrianus addidit Zoroastres, deinde Hystaspes rex prūdentissimus Darei pater. 33. qui cum superioris Indiae secreta fidentius penetraret, ad nemorosam quandam uenerat solitudinem, cuius tranquillis silentiis praecelsa Brachmanorum ingenia potiuntur, eorumque monitu rationes mundani motus et siderum purosque sacrorum ritus quantum colligere potuit eruditus, ex his, quae didicit, aliqua sensibus magorum infudit, quae illi cum disciplinis praesentiendi futura per suam quisque progeniem posteris aetatibus

5 Zagrum *A* Zagram *G* zacram *VP* 8 et *om. VPbga* 9 edunt *scripsi* dent *VP* sunt *bga* tondent *Haupt* 12 uiri *rbga* utri *VP* summates *Haupt* summa *VP* summa ui *bga* 13 aeque *G* iaque *VPba* 14 ditibus *Haupt* quibus *codd.* 15 utque *G* quae *VPba* 17 magorum agri *G* magrorum magri *V* 20 placo *V* 23 zoroastres *V*[1]*GA* zoroastes *V*[2]*Pb* 29 ritus *bga* peitus *VP* 31 magnorum *VP*

tradunt. 34. ex eo per saecula multa ad praesens una eademque prosapia multitudo creata deorum cultibus dedicatur. feruntque, si iustum est credi, etiam ignem caelitus lapsum apud se sempiternis foculis custodiri, cuius portionem exiguam ut faustam praeisse quondam Asiaticis regibus dicunt. 35. huius originis apud ueteres numerus erat exilis eiusque ministeriis Persicae potestates in faciendis rebus diuinis sollemniter utebantur. eratque piaculum aras adire uel hostiam contrectare antequam magus conceptis precationibus libamenta diffunderet praecursoria. uerum aucti paulatim in amplitudinem gentis solidae concesserunt et nomen uillasque inhabitantes nulla murorum firmitudine communitas et legibus suis uti permissi religionis respectu sunt honorati. 36. ex hoc magorum semine septem post mortem Cambysis regnum inisse Persidos antiqui memorant libri docentes eos Darei factione oppressos, imperitandi initium equino hinnitu sortiti.

37. In hac regione oleum conficitur Medicum, quo inlitum telum, si emissum lentius laxiore arcu — nam ictu extinguitur rapido — haeserit usquam, tenaciter cremat, et si aqua uoluerit abluere quisquam, aestus excitat acriores incendiorum, nec remedio ullo quam iactu pulueris consopitur. 38. paratur autem hoc modo. oleum usus communis herba quadam infectum condiunt harum rerum periti ad diuturnitatem seruantes et coalescens durant ex materia uenae naturalis similis oleo crassiori: *quae* species gignitur apud Persas, quam ut diximus, naphtham uocabulo appellauere gentili.

39. Per haec loca ciuitates dispersae sunt plures, quis omnibus praestant Zombis et Patigran et Gazaca.

---

3 etiam *post* feruntque *transp. rbga* 8 rebus faciendis *transp. Pbga* 14 permissi *GA* permisis *VP* 17 docentes *G* uocentes *V* uacantes *ba* 24 iactu (-to *b*) *bga* ictu *VP* *26 peritia *VP* ad *VGA* et *Pb* *27 duri *VP* ‖ uene naturalia *V²P* benenatulia *V¹* 28 quae *G om. codd.* 29 naitham *V¹* naptham *V²P* 32 Patigran *V* Patigra *G*

inter quas opibus et magnitudine moenium conspicuae sunt Heraclia et Arsacia et Europos et Cyropolis et Ecbatana sub Iasonio monte in terris sitae Syromedorum. 40. amnes has regiones praetereunt multi, quorum maximi sunt Choaspes et Gyndes et Amardus et Charinda et Cambyses et Cyrus, cui magno et specioso Cyrus ille superior rex amabilis abolito uetere id uocabulum dedit cum ereptum ire regna Scythica festinaret, quod et fortis est, ut ipse etiam ferebatur, et uias sibi ut ille impetu ingenti molitus in Caspium delabitur mare.

41. Per tractus meridianos expansa post haec confinia litoribus proxima Persis habitatur antiqua, minutis frugibus diues et palmite aquarumque copia iucundissima. amnes quippe multi per eam ante dictum influunt sinum, quorum maximi sunt Batradites et Rogomanius et Brisoana atque Bagrada. 42. oppida uero mediterranea sunt ampliora — incertum enim, qua ratione per oras maritimas nihil condiderunt insigne — inter quae Persepolis est clara et Ardea et Obroatis atque Tragonice. insulae uero uisuntur ibi tres tantum Tabiana et Fara et Alexandria.

43. His propinquant Parthi siti sub aquilone colentes niuales terras et pruinosas, quorum regiones Choatres fluuius interscindit ceteris abundantior: et haec potiora residuis sunt oppida Oenunia, Moesia, Charax, Apamia, Artacana et Hecatompylos, a cuius finibus per Caspia litora ad usque portarum angustias stadia quadraginta numerantur et mille. 44. feri sunt illic habitatores pagorum omnium atque pugnaces eosque ita certamina iuuant et bella, ut iudicetur inter

5 Choaspes *bga* cohasper *VP* cindes *VP* 9 festinaret *scripsi* testinaret V^1 destinaret V^2Pbga etiam] ea *VP* 16 influunt *uulgo* fluunt *VPbga* batradites *V* Vatrachites *bga* *17 et *om. Eyssenh.* 21 Obroatis *Lindenbr.* habraatis *V* 22 cadianas *V* cadiana *AP* 23 parthy et *V* Parthi et Scythae *rbg* 25 choadres *VP* 26 Oenunia *scripsi* (*coll. Ptolem.*) Genonia *codd.* 27 ecatonphylos *V* *30 *post* habitatores *repet.* sunt *V*

alios omnes beatus, qui in proelio profuderit animam. excedentes enim e uita morte fortuita conuiciis insectantur *ut* degeneres et ignauos.

45. Quibus ab orientali australique plaga Arabes beati conterminant, ideo sic appellati quod frugibus iuxta et fetibus et palmite odorumque suauitate multiplici sunt locupletes, magnaeque eorum partes mare rubrum a latere dextro contingunt, laeua Persico mari conlimitant, elementi utriusque potiri bonis omnibus adsueti. 46. ubi et stationes et portus tranquilli sunt plures et emporia densa et diuersoria regum ambitiosa nimium et decora, aquarumque suapte natura calentium saluberrimi fontes et riuorum fluminumque multitudo perspicua, sospitalisque temperies caeli, ut recte spectantibus nihil eis uideatur ad felicitatem deesse supremam. 47. ac licet abundet urbibus mediterraneis atque maritimis, campisque copiosis et uallibus, has tamen ciuitates habet eximias Geapolim et Nascon et Baraba itidemque Nagara et Maepham et Tapphara et Dioscurida. insulas autem conplures habet per utrumque proximas mare, quas dinumerare non refert. insignior tamen aliis Organa est, in qua Serapidis maximum esse dicitur templum.

48. Post huius terminos gentis Carmania maior uerticibus celsis erigitur ad usque Indicum pertinens mare, fructuariis arboreisque fetibus culta sed obscurior Arabum terris multo et minor. fluminibus tamen ipsa quoque non minus abundans caespiteque ubere iuxta fecunda. 49. amnes autem sunt hic ceteris notiores Sagareus et Saganis et Hydriacus. sunt etiam ciuitates licet numero paucae uictu tamen et cultu

---

3 ut *bga om. codd.* 11 emporia *GA* temperia *VPb* 13 calentium *GA* cadentium *VPb* 15 ut *bga* et *codd.* 18 Geapolim V^1G Hierapolim V^2Pba 19 Maepham et Tapphara *scripsi* (*coll. Ptolem.*) mefre et tafra *V* 22 Organa *scripsi* turgana *codd.* 24 gentes *VP* ingentes *G* *26 fructuarius *V* 28 caespiteque *scripsi* caespitisque *codd.* 29 hic *G* hinc *VPba* hi *C. F. W. Müller*

perquam copiosae, inter quas nitet Carmana omnium mater et Portospana et Alexandria et Hermupolis.

50. Interius uero pergenti occurrunt Hyrcani, quos eiusdem nominis adluit mare. apud quos, glebae macie internecante sementes, ruris colendi cura est leuior, sed uescuntur uenatibus, quorum uarietate inmane quantum exuberant. ubi etiam tigridum milia multa cernuntur feraeque bestiae plures, quae cuiusmodi solent capi commentis dudum nos meminimus rettulisse. 51. nec ideo tamen stiuam ignorant, sed seminibus teguntur aliquae partes ubi solum est pinguius, nec arbusta desunt in locis habilibus ad plantandum et marinis mercibus plerique sustentantur. 52. hic amnes duo peruulgati sunt nominis Oxus et Maxera, quos urgente inedia superantes natatu aliquotiens tigris inprouisae finitima populantur. habent etiam ciuitates inter minora municipia ualidas duas quidem maritimas Socanda et Saramanna, mediterraneas alias Asmurnam et Salen et his nobiliorem Hyrcanam.

53. Contra hanc gentem sub aquilone dicuntur Abii uersari genus piissimum, calcare cuncta mortalia consuetum, quos, ut Homerus fabulosius canit, Iuppiter ab Idaeis montibus contuetur.

54. Sedes uicinas post Hyrcanos sortiti sunt Margiani, omnes paene collibus altis undique circumsaepti, ideo a mari discreti. et quamquam pleraque sunt ibi deserta soli aquarum penuria, quaedam *tamen habent oppida;* sed Iasonion et Antiochia et Nigaea sunt aliis notiora.

55. Proximos his limites possident Bactriani, natio antehac bellatrix et potentissima Persisque semper

1 armana *VP* 4 macie internecante *Salmasius* (*exerc. plin. p. 210 b.*) macie intermicante *V* maximae auro intermicantes *bga* 5 sementes *om. bga* 10 sed *V*² es et *V*¹ 17 Socanda *scripsi* soc<o>nda *V* 18 Asmurnam et Salen *scripsi* azmorna et solen *V* (m *suprascr.*) 21 abiei *VPba* 27 aquarum paenuria soli *V quae transposui* tamen habent oppida *G om. codd.* 28 Nigaea *scripsi* nisea *VP*

infesta antequam circumsitos populos omnes ad dicionem gentilitatemque traheret nominis sui, quam rexere ueteribus saeculis etiam Arsaci formidabiles reges. 56. eius pleraeque partes ita ut Margiana procul a litoribus sunt disparatae, sed humi gignentium fertiles, et pecus, quod illic per campestria loca uescitur et montana, membris est magis conpactis et ualidis, ut indicio sunt cameli a Mithridate exinde perducti et primitus in obsidione Cyzicena uisi Romanis. 57. gentes isdem Bactrianis obediunt plures, quas exsuperant Tochari, et ad Italiae speciem crebris fluminibus inundantur. e quibus Artamis et Zariaspes ante sibi consociati itidemque Ochus et Dargomanes iuncti conuenis aquis augent inmania Oxi fluenta. 58. sunt et hic ciuitates, quas amnes diuersi perstringunt, his cedentes ut melioribus, Chatracharta et Alicodra et Astacana et Menapia et Bactra ipsa, unde regnum et uocabulum nationis est institutum.

59. .... sub imis montium pedibus, quos appellant Sogdios, inter quos amnes duo fluunt nauium capacissimi Araxates et Dymas, *qui per* iuga uallesque praecipites in campestrem planitiem fluuii decurrentes Oxiam nomine paludem efficiunt late longeque diffusam. hic inter alia oppida celebrantur Alexandria et Cyreschata et Drepsa metropolis.

60. His contigui sunt Sacae natio fera, squalentia incolens loca soli pecori fructuosa, ideo nec ciuitatibus culta. cui Ascanimia mons inminet et Comedus. prae-

---

2 traherent *G* 7 magis conpactis *scripsi* (*coll. 31, 2, 2*) magnis conpactum *codd.* 9 Cyzicena V^2G cizina V^1 a Romanis uisi (nisi *b*) *transpos. bg* uei romanis *V* 10—11 exiuperanchari & *VP* arua plana arant et *bga* 12 zariasres *VPb* 13 Dargamanes *scripsi* (*coll. Ptol.*) Orgomanes *VG* 16 Chatracharta *scripsi* chatra et charte *codd.* Astacana et Menapia *A* (*coll. Ptol.*) Astatia et Menapila *codd.* 19 *lacunam indic. Valesius* 21 Dymas *G* dimae *V* ‖ qui per *G om. VP* per *ba* 22 planitiem *bga* planicii *VP* 25 Cyreschata et Drepsa *A* (*coll. Ptol.*) crescata et areta ipsa *VP* 27 soli *scripsi* solos *codd.*

ter quorum radices et uicum, quem Lithinon pyrgon appellant, iter longissimum patet mercatoribus peruium ad Seras subinde commeantibus.

61. Circa defectus et crepidines montium, quos Imauos et Apurios uocant, Scythae sunt intra Persicos fines Asianis contermini Sarmatis Halanorumque latus tangentes extremum. qui uelut agentes quodam secessu coalitique solitudine per interualla dispersi sunt longa adsueti uictu uili et paupertino. 62. et gentes quidem uariae hos incolunt tractus, quas nunc recensere alio properans superfluum puto. illud tamen sciendum est inter has nationes paene ob asperitatem nimiam inaccessas homines esse quosdam mites et pios ut Iaxartae sunt et Galactophagi, quorum meminit uates Homerus in hoc uersu

γλακτοφάγων Ἀβίων τε δικαιοτάτων ἀνθρώπων.

63. inter flumina uero multa, quae per has terras uel potioribus iungit natura uel lapsu post trahit in mare, Rhymmus celebris est et Iaxartes, *et* Daicus. ciuitates autem non nisi tres solas habere noscuntur Aspabota et Chauriana et Saga.

64. Vltra haec utriusque Scythiae loca contra orientalem plagam in orbis speciem consertae celsorum aggerum summitates ambiunt Seras ubertate regionum et amplitudine circumspectos, ab occidentali latere Scythis adnexos, a septentrione et orientali niuosae solitudini cohaerentes: qua meridiem spectant ad usque Indiam porrectos et Gangen. appellantur autem ibidem montes Anniba et Auzacium et Asmira

---

2 iter *G* per *VPba* 5 intra *G* aura intra *VP* 11 poperantes *VP* 14 ut Iaxartae *GA* uitia xarte *VP* 15 *Hom. Il. N* 6 16 ΓꝺꝺKTO [*lac. 15 litt.*] ΦꝺTωN *V* ΓꝺλꝺKTOΦꝺΓωN *P* (*sine lac.*) *τε δικαιοτάτων *bga* TUΔꝺKAIOTꝺTωNT *V* TUΔΛKꝺIOTΛTωNT *P* 19 Rhymmus *et* Daicus *A* (*coll. Ptol.*) Roemuus *et* Talicus *V* et *bga om. codd.* 22 ut priusque *VPba* 25 ab occidentali — 28 porrectos *om. Pb* 27 niuosae *G* uosae *VA* 29 ibidem *Mannert* idem *codd.* Anniba *A* anniua *codd.* Aria *bg* Auzacium *scripsi* (*coll. Ptol.*) nazauicium *codd.*

et Emodon et Oporocorra. 65. hanc itaque planitiem undique prona decliuitate praeruptam terrasque lato situ distentas duo famosi nominis flumina Oechardes et Bautis lentiore meatu percurrunt. et dispar est tractuum diuersorum ingenium: hic patulum, alibi molli deuexitate subductum, ideoque satietate frugum et pecoribus et arbustis exuberat. 66. incolunt autem fecundissimam glebam uariae gentes, *e* quibus Anthropophagi et Annibi et Sizyges et Chardi aquilonibus obiecti sunt et pruinis. exortum uero solis suspiciunt Rabannae et Asmirae et Essedones omnium splendidissimi, quibus Athagurae ab occidentali parte cohaerent et Aspacarae: Baetae uero australi celsitudine montium inclinati. urbibus licet non multis, magnis tamen celebrantur et opulentis, inter quas maximae Asmira et Essedon et Aspacara et Sera nitidae sunt et notissimae. 67. agunt autem ipsi quietius Seres, armorum semper et proeliorum expertes, utque hominibus sedatis et placidis otium est uoluptabile, nulli finitimorum molesti. caeli apud eos iucunda salubrisque temperies, aeris facies munda leniumque uentorum commodissimus flatus et abunde siluae sublucidae, a quibus arborum fetus aquarum asperginibus crebris uelut quaedam uellera molientes ex lanugine et liquore mixtam subtilitatem tenerrimam pectunt, nentesque subtegmina conficiunt sericum ad usus antehac nobilium, nunc etiam infimorum sine ulla discretione proficiens. 68. ipsi praeter alios frugalissimi pacatioris uitae cultores uitantes reliquorum mortalium coetus. cumque ad coemenda fila uel quaedam alia fluuium transierint aduenae, nulla sermonum uice propositarum rerum pretia solis oculis aestimantur, et ita sunt abs-

1 Oporocorra *scripsi* (*coll. Ptol.*) Opurocarra *codd.* 3 Oechardes *G* et chartis *VPba.* 8 e *G om. codd.* Anthropophagi *scripsi* (*cf. Coniect. amm. p. 32*) Alitrofagi *codd.* Annibi *uulgo* (*c. Ptol.*) Anibus *V* 12 Athagurae *scripsi* (*coll. Ptol.*) athagorae *VAP* 13 aspacharat beatae *V* 16 Aspacara *scripsi* (*coll. Ptol.*) asparata *codd.* fera *VP* 28 pacatioris *Pbga* pactaiores *V*

tinentes ut apud se tradentes gignentia nihi lipsi conparent aduenticium.

69. Ariani uiuunt post Seras, Boreae obnoxii flatibus, quorum terras amnis uehendis sufficiens nauibus Arias perfluit nomine, faciens lacum ingentem eodem uocabulo dictitatum. abundat autem haec eadem Aria oppidis, inter quae sunt celebria Vitaxa Sarmatina et Sotira et Nisibis et Alexandria, unde nauiganti ad Caspium mare quingenta stadia numerantur et mille.

70. His locis Paropanisadae sunt proximi, Indos ab oriente Caucasumque ab occidentali latere prospectantes, ipsi quoque montium defectibus inclinati, quos residuis omnibus maior Ortogordomaris interluit fluuius a Bactrianis exsurgens. habent autem etiam ciuitates aliquas, quibus clariores sunt Gazaca et Naulibus et Ortospana, unde litorea nauigatio ad usque Mediae fines, portis proximos Caspiis stadiorum sunt duo milia et ducenta.

71. Ante dictis continui sunt Drangiani collibus cohaerentes,............. Arabium nomine ideo adpellatum quod inde exoritur, interque alia duobus municipiis exultantes Prophthasia et Ariaspe ut opulentis et claris.

72. Post quos exaduersum Arachosia uisitur, dextrum uergens in latus Indis obiecta, quam ab Indo fluuiorum maximo, unde regiones cognominatae sunt, amnis multo minor exoriens aquarum adluit amplitudine efficitque paludem Arachotoscrenem appellatam. hic quoque ciuitates sunt inter alias uiles Alexandria et Arbaca et Choaspa.

---

3 Ariani *G* afriani *VP* 7 Aria *G* arria *VP* area *rba* uitaxas armatina *VP* Bitaxa Orbitana *bga* 11 sunt proximi *Pbga* st inproximi *V* 16 Gazaca *bga* agazaca *codd.* Naulibis *ba* naulibus *codd.* *18 portum *VP* 21 *post* cohaerentes *inseruit* quos flumen alluit *Valesius om. codd.* 29 appellatam *bga* appellant *VP* 30 uiles *G* utiles *VPba* nobiles *Eyssenh.*

73. At in penitissima parte Persidos Gedrosia est, dextra terminos contingens Indorum, inter minores alios Arabio uberior flumine, ubi montes deficiunt Arbitani, quoram ex pedibus imis emergentes alii fluuii Indo miscentur, amittentes nomina magnitudine potioris. ciuitates autem etiam hic sunt [in ciuitate] praeter insulas Sedratira et Gynaecon limen meliores residuis aestimantur.

74. Ne igitur orae maritimae spatia adluentia Persidis extremitates per minutias demonstrantes a proposito longius aberremus, id sufficiet dici, quod mare praetentum a Caspiis montibus per borium latus ad usque memoratas angustias nouem milium stadiorum, australe uero ab ostiis Nili fluminis ad usque principia Carmanorum quattuordecim milium stadiorum numero definitur.

75. Per has nationes dissonas et multiplices hominum quoque diuersitates sunt ut locorum. sed ut generaliter corpora describamus, primores graciles paene sunt omnes, subnigri uel liuido colore pallentes, caprinis oculis torui et superciliis in semiorbium speciem curuatis iunctisque, non indecoribus barbis capillisque promissis hirsuti, omnes tamen promiscue uel inter epulas festosque dies gladiis cincti cernuntur. quem Graecorum ueterum morem abiecisse primos Athenienses Thucydides est auctor amplissimus. 76. effusius plerique soluti in uenerem aegreque contenti multitudine pelicum, puerilium stuprorum expertes, pro opibus quisque adsciscens matrimonia plura uel pauca. unde apud eos per libidines uarias caritas dispersa torpescit. munditias conuiuiorum et luxum maximeque potandi auiditatem uitantes ut luem. 77. nec apud

---

1 Gedrosia *G* gerosia *VP* 2 contingens — minores *om. b* 3 Arabio *Wagner* artabio *codd.* Arbitani *scripsi* (*coll. Ptol.*) barbitani *codd.* 5 amittentes *G* mittentes *VP* 6 in ciuitate *VP* inter ciuitates *G om. ba* 18 ut *bga* ne *VP* 19 primores *scripsi* et priores *VP* et mores *bga* 28 pelicum *VPb* pellicum *GA* 32 luem *GA* lucem *VPb*

eos extra regales mensas hora est praestituta prandendi, sed uenter uni cuique uelut solarium est, eoque monente quod inciderit editur, nec quisquam post satietatem superfluos sibi ingerit cibos. 78. inmane quantum restricti et cauti, ut inter hostiles hortos gradientes non numquam et uineta, nec cupiant aliquid nec contingant uenenorum et secretarum artium metu. 79. super his nec stando mingens nec ad requisita naturae secedens facile uisitur Persa: ita obseruantius haec aliaque pudenda declinant. 80. adeo autem dissoluti sunt et artuum laxitate uagoque incessu se iactitantes ut effeminatos existimes, cum sint acerrimi bellatores, sed magis artifices quam fortes eminusque terribiles, abundantes inanibus uerbis insanumque loquentes et ferum, magnidici et graves ac taetri, minaces iuxta in aduersis rebus et prosperis, callidi superbi crudeles, uitae necisque potestatem in seruos et plebeios uindicantes obscuros: cutes uiuis hominibus detrahunt particulatim uel solidas, nec ministranti apud eos famulo mensaeque adstanti hiscere uel loqui licet uel spuere: ita prostratis pellibus labra omnium uinciuntur. 81. leges apud eos inpendio formidatae, inter quas diritate exsuperant latae contra ingratos et desertores, et abominandae aliae, per quas ob noxam unius omnis propinquitas perit. 82. ad iudicandum autem usu rerum spectati destinantur et integri, parum alienis consiliis indigentes, unde nostram consuetudinem rident, quae interdum facundos iurisque publici peritissimos post indoctorum conlocat terga. nam quod supersidere corio damnati ob iniquitatem iudicis iudex alius cogebatur, aut finxit uetustas aut olim recepta consuetudo cessauit. 83. militari cultu ac disciplina proludiisque continuis rei castrensis et armaturae, quam saepe formidauimus,

8 standum ingens *VP* 11 artuum *GA* artium *VPb* 16 plebeos *V* 21 prostratis *VAP* prostrati *bg* prostrictis *Haupt* 27 rident *bga* radent *VP* 29 supersidere V^1 supersedere V^2P 30 cogebatur *bga* cogitabatur *VP* 32 praeludiisque *G* prolaudisque *VPba* 33 formidauimus *scripsi* formauimus *codd.*

metuendi uel exercitibus maximis, equitatus uirtute confisi, ubi desudat nobilitas omnis et splendor. pedites enim in speciem mirmillonum contecti iussa faciunt ut calones. sequiturque semper haec turba tamquam addicta perenni seruitio nec stipendiis aliquando fulta nec donis. et gentes plurimas praeter eas quas abunde perdomuit, sub iugum haec natio miserat ita audax et ad pulueres Martios erudita, ni bellis ciuilibus externisque adsidue uexarentur. 84. indumentis plerique eorum ita operiuntur lumine colorum fulgentibus uario ut, licet sinus lateraque dissuta relinquant flatibus agitari uentorum, inter calceos tamen et uerticem nihil uideatur intectum. armillis uti monilibusque aureis et gemmis, praecipue margaritis quibus abundant, adsuefacti post Lydiam uictam et Croesum.

85. Restat ut super ortu lapidis huius pauca succinctius explicentur. apud Indos et Persas margaritae reperiuntur in testis marinis robustis et candidis permixtione roris anni tempore praestituto conceptae. cupientes enim uelut coitum quendam humores ex lunari aspergine capiunt densius oscitando. exindeque grauidulae edunt minutas binas aut ternas uel uniones ideo sic appellatas quod euisceratae conchulae singulas aliquotiens pariunt sed maiores. 86. idque indicium est aetheria potius deriuatione, quam saginis pelagi hos oriri fetus et uesci, quod guttae matutini roris isdem infusae claros efficiunt lapillos et teretes, uespertini uero flexuosos contra et rutilos et maculosos interdum. minima autem uel magna pro qualitate haustuum figurantur casibus uariatis. conclusae uero saepissime metu fulgurum inanescunt aut debilia pariunt aut certe uitiis diffluunt abortiuis. 87. capturas autem difficiles et periculosas et amplitudines pretio-

4 calones *bga* colores *VP* 5 nec stipendiis V^2*Pbga* ne est<p>endiis V^1 7 iugam *VP* 10 lumine *bga* flumine *VP* 15 ludiae *VP* Indiam *rbga* 20 coitum *A* cohum *VP* collon *G* 26 oriri *G* ori *VP*

rum illa efficit ratio quod frequentari sueta litora propter piscantium insidias declinantes, ut quidam coniciunt, circa deuios scopulos et marinorum canum receptacula delitescunt. 88. quod genus gemmae etiam in Brittannici secessibus maris gigni legique licet dignitate dispari non ignoramus.

---

4 deletiscunt V^1 6 dispari V^2*Pbga* suppari V^1